Lodewijk van Deyssel

HET LEVEN VAN FRANK ROZELAAR

MARTINUS NIJHOFF / 'S-GRAVENHAGE

Nijhoffs
NEDERLANDSE KLASSIEKEN

REDACTIERAAD
Dr. P.J. BUIJNSTERS
Dr. A. VAN ELSLANDER
Dr. W.P. GERRITSEN
Dr. A. KEERSMAEKERS
Dr. M.H. SCHENKEVELD

Uitgegeven in samenwerking met de
Maatschappij der Nederlandse Letterkunde

Nijhoffs
NEDERLANDSE KLASSIEKEN

LODEWIJK VAN DEYSSEL

HET LEVEN VAN FRANK ROZELAAR

NAAR HET HANDSCHRIFT UITGEGEVEN, INGELEID EN VAN AANTEKENINGEN VOORZIEN DOOR

HARRY G.M. PRICK

Tweede, herziene en vervolledigde druk

MARTINUS NIJHOFF / 'S-GRAVENHAGE 1982

ISBN 90 247 9155 3

© 1982: Uitgeverij Martinus Nijhoff, Lange Voorhout 9, 's-Gravenhage

First published: 1956 by Uitg. Mij. W.E.J. Tjeenk Willink / Zwolle

Behoudens uitzondering door de Wet gesteld mag zonder schriftelijke toestemming van de rechthebbende(n) op het auteursrecht, c.q. de uitgeefster van deze uitgave, door de rechthebbende(n) gemachtigd namens hem (hen) op te treden, niets uit deze uitgave worden verveelvoudig en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of anderszins, hetgeen ook van toepassing is op de gehele of gedeeltelijke bewerking. De uitgeefster is met uitsluiting van ieder ander gerechtigd de door derden verschuldigde vergoedingen voor kopiëren, als bedoeld in artikel 17 lid 2, Auteurswet 1912 en in het K.B. van 20 juni 1974 (Stb. 351) ex artikel 16b Auteurswet 1912, te innen en/of daartoe in en buiten rechte op te treden.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

VOORWOORD BIJ DE TWEEDE HERZIENE DRUK

Een vaak gehoorde klacht met betrekking tot de in 1956 verschenen eerste druk van de volledige tekst van *Het leven van Frank Rozelaar* betrof het daarin ontbreken van enigerlei aanwijzing van die tekstbestanddelen, die door de auteur zelf in 1911 werden opgenomen in de toen verschenen eerste druk van *Uit het leven van Frank Rozelaar*, aanwijzing die ook ontbrak van die bestanddelen, die door de tekstbezorger in 1956 voor de eerste maal werden openbaar gemaakt. Door deze laatste tekstbestanddelen telkens in de marge te voorzien van een asterisk, is thans dat wenselijk onderscheid tussen 1911 en 1956 tot stand gebracht.

De uitgave van 1956 werd, op p. 373 e.v. van die druk, besloten met een beschrijving van *Het handschrift* en een overzicht van de daarin aangetroffen *Varianten*. Belangstellenden in die beschrijving, respectievelijk in dat overzicht, worden verwezen naar de uitgave van 1956. In deze tweede, herziene en vervolledigde druk moesten *Het Handschrift* en *Varianten* plaats maken voor een reeks *Aanvullingen*, noodzakelijk geworden nu het Van Deyssel-onderzoek in de meer dan een kwart eeuw, sinds 1956 verstreken, waarachtig niet is blijven stilstaan. De op p. 371-372 afgedrukte publicaties, stuk voor stuk resultaten van dat onderzoek, behelzen tal van gegevens waarmee, wie studie maakt van *Het Leven van Frank Rozelaar*, ernstig rekening zal dienen te houden. De betreffende publicaties worden, bij afkorting, vernoemd in de aanvullende noten, die dan telkens opgave verstrekken van die vindplaatsen van gegevens die alsnog kunnen bijdragen tot verdieping van onze kennis van *Het leven van Frank Rozelaar* of tot het geven van nog meer reliëf aan de achtergronden van dit boek, dat binnen Van Deyssels oeuvre een wel zeer opmerkelijke plaats inneemt.

Het *Personenregister*, dat zich uitstrekt over het eigenlijke tekstbestanddeel, over de *Aantekeningen*, *Bijlagen* en *Aanvullingen* wordt thans voor de eerste maal aan deze uitgave toegevoegd.

Delft, oktober 1982 HARRY G.M. PRICK.

INLEIDING

Dat Van Deyssel's geest iets, menselijkerwijze gesproken, onbegrensds en onuitputtelijks bezat, kon aan hem zelf moeilijk verborgen blijven, maar er moest meer dan een halve eeuw verstrijken voordat deze geest de kracht kon opbrengen om zich neer te leggen bij het toen definitief gewonnen inzicht dat een der gedachten, „een der fundamenteele pijlers van het algemeene bewustzijn, van het dagelijksche levensbesef, waarop de geest en het lichaam [leefden], was de overschatting van de potentialiteit ten koste van de schatting der verwerkelijking" [1].

Vanaf 1883 toch — het jaar waarin hij tot de bewustwording van zich zelf kwam — was het grote levensmotief dat der Verwachting geweest, dat van „het aanvoelen van de aanstaande komst van iets, dat natuurkundig te omschrijven zoû zijn als een plotselinge vermeerdering van alle vermogens zoo zeer, dat men tot de ongehoordste dingen in staat zoû zijn" [2]. De levenssfeer was dus die der Verwachting, der vaste hoop op een in alle opzichten hoger of beter soort leven dan het toen tegenwoordige.

Intussen was zijn gehele concrete leven een te kort schieten jegens de Heroïesch-Individualistische Idee, een tegenstrijdigheid die evenwel gewettigd scheen door het innig doorvoelde besef van deze Idee als dé hoogste Waarheid, èn door het leven, hetzij in de toekomstige verwerkelijking dezer Idee, hetzij in de opvatting, dat het hébben dezer Idee, — namelijk indien het hebben of denken dezer Idee de aard had, die het bij hèm had —, gelijk stond met de verwerkelijking er van. Voor hem was het hetzelfde:

[1] *Inedita*, 27 April 1920.
[2] Van Deyssel in een brief aan Arnold Ising Jr. (Baarn, 4 Maart 1899).

te doèn, èn: te voelen te kúnnen doen, daar — naar zijn redenering — het doen voor hem alleen bestond in het zich voelen doen, dus, dóór het doen, te gevoelen te kúnnen doen.

De Verwachting als basis van een levenssfeer moest Van Deyssel wel noodlottig worden, moest zich wreken in zijn leven zo goed als in zijn werk. Al in Mei 1888 ging zijn leven hem toeschijnen als „het wanhopige leven van iemant, die alles zoû kunnen, als hij zijn neigingen maar meester was, en die niets kan, nu hij dat niet is" [1]. En ofschoon hij in zijn werk niet mislukt was tegenover de wereld, niet mislukt wat reputatie aangaat, was hij toch in het voorjaar van 1891 van niets zo overtuigd als van zijn eigen algeheel mislukt zijn, mislukt tegenover de illusies, de plannen van zijn jeugd. Al het tot dan toe gegevene beschouwde hij toen te nadrukkelijker, zo als hij zich dit trouwens van meet af aan voorgehouden had, als iets voorlopigs, iets wat embryonaal gebleven was. *Een Liefde* en *De Kleine Republiek* betekenden voor hem weinig meer dan werken, die hij maar „vast" schreef, dan hád hij althans voorlopig iets. Alleen de impressionistische excessen in *Een Liefde* waren ernstige worpen naar de, gedroomde, Hoge Literatuur. *De Kleine Republiek* werd enkel geschreven om zeker te zijn van te wèrken, van zijn dagelijkse taak te doen en na een tijd een grote hoeveelheid geschreven te zullen hebben.

Vanaf het ogenblik echter waarop Van Deyssel door de wanhoop bevangen werd, had hij er zich toe gezet om de grote, zuivere vreugde die zijn Verwachting had begeleid, aanvankelijk in een mate zo zeer dat zijn handen beverig konden worden van grandioos genoegen, ten koste van alles te herwinnen. Had hij eenmaal de herleving van die vroegere stemming bereikt, dan zou hij, zo meende hij nu, door die zielestaat te exploiteren, te immobiliseren en te perpetualiseren, eindelijk geraken tot de, in zijn jeugd vaag voorziene, voortbrenging van een opperste kunst en wijsbegeerte.

Om de heldenmoedige vreugde van eertijds terug te krijgen,

---

[1] L. van Deyssel *Verzamelde Opstellen*, IIX, A'dam 1905, 265 (geschr. 30 Maart 1901).

werd als een gebiedende eis ervaren nu ook radicaal díe levenswijze te bestreven waaraan, naar de ervaring had geleerd, de exaltatie inhaerent was. Het betrof hier de levenswijze, die Van Deyssel weldra het Goede Leven zou noemen. Op 30 Juni 1891 omschreef hij dit Goede Leven als „l'habitude *de vivre parfaitement*, c'est-à-dire dans une exaltation permanente, continuelle, qui a *constitué comme habitude la conduite selon la volonté, en général et dans les milliers de petits points particuliers, la conduite selon la règle écrite*, et qui n'en dévie si *un cas prévu* se présente *sous aucun prétexte*" [1].

Het Van Deyssel overweldigende gebeuren, dat „als een vuurtoren boven het woelen der geheele levenszee steeds zichtbaar" [2] zou blijven, had toen al, sedert 23 Juni, een aanvang genomen: een, als een genade ondergane, exaltatie-crisis, ontstaan zonder een onmiddellijk voorafgegane of merkbare vroeger voorafgegane stoot van buiten, maar waarschijnlijk in het onderbewustzijn bewerkt en voorbereid door een samenhang van, ook voor Van Deyssel, onnaspeurbare invloeden. Hij geloofde nu gestegen te zijn tot boven de courante geestesverrichtingen, tot het hoogste geluk en het opperst bereikbare. „Dit [is] de hemel, waarin van geene ellende, van geene onaangenaamheid iets te bespeuren *kan* zijn om dat alle leed subjektief is, en de wil, werkend op deze hoogte en met deze kracht de onaangename reflexie *in U* van *wat er ook zoû mogen gebeuren* onmiddellijk vernietigt en dus het *leed onmogelijk* maakt" [3]. Met deze geestesverheffing bereikte Van Deyssel een aan dat van Maurice Maeterlinck gelijk van hoogte, gelijk van hoedanigheid, zijnde geestesleven. Proefondervindelijk had hij thans het mystische [4] geestesleven leren kennen. Van de realistisch-naturalistische opvatting en haar vertakkingen ging Van Deyssel nu over naar de mystiek.

[1] *Algemeen Memorieboek*, 30 Juni 1891.

[2] Van Deyssel in een brief aan Emile Erens (Haarlem, 14 Febr. 1944), gepubliceerd door J. Manders S.C.J. in *Roeping* XXIIX (1952), 260–261.

[3] *Algemeen Memorieboek*, 1 Juli 1891.

[4] Dit woord wordt hier en verderop gebruikt in een bijzondere zin, waarin Van Deyssel zelf het, niet geheel in overeenstemming met het kerkelijk spraakgebruik, aanwendde.

Geen ogenblik echter verloor hij uit 't oog dat zijn doelstelling moest blijven: Holland in iets hoofdzakelijks de andere landen te doen overtreffen. Om het vaderland te doen uitmunten te midden van de wereldliteratuur, had Van Deyssel al, vóór het optreden van Maeterlinck, een werking van de mensengeest ontdekt van edeler of hoger soort dan die, waarvan de Franse literatuur de uitdrukking was. Deze zou haar verrichting doen met de hersenbeweging, die hij, haar aanduidend als een categorie (zoals de Observatie en de Impressie er waren) de Sensatie noemde. Talloze malen heeft hij dit begrip omschreven, laatstelijk in 1949, toen hij de Sensatie definiëerde als „het bewegen van het geestesleven, waardoor, anders als door abstract filosophische wending of door lyrischen rhythme-klank den zoo geheeten goddelijken of eeuwigheids-zône van het menschenleven werd binnengegaan, namelijk met de zelfde positieve werkelijkheidszekerheid als waarvan uit Observatie en Impressie ageerden" [1].

Terwijl Van Deyssel's streven door het werken met de Observatie en de Impressie heen op het beleven der Sensatie gericht was, leerde hij dit geestesleven eerst ten volle kennen door het werk van Maeterlinck, uit diens eerste periode. Maeterlinck gaf niet de veredeling en verfijning van de liefde jegens het concrete stoffelijke leven, die alle realisme bezielt, maar hij verbleef in regionen, ver afgewend van de gewone aardse werkelijkheid. En nu moest het aan Van Deyssel gegeven zijn, en is het hem — naar zijn stellige overtuiging — ook gegeven geweest, een even hoge top in het geestesleven te bereiken als die van Maeterlinck's eerste periode, van aard echter *tegenovergesteld* aan Maeterlinck, door van uit de grondslag van realisme-impressionisme het stoffelijke aardse leven te vergoddelijken door het in de geesteszône te brengen, waartoe de Sensatie een toegangspoort is. Hiermee was Maeterlinck wel niet overtroffen wat aangaat de hoogte van het geestesleven, maar in zo ver als de synthese als zodanig het wint van de antithese was toch, volgens Van Deyssel, iets beters dan de mens van een

[1] *Inedita*, 14 Mei 1949.

tranendal uit op een hemel te doen hopen, hem in die hemel te doen zíjn. „Van Deyssel heeft de menschheid van de hel in den hemel gebracht, niet door millioenen gelukkig te maken door zijn leer of kunst; niet door in vele landen de beste denkers tot dankbare erkenners van zijn denkbedrijf te hebben gemaakt; maar door iets in schrift te hebben gesteld, dat door de kenners met kennis van het hoogste gehalte, zoû worden bevonden op de schoonste wijze te openbaren dat de Waarheid de schoonheid en het geluk is", aldus luidt een notitie over zich zelf, van 30 Mei 1939.

Hij dacht hierbij aan *Uit het Leven van Frank Rozelaar*. De geestesverheffing van 1891 had immers voor zijn werk niet de consequenties meegebracht, die hij zo vurig had verhoopt. Het enige, toen te Bergen-op-Zoom ondernomene, dat als mystisch kunstwerk bedoeld was, het prozagedicht *Apokalyps*, slaagde niet[1]. Wel bleef zich het triomfgevoel voordoen over zijn, tegen alle neigingen, inzichten, opvattingen, redeneringen van zijn natuur in, sindsdien vrijwel permanent volgehouden Goede Leven. En zo wist hij zich tegen dispositie en gezondheids-overwegingen ín, dagelijks te forceren tot het volschrijven van een aantal bladzijden „voor de druk". Aldus ontstonden, in zogenaamd dwangschrift, o.a. zijn boeken over *Multatuli* en *J. A. Alberdingk Thijm*, en de novelle *Blank en Geel*. Alles werd toen beheerst door de idee zijn „wil" te zullen doen. Het aantal werkuren werd opgevoerd tot twaalf per dag. De gevolgen bleven niet uit. In 1892 moest Van Deyssel zich naar Cleef begeven om door een Kneipp-kuur weer enigszins, van een algehele overspanning, op verhaal te komen.

★

Toen Van Deyssel, in September 1893, de kleine witte villa „Villetta" op de Eemnesserhoog te Baarn betrok, verkeerde hij nog altijd in een reconvalescentieperiode, die het geraden maakte niet meer dan twee uur per dag te werken en de resterende uren voor rust en ontspanning uit te trekken. Het jaar daarop was

[1] Zie *De Nieuwe Gids*, 1941 II, 294.

zijn herstel zó goed gevorderd dat hij, op 13 September 1894, de eerste — en enige — reis naar Londen [1] aandurfde, uit welke metropool hij op 10 October als een herboren en gelukkig man thuiskeerde in het dan herfstelijke Baarn. Had de natuur van het Gooi hem tot dusver vrij onberoerd gelaten, nu gevoelde hij zich plotseling in heerlijke aanraking met die natuur en kon hij urenlang verrukt naar buiten zitten kijken.

Van Deyssel's algemene gesteldheid bléef goed. In Februari 1895 was er alle reden om te vermoeden dat hij op de drempel stond van een levenstijdperk, dat in voortreffelijkheid en kracht voor geen der vroegere actieve seizoenen zou behoeven onder te doen. Een aaneenschakeling van lichte inzinkingen en vooral het feit, dat de energie om te werken overschat bleek, deed deze hoopvolle verwachting alras vervliegen. Andermaal nam Van Deyssel zijn toevlucht tot wat hij allengs als een paardenmiddel was gaan beschouwen: een grote reis, ditmaal door Zwitserland, waarheen hij 12 Augustus 1895 vertrok en waaruit hij eind September, volkomen uitgerust, licht en helder van hoofd, gelukkig en blij, de terugreis ondernam [2]. De indrukken die hij nu wederom van het herfstlandschap onderging, deden hem zich de koning te rijk wanen. Hij raakte er niet over uitgejubeld, dat hij dit landschap vlàk bij huis had, ja, dat hij er midden-in mocht wonen. Naar waarheid schreef hij, in zijn — 4 October '95 — aangevangen overpeinzing *Tot een Levensleer:* „De zilver-strakke binnen-zon van het Inwendig Leven is in mij opgegaan, en als een gouden licht-stort-bloem hangt de buitenzon over mij te bloeyen".

Maakte Van Deyssel zich in dit opstel los van het naturalisme, gelijktijdig beleed hij zijn onvrede met het Heroïesch-Individualisme als levensleer. Hij deed dit, zij het nog lichtelijk schoorvoetend, in een — eerst in 1912 gepubliceerde — beschouwing over *De weg naar het Goede Leven*, waarvan nochtans de eerste vier paragrafen al voltooid waren op 19 October '95; hij deed het ook in enkele bladzijden *Uit een dagboek*, opgenomen op

[1] Zie L. van Deyssel *Gedenkschriften*, A'dam 1924, 245–280.

[2] Herinneringen aan deze reis publiceerde Van Deyssel in *De Nieuwe Gids* 1942 I, 100–105.

blz. 82–90 in de zesde bundel *Verzamelde Opstellen*, A'dam 1901, echter geschreven tussen 26 November '95 en 18 Januari 1896. In dit, gefingeerde, dagboekfragment zei hij o.m. het te betreuren „indien een leven, waaruit veel vlottend schoons kon voortkomen, te loor ging door geheel besteed te worden aan vruchteloos bestreven van het monumentale.

Daarom heb ik bedacht de mooye daggeheelen, die zich maar altoos na elkaâr voor mij opstellen, te verdeelen tusschen de open wachting en beproevende nadering van het monumentale èn de dadelijke opschrijving van het ontbonden en vlottend bewegende. Ik geef u dit laatste, en het zijn dus eigenlijk de voor-studies en praeparatieven tot het monumentale, die ik u geef; niet het gebouw stel ik voor u op, maar de werkplaats stel ik voor u open. [. . .] Al wat ik hoop is dat gij in de vlieten van kleurende mijmering en bij mijn boren in de mijnen van het leven eens een vonk zult zien glinsteren van het goud, waaruit ik den tempel zoû willen bouwen".

Had Van Deyssel deze regels opgenomen in zijn inleiding tot *Uit het Leven van Frank Rozelaar*, dan zouden zij daar waarlijk op hun plaats zijn geweest. Op de dag echter waarop zij werden neergeschreven, 7 Januari 1896, sloegen zij feitelijk nergens op, behelsden zij niet meer dan een belofte voor de toekomst. Want al mocht „het ontbonden en vlottend bewegende" zich ook al voordoen, voorlopig bleef het ongeboekt. Met de volledige dagorde-volbrenging wilde het wéer niet vlotten, en hoe wel Van Deyssel zich toeriep dat het werken eenvoudig een kwestie was van geestelijke dressuur en niets met zijn gesteldheid te maken had, zag hij toch tenslotte in, dat van geestelijke dressuur geen sprake kon zijn wanneer, gelijk ditmaal, in de gehele maand Maart 1896 de gesteldheid zich niet anders liet kenschetsen dan als permanent zwaar moe.

Dinsdag, 10 Maart '96, was die moeheid zodanig, dat hij toch nog verrukt kon worden door de dan begonnen lectuur van het dagboek van Marie Bashkirtseff[1] en zich zelfs verleid ging

[1] Het opstel over *Het dagboek van Marie Bashkirtseff*, in de achtste bundel *Verzamelde Opstellen*, A'dam 1905, 39–54, dateert eerst van April 1901.

voelen om ook eens op die manier een, bij zijn leven uit te geven, dagboek te gaan houden. „Maar het is net of het met deze pen niet zoû gaan. Deze pen is eigenlijk voor naturalistiesch werk en voor . . . . zware orgellyriek. Het psychische, mystische en naturo-mystische, het fijne en blije van tegenwoordig, zoû misschien eigenlijk met een andere gewone scherppuntige pen geschreven moeten worden". Ook kwam het hem voor, dat hij onmogelijk zo zou kùnnen schrijven. „Waarom? Om dat ik er mij te veel onmiddellijk rekenschap van geef, *hoe* ik schrijf, *welk soort* schrift ik maak. Buitendien heb ik geen tijd en is mijn levensorde er niet op ingericht op zulke wijze dagboek te houden" [1].

Niet zonder bitterheid moet Van Deyssel, bij het schrijven van deze laatste regel, hebben bedacht dat er van enige levensorde helemaal geen sprake meer was, maar wel van een „allerlafst en onbeheerd tam vakantieleven", dat zich maandenlang zou continueren en dat hem, in het najaar van 1896, aan de diepste wanhoop ten prooi deed zijn. „Gij gevoelt u machteloos en het leven vervliedt. Gij weet niets, wilt niets, kunt niets, kent niets, vindt niets en doet niets". En toch bevond hij zich nu juist in het tijdperk van roem, waaruit een ander fortuin zou weten te maken. „De gezindheid jegens mij, van de Dames, die zich voorover buigen om door de portier-raampjes hunner equipages te kijken (Mevr. Luden-Bloemen, gesprek dier Dame met onze dienstbode), van de Heeren op spoorwegperrons (Van Lennep, enz.) enz., — is nu gelijk eene, waaruit voor een medicinair professor als Pel b.v. een fortuin ontstaat (f 40.000 inkomen); voor een staathuishoudkundige en politikus als Treub alle eere- en andere posten, die hij maar wenscht (wethouder van Amsterdam, professor, enz.); voor een schilder als Breitner dekoraties en vele bestellingen; voor een advokaat als Paap een praktijk van f 15 a 20.000,— [. . .] Ik ben nú op het hoogste punt der vermaardheid. Over een paar jaar zal de nieuwsgierigheid voldaan zijn, de vermaardheid dalen. Dan is

[1] *Algemeen Memorieboek*, 17 April 1896.

voor goed álles uit. Geen kopie, oude of nieuwe, meer om uit te geven. Hoe het dán met U gaan zal, mag Ons-Lieve-Heertje weten" [1].

Het was Van Deyssel nu wel overduidelijk geworden dat het leven van „de open wachting" zijn productiviteit volledig dreigde lam te leggen en daarom zou dienen te worden omgezet in het strijdend zelfbeheer - en bewustheidsleven, waarover en waarvoor hij zich in de eerste vier paragrafen van *De weg naar het Goede Leven* had uitgesproken. Hij durfde dit leven wel-is-waar niet goed meer aan, maar een andere mogelijkheid zag hij niet. Om de overgang niet al te zwaar te maken, verzachtte hij de gedwongen keuze enigszins door zich de taak op te leggen van te trachten, langzamerhand, weer enigermate tot het bedachtzame en overleggende leven te komen. Zo kwam hij er, op 17 October '96, toe om *De weg naar het Goede Leven* te vervolgen met een hoofdstuk „over de langzaamheid in de bewegingen".

Zondag, 1 November '96, kon Van Deyssel dank zij, primo, een „*bizondere kracht*" (naar de verklaring van welker ontstaan niet door hem werd gezocht) en, secundo, een zo strikt mogelijke naleving van de dagorde, weer met vreugde vaststellen sinds vijf dagen volkomen in het Goede Leven terug te zijn. En al werd deze dagenreeks van volmaakt Goed Leven lang niet zo hevig ondergaan als de geestesverheffing van zomer 1891, en vermocht zij ook niet de hoogte van destijds te bereiken, toch hoopte Van Deyssel nu innig dat de jongste verheffing in duurzaamheid krachtiger zou blijken dan die te Bergen-op-Zoom. „Het in de vorige week hervonden licht, — dit is het, wat boven alles gaat en dat een zékerheid is voor uw arme wezen, — die u onoverwinnelijk in geluk kan maken. Dit licht komt van buiten. Het is niet te verwekken. Maar het zekere middel om er u *toegankelijk voor te maken*, is een zekere door u vastgestelde dagorde strikt uit te voeren" [2]. Daarnaast zou hij zich uiteraard

---

[1] *Algemeen Memorieboek*, 30 Juni 1896.
[2] *Algemeen Memorieboek*, 1 November 1896.

moeten blijven oefenen „in het bewaren der bewustheid onder de afleidende oppervlakte-spelen der ontspanning door".

Nog die zelfde avond gebeurde het allerergste: er kwam een breuk in de stipte volbrenging van de dagorde, zo dat de basis van het Goede Leven in het grootste gevaar kwam te verkeren. Van Deyssel was er radeloos onder en besefte eens te meer hoe broos en teer het licht was, dat hem had beschenen. Om in de toekomst een dergelijke ondermijning van het Goede Leven onmogelijk te maken, bracht hij op 7 November een „Aanroeping der Genade of Inprenting bij het Verlies van het Goede Leven" op papier, een meditatie die hij dagelijks, en vooral in uren van beproeving, zou kunnen herlezen[1]. Hij mocht onder geen beding nog eens bezwijken. Indien hij nu weer verongelukte, zou hij dit alleen aan zich zelf te wijten hebben. In de handhaving van het Goede Leven moest en zou hij slagen.

Van Deyssel hield vol, zo dat hij begin April 1897 dankbaar kon terugblikken op een winter die, vergeleken met de vorige winter, een grote vooruitgang was en waarin zich ook een goed werkstadium had voorgedaan, nl. de periode 15 Januari tot 15 Maart, die hem de meer dan tachtig bladzijden beslaande studie *Het schoone beeld* had opgeleverd.

In de herfst van 1897 valt Van Deyssel dan het lotgeval te beurt, dat het aanzijn zal geven aan *Het Leven van Frank Rozelaar*. Dit lotgeval werd veroorzaakt door een drie-ledige reactie, een psychische, een atmospherische en een spiritualistische.

„De atmospherische bestond uit het uitbreken van een langdurige weêrperiode in deze lage, onder zware lucht gelegen en dikwijls sombere, boschrijke streek, van een weêrperiode, zoo als die wellicht nog nimmer daar was voorgekomen. [. . .] De te gelijk met deze atmospherische zich voordoende psychische reactie bestond in het ontdekken van de Waarheid ín de Liefde door dezen mensch. [. . .] De spiritualistische einde-

[1] Toen Van Deyssel, op 29 Dec. 1910, het besluit nam *De weg naar het Goede Leven* onder te brengen in de, in 1912 te verschijnen Elfde bundel *Verzamelde Opstellen*, gaf hij aan deze meditatie de titel *Het Verlies van het Goede Leven* mee; misschien opzettelijk, om zijn lezers op een dwaalspoor te brengen, misschien ook te goeder trouw, omdat hij inderdaad in 1910 het Goede Leven voorgoed verloren scheen te hebben.

lijk was de overwinning in het bewustzijn van de schoonheid der uiterlijke wereld op de schoonheid der geestesabstracties" [1].

Was *Het Leven van Frank Rozelaar* enerzijds de getrouw bijgehouden kroniek van dit lotgeval, dat voor Van Deyssel gelijk was aan „het hooren, door den geest, van stemmen „uit den Hemel" " [2], anderzijds viel het schrijven van dit dagboek samen mèt — en was het een weerspiegeling vàn — het definitieve binnengaan van een derde levensphase: de synthetische en passieve wijze van leven, in nederigheid met het algemene leven mee. Duidde het passieve van deze levenswijze weer op de „open wachting", met de synthese werd hier bedoeld de vereniging van het, uiterlijke, zinnenleven met de in de mystische periode gevonden abstracte (d.i. van het zinnenleven afgescheiden) geestesverrukkingen. De synthese voltrok zich echter tòch ìn het abstract-geestelijke. Het lichamelijke leven werd in het geestelijke opgenomen [3].

Het was Verwey, die opmerkte dat het hier „de zichtbare bedoeling van den schrijver" is geweest „niet op zekere wijze kunst te maken, maar op zekere wijs *te zijn*" [4]: te zijn nl. in een gevoelsbesef, dat het mogelijk maakt de schoonheid van de natuur en van het eigen leven (dat beseft wordt als één te zijn met de natuur) op de wijze der Sensatie te ervaren. Een der scherpzinnigste peilers van Van Deyssel's wezen kon dan ook met recht de rhetorische vraag stellen: „Wat is het „Leven van Frank Rozelaar", dat zeldzame dagboek, anders dan een voortdurende herleiding van persoonlijke zielservaringen tot eeuwigheidsbelevingen?" [5].

Hoe ontzaglijk grote en verstrekkende betekenis deze dagboekbladzijden voor hun auteur hebben gehad, kan de lezer

---

[1] *De Nieuwe Gids*, 1941 II, 282.

[2] *De Nieuwe Gids*, 1942 I, 108.

[3] Deze synthese was dus een gebeurtenis in de *mensengeest*, in tegenstelling tot de veel later, nl. in 1937 bereikte, die een vereniging was van het geestelijke en lichamelijke, zich voltrekkend in het onverbroken zijnde lichaam-geestesleven. Bij deze synthese was de volledige mens betrokken.

[4] *De Beweging*, VII, 91.

[5] P. H. Ritter Jr. *Lodewijk van Deyssel*, Baarn, 1921², 91-92.

uitvoerig vastgesteld vinden in Van Deyssel's hierachter, als bijlagen, opgenomen marginalia bij lezing en herlezing van dit zijn geschrift. Deze bijlagen zouden nochtans onvolledig blijven, zo zij niet werden aangevuld met Van Deyssel's belangrijkste en aangrijpendste getuigenis, kort na zijn 75ste verjaardag door hem aan de openbaarheid prijsgegeven. Hij deed dit in een korte beschouwing over *Leven na dit leven*, waar hij, na zijn wetenschap beleden te hebben van „reeds in de Hemel te zíjn, voor altijd . . . .", — iets, wat hij te weten was gekomen in de tijd, dat zijn denken op zijn best was, in de „Rozelaar"-periode dus —, liet volgen: „De gebeurtenis in ons wezen van dien tijd, waardoor ons denken zoo best kwam te zijn, leerde men niet kennen als een, toen aanwezig, tijdelijk iets. Integendeel, zij was het, in zekere, groote, mate, bewust worden van het áltijd zoo zijnde. De bewustwording, de ont-dekking (van de Waarheid) was, op de aardsche wijze beschouwd, een tijdelijk iets; maar de ont-dekking wás juist, dat al wat binnen de aardsche opvatting zich bevindt tegenover dat andere waardeloos is. Men ontdekte juist, dat men leefde in den, eeuwigen, Hemel.

Als wij dan spreken zullen naar de tijdelijke-orde en in de daarmeê verbonden gebruikelijke gedachten-taal, zullen wij zeggen, dat God ons toen garandeerde, dat wij naar den Hemel zullen gaan. Iemand, die niet bestemd is voor den Hemel, kán dìt op aarde niet beleven. (Zie de uitspraak hierover van Thomas à Kempis)" [1].

★

Uit het Leven van Frank Rozelaar zag in de lente van 1911, in een oplage van 1050 exemplaren, het licht bij P. N. van Kampen en Zoon te Amsterdam als een bundeling der, in *De XXe Eeuw* van 1903, 1904 en 1908 als fragmenten uit *Het Leven van Frank Rozelaar* gepubliceerde, dagboekbladzijden van Lodewijk van Deyssel. Op gezag van Benno J. Stokvis [2] werd

---

[1] *De Nieuwe Gids*, 1939 II, 888.

[2] Benno J. Stokvis *Lodewijk van Deyssel | Een samenvattende studie*, A'dam z.j., 60, noot 2. Stokvis ontleende deze gegevens aan Van Deyssel zelf!

tot dusver algemeen als vaststaand aangenomen, dat dit dagboek zo goed als geheel in 1897 en 1898 geschreven was, doch eerst omstreeks 1911 zijn voltooiing kreeg.

Van Deyssel's mededeling aan mij, van 28 Januari 1944, dat *Uit het Leven van Frank Rozelaar* in zijn geheel tot stand kwam in 1897—'98, is door zijn litteraire nalatenschap bevestigd geworden, gelijk ook bevestigd werd Van Deyssel's tweede onthulling, in dit zelfde schrijven, nl. dat hier sprake was van „een zeer omvangrijk schrijfwerk, waaruit tenslotte het beste voor de publicatie is gekozen, zodat de afgedrukte hoeveelheid misschien een vijfde deel is van het oorspronkelijk geschrevene".

Blijkens het ms., dat de periode 17 October 1897—11 Augustus 1898 omspant, stemt de daaruit in de jaren 1903 t/m 1908 gekozen tekst — op uiterst luttele varianten na — nauwkeurig overeen met de tekst der boekuitgave van 1911. Van een voltooiing omstreeks dit laatste jaar kan dus niet gesproken worden, eenvoudig niet omdat er toen geen enkele regel meer voltooiing behoefde.

Laat zich de geschiedenis van de tot-stand-koming van dit dagboek, alsook de bedoeling die zijn auteur, al schrijvende, wenste te verwezenlijken, aflezen uit de, achter *Het Leven van Frank Rozelaar* afgedrukte, aantekeningen —, hier dient nog een antwoord gegeven op de vraag of Van Deyssel uit zijn zo omvangrijk manuscript inderdaad definitief datgene koos wat, als zijnde het beste, voor publicatie in aanmerking mocht komen?

Allereerst zij dan vermeld dat Van Deyssel zich aanvankelijk niet geheel alleen met deze selectie bezighield, doch daarbij geassisteerd werd door Herman Gorter, de enige vriend in deze periode aan wiens oordeel Van Deyssel waarde — maar dan ook volstrèkte waarde — hechtte. Ofschoon Van Deyssel, tijdens het nazien van de *Rozelaar* — in de eerste helft van Nov. '98 — uiterst ingenomen was met het bereikte resultaat, had hij toch nog een steun van buiten nodig, een steun die zijn nu verworven levenszekerheid geheel volledig zou maken. Die

steun, de énige, die voor hem betekenis had, was de steun van Gorter.

Dinsdagochtend 29 Nov. '98 kon hij, eindelijk, eindelijk noteren: „Ik bèn er nu, ik heb bereikt wat ik wilde: gisteren heeft Gorter mijn werk *zéér goed* gevonden. [. . .] Het bevestigt *het in het vorig seizoen verworvene* voor-goed en het geeft de krachtigste hoop voor de toekomst. Meer kan ik voor het tegenwoordige niet verlangen. [. . .] Hij bezigde herhaaldelijk het woord „magnifique", hij heeft gesproken van „gewèldig mooi", van dat „het hem deed denken aan Rembrand" en „meesterwerk". Hij zal later misschien wel iets zeggen, dat dit vermindert, — natuurlijk, álles is wisselvallig — maar het feit blijft bestaan dat hij, toen ik voorlas, dit héèft gezegd, en hij [dát is 'et, natuurlijk], de hoogste en strengste en minst spoedig bevredigde" [1]. Op 2 Dec. d.a.v. is Van Deyssel nog steeds door-en-door verheugd over het oordeel van Gorter, dat hij beschouwt als „de absolute vaststelling en objektiveering" van zijn eigen zekerheid. „Zoo spoedig mogelijk wensch ik weêr mooye woordjes naast elkaâr te gaan zetten" [2]. En reikhalzend ziet hij uit naar het Zondaguur van 11 Dec., waarop Gorter hem weer, voor de tweede voorlezing, zal komen bezoeken. In die dagen van afwachting doen zich nu en dan kleine voortekens voor dat er iets moois verwacht mag worden, zodra hij weer een bezoekloze [3] ruimte vóor zich zal hebben: „een suizen van zieledamp, een zien bewegen van de gekleurde dingen, een bespeuren van eene betrekking tusschen de dingen en mij" [4]. Is het ogenblik van Gorter's komst aangebroken, dan dringt zich een bizonder sterke sensatie op, „één oogenblik bijna zoo sterk als een duizeling, zoo dat ik bang was hem niet ordentelijk goeden-dag te kunnen zeggen" [5].

---

[1] Folio 51 G 4 van het dossier *Text-kritiek.*

[2] *Papier-de-main,* 2 Dec. 1898.

[3] Op 12 Dec. kon nog bezoek verwacht worden van Frederik van Eeden, op 13 en 14 Dec. van Albert Verwey.

[4] Papier-de-main, 10 Dec. 1898.

[5] Folio 45 T. a. van het *Dagboek betreffende het werken,* afdeling *Aanteekeningen betreffende de verschijnselen, ten bate der Ziele-natuurkunde.* Van Deyssel onderscheidde 9 soorten „sensaties". De hier genoteerde sensatie was een combinatie van sensatie no 7

Het lag nu in Van Deyssel's bedoeling aan Gorter voor te stellen, dat deze — bij het gezamenlijke nazien van het ms. — de stukjes die hij niet goed genoeg vond met rode inkt zou aanstrepen. Van Deyssel zou zich evenwel daarna een eigen keuring voorbehouden *met dien verstande* dat hij het geheel met Gorter eens zou zijn, dat de door Gorter aangestreepte stukjes minder goed waren dan de onaangestreepte, maar dat Van Deyssel alleen *wat de publicatie aanging* misschien voor enige stukjes minder streng zou willen zijn dan Gorter. De feitelijke toedracht is echter déze geweest, dat niet Gorter doch Van Deyssel zelf de aanstrepingen verrichtte, dit ook deed buiten aanwezigheid van Gorter, en daarmee voortging telkens weer wanneer hij in zijn ms. ging lezen. Deze omstandigheid maakt het aan de onderzoeker van het ms. ten enenmale onmogelijk om te achterhalen welke aanstrepingen (waarbij bovendien steeds blauwe inkt benut werd) door Gorter werden voorgesteld, respect. gesuggereerd, en welke zelfstandig door Van Deyssel werden aangebracht. Met zekerheid staat evenwel vast, dat Gorter zich verzet heeft tegen de publicatie van de humoristisch-getinte passages en dat hij bezwaren had tegen de, geheel of gedeeltelijk, in maat en rijm geschreven stukjes. Er mag wel worden aangenomen dat Gorter, gezien zijn vertrouwdheid met de gevoeligheden van Karel Thijm en wetend dat zijn vriend juist aan deze — mislukte — bijdragen tot de poëzie een zeker gehalte toekende, zijn bezwaren daartegen uiterst voorzichtig en aarzelend geformuleerd zal hebben. Overigens had Gorter de buitengewone vriendelijkheid om de vellen druks, die door zijn toedoen ongepubliceerd zouden blijven, aan zijn vriend te honoreren.

Intussen doet de bestudering van de aangestreepte stukken èn van het dossier *Text-kritiek* de bevinding aan de hand dat tal van déze stukken (hetzij ze dan door Van Deyssel, hetzij op voorstel van Gorter werden aangestreept) in dit dossier waar-

---

en sensatie no 8: het gevoel, kort als een tikje, dat daar iets is, dat daar iets gebeurt, in combinatie met het gevoel dat er „iets bizonders gebeurt met het . . . . wasemkleed, zal ik maar zeggen, dat om onze gestalte heen is".

derend werden besproken, terwijl ook in de marge van een aantal aangestreepte stukken een lofprijzing werd aangetroffen. Op grond van deze bevindingen geloven wij een negatief antwoord te mogen geven op de vraag of Van Deyssel's boekuitgave *Uit het Leven van Frank Rozelaar* als dé definitieve editie beschouwd mag worden.

Uiteraard rijst dan het probleem: waaróm liet Van Deyssel zo veel, door hem zelf zeer geslaagd geachte, fragmenten uit dit ms. ongepubliceerd? Bij de beantwoording van deze vraag moet vooropgezet worden dat Van Deyssel er steeds op bedacht is geweest zo veel mogelijk de uitgave der voorhanden copie te verschuiven, omdat hij een voorraad copie als een kracht, een reserve voelde, die hem — in een minder vruchtbaar tijdperk — steunen kon. Met de publicatie van *Het Leven van Frank Rozelaar* wenste hij dan ook — wanneer het moest desnoods járen lang — te wachten tot hij weer iets vrij omvangrijks, nagenoeg gelijkwaardigs had. Hier kwam nog bij dat hij, zodra hij het openbaar maken van dit werk overwoog, een droevig verzet in zich voelde opkomen omdat de handeling der openbaarmaking hem toescheen als een prostitutie van het heiligste, waar immers zijn liefste het model was[1]. Dit gevoel achtte hij overigens verkeerd. Hij wenste zich niet daardoor te laten beheersen en voorzag nu twee mogelijkheden: 'òf geheel er van vervreemd òf in een heldenmoedige blijdschap zal ik mijn werk voor de publikatie ordenen' [losse aant. van 15 Juli '98].

Het werd 1903, niet voordat zich deze heldenmoedige blijdschap voordeed, doch voordat Van Deyssel zich voldoende beveiligd wist tegen eventuele 'absorbering' van zijn werk door Albert Verwey, die hij — sinds 1 Januari 1899, — met gedurig groeiend wantrouwen was gaan bejegenen. Hij had nu de zekerheid weten te verwerven dat de, door hem in *De XXe Eeuw* geplaatste, copy niet vooraf onder de ogen van Verwey, zijn mede-redacteur zou komen, gelijk hij zelf ook niet langer vooraf inzage kreeg van de door Verwey te plaatsen bijdragen.

[1] Vgl. o.a. L. van Deyssel *Gedenkschriften* A'dam 1924, 18 en *De Nieuwe Gids*, 1942 I, 108.

Met een gerust gemoed publiceerde hij toen tweemaal in de 9e jaargang van *De XXe Eeuw*, en nog eenmaal in de 10e jaargang [1904] fragmenten uit *Het Leven van Frank Rozelaar*. Een ruime voorraad nieuwe copie maakte voorlopig een voortzetting van deze publicatie overbodig, doch in het voorjaar van 1907 werd, mede door copienood, die voortzetting weer urgent[1]. Het *Algemeen Memorieboek* licht ons, op 8 Maart 1907, daarover in als volgt: „Il faut publier tout ce que vous avez à publier aussi vite que possible [vous *savez* que *durant* la publication de „Rozelaar" Verwey tâchera d'absorber ces valeurs dans des vers, qu'il publiera dans „Le Mouvement", que Gorter tâchera de publier de semblables valeurs en volume *avant* même que les vôtres ne paraissent en volume. Mais puisque ces mêmes difficultés se présenteront de la même façon si vous remettez la publication à 1909 ou 1911, — du moment que vous manquez d'énergie pour arranger la publication de manière qu'elle surprenne vos rivaux [c'est-à-dire en faisant le tout imprimer à l'étranger en volume pour le faire paraître ensuite très vite dans la Revue, le tout en 2 ou 3 livraisons, et faire paraître alors le volume immédiatement après, —] puisque ces mêmes difficultés se présenteront toujours, du moment que vous n' avez pas cette énergie là, — il vaut autant, il vaut même mieux faire la publication maintenant que plus tard".

Het zou toch eerst 1908 worden eer andermaal, tot driemaal toe, fragmenten uit de „Rozelaar" in *De XXe Eeuw* het licht zagen. Vrijwel onmiddellijk na deze publicatie brak in Van Deyssel's leven een tijdperk aan waarin alles afstuitte op de lusteloosheid, energieloosheid of onopgewektheid, die zich — periodiek — als de diepste eigenaardigheid van zijn wezen deed gevoelen. Voor een verdere ordening en selectie van zijn copie kon hij eenvoudig niet meer de kracht opbrengen. Bovendien: was in Februari 1888 *het ideaal* geweest om letterkundig werk te maken waardoor men zich, in de eigen schatting, de „opperste mens" toonde, in Juni 1891 om te leven zó als men

[1] De breuk met Verwey was toen volkomen geworden.

wilde leven en, als deel van dat gewilde leven, letterkundig werk te produceren, in October 1897 om schoon „letterkundig werk" te maken, omstreeks 1910 constitueerde zich een geheel niéuw ideaal, nl. dat van *een levenslustig en energiek gentleman* te zijn. Het geheel der letterkunde-verschijnselen ['aanleg, talent, genie, werk, zielestaten, geestelijk leven, intellectualiteit, artiestengevoeligheid, grootheid, roem, eer, lof, succes, onsterfelijkheid, eeuwigheid, uitgevers, boeken, beöordeelaars, letterkundigen, kunstenaars, vergaderingen, congressen, feesten, decoraties, begrafenis, medailles, grafmonument, standbeeld"] werd nu — overigens niet voorgoed — van het algemeen mensenwereldverband, van het algemeen of gemiddeld samenlevings-gevoelen uit beschouwd, terwijl de Kunst — ook slechts tijdelijk, tot circa 1919 — niet langer als „het hoogste" werd aangeslagen.

Toen dan ook Van Deyssel in Dec. 1910 aan zijn uitgever een enveloppe deed toekomen, waarin zich de aan *De XXe Eeuw* onthechte fragmenten uit het dagboek van de „bloemstruikbenaamde" bevonden, was dit — in eerste instantie — een, haast terloops verrichte, handeling van de zich levenslustig en energiek gedragende heer K. J. L. Alberdingk Thijm die, op dat ogenblik, met Lodewijk van Deyssel op gespannen voet verkeerde. Had Thijm over meer gedrukte fragmenten beschikt, dan zou zijn uitgever die stellig ontvangen hebben. Wat deze nu toegezonden kreeg, was in feite alleen dat wat toevallig voorhanden was.

In de dertiger jaren heeft Van Deyssel nog wel eens overwogen de publicatie van *Het Leven van Frank Rozelaar* te vervolgen, ware het niet dat sedert 1918 bijna al zijn papieren elders, en daar moeilijk toegankelijk, waren ondergebracht. Dit beletsel werd eerst opgeheven op 3 November 1952, toen Thijm's letterkundige nalatenschap kon worden ontsloten.

★

Het Leven van Frank Rozelaar wordt hier thans voor de eerste maal in zijn geheel gepubliceerd. Vooreerst beantwoordt de uitgave van het volledige ms. aan Van Deyssel's onderscheiden

malen schriftelijk vastgelegde wens, dat *na zijn heengaan* alle, zich op enigerlei wijze tot publicatie lenende, onuitgegeven geschriften van zijn hand alsnog het licht zouden zien. Wanneer daarnaast bedacht wordt, dat zelfs Verwey — sinds 1904 door Thijm beschouwd als zijn felste antagonist — toch niet geaarzeld heeft *Uit het Leven van Frank Rozelaar* „van bizondere beteekenis te noemen", „een van de hoofdwerken uit den tijd, die nu achter ons ligt, uit de jaren tusschen de indrukken-kunst van vòor 1890 en de geestelijke kunst van na 1900" [1], dan mag een tot tekstkritische studie aanlokkende uitgave van het volledige manuscript alleszins verantwoord worden geacht.

Tegenover het bezwaar dat het aantal zwakke steeën en dieptepunten, dat zich in *Uit het Leven van Frank Rozelaar* liet aanwijzen, nu — onvermijdelijk — beduidend toegenomen is, bevindt zich gelijktijdig de gelukkige zekerheid dat wij de, ons tot dusver bekende, tekst met tal van waardevolle bladzijden hebben kunnen verrijken. In de onderhavige uitgave zal de waarde van Van Deyssel's tekst „als document van hoog menselijk streven" [2] er ons inziens slechts bij winnen.

★

In de voorafgaande bladzijden alsook in de, achter in dit boek opgenomen, „Aantekeningen" wordt de lezer bij herhaling verwezen naar bronnen, waarvan de namen nog een toelichting vereisen. De voornaamste documenten, dienstig tot beter begrip van *Het Leven van Frank Rozelaar*, vormen de zogenaamde *Papiers-de-Main* of *Handpapieren*, eenzijdig beschreven, gedateerde, velletjes papier, doorgaans van briefkaartformaat. Zij werden door Van Deyssel benut, voornamelijk in de periode 1888—1908 — en toen nagenoeg dagelijks — om er, tussen het beschrijven van de *Werkpapieren* door, aantekeningen over het werk, invallende gedachten, wilsopwekkingen, zelfvervloekingen enz. op onder te brengen. Een deel van de inhoud dezer

[1] *De Beweging*, VII, 103.

[2] Gerard Knuvelder *Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse Letterkunde*, IV, Den Bosch 1953, 62.

Papiers-de-Main werd dagelijks, soms ook periodiek, overgeboekt in een der zogenaamde *Algemeen Memorieboek*[en], gebonden schrijfboeken van quarto-formaat, met evenveel recht dagboeken te noemen en ook wel als zodanig, echter niet bij voorkeur, door Van Deyssel aangeduid. In de Rozelaar-periode vervangt nu juist, op enkele uitzonderingen na, *Het Leven van Frank Rozelaar* het *Algemeen Memorieboek*, zo dat de reeks *Papiers-de-Main* uit die periode veel meer dan in het voorafgaande tijdperk het karakter krijgt van een losbladig dagboek, waarin alles wordt genoteerd dat minder, of kwalijk, zou passen in *Het Leven van Frank Rozelaar*.

Het dossier *Text-kritiek* is een verzameling van 31 losbladige, eenzijdig beschreven foliovellen, genummerd 51 t/m 51*q* 3, die tekst-critische aantekeningen bevatten, welke weer dagboeksgewijze gedateerd zijn (20 Dec. 1897 t/m 15 Juli 1899). Hierbij sluit zich nauw aan het *Dagboek betreffende het werken* — met voor zichzelf sprekende titel —, bestaande uit 10 losbladige, eenzijdig beschreven foliovellen, genummerd 50*c* t/m 50*g* 8, bijgehouden gedurende de periode 7 Maart 1898 t/m 13 Dec. 1899.

Als *Inedita*, tenslotte, verkozen wij aan te duiden alle ongepubliceerde beschouwingen, aantekeningen, marginalia, enz., die geen titel of nadere rubricering door Van Deyssel kregen meegegeven.

VOORREDEN

Waarde Lezer,

Vergun mij u een kleine opheldering te geven omtrent het werk, dat ik hierbij het genoegen heb aan te bieden.

De aard van dit werk is geen andere dan dien ik getracht heb in den titel duidelijk te maken. Het zijn deelen van het gemoedsverhaal van een gevoelig mensch, die ik heb samengesteld.

Ik heb mij een jongen man gedacht in zekere omstandigheden levend en wiens inborst is aangedaan zóo, dat hij zich min of meer bewust mag worden van de Schoonheid, te midden van welke wij leven.

Gij zult in de volgende bladzijden een anderen geest vinden dan in veel van mijn vroegeren arbeid, eene andere houding tegenover het leven.

Ik verzoek u echter daaruit geene gevolgtrekking te maken wat aangaat hetgeen *ik* voor de Waarheid zoude houden.

Wel moet ik u eerlijk bekennen dat ik *zeer geneigd ben* het door dezen jongen man bewoonde denk-beeld voor de Waarheid te houden; maar, daar tegenover, *weet* ik, dat men — om dit met eene vergelijking op te helderen — een anderen berg bestijgende, en verheugd door de nieuwe boschjes en vergezichten, niet meer geheel zeker over het mooye der vorige oordeelen kan. Wèl ben ik juist getroffen door de over-één-komst in het gehalte der luchtstreek, indien men, het zij hier, het zij daar, tot zekere hoogte stijgt.

Ten slotte wilde ik opmerken, dat de grootte van den afstand, door welken de hier verzamelde stukjes van mijn Ideaal van Poëzie of Prozakunst gescheiden zijn, mij bewust is. Ik heb

daarom overwogen of het wellicht beter ware ze voor mij alleen te houden; maar daar zij mij voorkomen toch reeds gehalte te bezitten, en ik niet weet of ik het ooit verder brengen zal, toon ik ze maar.

Voor bijdragen tot de Poëzie houd ik deze stukjes, ook die, welke geheel of gedeeltelijk in maat en rijm geschreven zijn, trouwens níet zoo zeer; maar ik houd ze voor Proza met een poëtiesch randje of poëtiesch tintje.

Het zal mij in-tusschen pleizier doen als zij U pleizier doen, en als gij eenige consequentie en groei in het gemoeds-karakter van mijn held, Frank Rozelaar, kunt opmerken.

L. VAN DEYSSEL.

17 Oktober 1897

Eer-gisteren heb ik in den tuin naar boven gekeken en voor 't eerst weêr iets moois gezien: lucht van een bizonder fijn licht blaauw en bleek-groen, met heele mooye blank-roode wolkjes er bij. Daar onder verhief zich het goud-bronzen eikgewas.

Ik stond aan den voorkant van mijn witte huis, onder de warande met zijn purper-rooden wingerd.

Het was juist alsof deze plek een beroemde plaats was, waarvan gezegd wordt, dat men in dít seizoen dáar moet zijn, wijl het dan nergends elders zóo mooi is.

Gisteren was ik om den zelfden tijd op een wijden heibaan in het bosch, waar veel lucht zichtbaar is. Het was vijf, zes uur 's middags, zons-ondergang. Práchtig, weêr. Dit lijkt mij het mooiste wat men in het Landschap zien kan. De Rhijnval te Schaffhausen is niet mooyer; ook de Golf van Napels kán niet mooyer zijn.

Ik ben gedrukt, in een ebbe van mijn Leven, ik heb dus tot heden geen diepe aandoeningen van de herfst mogen ontvangen; maar met gevoelige verstandelijkheid vond ik het prachtig.

De herfst is mooyer dan de zomer. Ik meen dit nu zoo-maar, zonder geestelijke bedoeling. In de herfst zijn het licht en de kleuren zóo anders dan in den zomer, dat de natuur eenvoudig gezegd kan worden in een hoogeren toestand te zijn.

Zij is in haar grootste mooiheid even als een Heilige die den dood nadert.

Duidelijk heb ik gisteren beseft dat de natuur in een *hoogeren toestand* is.

Er is een léven in, een langzaam bewégen van lichten en kleuren, een weidsch Tooneelspel der Schoonheid. Het is zóo

mooi, dat men zelf niet zóo leelijk of zóo elders met zijn gedachten kan zijn, dat men het níet mooi zoû vinden.

Het is mooyer dan een ten-toon-stelling van de beste schilderijen.

Het is of de heele natuur samen-gesteld is uit schildersontroeringen.

Het is één groot schilderij, waarin men zelf staat.

Het was mij duidelijk gisteren, dat er iets héel bizonders gebeurde, een bizonder bewegen van de Schoonheid in het Aardsche Landschap, eene Openbaring van de Schoonheid; het was mij of het Landschap bewust, bezield, was geworden en zich zelf uitbeeldde.

Het schaduw-bewegen van de onder-gaande zon op de donker gouden loovers, ... daarin was iets onbeschrijfelijks . . .

Als ik wel eens, — in lagere fantazie-gril, — aan de mogelijkheid van de Hel denk, voel ik zoo iets als een onuitwischbaar diep in mij gedrukte belofte, dat ik er niet naar toe zal gaan.

Ik heb eigelijk leelijk midden in die Schoonheid gestaan, linksch van stand tegenover de Majesteit der ruimte, onvoegzaam nu de natuur tot een grootsch paleis der Schoonheid werd om mij heen.

Waren de menschen niet beter, die bij zoo iets van zelf op hun kniën vielen . . . .

Er was iets heerlijk menschelijks op een enkele plaats in het Landschap. Dat bewegen van die lichte schaduw op de gouden loovers der tengere witte berkjes, — er is bijna geen onderscheid tusschen dít en zekere zeldzaam gevoelige blikken uit menschenoogen.

Ik geloof dat het kwam door dat stille goud vlak achter het dunne schaduwlicht, het schaduwlicht, dat naar de zon keek . . .

Behalve de zons-ondergangen en vele andere mooiheden, zijn er ook nog de zonloze of nu en dan maar éven doorstraalde, doffe herfst-middagen, die in de eerste plaats in aanmerking komen.

Zoo heb ik er de vorige week een enkele gehad.

Ik liep stil te wandelen, waarschijnlijk mijmerend over mijn

tegenwoordig, dor levens-seizoen en over kleine narigheden van het daaglijksch leven, toen ik, opkijkend, op-eens zag dat het heel mooi was om mij heen, en, dadelijk daar-na, dat het héel bizonder stil was.

Het was mij toen lichtelijk wonderlijk. Ik voelde mij vreemd gaan, in een stilte, die anders dan gewoonlijk was. Zelfs van mijn voetstappen hoorde ik niets .... Het was mij bijna als ging ik niet ....

Toen ben ik maar een beetje door het laantje en in de lucht gaan kijken. Eerst stil-staande, om niets te storen, toen achteruit-loopende om al-door nog den gloed van de onder-gaande zon te zien, die zoo mooi, door een onbewegelijk boschje van hooge dennen héen te zien, was.

Er was misschien niets geen wind. Alle bladen waren héelemaal stil. Niet alleen de bruine, geele, gouden eiken-heesters en berken, het grijze en licht-groene mos, maar ook de hooge dennen met hun groote donker-kleurige naalden-massaas waren heel mooi.

Maar ik had alleen de koele herinnering aan wat ik vóor twee jaar in zulk landschap heb beleefd.

Het spijt mij, dat ik aan dit alles niet inniger kan deel-nemen.

Niet alleen is de herfst zoo mooi om de véle kleuren, die er zijn en die alle met een wonderlijke zachtheid zijn aangedaan, zoo dat zij van hoogere natuur dan de zomerkleuren schijnen; maar ook zijn er, na wazige dagen, tijden van een zekere, zóo doorzichtige helderheid, dat de boomen dán eerst in hun wáre aard daar schijnen te staan. De boomen dragen dan het Karakter der Waarheid. Het is iets koels en toch verheerlijkts, alsof op den grens tusschen het Warme en Koude de volmaaktheid van wezen ware ontvangen.

Aardig is ook de over-een-komst, die er tusschen Herfst en Lente is. De gele blaadjes van berken en eiken als de zon er op schijnt, gelijken op die zelfde blaadjes in de Lente, als zij geel zijn om dat zij nog niet groen zijn ....

In weêrwil van alles ben ik eigenlijk een gelukkig mensch. Bijna voort-durend leef ik aan den oever van de eene of andere vervoering. Als ik eens een heelen dag neêrslachtig ben geweest, bespeur ik soms 's avonds plotseling dat ik vlak bij eene rijke verrukking ben, die ik zeer ver van mij verwijderd vermoedde.

In de verkrijging van gelijkmatigheid in het leven word ik belemmerd door de werkeloosheid van het vermogen om het *besef* van altijd vlak bij eene Schoonheid te zijn, te doen bestaan in oogenblikken van neerslachtigheid. Kwám ik dan maar eenvoudig op die gedáchte, — dan was immers alles al bijna goed!

★ Voor-eerst, weet ik wat ik wil: ik wil in het Leven zijn en mij tegenover het Leven verhouden zoo als in de herfst van 1895. Dit noem ik „passive extaze".

Ik heb in den laatsten tijd gedacht, dat deze toestand moest áfgewacht worden en er geen maat-regelen te nemen waren om zijn komst te bevorderen. Ik heb gedacht dat zoo dra ik aan de máat-regelen begon, ik mij bewoog in de richting van den toestand van den zomer van 1891. Dezen noem ik „aktive extaze".

Maar hierin vergis ik mij. Ofschoon het in 1895 in zekeren zin het tegenovergestelde was van 1891, schijnen, nog tamelijk in de laagte, de paden waarlangs de eerst-genoemde nederdaalt te kruisen met die waarlangs de laatst-genoemde opklimt, zoo dat men ter bereiking van den eersten in 't begin de paden naar den laatsten nemen kan.

Middag

★ Ik besef heden mijn Leven als zeer rijk. Ik gevoel mij een wereld, waarover ik elken dag een nieuwsblad zoû kunnen uitgeven. Als „buitenlandsch", „binnenlandsch" nieuws en „allerlei" zouden daarin de rubrieken voorkomen: „Het vraagstuk der Eeuwigheid", „mijne Liefde tot mijne Geliefde", „Mooye dingen op de wandeling gezien", „Gedachten gehad" en zóo verder.

Zonderling toch, zoo'n geheel naar binnen gekeerd Leven. ★
In plaats van .... ik zal niet zeggen een Keizer .... maar bij voorbeeld een Generaal, of liever een Kleine-Koning ergens te zijn, die een leven van Daden leidt en al de groepen zijner onderdanen streeft te besturen en zijn natie tot een schoon volk te vormen, — alleen te doen te hebben met zijn eigen Ziel, zijn Hartstochten, zijn Genegenheden, zijn Gedachten, zijn Opmerkingen.

Ik heb onlangs, — ik geloof, niet voor de eerste maal — ingezien, dat ik het onderwerp: „of een Leven van Daad niet beter is dan een Leven van Gedachte", „of ik niet liever militair had moeten worden" enz., — niet meer tot mijne mijmering mag toelaten. Want het is zeer demoraliseerend. Het ondermijnt de nu eenmaal historiesch vast staande grondveste van ons Leven.

Avond

Op één wijze gezien, en in enkele groote trekken, is het zóo ★
met mij gegaan: In sommige oogenblikken van het jaren-stel, waarvan mijn negentiende jaar ongeveer het middelste was, heb ik mij al-machtig gevoeld, dat is: het vermogen gevoeld om mij buiten het Leven te stellen en dan met het Leven te doen wat ik wilde. Dit is één van de wijzen, die ik heb leeren kennen, van te zijn in wat genoemd wordt de „Eeuwigheid" of „God".

Mijn goddelijk (Napoleontiesch) denk-beeld was toen: de bestuurder te zijn van een natie, aan deze de andere natiën te onderwerpen, het zij dan in letterlijke, dadelijke, beteekenis, het zij dat de overtuigende voortreffelijkheid van mijne natie de andere dwong zich naar dat voorbeeld te richten; aan die natie zoû ik zelf, behalve volkomene staatsinrichtingen, die mij tot het mindere gedeelte van mijn taak leken te behooren, — eene Wijsbegeerte, eene Literatuur, een Bouwkunst, een Beeldhouwkunst, een Schilderkunst geven.

Het komt er eigenlijk niet zoo zeer op aan, dat juist dít mijn voornemen was. Het was alleen mijn voornemen om dat dit

mij het beste toescheen wat een mensch kon doen. En ik kon dit, dit grootste, daar ik immers álles zoû kunnen.

Het is hier alleen mijne bedoeling de aanwezigheid van het, reëele, almachts-gevoel vast te stellen. Dit was omstreeks 1884. Het is mij trouwens later, in 1891, proefondervindelijk gebleken, — toen het gewerkt heeft, maar in omgekeerde richting — dat dit vermogen werkelijk in mij aanwezig was. —

Ik weet naauwkeurig om welke oorzaak hiervan niets is gekomen. Het al-vermogen kon zich alleen voordoen en werken wanneer alle funktiën van het organisme absoluut normaal waren, wanneer alle deelen der persoonlijkheid, geestelijk en lichamelijk, volstrekt gezond en geheel in harmonie met elkander waren. Het al-vermogen was een soort van al-omvattende óver-bloei van een volmaakt-veronderstelden mensch. Als mijn krachten door niets verminderd werden en geheel naar-buiten konden werken, voelde ik, zoû hun bereiken grenzenloos zijn.

Er waren echter belemmeringen. Die belemmeringen waren wat genoemd wordt „hartstochten". Die hartstochten heb ik te gering geschat. Dát is de oorzaak geweest, dat mijn Leven geheel anders gegroeid is dan ik mij had voorgesteld.

Ik dácht in die jaren, 1882—'86, al-door maar: „ik kan nú nog wel niet mijn levensdaden naar mijn wil formeeren, maar als ik maar eerst even die hartstochten overwonnen heb, dán zál het gáan".

In-tusschen ging het Leven voort en op zekeren tijd bemerkte ik hoe, — zonder dat ik ooit ernstig den strijd met mijn hartstochten was begonnen — zij mij geheel beheerschten, ik er niets tegen vermocht, en, op verschillende wijzen onder den invloed dáarvan, mijn levensbedoeling in de onbewustheid zich geheel had gewijzigd.

Mijn houding was toen geheel negatief en van protest en toen ik, in plaats van de menschen te dwíngen mij tot hun Koning te maken, ze vervloekte om dat zij niet in staat waren mij, den opperste, te erkennen, — toen was ik het eigenlijk, de overwonnene, die bleek en razend tierde tegen mijn eigen machteloosheid.

Ten minste, dit is een van de wijzen om het geval te beschouwen; maar *ik zeg niet dat het de beste is.*

Toen begon een harmoniesch, maar *volgends mijn oorspronkelijke beschouwing* (die ik niet zeg dat de beste is) minder-soortig leven. En had ik mij met hartstochten, die al of niet te bestrijden waren, niet meer te bemoeyen.

Eerst in 1891 werd ik in een sterk gevecht met mijn hartstochten gewikkeld. Toen heb ik er feitelijk, zij 't wellicht slechts tijdelijk, enkele overwonnen. En bij die gelegenheid is mij gebleken, dat ik in mijn oorspronkelijke beschouwing de moeilijkheid van het hartstochten-bedwingen om zoo te zeggen oneíndig had onderschat. Want daarvoor was niets minder noodig dan in zijn grootste kracht binnenwaards te doen werken het zelfde vermogen, waarvan een dergelijke inspanning naar buíten mij mijn eerste levensontwerp, zij 't gedeeltelijk, had kunnen doen verwezenlijken.

De zaak wás dus, dat mijn levens-huis van díen aard was, dat ik al mijn tijd en vermogen, die ik anders hadd' kunnen besteden aan het bouwen van een toren er bovenop en van een stad er om heen, noodig had om de bestaande verdiepingen te zuiveren en bewoonbaar te maken.

Op die wijze ben ik geworden een mensch van het inwendig en niet een van het uitwendig Leven, een mensch van Gedachte en Verbeelding en niet een mensch van de Daad.

Tot de, zoo als gezegd naar ik meen immoreele, slechte of nadeelige, bemijmering van het vraagstuk wat beter is: Daad of Gedachte, — word ik zoo nu en dan gebracht wanneer ik mij rekenschap geef van de latente minachting der menschen voor den mensch der Gedachte.

Maandag, 18 Oktober 1897

De kunstenaar en de wijsgeer worden geminacht door het ★
volk, door de maatschappelijke menschheid. Hij, die tegen deze stelling zoû willen aanvoeren, dat door vele der edelste geesten van alle tijden Plato en Aristoteles met bewondering en roem

zijn omgeven, dat voor Vondel en Rembrand standbeelden zijn gebouwd, dat voor één werkje van Dou of Cuyp drie honderd duizend gulden wordt betaald, dat Dickens als een Koning eens is ingehaald in New-York, en zoo voort, — begrijpt mij niet.

★

De ochtend is zoo mooi en stil, mijn papier lag in de zon, mijn letters fonkelden .... Ik kreeg het gevoel, dat mijn hand tegen het Leven misdeed, indien zij onbekoorlijk schreef of over iets anders dan over de heerlijkheid des Levens.

Het is zoo stil. Wijd is de hemel, blaauw, doormarmerd met wolken-wit. De tuin is in zon. Glanzend groen waayen stilletjes en zwaar lage sparretakken. Hooge eikjes zijn brons en groen. Als een Chineesch torentje staat een sparremast, met zijn afhangende appels in de lucht, licht-, zon-groen ligt het gras en met schaduwen. Aan sommige sprietjes fonkelt de daauw. Eén tengere zonnebloem staat er recht-op.

Zacht ligt zonneschijn in mijn kamer over veel heen. En de vensters zijn met witte zonne-kant behangen. Een schaduw-tak van lenig afhangenden wingerd beweegt er nu en dan héel even door. Op de blinkende klok is een klein zonlicht-sterretje, dat fel straalt van regenboog-kleuren. Vogels fluiten. Het gelijkt op ontwaak-geluidjes van héele kleine kinderen. Nu en dan ruischt de wind door de boomen zoo als de zee aan het strand...

Stil en klein ben ik en blij. Werkt mijn verbeelding thands diep? Heb ik groote gedachten? Gevoel ik innig? Ben ik in Hooger-Leven opgenomen? ... Een vogel-schaduw snelde door het zonne-kantwerk van het venster, het duiken van iets donkerders in zilver-witte diepte.

Een laatst licht groen vlindertje danst in de lucht.

Het Leven is goed. Ik ben blij.

Achter deuren, achter mij, neuriet stil voor zich heen een lieve stem.

O stem, stemmetje, hoe bloeit, dadelijk nu je weêr weg bent gegaan, naklank in mij in teederheid bleeker dan zilver.

Dit is een vogel klein, die zingt tot in mijn ziel.

*

Heel in de vroegte heb ik van-daag even gewandeld met het jongetje.

Toen heb ik geen enkele gedachte gehad. Toch heb ik hem wel gezíen, hoe hij op een draf aan kwam geloopen op het pad van zand tusschen het fonkelende bronzen groen.

Hoe gaan zijn beentjes dan . . . als hij loopt op een kleinen draf, als hij loopt op een grooten draf, of als hij zoo huppelt van zijn eene been op het andere . . . . Het is een dans, die mij aandoet, . . . onuitsprekelijk.

Ik schijn van hem te houden . . . . Als hij nu eens niet mijn kind was, maar een vreemd jongentje, dat al jaren geleden door mij was opgenomen en met wien ik ook zoo dagelijks wás, — zoû ik dan toch . . . . Ik weet niet . . . . Hij lijkt op haar, hij lijkt op mij . . . . Ik weet het niet, en het deert mij ook eigenlijk niet . . . . Ik houd van hem . . . .

Maar dán . . . nu? dan níets! Blijf stil, het Leven is goed zóó als het is. *Van zelve* zullen de schoonste landen voor mijn gedachte opengaan.

's Avonds, als hij ligt te slapen, kijk ik naar hem. Rank, fijn en sterk van jeugd, liggen zijn kleine beenen. De herten, met hun sterk-fijne geweyen, loopen ook in slanken draf door de heuvelige bosschen. Schoon zijn de beenen van rappe dansers waar de muziek vlijend klinkt . . . .

Albasten vazen, fijn gebeeld, zijn mij niet liever.

Als hij eens — dood was, wat zoû ik dan doen? Als ik zijn beentjes eens, vlak naast elkaâr, zag liggen in . . . . Wat zoû ik dan doen? Weet iemant, weet iemant, wat ik dan zoû doen? . . .

Véél heb ik weggegeven, veel van mijn arme geluk gesteld in die anderen . . . . Ik ben zéér afhankelijk . . . .

Is de ochtend nu stiller nog geworden? Schoon liggen de schaduwen op de gulden vloeren, in bevend gespeel . . . .

Zacht als de groote zee ruischt de wind door de bladen.

★

★ Lieve jongen, jongen-lief, voor jouw zijn glorie-rijke droomen. Ik hoor ze als citherspel, als ver viool-spel hoor ik ze komen . . . Word sterk, word groot, word schoon, word de beste der menschen. Word koningszoon onder de menschen, vlugste van slanke ledenvlucht bij schoone spelen, edelste van kleed en houding en gebaar bij 't samenkomen, helderst denkend, sterkst dadig. Ken ook den weemoed. Wees in de schemering omgeven door der rijkste droomen zachte pracht. Ken het Geluk, o, ken de Stilte van de Zaligheid.

Zoo als een minnaar ver van zijn geliefde, verlángt en haar en hare woning mijmert tot paradijs aan horizon van zijn Verlangen, weven mijn mijmeringen aan je Leven, dat nog ver is, en maken 't tot een Hemel om je heen.

O, je weet niet, je zult misschien nooit weten, hoe eens, toen je nog klein was, door een man in stilte, door teêrheids kransen heen om zijn ontroerde oogen je Leven werd gezien, in een fonklenden aether van hoop, dat het moog' worden eens schooner dan eenig Menschen-Leven.

Zonder 't te weten zal je heden nog mij hiervoor loonen . . . als je mij aan zult zien met oogen, die d'oogen van je moeder zijn.

Avond

★ Wij hebben van-middag gewandeld. Het was dood-stil en een grijze dag. Dof grijs was de lage lucht. Hier-tegen zijn de herfst-kleuren van het bosch het mooist. Wij zaten op een bank in 't bosch, in volkomen eenzaamheid. Ik moest denken aan een plaatje in Andersens sprookje van het „Vliermoedertje", waar een paar oude menschjes bij elkaâr zitten onder een bloeyenden boom, en dat zij zoo mooi vond.

Ik leef in den Hemel. Ik leef in het Eeuwige-Leven.

Van de tijdelijke orde uit bezien, is mij dit slechts zeer zelden bewust. Van de ontijdelijke orde uit bezien, leef ik alleen wanneer het mij bewust is. Toont de wisseling van dagen en nachten, de *op-een-volging* der *verschillende* deelen, waaruit de dag bestaat, mij niet aan, dat ik leef op de aarde en in den tijd? Zal ik bij mijn dood het einde, dus de tijdelijkheid, van mijn leven niet gewaar worden?

Van de wisseling van dagen en nachten en de op-een-volging der verschillende dagdeelen, *bemerk ik weinig*. Het schijnt dat er daar, *zeer ver van mij af*, een menschenlichaam op zekere wijze leeft, dat veranderingen ondergaat, verkleurt, eindelijk bewegingloos blijft en vernietigd wordt; maar *ik* zal het niet *bemerken*.

★

Zal ik na den dood van mijn lichaam leven?

Ik, zijnde mijn gedachte-van-Eeuwigheid, leef nú reeds na mijn dood. Immers in de Eeuwigheid bestaat niet *de orde* van vóor en ná.

De vraag: „zal ik na den dood van mijn lichaam leven?" kan niet gesteld worden. Immers „ik" besta uit twee deelen: het lichaam èn de gedachte-van-Eeuwigheid (deel-van-Eeuwigheid, Ziel). Indien leven en dood het tegen-over-gestelde van elkaâr zijn, kan niet gevraagd worden of het lichaam zal leven als het dood zal zijn. Indien wat aangaat de Ziel de orde van vóor en ná niet bestaat, kan niet gevraagd worden hoe het met de Ziel is ná dát er een zeker iets gebeurd zal zijn.

★

Gij zegt: er zijn wat men in de tijdelijke orde tijd-stippen noemt, waarop gij u bewust zijt in de Eeuwigheid te leven. Zult gij dit na uw lichaamsdood ook kennen?

Als ik spreek van het mij bewust worden op deze wijze,

spreek ik van de tijdelijke-orde uit, noem ik het verschijnsel naar zijn wezen in de tijdelijke-orde. Na den lichaamsdood, waar dus de tijdelijke-orde niet bestaat, kan hiervan geen sprake zijn.

★

Gij zult dus na uw dood niet gelukkig zijn?

Ik, zijnde lichaam en deel-van-Eeuwigheid, zal niet gelukkig zijn, want ik als lichaam zal niet zijn en dus niet gelukkig zijn, en ik als deel-van-Eeuwigheid zal van het Geluk, zal het Geluk zelf, zijn. En men kan niet zeggen dat het Geluk gelukkig is.

★

Kan gezegd worden dat ook het lichaam eeuwig leeft?

Van de ontijdelijke orde (of van den staat-van-Eeuwigheid, of van den Hemel, of van God, hetgeen alles het zelfde is) uit gezien, leeft ook het lichaam eeuwig, daar immers het begrip van tijdelijk of niet-eeuwig in die orde niet bestaat, en die staat is als een licht, dat alles naar zijn eigen aard verlicht of in zich opneemt.

Het lichaam leeft eeuwig in díen zin, dat het, van de ontijdelijke orde uit gezien, nú reeds leeft na zijn dood. Want het veranderen en sterven van het lichaam wordt alleen gezien van de tijdelijke orde uit, en kan van de ontijdelijke orde uit, niet worden gezien.

★

★ Wat is de „Hel"? En wat heeft men te verstaan onder „Eeuwige Verdoemenis"? Indien Ziel, God, Hemel en Eeuwigheid het zelfde zijn, hoe kan er dan sprake zijn van een „Eeuwige Verdoemenis"?

De Hel is het gemis van het Vermogen om zich zoo Bewust te maken, dat men zijn neigingen en aandoeningen als buiten zich ziet en ze besturen kan.

★

Aan onze houding tegenover fysieke pijn is de hoogte onzer ★
hemelvaart het scherpst te meten. Voor de Heiligen, die om pijnen vroegen, waren die alleen van zoo groote waarde, om dat zij aan hun macht daarover of gevoelloosheid daarvoor het besef der vermeerdering hunner Bewustheid of Vergoddelijking zagen versterkt.

Middag

Het huwelijk maakt de menschen tot goden. Het verlángen ★
in den verlovingstijd verhoudt zich tot het huwelijk, zoo als het leven — zoo als vele levens — tot den dood: Het huwelijk is de Rust in het samenleven met het meest beminde, hoogst begeerde, het aanhoudend aanschouwen van het beeld zijner liefde.

Beeld zijner liefde want mensch-beeld waar heen de liefde gaat.

Beeld zijner liefde om dat de liefde-gedachte vorm heeft aangenomen en tot beeld geworden is.

Beeld zijner liefde om dat de aard eener vrouw den aard eener liefde kennen doet, zoo als een vriend gekend wordt aan zijn vrienden.

Ik, die mij zelf niet ken, hier kan ik mij zelf ont-dekken. Dit ben ik dus, want dit is mijne liefde.

Iets is niet in zich zelf, maar is alleen zoo als het wordt gezien.

Zij is mijne Gedachte. Mijne Gedachte heeft haar geschapen, zij is het beeld mijner Gedachte. Zij is mijn Daad in 't Leven, mijn Levend Kunstwerk. Zij is mijn schepping, de levende uitkomst van mijn godendaad.

Was 'k dan zóo schoon, dat ik dít kon beminnen? Haar ziel is schoon, zij is haar zichtbaar ziele-beeld. Die ziel heb ik bemind. Is er dan zóo veel schoonheid in mijn ziel?

★

Zij is mijn Ideaal. Zou ik niet aan de Poort des Hemels leven, die dag en nacht zoo naauw verbonden in stil aanschouwen leef van mijn Ideaal.

★

Wij waren weêr in 't bosch. Ik heb genoegelijk bespeurd dat 'k *zonder het te weten* voorzichtig loopen ging, om niet te storen. Mocht het *uit eerbied* zijn geweest!

Er was een wondere stilte. Ik ben verbaasd over de uitgebreidheid dezer onoverzienbare pracht van het geheimzinnige Feest.

Avond

Laag hing de paarl-grijze lucht. Alles was zoo mooi om te zien. Volkomen onbeweeglijkheid. Alleen het beschóuwen van hoogste sparretakjes met hun donker-groene naaldjes tegen de lucht, deed mij goed. Ik had ook niet, zoo als anders wel, dat ik dadelijk moest ophouden met kijken, wilde het mooi blijven. Uren lang had ik er naar kunnen kijken en al-door zoû het goed gebleven zijn.

Heel bizonder stonden alle kleine stammen van de lage sparren in hun roerloosheid, met stammenschaduwen zóo ijl onder de grijs neer-mijmerende lucht, als schaduwen van schaduwen. Het was niet vreemd noch weemoedig, maar iets als menschen-ziele-schoonheid, zoo als die wel is in donkere oogen, die hebben geweend, was in dat boschje.

Ik bespeurde juist, dat ik mij met de stilte ging vereenigen, toen de storing kwam en ik mij, om een heel klein dingetje van liefde, moest gaan bewegen. Toen was het uit.

Maar dadelijk werd ik beloond. Eerst door de verrassing van een heel fijn rijzend berkenstammetje, wit, zonder bladen, maar dat boven-aan een wonderfijne en breede uit-straling van licht gouden blaadjes droeg. Toen kwam een laan van jonge ranke berken rijk in 't fijne goud, en vorstelijk lag de grond met goud bestrooid. Toen een fel zwart boschje met enkle dunne spleten goud in zijne diepte.

Wij waren in een laan van rosse eikenvanen, toen plotseling regen viel. Waarom bleef het toen mooi? Was het dan weenen over den grooten gouden droom der stilte? — .

*

Mijn oogen zijn mooi dezer dagen. Zij zien bijna alles mooi en geven mij veel genoegen . . . Wat is een lamp een prachtig iets, een stille lamp. Volkomen onbewegelijk staat zij, en verlicht zacht de donkerte. Zij schijnt zoo zedig en zoo zeker . . . Midden in de stormen zal mijn licht zacht en onbewogen zijn . . .

Woensdag, 20 Oktober 1897, ochtend

. . . . Altijd nog stilte buiten. Als de wind en de wilde wolken komen, zal al deze schoonheid treurig verdwijnen.

Ik stond in den vroegen ochtend in het bosch. De zon steeg in stillen luister.

Mijn huis staat aan den drempel van den gulden hemelhal waar de Schoonheid woont.

Ik kan niet gelooven dat dit alles niet een voorbereiding wezen zoû . . . Als een bruid uit het huis harer jeugd-droomen, rees in sluyers de gulden zon boven de omnevelde kasteelen. De menigte van het lage boomgewas was rijkelijk bestrooid met daauw-diamant allerwege. Hoog hadden, aan d'overkant, de populieren, die rijzige wachters, gouden glansen ontvangen op hun rosse dracht, waar zij zwijgend en schoon meê stonden.—

★

Ik vind dikwijls in zulke oogenblikken, dat ik niet innig genoeg gevoel bij wat ik zie. Ik zoû áltijd zeer ontroerd willen zijn en diep begrijpen, mij altijd willen veréenigen met de aanschouwde Schoonheid.

Dan denk ik weêr: Dit zíen is slechts een voorbereiding om het werkelijk te erváren bij de herinnering. Maar ik ga, geloof ik, eigenlijk nooit mij eens heerlijk langen tijd iets zitten herinneren.

In-tegendeel, ik heb wel eens soort-gelijke angst voor het herinneren als men heeft voor het denken van zekere gedachten, die men niet wil dat een ander, die daarbij betrokken is, denken zal.

Bij mijn afwending van de Herinnering komt dit gevoel:

dat ik dát altíjd nog kan doen, dat dat een voorraad van genoegens is, die tóch niet bederft, en die ik zal gebruiken *als ik niets beters te doen heb.*

Het kon wel zijn dat in zekere streken van het geestesleven de Herinnering *niet màg*, om dat zij daar wordt aangezien als een leelijke bezigheid, als het opgraven van lijken.

In het ophalen van herinneringen in het gesprek is altijd een lichte beleediging van het Tegenwoordige.

„Wat is er een bekoorlijkheid in een goed vriend te hooren vertellen van tijden uit zijn verleden, hoe hij toen-en-toen een heerlijk leven had of wat hij daar-en-daar voor een aardig geval beleefde".

Zeker, maar de beleediging geschiedt in een levens-sfeer gelegen bóven die, waarin deze waardeering gevestigd is. Wánt, geef er maar acht op: hoe meer gij den verhaler bemint en hoe liever u dus het verhaal aandoet, daar beneden, hoe sterker het gevoel van moeilijkheid wordt, daar boven.

Er is een, heele lichte, moeilijkheid, een scherpte, in de belang-stellende vragen, waarin gij u lief afbuigt om het verhaal aan te wakkeren.

Het is niet waar, dat het Tegenwoordige niet bestaat, en er alleen bestaat Toekomst en Verleden.

In de verstandelijke waarneming der lagere redeneerkunde is het waar. Voor die gevoels-waarneming, wier beweging daaraan gelijk-loopend is, is het ook waar. Maar waar het besef van het Tegenwoordige schemert, is het beter. En in de kamer, waar Herinneringen en Vooruitzichten als eene storing bewegen, ligt reeds schaduw van Geluk, dat wellicht door zal breken.

* * *

Zij leiden immers af van het Wonder der gebaar-beweging uwer geliefde. Zij verdooven den weêrklank der eindeloze ziele-gewelven, waar de echo woont van het kleine-kindergeluid.

*

In de stilte van het Geluk, zijn de geluiden zoo weldoend, niet om dat zij door de tegenstelling de stilte beter doen uitkomen; maar om dat zij beschenen worden door de stilte, zich voordoen in dons van stilte-schijn.

De stilte zelve voelen wij aan maar kunnen haar niet doorvoelen; alleen kunnen wij dat, waar zij, verzwakt, rust om de geluiden. Even als wij niet kunnen zien in de zon, maar met welgevallen kijken naar den zonneschijn op de voorwerpen.

Middag

Het is vreemd, dat wij zelfs van het meest nabijzijnde ons ★
niet altijd naauwkeurig rekenschap weten te geven. Ik begrijp, bij voorbeeld, volstrekt niet wat mijn Gedachte gedaan heeft al die duizenden uren, dat ik niet geschreven, niet gelezen, niet gedacht of mij herinnerd heb, en, ook zonder iets te zíen eigenlijk, maar stil ergends gezeten heb.

Nooit ben ik ergends een paar uur mij heerlijk gaan zitten te herinneren. Ook niet als ik alleen was en zeer ver van een Geluk, dat er door geschonden zoû worden.

Als ik zwak en duister was en zoo radeloos dat ik, om dat de toestand *zonder iets te doen* onhoudbaar was, tot de laagste en grofst gekruidde middelen, zoo als het bladeren in reisboeken en het denken over een te maken reis, in zijn grof stoffelijk voorkomen, — mijn toevlucht nam, — waarom heb ik mij dan niet gewend tot de Herinnering en heb gereisd door de landschappen van het Verleden?

Donderdag, 21 Oktober 1897, ochtend

Van-ochtend was het buiten niet zoo mooi als gisteren. Geen nevel en geen herfst-draden. Wolkeloos zomerlicht. Het herfstbosch is niet mooi onder fel zonnelicht en tegen blauwe lucht.

Maar toch is mooi de groote stille gelukslach van den blauwen zonnedag boven het dorre bruine boschgewas. Het is schoon als een naakt menschenlichaam.

De blijdschap ligt licht lachend, uit-gestrekt boven de oude gewaden van het Verleden.

Ik was wat moe; maar ik word gedragen door alles wat ik voel en denk. De moeheid ligt maar als wat overbodig marmerpuin aan den voet van het beeld mijner blijheid.

Ik was met het zoontje. Een rood petje had hij op. Hij schudt aan de boompjes, die dan mooi ruischen in de ochtendstilte en strooit zoo de menigte daauwdruppelen er af. Hij vangt den daauw in zijn hand en drinkt die zoo van de boomen. Zijn heele leven lijkt mij een heerlijkheid, waarvan ik elk der bewegingen door en door zoû willen zien en voor altijd onthouden

*

De vreugde maakt niet angstig, het geluk is niet dreigend. Ik ken zoo de vreugde, die angstig maakt en ik weet zoo, dat zij de hoogere vreugde niet is.

Voor wie de vreugde een plotseling bereikte bergtop is te midden van afgronden, ja; maar niet voor wie zij is een lichte levensvlakte, waarover hij vast en luchtig treedt. Want een vreugde, die ik nu zoû ontvangen, zoû niet zijn als een geweldig naderende zee. Maar zoû zijn als een druppel, als een druppel in de zee.

*

Mijn gezicht lacht niet, maar kijkt maar helder, met een bijna weemoedige verwondering over zóo veel zekerheid. Als een trilling in beschaduwd water lacht het aldoor stil binnen in mij.

Ik zit dat alles maar zoo rustig aan te kijken. De blaadjes vlaggen als goud-groene vlaggetjes en versieren blij den blaauwgulden dag.

Deze zonneschijn is gekomen na de sombere dagen; maar voor het eerst in mijn leven heeft deze vreugdezon mij voor zijn opgang reeds verlicht, in den nacht mijner neêrslachtigheid, door den maneschijn van het verlangen.

*

Telkens gebeurt mij nog iets voor het eerst. Zoû het voor lang mooi weer worden in mijn Leven? Anders komt het mooye immers juist niet, wat te zeer verlangd is? O ja, maar dit behoort, geloof ik, in een zelfde leven, waar de vreugde bang maakt.

★

Als ik nu eens een geschiedenis vertelde, zoû die niet staan in ★
mijn helderheid als boom in den klaren dag? En hebben ook de Waarheid van een boom in herfstlicht?

Die geschiedenis, nu beraamd, — want ik weet er een heele mooye — zal ik bewaren voor het volgend seizoen, voor den winter, die ook mooi is, maar wanneer ik misschien niet meer zoo alleen te letten zal hebben op alles wat aldoor nog bloeit en voorbij gaat. Van de nu geplukte en opgevangen levensbloemen zal ik dan den krans mijner geschiedenis maken.

★

Alles wat mijn gedachte aanraakt, zet zich om in iets moois. Wel eens te vluchtig en het zweeft weer voorbij; maar veel kan ik vasthouden en drukken het uit.

De mooiheid is als een lichtende aether binnen in mij, die het geziene tot mooye beelden maakt in haar schijn, en de gedachten, die er door heen gaan, drenkt tot een edeler leven, die alle opvoert tot háar Eenheid, die alle déelen maakt van het Geheel des Schoonen Levens.

Middag

De dag gaat onder. De roode en geele boomen met hun ★
nameloze verlichting verdwijnen in de duisternis. Ik verlang naar den avond, ik verlang naar het zachte lampevuur, waaronder wij samen zullen zijn, zoo als wij allen behooren bij elkaâr. Naar dit uur hebben wij den heelen dag geleefd. Wij hebben geloopen, alle over verschillende wegen, door het onmetelijke Feest van den Dag; wij hebben ons wel eens alleen gevoeld in die weidsche vreugde; waar wij elkaâr tegen kwamen

hebben wij, te midden dier overstelpende weelde, elkaar zoo goed niet gezien; maar wij hebben geweten dat ons, als in boschverte vensterlicht den moeden looper, wachtte de samenkomst in de avondkamer, waar het licht niet waayend en beweeglijk is als over-dag, die als het lichtend hart is van den grooten nacht, waar de gezichten innig allen schijnen naar den stillen lichtbloem en in den schijn dier lichtbloem naar elkaâr.

★

De dag gaat onder. De roode en geele boomen, met hun prachtige verlichting, verdwijnen in de duisternis.

Ik verláng naar den avond, als wij allen samen zullen zijn om de lamp. Het is mij in lang niet gebeurd zoo een klein prettig verlangen te hebben.

Vrijdag, 22 Oktober 1897, ochtend

Mijn verbeelding werkt mooi dezer dagen. Wat ik voor moois gezien heb, zie ik weêr in mij helder en rustig. Dat weêrzien geeft mij een genoegen, bijna even erg, als het zien van een mooi schilderij.

Gister-ochtend, uit mijn slaapkamer-raam, zag ik een eikenboschje, ros en goud doorzichtig gloeyend om dat de zon er achter scheen. Ik dácht alleen: wat is dat mooi, maar gevoelde nauwelijks iets. Toch is het iets, dat mij niet alle dagen gebeurt: iets móóis te zien. Indien er alle dagen zulke zaken om mij heen waren, hoe rijk zoû ik dan reeds zijn.

★

Zoo als ik nu gesteld ben, zoû ik het graâg zoo dikwijls mogelijk wezen. Het is: zich niet inspannen om tot iets moois te geraken, maar stil bij te wonen hoe van zelf de gave vruchten van uw leven, als vallende spar-appels in bosch-stilte, door u worden gegeven.

Het is: bevredigend. De gedachte: of deze vruchten nu wel tot de zéér mooye behooren, mag zich niet voordoen. Het

innige en klare besef dat zij het beste zijn, wat gíj geven kunt, voorkómt haar.

De betrekkelijke volkomenheid is, niet krachtens hare betrekkelijkheid maar krachtens hare volkomenheid, gelijk aan de absolute volkomenheid.

Een kleine cirkel heeft in de zelfde mate het wezen van een cirkel als een groote cirkel.

★

Als ik merk dat het zoo met mij is als het nu is, is mijn eerste ★
gedachte na te gaan hoe dit zoo geworden is, om, als ik er weêr buiten geraakt zal zijn, maatregelen te nemen om er weêr in te komen. Ook wil ik dan aanteekenen hoe ik leef, nu het goed is; om later weêr zoo te gaan leven op dat het weêr goed worde.

Maar nú heb ik sterk het vermoeden, dat aan dít toch niet véel kan gedaan worden. Het is wel waar dat aan het ándere veel gedaan kan worden en dat ik nú dít ontmoet heb, eigenlijk zoo drá ik mij maar héel even in de richting van het ándere bewoog; maar dat dít zoo vlak bij was, toen ik het andere begon te zoeken, dat is toch geheel buiten mij om gegaan!

Daar het andere altíjd te zoeken is, en ik dan, naar het schijnt, toch òf dat òf dit vind, is dus het duidelijke middel voor als ik er weêr buiten zal zijn, te beginnen met het ándere te zoeken.

Hoe aandoenlijk is dat ik bij mijn eerste stapjes naar het verre andere, het onbereikbare eene aanstonds zag om mij heen. Naarmate ik mij in tijdperken van gedruktheid meer van het besef doordring, dat deze een voorbereiding voor de te verwachten gelukkigheid is; en in tijdperken van gelukkigheid dat die gevolgd zal worden door gedruktheid; — zal ik een schooner Evenwicht in het Leven verkrijgen.

Middag

Van-ochtend bij het opstaan was het er nog. Ik ben opgestaan ★
met dat heerlijke gevoel in mijn hoofd, dat een kleine jongen heeft, die dien dag jarig is. O, het was het; naauwkeurig zóo.

Ik herken het nu bij het herdenken. Zoo ook was het lossere slapen der laatste nachten. Ik was niet gewend te slapen bij licht van blijheid.

Heerlijk is het buiten-komen 's ochtends vroeg. Daar is de dag al weêr, de goede dag, die mij herkent zoo als de mijnen doen na een lange reis. Ik gevoel het aan zijn omhelzing vol zoele trouw. De frissche wind lacht en joelt om mij heen.

De lucht was met smalle sneeuw-wolk-kleurige strooken met fijn blauwe en bleek groene plekken er tusschen. De bladen beginnen zeer te vallen. Ik woû niet knikkeren om mijn handen niet vuil te maken. Ik moest het wel weêr vreeselijk aardig vinden, zoo als hij daar toen voor mij liep, met zijn rug en alles heel en al gaande in de lijnen zijner kleine boosheid. Want hij is lang geen alles goed-vindend lammetje. Als ik, zonder dat hij er een redelijke oorzaak voor ziet, niet doe wat hij wil, is hij bóos.

Ik vond het nu aardig, om de dadelijkheid en de sterke uitdrukking dier kleine gemoedsbewegingen; maar als hem vandaag nu eens een ongeluk overkwam en ik zag hem niet te-rug en dit was het laatste geweest wat er tusschen ons gebeurd was, met welk een diep verdriet, met welk een haat tegen mijn leelijkheid, zoû mij dan wroegen, zoû dan als azijn bijten in mijn hartesmart de heugenis dier enkele minuten. Wat zoû ik dán wenschen dagen, weken lang, met mijn handen in den modder te wroeten, als ik daarmeê koopen kon zijn lach weêr te hooren, hem weêr te zien kómen bij mij.

Is hij mooi? Ik weet het niet. Ik geloof het eigenlijk niet. Maar, hoort gij wel, ik zoû hem niet anders wenschen. Ik ben uiterst bang dat iets van hem mooyer worden zal. Om dat ik zóo veel van hem houd zoo als hij is, vrées ik de mogelijkheid dat eene verandering iets van dit in mij zoû afdoen.

Zijn hand, zijn kleine schooljongenshand, slecht gewasschen en gewoon, op het witte tafelkleed naast mij, — weet gij, dat die mij liever is dan het mooiste kunstwerk.

Zoû ik dit, wat ik nu geschreven heb, moeten verscheuren? Ik heb het gevoel dat ik dit, o dít, niet open leggen mag . . .

Want dit is mooyer dan alle kunstwerken, mijn blik in stilte over die kleine hand, behoort tot de Stilte, die hooger dan alles is.

Saturdag, 23 Oktober 1897, ochtend

Hoe heerlijk hoort aan het windgeruisch der boomen! Het zachte gesuis als van brekend waterschuim al-door in de verte, en dan het opkomen der golven van gedruisch in het nabije eikenboschje; maar vooral, — waarom vooral — het langzaam weêr slinken van het gedruisch in de stilte.

Waarom?

Het gebeurt in de blauwe lucht, in den zonneschijn . . .

Is er niet een stille, deinend wijkende, máat in en doet het mij daarom zoo díep aan? —

In de blauwe schaduwen ritselt een dor blad over den lichten en massieven grond. Alle geluiden doen mij aangenaam aan, alle geluiden hebben bijna melodie.

Een vogel vliegt mooi voorbij.

Langzaam stijgt een heele kleine witte wolk in de blauwe lucht. O, laat mij begrijpen, laat mij ook heden nog iets begrijpen!

★

Ik heb het Idee, dat in deze dagen veel gedacht en begrepen is in mij. En dat er alleen iets, ik weet niet wat, noodig is om het tot de oppervlakte te doen komen.

★

Er is veel licht in mij. Maar niet is het in mij lichter dan het Buiten is. Er is even veel licht in mij als Buiten.

★

Er is in mij licht en liefde. Warm is de liefde in het heldere licht.

★

Mooi zie ik mijn liefdes-ontroeringen trillen en vloeyen, als beken in een land van zonne-schijn.

★

★ Sommige dingen schijnen uit hun aard dichterlijk te zijn. Bij voorbeeld de regenboog, een wei, een meer. Er moet verband zijn tusschen het Wezen der Schoonheid en het voorkomen dezer dingen.

★

Lieve Vader, indien gij nu leefdet, zoû ik u kunnen aanzien zoo als ik u nooit heb kunnen aanzien.

Ik herinner mij hoe gij mij eens hebt aangezien, en zeidet, dat gij zóo veel van mij hield.

Er is iets gelijks tusschen uw blik toen op mij en de blauwe lucht met zijn zonneschijn van dezen dag.

Dit is de liefde, die al tijd leeft; niet leeft zij al tijd voort om dat ik mij dat oogenblik zoo helder nu herinner; maar om dat ik gevoel, dat wat toen gebeurde gelijk is aan het wezen van dezen dag.

★

★ Als een mijner geliefden sterft, zal ik misschien niet treuren. Ik kan het bijna niet op-schrijven; maar ik gevoel, te schrijven in de Waarheid en de Liefde.

O, sterk mij. Zal ik niet bezwijken onder de vreugde-zwaarte dezer waarheid? Niet treuren; want ik vertrouw 't beste te zullen kunnen.

En indien in 't ál-gemeen, dan is ook op elk tijdstip, — daar elk tijdstip alle tijd in zich sluit — blijdschap het beste.

Ik zal niet treuren wijl ik door den schok gebracht tot hooger Leven, dan meer dan anders wéten zal hoe de droefenis geschiedt en ik de herinneringen niet toe zal laten, daar zij, door den weemoed heen, mij in de wanhoop zouden voeren, waarvoor ik bang ben en die dus te schuwen is.

★

Het schoone ontstaat als *de liefde gaat bewegen* door de Geestelijke Helderheid.

★

Ik heb opgelet dat als ik bij een beweging, het verplaatsen van een voorwerp, zeg tot mij zelf: „denk er aan, dit geeft geluid en alle geluid is heden aangenaam", en dus de aandoening vooruit verwácht, zij toch gebeurt en mij 't genoegen geeft, ofschoon in andere tijden het genoegen wordt vernietigd door te zijn verwacht.

Dit is een teeken in het klein der, zeldzaam gebeurende, samen-stemming van Bewustheid en Onbewustheid, die de Eenheid zijn, waar ik nu iets van ervarend ben.

De bewegingen van Bewustheid lossen zich onmiddellijk op in het roer-loze licht der Onbewustheid, en, hiermeê gelijkloopend, die van den Wil in het van-zelf-gaande.

★

Ik heb het idee, dat wat ik wènsch, in zekere sfeer, nu ook ★
gebeuren moet. Want dat de verhouding tusschen wensch en verwezenlijking iets gemeen heeft met die tusschen het verwachten en ontvangen van het genoegen. De verhoudingen zijn niet de zelfde, maar hebben iets gemeen.

Zoo is mijn wènsch dan: nu de wetenschap te ontvangen, hoe ik het Leven in deze dagen kan laten nawerken op een langen volgenden tijd.

Ik heb het idee, dat als ik naauwkeurig zal kunnen zeggen wat de verhoudingen tusschen wensch en verwezenlijking èn: verwachten en ontvangen van genoegen, gemeen hebben, — ik de begeerde wetenschap zal hèbben; om dat dit ongeveer het zelfde is.

★

Ik durf niet te gaan buiten de dadelijke aanteekening van het ★
nu in mij zijnde Leven, uit angst iets te verliezen. Toch vrees

ik voor den lateren spijt dit niet alleen als adem voor een kunstwerk te hebben gebruikt.

Middag

Van-ochtend en van-middag buiten geweest. Het was buiten nog altijd mooi. Ik heb gekeken of ik soms schoon iets zag, maar ik zag niets schoon. Ik zie alle voorwerpen in mijn kamer rustig staan in groote helderheid. Misschien is het, om mijn geluk lang te behouden, goed om net te doen alsof het er niet is.

Alles vind ik heerlijk om te zien, alles doet mij genoegen. Ik verlaat de eene kamer met een blik van lichten spijt om dat het er zoo mooi is en ik ga de andere vol vreugde binnen, omdat ik weet dat het mooye mij daar wacht.

Ik vind het eene voorwerp niet zooveel mooyer dan het andere.

Avond

★ Wij hebben van-avond even of oneven met de knikkers gedaan. Toen hij plotseling, triomfantelijk uitdagend, zijn heele zak te gelijk in het spel heeft gebracht. Ik raadde juíst. Toen had hij ál zijn knikkers verloren. Ik gaf ze hem niet te-rug, want wij zijn geen kleine-kinderen en spelen niet voor de grap. Ik geloof, wil ik zeggen, dat daarin iets náars voor hem zoû geweest zijn.

Toen heb ik gezien, dat hij verdríet had. De tranen kwamen bijna in zijn oogen, maar hij bedwong ze en was alleen héel stil. Waarom was dit een groot oogenblik? Waarom braken de knoppen eener schoonheid open en bloesemde de stilte? Zijn verdriet heb ik tot nu toe alleen luidruchtig gezien, als hij pijn heeft of te leur gesteld is of verongelijkt meent te zijn. Dat stil zijn was heel ongewoon, hij is anders nooit een oogenblik stil.

Zijn hééle schat . . . . waar hij zoo blij meê was . . .

Ik heb mij eerst gehouden alsof er niets gebeurde en mijn knikkers ingepakt. Maar toen hij zoo treurig zitten bleef, ben ik opgestaan en heb mij over hem gebogen en heb hem láng gekust. Toén kwamen de tranen, en ook bij mij. Zij kwamen

sámen. Ik raakte zijn kleine warme wang. Héél zacht heb ik hem ingefluisterd, dat hij ze morgen wel terug winnen zoû, en andere troost . . .

Een stem sprak in de kamer, over iets anders, niet dicht-bij ons. De klank dier woorden klonk mij als een verzoening, klonk mij als lentegeluiden op eerste wandeling na zware ziekte . . . . Het leek mij, dat ik te-rug kwam van héel ver wèg . . .

Waarmeê heb ik verdiend aldus midden in hooge schoonheden te leven? Waarmeê, dat op mijn onbewogen helderheid teederste kleuren van aandoening spiegelen komen?

Laat ik aandachtig zijn. Elk oogenblik, bij 't openen van een kastdeur, bij het gaan in een andere kamer, kan ik een sublime gedachte tegenkomen.

★

Zondag, 24 Oktober 1897, ochtend

Van-ochtend vroeg weêr thuis komend, werd ik getroffen door de schoonheid van mijn huis, zoo als het daar stond, wit, door de zon licht goud beschenen, onder het diepe blaauw van de lucht.

Indien het niet mijn huis ware geweest, zoude het mij niet déze gewaarwording hebben gegeven. Toch weet ik zeker, dat ik niet vooraf gedacht had: „hoe heerlijk, daar is mijn huis" enz. Zoo dat de gemoeds-trilling zich buiten mij om met het uiterlijke voorkomen van het huis vereenigd had, en zij als één geheel mij stonden te wachten.

Ik zag mijn huis daar vreemd smetteloos staan. Maar het was niet vreemd, het was volkomen goed. Mijn eigen schoonheid zag zich zóó geheel door het huis weerspiegeld, dat niet in 't minst te bespeuren was of de schoonheid in den kijker of in het bekekene bestond.

In hooge levenstoestanden vervalt het onderscheid tusschen subjekt en objekt.

Niets is voor mij méér waar, er is niets wat ik zekerder weet, dan de volkomen schoonheid van het huis.

Er *is* geen onderscheid tusschen subjekt en objekt.

Die iets mooi ziet en daarbij weet, dat 't alleen zoo schijnt wijl hij het ziet, leeft niet het beste leven.

★ (Ik dacht op dat oogen-blik niet: „wat zie ik het mooi" maar ik dacht: „door een nog nooit voorgekomen gesteldheid der atmosfeer en van het licht is het huis nu zoo mooi". Ook wist ik toch dat mijn gemoed er de hooge schoonheidstrilling aan gaf. *Maar ik merkte* — en hierop komt het aan — *dat dat gemoed in het huis en niet in mij gevestigd was.*)

★

★ Dat blaauw, goud en wit in kleuren de Schoonheid vertegenwoordigen is niet het gevolg van den toevalligen of op zinledige over-een-komst berustenden, smaak der menschen; maar tusschen het wezen dier kleuren en het wezen van de menschenziel moet over-een-komst bestaan.

★

Het gevoel bij het betrappen eener gedachte, bij het vinden der juiste zinswending waardoor een gedachte júist wordt uitgedrukt, gelijkt op het raak-gevoel bij het doen van een worp vóor dat de raking plaats heeft.

★

★ Even min als — ofschoon de atmosfeer- en klimaat-toestanden het zelfde zijn gebleven — het Grieksche leven al tijd even mooi is gebleven, — kan verondersteld worden dat een menschenleven in de beste atmosfeer- en klimaat-toestanden geplaatst, voort-durend even mooi zoû zijn.

★

★ De kleinste gedachte volkomen juist uit te drukken is even moeilijk als het de grootste te doen.

Neen, niet „volkomen juist" maar: juist volkomen.

★

De toestand van voort-durend door geluk bijna ontroerd te zijn, is de volmaakte.

★

Ik zal mij híer aan houden tot het wéêr komt. Zoo lang ik het besef houd, dat ik niet te zoeken, doch te wáchten heb, werkt dít ná.

De vraagstukken, die zich zullen voordoen, en die het mij niet gegeven was nú op te lossen, zal ik onaangeroerd laten, tot het weder komt.

Ik zal de aarzeling en den strijd niet toelaten; maar mij alleen bezig houden met wat ik heb leeren te weten.

★

De misdaad houdt zelf zijn straf in. De straf is het pijnigend besef een misdaad te doen. De misdaad is alleen in zoo verre een misdaad als de dader het besef heeft een misdaad te doen. Dat besef is noodzakelijk pijnigend. Want is het niet pijnigend, dan beseft hij de misdaad niet als misdaad. En beseft hij de misdaad niet als misdaad, dan behoeft er ook geen straf te zijn. ★

Middag

Ik weet niets. Ik weet niet wat te doen. Alles is helder als diamant.

Maandag, 25 Oktober 1897, ochtend

Gister-avond in de schemering. Boomen staan in atmosfeer als geest van kristal. Zoo als de brooze horizontale takjes der jonge beuken staan, héel even naar beneden wijkend onder het geheel horizontale . . . ★

★

Ik begrijp de Heilige-Drievuldigheid zoo als Ruusbroec die uitlegt, begrijpen in de kleine beteekenis, bevredigend voor het dagelijksch leven. Ik begrijp de Heilige Teresia, waar zij zegt: de Godheid is als een diamant veel grooter dan de wereld ★

Ik begrijp de woorden van het Evangelie: ten zij gij wordt als deze kleinen, zult gij in het Hemelrijk niet binnengaan. En meer dergelijke waarheden.

Ik begrijp, dat Kristus genoemd wordt: de zoon van God. Maar wat bedoeld wordt met een „Persoonlijk God" begrijp ik niet. Het begrip van „persoonlijkheid" is mij duister.

Dit begrip moet liggen in gedachtestreken waar ik nog niet ben geweest. Want het is wáar. Alles is waár. Alle tegenstrijdigheden zijn schijnbaar.

Als ik zeg niet te begrijpen wat is „Persoonlijk God", meen ik, dat ik dit begrip nog niet gedácht heb, zóo, dat het mij voldoet.

Ben ík een persoon? Ik besef, dat men gelijk heeft met dat te beweren, maar duidelijk is het mij niet. Dit ligt aan mij. Ik heb mij nog nooit gevoeld zóo, dat indien ik het gevoel formuleerde, de formule zoû over-een-komen met het al-gemeene woord „persoon".

Ik heb het idee, dat het persoonlijke in mij datgene is, waardoor ik essentiëel verschil van andere personen, dat het persoonlijke geestelijk is wat mijn gelaat zichtbaar is.

Het persoonlijke is niet gevestigd in de eigenschappen, maar in dat wat ontstaat nu de eigenschappen hier zóo, als nergens elders, samenkomen. Dat zijn dan niet alleen: samengekomen eigenschappen, maar door die samenkomst *ontstaat iets.*

(De persoonlijkheid is de relative harmonie, die door het samenkomen der eigenschappen ontstaat.)

Gij beseft dat men gelijk heeft met te beweren dat gij een persoon zijt, dat een mensch een persoon is. Langs de lijn van de historische subjektiviteits-leer, dat: God is de mensch, zoo als hij zich projekteert in de Oneindigheid of zoo als hij zich Oneindig projekteert, — nadert gij reeds het begrijpen der uitdrukking „Persoonlijk God".

Nu is dus ten eerste: uw besef: „dat men gelijk heeft" enz. te verinnigen tot een *gevoelsgedachte*, en die te verhelderen; ten tweede, de subjektieve voorstelling der genoemde leer te verobjektiveeren, — hetgeen gij wéet besèft te hebben dat kán —;

om U het gangbare begrip „Persoonlijk God" duidelijk te maken.

Ook al staat op een zeker denkplan het begrip „Persoonlijk God" niet tegenover het begrip „Onpersoonlijk God", — toch moeten beide begrippen op dat denkplan, waarop zij wèl tegenover elkander staan, mij duidelijk worden.

Dinsdag, 26 Oktober 1897, ochtend

De ochtend is geheel de zelfde als die van eergisteren, misschien nog mooyer. Ik zie weêr, als in een daauwdruppel of diamant, al die kleuren fonkelen in het zonne-sterretje op mijn blinkende klok. Voor mij staan de zelfde boomen in het hemelblaauw, een enkele nauwelijks door den wind bewogen. De schaduwen en de zonneschijn liggen weêr in den tuin. In mijn roerloze kamer ligt stil de zonneschijn en de sliert wingerdschaduw beweegt over den witten kant der gordijnen.

De geluiden zijn de zelfde: de klok, de verre haan, houtgeklop heel ver weg, en de vogeltjes dicht-bij.

Maar de schoonheid is er niet.

Toch, — hóor ik dat ik het niet mooi hoor. Dat is reeds iets. Zou het kunnen wederkeeren? . . . Als ik eens héel stil was . . .

Eer-gisteren was Het er nog. Het is de hoofdzaak — en onvoelbaar in zijne verdwijning. Even als mijn handen en wangen het daglicht niet voelen komen en gaan, voel ik van binnen Het niet verdwijnen.

Laat ik nu maar heel dankbaar zijn, dat het er is geweest.

★

Ik begrijp niet hoe een toestand van evenwicht de te-rugslag ★
kan zijn op een toestand van lijden. Want even als de klokslinger juist even veel rechts gaat als hij eerst links is geweest, — moest ook de mensch na beneden het verband met de dingen te zijn geweest, daarna boven dat verband stijgen. Eerst voelt hij zich niet in het Leven passen, maar door lijden daar beneden. Moest

hij dan ook niet daarna weêr niet in het Leven passen, maar door geluk zich er boven gevoelen?

(Als ik zeg „ik begrijp niet" bedoel ik niet: „dat is dus niet in orde"; maar: „ik ben te duister en te zwak om te begrijpen".)

De oplossing moet deze zijn: dat, in den zin dien deze woorden hier hebben, de toestand van evenwicht staat tot den voorafgaanden toestand zoo als bij den klokkeslinger rechts staat tot links. Dat het beeld van te dalen en te stijgen terwijl het Leven in het midden blijft, eene onjuiste vergelijking is.

Immers, indien een toestand van evenwicht op iets een terugslag is, dan kan hij het wel op anders niet zijn dan op een toestand van verbroken evenwicht. Noemt gij dezen laatsten toestand nu lijden, dan is dus de eerste „geluk". En in het midden *van deze twee* ligt een toestand die noch lijden noch geluk is.

★

★ Gij meendet dat op een toestand van lijden alleen kan volgen een zoodanige toestand van geluk waarin men zich boven of buiten het Leven gevoelt. Dat dus een menschenleven, waarin lijden voorkomt, niet evenwicht kan opleveren.

De toestand is er echter niet een van evenwicht *tusschen lijden en geluk*. Immers dan zou hij zelf niet gelijk zijn aan geluk. Maar hij is er een van evenwicht tusschen lijden en dat soort geluk, dat boven het Leven is.

Dat hij zich verhoudt tot het voorafgaande lijden, zoo als de klokkeslinger rechts tot den klokkeslinger links, — daaruit volgt dat hij niet een soort lijden was, waartegenover staat het soort geluk, dat boven het Leven is.

De toestand is een evenwicht tusschen twee dingen en is tevens een van twee andere dingen, waartusschen iets anders het evenwicht is. Iets kan op iets den terugslag zijn en tevens, in andere verhouding, het middelpunt tusschen twee andere dingen.

Een zonnige Woensdag is het middelpunt tusschen Maandag en Vrijdag en het tegenovergestelde van een donkeren Woensdag, tusschen welken en hem een matig heldere Woensdag het

middelpunt is. Een matig heldere Woensdag staat tot Maandag zoo als de toestand die noch lijden noch geluk is staat tot dien van Geluk boven het Leven.

Niet *als zoodanig* is de toestand van evenwicht de te-rugslag op dien van lijden. Maar als toestand van geluk. Het geluk lígt in het evenwicht. Dan ligt het lijden in het verbroken evenwicht.

Middag

Hoe ben ik hier dof en ledig, neêrslachtig nu en toch omgeven van alles onveranderd, wat mij zoo gelukkig heeft gemaakt.

Ik dwaal aan de randen van Waarheid en Schoonheid, er buiten. Ik ben niet in Weemoed. Ik tracht nog niet naar den Weemoed. Mijn wezen is als een pas door het geluk verlaten hal, die nog niet voor iets anders open-staat.

Het lichaam van het geluk is nog in mij; maar de ziel er van heeft mij verlaten. Ik ben als een verlaten kerk, waar het licht nog schijnt en de wierook nog hangt als toen er Dienst was.

Het trilt nog na in de nu wezenloze helderheid in mij.

Woensdag, 27 Oktober 1897, ochtend

. . . . Het is nu volkomen Lente buiten. Gisteren berkstruikjes met najaars-geel gezien, die in de verte in de zon naauwkeurig bloeyende brem geleken. Van-ochtend vloog er een glansend zwarte vogel, die ik uit de schaduw in de lucht, in de zonnebaan zag komen, daar rood-goud doorvliegen, en toen weêr zwart worden in de volgende schaduw. Het was mij toen of ik weêr heel even begon mooi te zien.

Het Landschap is zóo mooi, en, wel beschouwd, is dit misschien de droevigste ballingschap: er midden in te staan en er geen deel aan te hebben. Het te zíen en te weten dat men er buiten is.

*

De áardige dingen, die de kinderen doen, komen in gewone tijden uit als kleuren op een valen achtergrond, maar in tijd

van innerlijke verlichting komen zij tegen de gewone dingen, die zij doen, uit als kleuren op gouden achtergrond.

Is de achtergrond dus mooyer dan de kleuren, dan zijn de kleuren toch goed, om dat zij de schoonheid van den achtergrond onderstreepen.

★

Beste kunst maken is: *zijn in den wezens-staat,* in welken men zich bewust is Eeuwig te leven, en van daar-uit beeldend te werk gaan. Dan maar beeldend te werk gaan, zonder zich van den toestand rekenschap te geven, zonder het opzet: in zijn werk te doen gevoelen, dat de toestand aanwezig is. Van zelf, zonder dat gij het weet eigenlijk, moet uit het werk den toestand blijken, waarin het gemaakt is.

★

De „Sensatie" is het oogenblik, waarop, van-uit de sfeer der tijdelijke, zintuigelijke perceptie, de verschuiving van plannen plaats heeft, waardoor het begrip van op-een-volging verandert in dat van gelijktijdigheid.

De gewaarwording, aan de oppervlakte, van te meenen reeds ergends geweest te zijn, waar men voor het eerst komt, is alleen dán Sensatie, wanneer zij het uiterlijk is der gevoeling van ontijdelijkheid of gelijktijdigheid.

Zij verwondert maar is niet schoon.

Zij is een bewegen van de Ziel vóor dat het gemoed en de zintuigen in staat zijn Haar te ontvangen, of zíj zich van die te scheiden.

De „Sensatie" is omgeven door zoo vele surrogaten, dat zij dikwijls schijnt eerder tot de experimenteele theosofie dan tot de kontemplatieve filosofie te behooren.

★

Er zijn maar twee soorten van weêr, geloof ik, waarin ik nooit op de eene of andere wijze iets moois heb gezien: donker koud ruw herfstweêr, als alle boomen heel en al kaal zijn of

alleen nog met grijs-bruine bladen, en zware windloze zomerregen op flets groen.

★

Ik beweer niet, dat de Joodsche, Protestantsche of Roomsche godsdienst de ware is, dat het Koningschap of de Socialistische Staat het ware is, — ik vind ze, om zoo te zeggen, alle waar en mooi.

„Maar dat is niet voldoende, zoo komt gij tot niets".

Tot nu toe ís dit voor mij voldoende. Op dagen, dat ik voor mijn doen, het zékerst wist, ben ik te weten gekomen, dat dit voor mij voldoende is.

Uit hetgeen ik zeg in tijden dat ik weet, kan misschien het gevolg getrokken worden, dat ik aan deze of gene zijde zoû staan. Ik kan echter zelf dat gevolg niet trekken en gevoel er ook geen behoefte toe.

De een is alleen in de hoogte bezig, in abstracte theorieën en al-gemeene gewaarwordingen van het Goddelijke, de ander alleen in de laagte, in de meest concrete practijk, derden in de hoogte, in de laagte, en in de verbinding tusschen die twee. Deze laatsten zijn misschien het volledigst, maar hebben misschien weêr minder kracht als zij op een der drie plaatsen zijn, en zoo voort.

Middag

Tot de beste menschen, die er geweest zijn, behooren waarschijnlijk even veel geschoolde als ongeschoolde. De allerbeste waren wellicht ongeschoold. *Indien men te kiezen heeft*, mag dit echter geen reden zijn tot het besluit ongeschoold te blijven. Even min als men er zich op kan toeleggen „een genie" te worden.

Men moet zich gedragen alsof men gewoon was en scholing behoefde. Indien genialiteit aanwezig is, zál die op haar tijd wel blijken.

Geen der ongeschoolde besten zoû het kwaad hebben gedaan geschoold te zijn geweest, zoo dan ook al geen goed.

Gesteld dat aan Akademies alleen het verkeerde werd onderwezen, dan nog zoû werkelijk grooten of fijnen dat geen nadeel doen. Het fijne ontglipte er aan, het groote bleef er boven.

Deze veronderstelling is overigens onjuist. Niet het verkeerde, doch het doode, wordt, in 't algemeen gesproken, aan de hedendaagsche Akademies onderwezen.

De Akademies zijn geworden, niet: Levens-scholen, doch: scholen der geschiedenis van het Leven.

De Akademies zijn echter levende Musea, waar de wel armzalige overblijfselen, maar dan toch de overblijfselen, der traditie van de beste Levensleer wordt bewaard.

Zoo als men uit den vorm en aard van enkele gevonden beenderen dikwijls besluiten kan tot de geheele aanschouwelijke voorstelling van een niet meer bestaande diersoort, kan uit het Hooger Onderwijs van dezen tijd worden besloten hoe dat vroeger geweest is en hoe het nog zoû móéten zijn.

Donderdag, 28 Oktober 1897, ochtend

★ Gevalletje in de kamer vol ochtend-zon: Ik zeide, dat er zéven stuks voor de post waren. Zij antwoordde, dat het (in der daad) véél was. Zij had dit namelijk begrepen als iets triomfantelijks, als een blije bluf. Ik had het alleen gezegd voor de naauwkeurigheid. Toen moest ik blij lachen: „O, dacht je, dat ik . . ." Zij trok alleen een gezichtje van betraptheid, waaruit bleek dat zij in mijn lachen, aan haar en aan mij haar mij lief schijnende aard ont-dekt hoorde.

Zoo een heel klein gevalletje is heel weinig ver van het sublime af. De schoonste dingen zijn er in als in een nederigen dauwdruppel: de hemel weêrkaatst er in.

Hoe weet ik, dat dit, daar het de schoonste wijsheid in dáád èn ónbewust is, het wint van de gelukkigste formuleering eener wijsgeerige gedachte.

Zoo begínt nu mijn dag, die er uitzag als een gewone.

★

Toen mijn hooge tijd, van 17 tot 24 Oktober, voorbij was, kreeg ik weêr meer honger en gevoelde vroolijkheid lager en voller stroomen.

Dit bewijst ook de verwantschap der Twee toestanden van verheffing, de ascetische en de synthetische. Want minder-honger is in de richting van Askeze.

Minder-honger komt door het werken in het Onbewuste van het zelfde wat in het Bewuste werkt als er wel honger is maar men zich beveelt aan dien honger slechts weinig te voldoen.

★

Daar is het huwelijk Ideaal, waar de mate van Ziende-Weten bij den man naauwkeurig over-een-komt met de mate van Onziend-Weten bij de vrouw. Waar de ontmoeting dier Twee plaats heeft, raken de man en de vrouw elkaâr Goddelijk aan.

★

Ik heb tot nu toe niet goed het onderscheid begrepen tusschen de leer, dat Kristus „God-de-Zoon" is, en die, dat de Goddelijke Waarheid eenvoudig door Kristus meer dan door anderen tot de menschen is gekomen. Geen van beide partijen meent, dat Kristus is de Zoon van God in de beteekenis die deze woorden hebben, waar men de eene mensch zoon van den anderen mensch noemt.

Beide partijen zijn het er ook over eens, dat God (-de-Vader) is (een) „Geest". — Kristus was de zoon eener vrouw, die vervuld was van den Geest, die God is.

★

Kan een vrouw baren, die niet gepaard heeft? Dit komt niet onmogelijk voor, ook al zoû het *slechts eens in de vijf duizend jaar* geschieden.

Het onderscheid tusschen het verschijnsel der wonden in de leden eener vrouw*, die geheel was opgegaan in de aanschouwing in verbeelding der wonden van haar Geliefde, en dat van

* Catharina Emmerich [L. v. D].

bevrucht te worden door den „Heiligen Geest", is niet absoluut.

Er is nog een weg. Nu wij de „Wonderen" als feiten aannemen, is ook dit Wonder aannemelijk. Tusschen het vermenigvuldigen van visschen, dat is het eensklaps doen ontstaan van visschen in de open lucht, waar er geen waren, en het doen ontstaan van sperma of embryo in het lichaam eener Vrouw anders dan op de gewone wijze, is geen onderscheid.

Vrijdag, 29 Oktober 1897, ochtend

Het onderscheid in den geestes-toestand van hem, die de wereld leelijk ziet zooals zij is en in zich zelf reeds de schoone, die hij er voor in de plaats zal stellen; en van hem, die de wereld schoon ziet zoo als zij is, en dus geen verlangen heeft er iets anders voor in de plaats te stellen, — is zoo groot niet.

Het is alleen de uitstraling van het vermogen om schoon te zien, die van richting is veranderd.

Met dien, welke verlangde een schoone wereld te stellen in de plaats der leelijke, die hij zag, is gebeurd wat hij wenschte nu hij de vroeger leelijk geziene wereld schoon ziet.

Immers, vroeger was de wereld leelijk, nú is zij schoon. Alleen is de verandering geschied op andere wijze dan hij zich had voorgesteld dat zij geschieden zoû.

Toen hij méende te verlangen een schoone wereld te stellen in de plaats der leelijke, die hij zag, verlangde hij eigenlijk dat zíjn blik op de wereld veranderen zoû,

Hij meende dat hij van de leelijke wereld een schoone wereld maken zoû. Door zijn blik op de wereld te veranderen, heeft hij van de leelijke wereld een schoone wereld gemaakt.

Er is een schoone wereld gekomen in de plaats der leelijke. En dat is geschied door hem.

Immers is dat geschied door dat zíjn blik op de wereld veranderd is.

Het aandoenlijke is dat het volledíger geschied is dan zijn rijkste verbeeldingen gingen. Zijn verwachting was de werkelijkheid, die haar schijn vooruit wierp.

*

Gij hebt mij schooner lief gehad dan met buiten-gewone liefde. Gij hebt mij lief gehad met goddelijke liefde. Immers heeft god mij lief gehad door u. Gij zijt de wondere verschijning, in welke god gedaald is in mijn leven.

★

De vraag is niet: „in welke stemming zijn wij heden?"; maar: „hoe ver zijn wij heden af van god?"

★

Mijn liefde tot u zal ik beoefenen als een kunst. Met groote houwen van leed-verwijdering, en met fijne haaltjes van liefheidjes, zal ik arbeiden aan het beeld van uw geluk.

★

Dit is iets van 't goede werk, dat mij blijft te doen, als ik u niet volkomen kan beminnen om dat god is heen gestegen uit mijn leven.

★

De kleine dingen in mijn gesprek, die haar leed kunnen doen, merk ik wel eens en zij niet eens. Dan verwondert mij weêr die levens-zuiverheid, dat elders denken, aan blijde dingen, dat hiervoor ongenaakbaar was.

★

Iets voor te wenden is een middel om het te doen ontstaan.

Goedheid mag ik voorwenden al gevoel ik haar niet.

Als ik gedrukt en daardoor wrevelig ben en dus mijn natuurlijke uiting zoû zijn een arme, die mij brood vraagt, weg te zenden, mag ik de daad doen, die niet met mijn innerlijke gesteldheid over-een-komt, en geven hem brood.

Maar mag ik ook liefheid voorwenden? Mag ik mijn lieveling omhelzen op een oogenblik dat ik alles leelijk zie en niets voor haar gevoel?

Dit mag niet. Ik heb het duidelijk bespeurd toen ik het deed. De innerlijke teederheid is noodig om te mogen aanraken wie ons het liefst is.

Middag

In het bosch is het prachtig, nog altijd; maar geen dag was zoo mooi als van-daag. Er is een blaauw waas om de dingen, er is een schijnen van licht zóó zacht, van goud zóó licht, dat er geen naamwoord voor bestaat.

Ik zie dat dit licht zóo onweêrstaanbaar is, dat het zielelicht is of er meê over-een-komt; maar gevoelen doe ik het nog niet weêr. Ik heb anders de mooiste dingen gezien en kón bijna niet scheiden. Vooral het zachte zonnelicht zoo als het in plekken in de veelstammige bosschen ligt, is mooi.

En berkjes heb ik gezien, die stonden heel en al rood van licht-verheerlijking onder de blauwe lucht. En beuken, geel-groene beuken, als kerkraamboomen bijna doorzichtig van licht. Het licht, dat in de verre spleten van donkere boschjes ligt, is mooi. Het licht lijkt nu trouwens over 't geheel veel op dat in een oude kerk. Ook het rose-grijs van Ooster lucht als de zon reeds verzonken is, is juist zoo als dat rose schijnsel op die oude grijze gewelven.

Maar op één plaats heb ik zitten staren, waar het licht was onder lage sparretjes, op het groene en grijze mos, zóo bedwelmend lief voor het gemoed, zóo onuitsprekelijk, als zeker zeldzaam liefde-*gevoel* in den droom.

Daar maar naar te zitten kijken, dat was voldoende. Beter kan men op aarde niet wenschen.

Heel bizonder is het karakter van dit licht. Doorschijnend, en doorklinkend, is de geheele atmosfeer. Ik heb nog nooit zoo iets gezien. Toch komt er in de late namiddaguren een wazigheid, maar zóó fijn, dat het licht er door gezeefd wordt tot een *hooger soort* licht, dat het door zachtheid helderder wordt dan het was toen het alleen helder was.

Saturdag, 30 Oktober 1897, ochtend

Ik heb met zekerheid in mij waargenomen een gevoel van afkeer voor, overigens goede, gedichten, waarin van droomen

en verlangens gesproken wordt in een plastiek, die aan droomen en verlangens de attributen van menschenwezens toekent.

Deze afkeer moet in een gevoels-strooming behooren, in welke zoo iets eene schending is der schoone werkelijkheid. In deze gevoels-strooming namelijk, welke zegt: ik heb niet lief mijn droomen en verlangens; maar ik heb lief mijn vrouw en kinderen.

Zijn droomen en verlangens te beminnen in plaats van zijn vader, zijn vriend, zijn broeder, zijn meisje, zijn vrouw, zijn kinderen, heeft iets van geestelijke onanie.

★

De werkelijkheid zij u: uw verwerkelijkt verlangen naar visioen. De werkelijkheid zij de tastbare verbeeldingsvoorstelling in welke gij leeft.

★

Van de tusschen u en een vrouw ontstane liefde te spreken als van een u beiden geboren kind, behoort tot een levensaanschouwing en een poësis tegen-over-gesteld aan die, welke in het werkelijke kind het levende zinne-beeld der liefde tusschen man en vrouw ziet.

Uw liefde is niet uw kind, maar uw kind *is* uw liefde.

Uw kind is uw liefde, die vorm heeft aangenomen.

Uw kind is uw liefde èn het door uw liefde voortgebrachte. De voortbrengende leeft voort in het voortgebrachte.

Er was iets tusschen u en die vrouw, iets Goddelijks. Daar-uit is voortgekomen het kind. Daarom ook is het kind van goddelijke natuur en leeft in den Hemel, zoo als Kristus heeft gezegd.

Er was iets tusschen u en die vrouw, de Liefde. Dat was het kind, in geestelijke natuur, in vorm van Gedachte, dat tusschen u bewoog.

Op dat gij uw Liefde zien zoudt, op dat gij zien zoudt dat gij van den aanvang af reeds niet met u tweeën alleen waart, — immers *er was iets in uw midden* — heeft zij vorm aangenomen

in het kind, het wezen waarin uw twee wezens vereenigd bestaan — immers het gelijkt u beiden — het wondere, *levende*, Beeld uwer ver-Eeniging.

★

Iemant heeft gezegd, dat Wreedheid op den bodem der Wellust ligt.

Dit komt alleen voor waar het element Wellust onharmonisch in de liefde-Daad aanwezig is.

Er ligt wreedheid in de wellust, gelijk er barbaarschheid en walgelijkheid ligt in het eten van dierenvleesch, gelijk er een vergrijp aan het Leven en de Schoonheid ligt in het eten van groente, in het plukken van bloemen.

De ont-dekking van wreedheid in de wellust is de straf voor de ergste schennis, die gepleegd wordt, waar gij Analyseert op het oogenblik der hoogste Syntheze-voltrekking. Het is de lach van den Duivel, die het oogenblik der Vergoddelijking stoort.

Indien gij bemerkt, dat de gedachte-parallel van uw fysiek wellust-gevoel is: een heimelijk behagen in de schending eener schoonheid, of het genot van te doen lijden of bijna te doen lijden, — bemerkt gij eigenlijk: dat uw geesteshouding verkeerd is. Immers, gij behoort — hier vooral, want dit is het opperste en scherpste toetsmiddel, — *niet te weten wat gij doet*.

Weet gij niet wat gij doet, handelt gij zonder Bewustheid, dat is: zonder Ontleding, — dan kunt gij ook de elementen niet zien, waaruit uw Daad bestaat. En hetgeen gij niet ziet, bestaat, met betrekking tot u, niet.

Gij moet het u echter niet voorstellen alsof dat leelijke in den grond der dingen wel bestaat, en gij het alleen niet ziet, en dit voldoende is. Maar het leelijke óntstaat, niet slechts subjektief filosofisch, *maar ook objektief psychisch, door de wending* uwer gedachte van het Onbewuste naar het Bewuste.

De vereeniging met de schoonheid, die het Onbewuste is, wórdt een schending door uw daling in het Bewuste. De gedachte of het gevoel van het heimelijk behagen enz. is de *beeld-wording* uwer daling in het Bewuste.

Zoo wel waar de Wellust gewijd is, dat is harmonisch voorkomt in de Liefde-Daad, dat is zonder het gevoel van innerlijke Teederheid te kwetsen, als waar zij zuivere, lager natuurlijke, Wellust is, *zonder bij-gedachte*, dat is: zonder Bewustheid, komt het verkeerde niet voor.

In het laatste geval even-min als bij de dieren. Maar toch is de lager natuurlijke wellust meer met schoonheidslust vermengd, en dus van hooger orde, dan die der dieren.

★

Dat iemants theorie verschilt van zijn praktijk, bewijst, ten eerste, niets tegen de theorie; ten tweede niet, dat hij die theorie maar voorwendt. Het bewijst alleen, dat hij onvolledig en onharmonisch, waarschijnlijk ook dat hij zwak is.

Beter dan te hebben: een slechte praktijk en een slechte theorie, is te hebben: een slechte praktijk en een goede theorie. Meestal is een goede theorie bij slechte praktijk: zijn ideaal dat de arme mensch zich zelf te vergeefs voorhoudt.

Avond

Van-daag niets moois gezien. Toch moet iedere dag wel ★
zijn schat hebben. Ik leef zeer. Ik ben weidsch dadig. Iederen dag voel ik in mij als een hal vol rijke schoonheden. Maar het blijft meestal donker en de beelden worden niet verlicht. Welk een tocht was mijn laatste terugreis. Prachtig was ik, als een princelijk minnaar. Wat heb ik enorm gevoeld. Geen nachtelijke middeneeuwsche tocht naar burcht, met minnaar en minnares, was mooyer.

Ik gevoelde, dat het hetzelfde *is*. Ik leefde een gedicht. Mijn leven *was* een gedicht, mijn leven was tot gedicht geworden leven. Ik had het zelfde gevoel in mij en *deed daarnaar*, waarvan de *echtheid* in een gedicht door de *klank-expressie* wordt bewezen.

Het zal een éenige episode in mijn leven blijven. Ik herinner mij niet nóg eens een dergelijke harmonie te hebben bereikt, want ik Deed als een man van de Daad en ik zág mij zoo als een Dichter zich ziet. Ik reisde uit Verlangen naar mijne Ge-

liefde. Door de landstreken, langs de steden met hun torens en langs de kleine dorpen, reisde ik, met een koninklijke snelheid. Het duurde lang en ik was van een goedgeefsche vriendelijkheid tot de lieden, die ik ontmoette.

Toen, uitgestegen, reed ik langs stille wegen vol maneschijn, een uur en nog een half uur, tot waar, in het bosch, de witte woning in den maneschijn stond. En ik klopte aan een achterdeur. En mijne Geliefde ontving mij in den stillen lichten nacht, en zij was in het wit gekleed.

En ik *was* de Prins uit lang geleden tijd en ik, door tijd en ruimte heen, stootte mijn gouden beker aan met de geheven bekers der Prinsen, mijn gelijken, en als sneeuw op zon stortte het witte vreugde-schuim op de gouden vloer.

Zondag, 31 Oktober 1897, ochtend

★ Maeterlinck neemt de aanwezigheid der „Ziel" waar in Ford's „Annabella". Dit komt volkomen over-een met mijn inzicht, dat het Eeuwige, even zeer als in de wolken van het Ziende-Weten en op de hoogvlakte van het Onziend-Weten, bereikt wordt op de toppen van den Hartstocht. In der daad is er in dat stuk iets, waarbij het woord „boven-natuurlijk" kenschetsend klinkt. Het bereiken van het Eeuwige op hartstochttoppen schik ik in de afdeeling „Heldenmoed". —

Avond

★ Misschien het meest door het Drama kan de man der Gedachte of Dichter zich gelijk maken aan den man van de Daad. Er moeten gedurende het Drama-maken tijden zijn, waarin de Dichter het Drama dermate als werkelijkheid gevoelt en het werkelijke leven als schijn, dat die tijden geheel gelijk zijn aan de oogenblikken in het leven van den Man van de Daad, in welke hij de gewaarwording heeft, dat zijn leven een droom is en alleen zijne Gedachte werkelijkheid.

★

Ik wensch den Vrede en de Schoonheid. Ik wensch in Harmonie te leven met de menschheid. Uit het feit van dezen wensch volgt, dat mijn bestemming is tot die mannen te behooren, welke dáárin hun geluk gevonden hebben.

★

Misschien herkennen wij later bij het óverlezen alleen díe gedachten, misschien wekken later bij het overlezen alleen díe gedachten naauwkeurig het gevoel op, waarin zij zijn neérgeschreven, die onder den Schijn van Eeuwigheid geschreven zijn.

★

In ons leeft voort-durend latent de Extaze. De gedachte van het voorbij gaan, van de tijdelijkheid des Levens, is meestal niet aktief en slechts een deel van onzen levenlozen kennisvoorraad zoo als de gedachte aan de geografische ligging van ons land en dergelijke, die heel ver van onze geestelijke bedrijvigheid verwijderd zijn.

★

Ik weet dat ik alles gedacht heb, niet ten einde gedacht, maar ★
òf geheel gedacht, of in kern gedacht, òf in de verte aangeraakt met mijn gedachte. Dit weet ik met een soort zekerheid dan welke over niets een meerdere in mij bestaat. Dit weet ik aldus: om dat ik geen nieuwe gedachte ontmoet, die ik niet min of meer hèrken.

In 1891 was dit nog niet het geval, ook in 1895 nog niet. Maar in 1891 heb ik het Ziende-Weten leeren kennen, in 1895 het Onziende-Weten. Ik weet dat ik in beide zeer laag ben gebleven, maar dát ik ze ken. En dáarom, en met dien verstande, geloof ik, dat ik nú alles gedacht heb.

★

Bij de bepaling van ons geestelijk levensgedrag moet men altijd érgens beginnen. Men moet altijd één waarheid stellen, *die niet meer overwogen wordt*, en waar men de overige uit afleidt.

Maandag, 1 November 1897, ochtend

★ Den voorlaatsten nacht had het zeer gevroren. De grond glinsterde toen de zon opging. De zon ging op in winternevelen. Gister-avond was er een aardig klein maantje in den lagen hemel. Aan den anderen kant waren de sparreheesters zoo zwart als houtskool.

Tusschen de ochtend- en de avondschemering is geen verschil. De maan en de zomerkleuren zijn er te gelijk. Zelfde schaduwen, zelfde ròze schijn, zelfde vergulding. —

Van-ochtend was alles veranderd. De mooye dagenreeks schijnt voorbij te zijn: grijze lucht, motregen. Toch heerlijk om buiten te komen.

★

★ Ik heb niet Berouw. Ik heb in het tegenwoordige tijdperk wel dadelijk berouw over het minste niet-mooye, het minste „harde" woord; maar dit wijl het strijdt tegen mijn thands bestreefde Levens-Schoonheid. Berouw wijl het anderen leed doet en wijl anderen leed te doen strijdt tegen mijn Levens-Schoonheid.

Maar ik heb niet Berouw over vroegere levens-richting. Ik heb niet Berouw over de wonden, die ik toebracht in den veldslag, waarin het Heroïke door mij werd bevochten.

Ik weet, dat ik toen, binnen de grenzen mijner persoonlijkheid, opperst was, dat ik leefde in mijn Fantazie, dat is: in mijn Ideaal, en dat het mij geöorloofd was niet om te zien of mijn geliefden werden gewond door de steenen die ik los-trapte bij het bestijgen van den bergtop, waar ik God zoû zien.

Ik aarzel het op te schrijven, wijl het thands mijn Ideaal niet meer is, wijl het kwetst het Gevoel, waarin ik thands leef. Maar ik mag het, want ik wéet dat het de waarheid is.

Ik weet dat ik thands mijn vroeger leven niet afkeuren kan. Want ik kan het niet volkomen beöordeelen. Op een verwijderde hoogvlakte geplaatst, kan ik het landschap niet meer naauwkeurig beöordeelen, dat ik op die verre bergtoppen zag.

Drie Zekerheden heb ik gekend. En het is míjne schuld niet

indien ik, gestegen in de eene, soms een atmosfeer herken, die ik reeds in de andere had opgesnoven.

★

Indien onder Hoogmoed te verstaan is een gevoel van eigenwaarde dat in wan-verhouding is met de werkelijkheid, ben ik niet hoogmoedig. Heb ik mij méer geacht dan mij achtte degene, die het meest met mij was ingenomen, — zoo heb ik mij ook dieper geminacht dan mijn ergste minachter deed; en het gemiddelde mijner zelfwaardeering komt vermoedelijk naauwkeurig met de werkelijkheid over-een.

Dandysme ★

In mijn jeugd is het wel gebeurd, dat „artiesten" het niets ★
sympathiek in mij vonden, dat ik het voorkomen van een dandy wilde hebben. Toen later bleek, dat ik hun toch in der daad verwant was, verminderde de afkeer, doch bleven zij het een vergeeflijke dwaasheid, nu echter van luttel beteekenis, achten.

Hun afkeer was echter meer gegrond dan zij zelf wisten, want, zij het dan bij hen onbewust, bij mij bewust, was mijn dandysme en hun weêrzin het zichtbare teeken onzer aan elkaâr tegen-over-gestelde, levens-beschouwingen. Even als twee speeltuigjes, behoorende tot twee knibbelspellen van verschillend maaksel, in miniatuur twee stijlen, twee rassen vertegenwoordigen, zoo stonden, op dit zeer kleine plan, achter een enkelen blik van antipathie zwijgend gewisseld, onder andere de twee groote machten van het Realistische en het Monumentaal-Politische tegen-over-elkaâr op-gesteld.

★ Ik stelde het Leven boven de Kunst. Zij stelden de Kunst boven het Leven.

Ik vond het Leven toen reeds schoon, aangezien ik er deel aan wilde hebben. Zij vonden het Leven leelijk, aangezien zij hun eenzame ontroeringen in het bosch, op de hei, of op een stadsgracht verkozen boven Deelneming aan het Leven.

Niet alleen bemin ik zelf eenzame ontroeringen in het bosch

en in de stad, niet alleen ook ben ik zelf eenigszins en voor een deel van mijn werk realist geworden; maar tevens lijkt de stelling mij aannemelijk, dat in het Realisme een even groote voortreffelijkheid bereikt kan worden als in ander Levens-Begrip en in andere Kunst. Ik moet mij nu echter aan die lijn mijner Gedachte houden in welke de waardeering van het Realisme als Zijnswijze van Negatie past, zonder mij te bekommeren om de lijnen, welke met deze zullen kruisen in de teekening mijner Gedachte-geschiedenis.

Het Realisme is een Zijnswijze van Negatie. De Realist ziet de Wereld als zijnde leelijk en daartegenover het Bosch en de Hei, dat is Zich Zelf in zijn eenzame ontroeringen, als zijnde mooi. Hij gevoelt zich dus buiten de Wereld, zijn theorie maakt de Kunst tot iets buiten het Leven, en waar hij zich wel het minst om bekommeren zal, dat is welke plaats hij in de Wereld inneemt en hoe hij uiterlijk die plaats moet beteekenen, daar hij er immers geheel buiten staat.

In mij daarentegen, in weêrwil der Realistische en andere stroomingen, waaraan ik mij overgaf en wier verhouding tot die voornaamste strooming ik later hoop aan te geven, in mij was de hoofdzaak — hoe zeer ik het toen ook nog niet zoo zoû genoemd hebben — het Monumentaal-Politische.

Ik vond, — zij 't mij onbewust maar blijkend uit mijn neigingen — de Wereld mooi. Ik wilde er dus aan deel-nemen, ik wilde een deel, en een zich manifesteerend deel zijn der Samenleving.

Nu kwam de vraag: welk deel der samenleving ik, krachtens mijne geaardheid, dan zijn moest, wát ik moest zijn op dat er harmonie tusschen mij en de samenleving zoû bestaan. Daar ik mij voor den oppersten mensch hield, — dat is de mensch in wien de edelste menschen-vermogens het sterkst aanwezig waren — was mijne meening, dat ik bestuurder der samenleving, in dit geval dus Koning van het Land, moest zijn. De stelling, dat de samenleving zich tot haar bestuurder moet verhouden gelijk een uitgebreid en schoon bouw-werk tot zijn bouwmeester; en dat de beste mensch, de meest wijze en de meest

kunnende, bestuurder moet zijn in eene harmonische en schoonst mogelijke samenleving, leek mij onbetwistbaar.

Ik was verder van gevoelen, dat van alles het uiterlijk met het innerlijk moet over-een-stemmen, dat een schoone samenleving ook uitwendig er mooi moet uitzien, dat de vrouwen er welriekend moeten zijn als bloemen in een mooyen tuin, dat de menschen naar hun rang, dat is naar hun aard, uitwendig niet alleen kenbaar, maar schóón moeten zijn.

Aangezien ik de éerste mensch en de bestuurder der samenleving was, hoewel niet erkend noch als zoodanig verrichtend, toch feitelijk aanwezig in mijn Rijk, aangezien ieder naar zijn aard en rang schoon kenbaar, dat is gekleed moet zijn, *deed ik naar mijn Waarheid*, door mij *zoo veel mogelijk*, uiterlijk voor te doen zoo als ik innerlijk was en naar mijn aard en waren rang gekleed te zijn.

Niet alleen was ik, voor zoo ver het ging, in dienst van het Oude en Wijze Begrip, dat de Beste, Wijze en Koning te gelijk moet wezen, om dat de meest Wijze en de meest Schoone het beste oordeelen, besturen en samen-stellen kan; maar dit Begrip was samengestrengeld met het andere, dat ik, opperste Mensch, alleen te Zíjn had, alleen te Léven had, en dat de menschen gelukkig zouden zijn door naar mij te zien en hun leven, gradueel naar de verschillende graden van ontwikkeling, volgends mij te leven.

Ik weet, dat sommige lezers de hier verhaalde gedachte voor een vorm van krankzinnigheid, Hoogmoedswaanzin, zullen houden; dat andere, betere, haar als Fantazie zullen beschouwen, haar een Stemmingsbeeld noemen. Voor mij echter heeft zij de hoogste, reëele, waarheid-waarde.

Zij was een stemmings-beeld, maar met dien verstande, dat, in strijd met het geen is aangevoerd met betrekking tot Multatuli, een stemmings-beeld wèl gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië kan worden.

Keizer Napoleon de Eerste was niets anders dan een verwerkelijkt, dat is getransponeerd, stemmingsbeeld van luitenant Bonaparte.

*

Ik leefde toen ter tijd waarlijk in wonderen. Het verschil tusschen de zékerheid, waarmeê ik het Wonder verwachtte en het zintuigelijk waarneembare gebeuren er van, lijkt mij gering te zijn.

Om mijn Doel, — of liever mijn Bestemming — van Keizer of God-Mensch, te bereiken, waren er meerdere wegen. Er was de Napoleontische Weg, er was de Magische Weg.

Als mijn thands meest aandoenlijk denk-beeld uit dien tijd herinner ik mij het plan — ten einde geen bloed te vergieten en *wijl mij dat het beste zoû afgaan* — een kunstwerk te maken zoo ongekend schoon, van een hoogere orde van Schoonheid dan die ooit bestaan had en van welke schoonheid het magiesch vermogen een eigenschap zoû zijn. Deze soort schoonheid zoû ontroeringen verwekken niet alleen veel dieper dan de menschen plegen te ontvangen, maar van *een essentiëel anderen aard*, zóó, dat *de natuur der menschen er door veranderde.*

Mijn kunstwerk zoû den bestuurders van het Land getoond worden en de Schoonheid er van zoude onmiddellijk en voor altijd zóó op hen inwerken, dat zij *geen grooter geluk zouden kennen* dan déze man tot hun Koning te maken. (In-ziende, dat een dérgelijke Schoonheid alleen met de hoogste Wijsheid en met alle vermogens op hun hoogst, kon samengaan).

Hoe lang heb ik niet in de Verwachting geleefd! In de zékere Verwachting van het Wonder!

Eens, nu al jaren geleden, heb ik waargenomen, dat zij niet meer bestond, want dat mijn verrukkingen van aard veranderd waren.

Dinsdag, 2 November 1897, ochtend

Somber, koud en vochtig weêr. De sneeuw is niet gekomen.

★

Om antieke, Hebreeuwsche, Oud-Indische, literatuur zoo te kunnen proeven en doorgronden als men het moderne doet, zoude men waarschijnlijk tot in de fijnste schakeeringen moeten weten hoe de taal werd uitgesproken.

Als men, bij voorbeeld, eens denkt over het verschil in den volzin, dat het gebruik van het woord „neêrgeleid" in plaats van „neêrgelegd" te weeg brengt, en dat toch de schoonheid van Taal en Literatuur door zulke kleinigheden wordt gemaakt, — hoe bezwaarlijk moet dan de doorvoelde waardeering van vreemde, maar vooral van zeer oude Literatuur zijn.

Middag

Anderhalve dag is de lucht laag bewolkt geweest. Maar vanochtend zag ik al iets bleek blaauw door de wolken komen boven mij en zonnelicht de wolken doorhelderen op een andere plaats. En van-middag zijn alle wolken uit-een-gegaan en een zachte bleek blaauwe dag is gebleven.

De schoone herfst is er nog, in al haar deelen. Maar mijne Liefde bestaat niet meer en nog niet weêr. Het is heel moeilijk. Mag ik koel zijn jegens wie ik weet, dat in mijn hoogere wezensstaaten het voorwerp mijner eerbiedigste teederheid is? Neen. Mag ik in mijn stem en blik liefde voorwenden, die niet bestaat? Neen. Hoe zal ik hier aan ontkomen? Telkens in het samen-zijn, bij het aankijken, bij het bieden van den arm, gevoel ik de Afwezigheid, iets leelijks en kouds in de verhouding.

Ik kan nu soms niet kijken zonder leelijk te zien, zonder dus te bezoedelen met mijn leelijkheid dat waarnaar ik kijk. Even komt zelfs aan en loert scheel en hel uit zijn hoek de Ironie, die met mijn Liefde spotten wil. Maar met een ruk, *denk ik dan aan iets anders.*

Ik weet wel, hoe deze toestand komt. Ik ben nu juist aan ★
't verhalen van mijn jeugd-Begrip, dat tegen-over-gesteld aan het Tegenwoordige was. *Dat herleeft daarom dus*, min of meer, *in mij*. En dat is scherp vijandig. Maar om der Waarheid wil weet ik dat het verhálen goed is.

Nu weet ik het. Ik zal de moeilijkheid ontkomen door als ik merk dat *de toestand mij bewust wordt*, onmiddellijk aan iets anders te denken. Dien ten gevolge zal ik mij onbewust gedragen en dus niet schenden.

★ Ik verwacht weêr de Liefde, die alles omvat. Die alles omvat zóo, dat ik bespeurd heb na het verjagen van erg hinderlijke vliegen *heel lichtelijk* de zelfde spijt te gevoelen, — nu zij niet vroolijk meer zwierven en zongen door de kamer —, als in de stilte na het berispen van een luidruchtig kind.

Woensdag, 3 November 1897, middag

★ De laatste drie dagen is het tot in den middag bewolkt. Dan komt de zon. Maar in een blaauwheid, die elken dag dampiger en witter is. Alles staat steeds herfst-mooi buiten. Des namiddags wandelen wij daarin; maar ik zie niets en gevoel niets. Er gebeurt mij wel veel aangenaams door de oogen, maar het dringt niet in.

Donderdag, 4 November 1897, middag

★ Van-nacht hard gevroren. Van-daag een dag zonder wolkenvlekken, maar alleen van wit blaauw en zon. De zon voor het ondergaan, lijkt veel op een lamp, nu het licht verzacht door de nevelen heenkomt.

Vrijdag, 5 November 1897, ochtend

★ Het heeft van-nacht hard gevroren. Van-ochtend heb ik een diepe witte mist gevonden. De takken van het eik-gewas, de brem, alles was wit. Deze misten zijn óok heel mooi: boomenrijen, die er in verdwijnen, schimmen van kasteelen, die er in staan.

Van-ochtend stond het mannetje in zijn borstrok voor het venster en riep in eens zacht, dat ik moest komen kijken naar een vogel, die daar vlak bij het venster op een boom zat. Het bizondere was, dat ik moest komen kijken om dat de vogel daar „zoo aardig" zat. Pleizierig vond ik het in de manier waarop hij keek en sprak de getroffenheid over het aardige, het mooye, daar buiten, te zien. De vogel was heel gewoon, maar zat daar alleen zoo leuk verscholen diep tusschen zware sparretakken, net als in een hutje.

Hierdoor in-eens getroffen te worden is iets anders dan, bijvoorbeeld, door een buitengewonen vogel, met vreemde kleuren en geluid. Zulke dingetjes, kleine blijdschaps-ontroeringen bij hem om het zien van dingen in de natuur, weêrklinken in mij als een leeuwerikskliedje van mijn ochtend.

Vroeger zou ik misschien geen tijd gehad hebben om naar hem toe te gaan voor zoo iets onnoozels. Nu vang ik zoo iets op als een toegeworpen klein kleinood. Nu gá ik en kijk mèt hem en ben blij.

★

Vele bewusten en gevoeligen van onzen tijd zijn door en door slecht.

Edgar Poë is slecht. Ontkenning en Haat is de *geest* van zijn werk. Hij zelf is als een groote duivel te midden van zijn werk, dat de hel is.

Toch lijkt Barrès mij nog slechter. Op experimenteering van extaze uit te gaan met sigaren, champagne en maitressen, is de meest geestelijke onanie en de hoogste schending.

Toch wéét ik ze alleen zoo slecht te vinden wijl ze mijn tegenwoordige gevoelsrichting beleedigen.

Toch kán ik er niet toe komen — wat ik weet dat de groote stap is — te erkennen dat een minne schrijver, wiens *geest* goed is, beter is dan een groote schrijver, wiens *geest* slecht is.

Het Ideaal is groot en goed te zijn. Ik kán niet inzien, dat een mensch, die alleen groot is, verder daarvan af is dan een, die alleen goed is.

Saturdag, 6 November 1897, ochtend

Als zij zoo'n beetje te druk of stout zijn, aarzel ik heel lang met tusschenbeide te komen, want dat gelijkt op een zware menschenhand, die slaat in een nest bewegelijke en geluidjesmakende vogeltjes.

★

Bij het denken en stellen eener gedachte stuit ik dikwijls af ★

op de wijsgeerige wiskunde of op de muziek-wijsbegeerte, waarin alleen zij geheel geformuleerd kan worden.

★

Ik vraag mij meermalen bezorgd af of ik wel zóo ben, dat ik verdien daar bij te zijn, daar — o duizelende gedachte — zóo innig meê samen te zijn.

Zoû ik werkelijk véel hebben geleden?

★

Kan iemant, wiens leven één, volstrekte, Richting heeft, wel een Dramaschrijver zijn, het Drama begrepen op de wijze der Shakespearianen?

Indien gij òf in eene kategorie van het Ziende-Weten leeft, waarin elke verbeeldings-voorstelling, die wellust opwekt of aan wellust-opwekkende verwant is, uw gang tot het Doel vertraagt; òf in eene van het Onziend-Weten, waarin Wellust-gedachten zonder wijding ook het Verkeerde is; — hoe zoudt gij dan een bordeel-tooneel mogen schrijven, waarbij uw gedachte het grootste gevaar loopt met welbehagen bij het Verkeerde te verwijlen?

Wat is, hoogst geformuleerd, het onderscheid tusschen een Dramaschrijver, een Heilige en een Wijze?

De Drama-Daad is een daad van twijfel. Het is tegen-over-elkaâr stellen van levens-wijzen om dat men geen zekerheid heeft verkregen.

Avond

Een aardige vergissing tusschen hem en mij is dat, als ik lach wanneer hij iets kinderlijks zegt, hij meent dat ik lach uit ongeloof aan zijn bewering. Dan komt hij uitdagend zijn gezegde herhalen en biedt bewijzen aan. Daarvan moet ik dan weêr lachen, maar inwendig, en héel anders.

Zondag, 7 November 1897, avond

Ik keek, zij sliep. Zacht en fijn het gezicht; in zachte maat op en neêr, de beweging. Ik schrok lichtelijk, want ik zag haar

weêr als een schoon wezen uit hoogere wereld bij mij aanwezig, en die toch op een mensch geleek.

Maandag, 8 November 1897, middag

Ik dacht juist aan heel gewichtige zaken, van het Ziele-leven. ★
Zij was met haar rug naar mij toe een groote plant in 't hoekje van de kamer aan 't bekijken, waaraan kleine knopjes zichtbaar worden.

. . . . „Nu zal hij toch bloeyen . . . . op Willems verjaardag . ."

Heel stil en gewoon. Ik keek, en vond die gestalte bij de plant met de héele kleine knopjes, plotseling zoo bizónder zacht en schoon, zoo bizónder. Vreemd, uit een andere wereld hadden die woorden geklonken . . .

Ik zág weêr voor het eerst.

O God, ontsluít mij weêr de deur van 't Paradijs.

Avond

O, de gedachte dat ik *dicht bij* den Hemel ben.

Dinsdag, 9 November 1897, ochtend

Ik verzoek U weder te komen en mij weêr gebogen te doen ★
zitten, zoo stil onder uw Licht. Ik verzoek U mij weder onder uw Schijn het Leven te doen zien. Ik zal niet zeggen, dat gij mij hoog hebt opgenomen; laag in het Licht te verwijlen zal mij meer dan alle schatten zijn.

Ik kan U toch wel toespreken ook al hebt Gij niet een menschengelaat, maar zíjt alleen ín de aangezichten der menschen. Gij zijt niet ver, want gisteren en èer-gisteren hebt gij mij heel even aangeraakt, mij wenkend uit de menschen in wie gij liefelijk zijt komen wonen nabij mij.

Een schoone gouden maan is 's avonds boven mij, in roode luchtvlammen verrijst de ochtend. O, laat dit een teeken zijn, dat Gij nog éenmaal komen zult op dat ik mijn heugenis aan U versterke voor de donkere dagen.

Dit is, na U zelf, het beste wat Gij mij gegeven hebt: te wéten wanneer Gij aanwezig zijt en wanneer Gij afwezig zijt.

Wat kan ik in uw afwezigheid beter doen dan om U denken en naar U verlangen.

Woensdag, 10 November 1897, ochtend

Ik verlang naar U. Laat mij U zien in mij en laat mij mijn geliefden weder zien in U. Behang het om mij heen met uwer Schoonheid trossen. Ik zal weer zeer zacht schrijden. Ik zal weêr heel stil kijken. Ik zal U, ik zal U niet storen.

★ Als een bootje deint in den maneschijn, zal mijn leven gaan in uw klaren Schijn.

Om laatsten dag dat Gij bij mij waart, — hoe was het toen ook weêr? Als een schilderij van zon, was er een groote plek zon tegen de kamermuur, waarop licht-donker de schaduwen bewogen van blaâren, en van hoofden met de haren, die er als halmenruikers waren.

Maar dat was het niet.

O, nu heb ik U iets te vragen. Ik ben niet droef, ik ben blij, maar woû nog blijer zijn. Want Gij zijt mij nabij. O kom volkomen.

Ik heb U te vragen mij te zeggen den weg. Als ik iets kan doen, dan wachten en trouw denken aan U, dan zál ik het doen. Ben ik niet heel opléttend. In elk geluid luister ik of ik U niet komen hoor, en in de boomen, in de schoonheid van de luchten zoek ik uw spoor.

Hoor den wind sleepend gaan door het blaauw door de boomen.

Hoor het verre karretje prettig rad over den weg komen.

De groote twijgen en de bladrenschaduwen bewegen allemaal zoo vriendelijk.

Zouden zij wenken om U te ontmocten.

Zouden zij dansen om U te begroeten.

★

★ Ik heb U lief, al zijt Gij ook mijn Liefde zelf.

Ik dook op en zag toen de kamer als een mooi schilderij. Alles was goed: zacht en klaar. Zij zat daar stil en schoon levend. Er was zon over haar gelaat. Ook keek ik eens en vond ook zonneplekken op de muur. Ik was zoo verwonderd.

★

Toen werd ik blij-verdrietig. Want zoo was het ook den laatsten dag, toen Gij van mij weg zijt gegaan.

★

Mannetje, klein mannetje, mannetje-klein, met je leedjes in je kleine kleêren, — ik zíe je zoo graag. Zoo graag zie ik je komen uit de verte van een laan. Heel hoog staan boven je hoofd de groote boomen, met hun takken naar elkaâr, over je hoofd, over je hoofd. ★

Je ziet ze niet, maar zij zien jou wel. Daarom staan zij zoo hoog en zoo stil in de lucht. Daarom hebben zij hun groote takken, met de blaadjes mooi gekleurd, zoo heel zacht en zoo heel hoog naar elkaâr opgebeurd, wel zoo hoog als een kerkdak, en daarom maken zij geen enkel gerucht, in de lichte, lichte lucht.

★

De dag was zoo helder en rein
En hij met zijn groote oogen klein
En ik zag hem zoo goed.

Toen heb ik een wolk beukenblâren
Opgegooid met mijn voet
In den zonneschijn
En hij ook naar mij
En zij waren
Als een roode vlam om ons bei
In de helderheid.

Ik heb weinig honger en dorst. Ik voed mij met het geluk, dat in de lucht hangt.

★

★ De dagen zijn rijk aan goede oogenblikken. Ik kan zoo rustig zitten kijken naar Haar of naar hem. Daar is zoo niets vreemds tusschen. Ik heb maar te kijken; aanstonds word ik mooi aangedaan.

★ Hij lei zijn hoofd op mijn arm
Ik kuste hem zachtjes, zijn wang was rood warm
Zijn bruine oogen waren zacht licht
Zacht was zijn haar, en zacht zijn gezicht
Hij neuriede een wijsje, ik wiegde teêr
Hem op mijn arm heen en weêr.

★

★ Wat is mijn leven rijk aan schitterende avonturen!

★

Als mijn vriend goed doet, houd ik daarom van hem. Als hij niet goed doet, word ik beschroomd daar ik hem zwak zie.

Ik zíe hem dan terwijl hij blijkbaar zich zelf niet ziet of althands te laat.

Dat geeft hem iets van een kind. 't Is net of ik dan nog íets meer van hem houd.

★

★ Het algemeen gevoelen is wel eens zeldzaam aanzienlijk. Als men nagaat dat de Nachtwacht van Rembrand is:

Ten eerste, een Fragment en geen Geheel;

ten tweede, een disharmoniesch werk in zoo ver als dat kleine kind niet past in haar omgeving;

ten derde, een schilderij, waarin niet een gewichtige gebeurtenis uit de Geschiedenis is voorgesteld;

ten vierde, eene voorstelling, die niemant ooit met zekerheid begrepen heeft;

ten vijfde, van een soort schoonheid, die niemant goed zien kan en alleen door het gevoel van een enkelen schilder wellicht waarlijk is genaderd; —
en dat zij toch als een der mooiste werken, die de menschheid heeft voortgebracht, wordt vereerd, — dan heeft het algemeen gevoelen toch wel goeden-smaak.

Het kan ons ook leeren, dat niemant zich in de eerste plaats heeft toe te leggen op het maken van een Geheel. Men werkt naar zijn krachten. Of iets al of niet een Geheel wordt, of iets schijnbaar brokkeligs wellicht meer waarlijke Geheelheid inhoudt dan een schijnbaar Geheel, — dat alles wordt buiten ons beslist.

★

Ik hoop mijn leven-lang te blijven: een student in God- ★
geleerdheid en Levenskunst.

★

Vreeselijk pleizierig is dat als ik nu uit mijn kamer ga en ga ★
wandelen, ik al-door dóor kan denken. Daar-tusschen in buiten iets moois zien, wie weet!

Ook is het heel pleizierig een tijdje te loopen niet-denken, met het zékere gevoel, dat aanstonds het denken weêr beginnen zal.

★

De Heilige Julianus de Herbergzame *overwon zich zelf* niet ★
zeer toen hij den melaatsche kuste en bij zich in bed nam, maar zijn *liefde was zoo groot,* dat hem van den geliefden medemensch niets walgde.

Ik ben, bij voorbeeld, niet vies er van om een kruimeltje „slaap" weg te doen uit het ooghoekje van een wezen, dat ik bemin. Om dat de *liefde* van den Heiligen Julianus zeer veel uitgebreider en zeer veel grooter dan de mijne was, *was hij niet vies* van den melaatsche.

★

★ Er zijn drie tijdperken in mijn Leven geweest: het Heldenmoedige, het Heilige, en het Wijze. Ik was maar een zeer kleine Held, een pieperige Heilige en een dreumes van een Wijs-neus. Maar ik bedoel dat ik mij verbonden gevoelde aan een dier drie Levens-sfeeren, en daarin mijn zekerheid vond.

★

★ Laatst stond door de glazen deur het kleine meisje in het roode kleedje, met het gezichtje smal en de groote oogjes wit en blaauw, tusschen het afhangende blonde haar, te kijken naar de maan, die was boven de spar, vlak tegenover haar. En zij vroeg: hoe komt de maan op de boom.

Ik zeî: hij is er in geklommen.

Zij keek er nog eens stil en heel ernstig naar om dat zij het nu wist. Ik keek nog even stil naar haar, in het stille licht van den maneschijn. En ik keerde mij af, vreemd blij en te vrede.

Donderdag, 11 November 1897, ochtend

Als ik, op een verren tocht, mijn jam aan een kind geef en eet zelf mijn botram zonder iets er op, dan krijgt die botram een bizonder soort aangenamen, zuiveren smaak. Namelijk niet een zintuigelijken smaak ofschoon ik dien toch met het zintuig gewaar word.

Het is een hooger *soort* smaak dan bij voorbeeld kreeftensoep of artisjokken.

★

Om den wille van het gracelijke móét ik de helft van den appel, dien ik eerst zelf heelemaal dacht op te eten, wel weggeven. Onverdraaglijk van linkschheid en slechten-toon gevoel ik mij als ik den ander laat toekijken.

★

Ik heb bemerkt, dat ik meer dan één mensch bemin. Zouden de objekten voor dit gevoel aldoor vermenigvuldigd kunnen worden?

Dan is het maar goed om buiten te wonen, want wat zoû iemant in een stad beginnen, die van elke beweging van elken voorbijganger een aandoening van liefde kreeg!

★

Ik ben bezig de menschen te gaan zien alsof het broêrtjes en zusjes van mij waren, waarvan sommige leelijk doen om dat zij niet beter weten.

Uit een meneer in een eigen rijtuig maak ik nu niet de gevolg- ★
trekking, dat de wereld niet harmoniesch is, daar ík er eigenlijk in moest zitten; maar ik denk meer: hoe aardig, kijk die eens met een keurig paardje en karretje spelen.

★

Levens-struktuur

Ik kwam laatst Z. tegen, dien ik van aanzien ken. Hij had ★
nieuwe grijze ponneys met licht bruin tuig, enz. Aan de goede inrichting van het Leven, zich maatschappelijk uitend in wel-levendheid, meende ik verplicht te zijn aan mijn wandel-gezel een bescheiden verrukking hierover te toonen, zoo dat Z. het zag. Ik bemerkte aan zijn groet, dat ik hem hiermeê het geschenk van een aangenaam oogenblik had gegeven.

Na dien tijd gevoel ik, in zijn richting denkend, een leegte om dat hij, als andwoord, zijn leven en alles nog niet tot mijn beschikking is komen stellen. Maar zoo doet hij niet. Het eenige gevolg zal zijn dat hij eventueel een door mij voorgesproken neefje iets eerder op zijn kantoor neemt.

Leelijk is eigenlijk een dergelijke Bewustheid, op deze schaal; ik keer gaauw te-rug tot mijn Liefde en liefdetjes.

Middag

De lucht, die ik opsnoof, was zoo frisch en fijn. Aangenaam ★
suisde de wind door de boomen. De lucht was bleek blaauw met witte streken, die sluyers geleken. Een beetje zilveren zon was er ook. De spichtige sparrenboeketjes stonden naald-fijn.

Ik hoorde mijn voetstappen prettig geluid maken. Toen ik mij omkeerde zag ik den zachten zonneschijn en zei: wat is het mooi!

Ik ging er stil door heen gaan bijna weenen, de boomen bleven roerloos staan om mij henen.

* *Avond*

Zoo als het van-daag is, is het goed. Alles tintelt van poëzie. Alles tintelt van onuitgesproken poëzie, die ik een heel enkele maal uit mag spreken. Het is niet het beste, maar het is toch zóó goed, zoo als het leven nu in mij gloeit.

Ik kom er maar niet toe aan ander werk te gaan dan het uit-spreken van wat zoo maar in mij opkomt. Wat kan — zoo lang ik in den Hemel ben of er dicht bij — ik beter doen dan zeggen wat ik word gewaar.

Ik word bespeeld. Ik laat mij maar bespelen. Als een zachte wind bespeelt de Schoonheid de snaren van mijn wezen.

Vrijdag, 12 November 1897, ochtend

Ik was verheugd over den zachten dag. Er was iets, dat mij heel oplettend stil deed staan. Ik weet niet wat het was, dat mij zoo stil deed staan. Vreemd was het. Een ochtend, die als een avond was. De maan, wel bleek, maar klaar. Onder de maan kwam daar een héele groote vogelzwerm aan, die mooi vloog met de vele vleugeltjes en telkens anders werd in groote licht-zwarte figuren. Ik wíst wel, dat de zon nog op moest gaan. Daar tegenover zag ik hem nu ook rood branden achter de boschjes. Ik liep er stil naar toe. De zon was als een groote ronde vuurschijf, rood. Nu werd hij goud terwijl ik nader kwam. Blank-gouden nevel was daar de lucht, als roem en eerbied, die iets heiligs omgeeft. Dofblaauw en grijs was de lucht van boven. Ik ging naar 't bergje, met de zon aldoor links en die telkens ziend. Op het bergje zag ik weêr den donker-klaren ochtend-en avondschijn, en hoe die was boven het stil-blinkende water.

Ik ging langzaam te-rug. De zon was nu achter mij en van door-en-door goud blank en hel licht geworden. Zoo schoot hij met allerlei veel-kleurige pijltjes door de boomen-hoofden achter mij.

In het glas van het huis was een weinig purper-licht, zag ik nog even.

O ja, een beetje ritselende wind en blij piepende verborgen vogeltjes waren er ook bij. Ik denk, dat zij knikten, nu het boven de dorre blaâren zomer was in de lucht, net doend of zij het heel natuurlijk vonden schoon zij van binnen heel verwonderd waren.

Neen, zij riepen elkaâr alleen, van het eene kamertje naar het andere: piet-piet, heb je 't al gezien, heerlijk, niet?

★

. . . Ja, dat zijn de bloemen, dat zijn de boomen, dit is ons ★
huis, dat is het huis van die goeye-man die gisteren kwam, dat is de lucht, dat is de zon, dat is broêr, dat is het paardje van den melkboer, o kijk'es, het paardje heeft dorst . . . kijk 'es hoe-i in 't water morst . . .

dat zijn de sterren, dat is de maan, die gaan als 't donker wordt daar staan

dit is je bedje in den maneschijn

en twee hoofden, die er over gebogen zijn.

★

Tot een kind ★

Een vogeltje staat 's morgens op
En kamt dan eerst zijn kuifjen op

Spiegelt zich in een druppel daauw
En ziet daarin het hemelblaauw

Dan denkt-i: vrindje, zeg 'ereis,
Je bent hier in een groot paleis.

Dan wascht hij zich en schraapt zijn keel,
Schuyert zich af aan een berkesteel

En dan kijkt hij pas goed in 't rond
Naar 't goud en blaauw van de morgenstond.

Gaauw gaat zijn kopje heen en weêr
Want telkens ziet-i iets ánders weêr.

Hij denkt: och heer, ik ben zoo klein,
Zoû dit wel heusch mijn woning zijn?

Dan was dat zeker maar een droom
Van dat harde nest in die donkre boom . . .

Dan wipt hij op —, de tak wipt meê, —
En fluit eens even, heel te vreê.

Middag

★ Wij gingen over de frissche avondvlakte, blij dat de zon achter de half ontblaârde beukentakken zoo mooi gloeide. De klare gloed was naar ons toe. Haar gelaat was zoo klaar. Ik zag het van heel dicht-bij. Toen wij er aan kwamen, was hij reeds weggezonken. Er was een kleine roode plek als van een verren brand.

Wij gingen terug. Alle boomen stonden als gewoonlijk. Maar hoe ruischend zijn de dorre blâren. Je loopt als in de zee. Vooral als twee beminde voeten gelijk met de jouwe ruischen. En dan, als het uit is, nog even, de laatste kleine ruischinkjes.

★

★ Ik weet dezer dagen weêr duidelijk met mijn gevoel wat er gebeurt, hoe het schokje is, als er goed werk ontstaat. Wat zoû ik het prettig vinden, om dat — in termen van ziele-natuurkunde — naauwkeurig te kunnen zeggen. Maar het is te subtiel, het is veel subtieler dan de zekerheid, waarmede men weet of gemaakt werk goed is of niet.

Saturdag, 13 November 1897, ochtend

Een wind is opgestoken in den heldren dag. Ik weet niet wat ik zie. Als vogels fladderen de dorre blâren.

★

Alles wordt iets moois. Tot het wijken toe der gedachtekracht. Misschien zoû ik nu mooi kunnen sterven.

★

Ook als ik hem op iets antwoord: „Zoo!" in den toon van: „dat zal wel zoo wezen" („ik vind het niet belangrijk") roept hij uitdagend „nee soms?", meenend twijfel aan zijn bewering in mijn toon te hooren. O lieveling! Hij vermoedt geen sekonde dat ik het niet belangrijk zoû vinden, en dus spelbreker zijn.

Prachtig is hij ook als ik eens de slechte daad doe van uitdrukkelijk te zeggen: „dat kan mij niets schelen" of zoo. Dan wordt hij niet boos, maar lacht zoo'n beetje verlegen, alsof hij zeggen wil: „nou ja, maar als je zóo begint, dan *is er geen aardigheid aan*".

Dit laatste andwoord is subliem van intuïtieve levens-wetenschap.

★

Alles *bezwijmt* tot iets moois. Ofschoon nu niet in onmiddellijke aanraking met de Eeuwigheid zelve, zoû ik wellicht mooi kunnen sterven, om dat ik het sterven zoû gewaar worden als iets moois, als een flauw-vallen in de liefde. Deze sfeer is de hoogste, die ik ken, nabij.

★

Gisteren kwam een musch leuk door mijn hooge vensterruit kijken. Hij was als een klein vliegend clowntje. Zijn kopje verwikte zoo, alsof hij zeggen woû: wat is dat voor een rare gelegenheid en wat verbeeldt die vent zich eigenlijk. Hij was als een kleine dokter, ernstig en kortaf, bij een raar lachenden zieken kunstenaar.

★

*

't Is anders weinig, werkelijk,
Dan schreyen en lachen, wat ik doe.
Opschrijven ook wat mij
Zoo lachen en schreyen doet.

Mijn handen aan mijn hoofd
Mijn armen in de lucht
Wie had het ooit geloofd
Het is een grootsche klucht

Ik houd maar niet op het mooye te zien,
Te herkennen, en het doét net
Of het telkens weêr voor 't eerst
Binnen komt om mij te begroeten

Ik denk volstrekt niet aan iets!
Kondt gij mij hooren innerlijk
Jubel-jouwen bij de gedachte
Aan een Stelsel of aan Geschiedenis!

Het zijn eerzame zaken,
Ik spot er niet meê
Maar, vrienden-lief, ik ben zoo blij!
Zoo gewèldig blij,
Ziet gij!

*

Middag

Van-ochtend woei het zoo. 't Was heerlijk om te hooren. Met vertrouwen ging ik naar het bosch. Daar zwaaiden en druischten die wilde boomen dan ook boven mij. Een vogel piepte er toch door heen. De zon schoot telkens door de sparren heen. Het was een vroolijke dag. Maar ik schoot pas in een lách om die dolle dorre blâren, die holden over den weg en maakten wijde sprongen, ofschoon zij toch in 't klein net oude wijven waren, die, achter-rok om 't hoofd, vluchten voor buyig weêr.

*

Van-middag, terwijl de zon ons bescheen, gestoeid met het knaapje met zijn kleine leden. Terwijl ik met mijn hoofd lag op den grond, zag ik onder zijn armen of beenen door de groene sparren zoo schoon staan met blaauwe lucht er door. Het was of er een stille lach van vaderlijken zonneschijn was om hen henen. Wij gingen te-rug door een beukenlaan. Het stond heel liefelijk dat op die bruine jonge boomen, nog maar half ontblaârd, er zonneplekken naast de schaduwplekken waren. Ook 't knaapje met zijn lachend lief gezicht zag 'k half in schaduw, half in zonnelicht. Ik keek maar telkens om om nog even de zon in het gelaat te zien.

Maar op den weg kwam hij, zijn armen vol beladen, met reine brosse beukenbladen, waarin ik eerst hem diep gedompeld had, en wierp ze met een lach en kijken van zijn kinder-oogen, over mij, juist in 't zonnelicht zoo dat ik duidelijk als een vlam ze om mij schitteren zag.

Avond

Het doet zoo goed indien wij wat ons vroeger driftig maakte, ★
nú, niet verdrááglijk, maar bepaald líef vinden.

Zondag, 14 November 1897, ochtend

Ochtend

In de licht-blauwe lucht ★
Onder de teêre blanke maan
Hangen de spar-appels stil
In purpre liefde van de zon.

★

De haren van het jongetje kunnen ook glansen met vele stille ★
kleurtjes.

★

In uw aangezicht, o zoete blanke dag, wilde ik zeggen, dat ik het héele kleine zoontje óok zoo gaarne mag. Vooral zijn

haartjes, die daar bij zijn kruintje recht-op staan, als héél vergeten halmpjes, hebben 't mij gedaan.

Van-ochtend was hij schoon. Ik zag zijn klein gezichtje, blank als de maan, waarin als maneglans de groen-blauwe oogjes staan, stil zinken in een kleine mijmerij over dat vreemde verre lichtje van t' opgaand zonnetje, achter de boomenrij.

*

't Is of de zoele zonne-wind, die waait zoo zacht
Als fijne luchtmuziek, hier de gedachte binnen bracht
Of misschien
Het licht der Ziel
Eerst schoon wordt om te zien
Als stemmen van het Hart er zacht door henen klinken.

Middag

Ik schijn op de wandeling hard-op te praten. Zoo hoorde ik dezen ochtend mij met vreugd verbazen over de vele sparappels die daar hingen aan een boom.

Ik stel ook veel belang in hoeveel bruggetjes er over slooten liggen op het pad naar Laren. Dat is zoo'n echt ouderwetsch en aardig paadje. Het duurt meer dan een uur. Dat zie je ook niet veel. Je ziet er uren wijd. Het gaat door 't hooge koorn en de geurige boekweit. Je kunt er ook gaan zitten op een schoonen zomerdag aan den rand van 't koornland en drinken met haar, daar je 't liefst meê bent, er roode kersenvruchten onder 't blauwe hemeldak.

*

Er is fijn goud in de lucht. Alles is zoo klaar, zoo klaar.

Ik wilde dat ik zeggen kon wat 't zachte purper gloeyen van de avondzon op beukenboomen vol drooge bruine blâren is.

Daar is het zonnelicht, maar naast het zonnelicht is schaduwkleur, zoo zacht, zoo licht. En van die beiden samen gaat in den klaarheid van den dag iets uit, o wist ik hiervoor namen. Is het zachtheid, is het schoonheid? Het is het onnoembare. Het is het

licht, het lieve licht. Het is het áller-liefste licht. Méér dan de klare dag. Méér dan het zonnelicht. Het is het Licht, dat wondervol ontstaat. Als met de Schoonheid Zachtheid samengaat.

15 November 1897, Maandagavond

Mijn heele lichaam heeft meêgedaan. Gister-avond aan zijn halsje voelde ik dat mijn handen even lief waren als dat. Toen ik het aanraakte gevoelde ik de zachtheid mijner handen. Het bleek iets waar ik het gehalte mijner handen aan kon toetsen en zij bleken van het zelfde gehalte als dat waaraan ik ze toetste. ★

Nacht van Maandag op Dinsdag, 15—16 November 1897 ★

Gisteren zijn feestdag
En mijn regendag.
Met angstige bevreemding
Voelde ik twee malen
Een lichte zwarte wolk
Van zoeten weemoed in mij dalen.

★

Het was wijl Vreugde-mijn ★
Niet saâm was met de zijn'

★

De schaduw, die zijn vreugd ★
Tegen mijn oude denken komend,
Over mijn jonge denken wierp
Dat schuilend sliep.

★

Wijl hij hem niet kon vinden ★
Zoet weenend in zijn droom
Lag daar stil zijn vrindje
In schaduw van hoogen boom.

16 November 1897, Dinsdagochtend

★ Zóo moet het zijn.

★

★ Góéd is het eerst als gij bemerkt meer te beminnen dan te beminnen te beminnen.

★

Ik ben een frissche ochtend met grappige vogeltjes. Daar zoo, toen ik iets van mijn theelepeltje aftikte tegen het schoteltje, moest ik dadelijk denken hoe zot een gewezen kellner op zijn neus zoû kijken die, op zijn beurt heerig zittend in een koffiehuis in-gedachte, plotseling opsprong roepend „aannemen meneer", toen 'r om een kellner werd getikt.

Zoo ontspringt nog al eens bij geluidjes of gezichtjes aanstonds een schilderijtje, lief of grappig, in mijn hoofd, — ik kan het niet hèlpen — al naar het met het binnen-wedertje gesteld is. Dit zijn spelletjes aan d'oppervlakte maar die toch wel aardig zijn als kinderscheepjes op een meer, waarin de hemel spiegelt.

★

Mijn lijf is een bewegelijk akteur. Van de zomer, met het warme weder, nogal meest met de zinnen levend, is mij van voren een buikje geboren. Met groot genoegen hebben wij dit allen waargenomen. Maar ik toch ook met schrik. Ik vond het wel een beetje gek en heb reeds vaak den draak er meê gestoken alsof het daarvan sterven kon. Ik heb gezegd dat als ik dood ging, want in weêrwil van dat buikje was ik akelig en genas alleen even als ik er weêr naar keek — zij mij in een kist moesten leggen met in 't midden een bolle glazen stolp en het met rozen gekranste buikje daaronder. En het opschrift: „Hij rust te vreên, want kijk, zijn doel had hij bereikt. En wat een deftig lijk."

Maar nu met de koelere herfst mijn gemoed is ontwaakt en mijn geest zich niet ongracelijk beweegt — mijn gemoed was een schoone slaapster, mijn geest een doodziek prinsje — en nu ik mij, in werkelijkheid, meer voed met maneschijn en

geur van brem en eikenbladen, — nu trekt 't potsierlijk buikekuiken, dat eigelijk was de tijdelijke bochel van een, die 't leven slecht begreep en achterste-voren er door liep, — want vóor behoort de ziel en áchter de zinnen — zich reeds een weinig te-rug, zoo'n arrogante dwerg, zoo'n boefje van een bochlioentje.

★

Ik vrees zoo zeer het réus-achtige lachen, dat ik hoor in mijn ★
levens-tuin. Want als een scherpe storm zoû het de teêre bloemen afsnijden aan den grond, rukken de boomen van schoonheid uit en storten doen in-één mijn heele Levenshuis.

★

Ik herken mij niet meer . . . ., heb ik mij ooit gekend? Ik ben hier in een schouwburg of op een oude prent. Het heele Leven speelt in hemelsche tooneelen of ben ik zelf akteur, voor God alleen aan 't spelen!

Woensdag, 17 November 1897, ochtend

Gister-avond een lichte schicht van weemoed in mij bij 't zien van haar gezicht. Later dorst ik haar niet aanzien wijl ik haar door een wolk omhuld van mij gescheiden zag.

De hemel heeft zich bedekt.

★

Van-nacht zag ik mij in gedachte van het warme rood ★
bloeyende in verrukking opzien naar het gouden licht daarboven, met angstig saamgetrokken oogen, die het niet geheel in klaarheid zagen.

Ik dank U, dat Gij mij, in vele tafereelen, die er rijzen voor mijn innerlijk zien dag aan dag de waarheid kennen doet.

O gouden zon, gij zult mijn rooden akker niet verlaten!

Ook dacht ik toch nog: hoe gelukkig dat wat ik nu ontvang te weten alleen in Liefdes warmte verschijnt. In mij is nu de Liefde, want wat zich uit mij naar buiten keert, zijn niet de

dingen in hun koel uiterlijk kleed, maar de dingen zacht naakt in warm liefde-bad.

*

Het was van-ochtend een schoone grijze dag. Een zoete regen viel. Ik zag een groote zwarte vogel vliegen door de witte mist, die de boomen omhulde.

Bij de eerste bewegingen van den dag, bij 't wenden van mijn hoofd, gevoelde ik nog: Elke beweging is gelukkig, omhuld van liefde-damp. Hoewel 't van enkele slechts wordt bemerkt. En dan, geloof ik, 't meest in hare tegenwoordigheid.

*

Middag

De ziel is ontwaakt en omgeeft mij als een damp. Ik bespeur het enkele malen. Dan ontroert mijn oog en kijkt een enkel blikje, dat het licht van binnen draagt, uit door dien damp.

Na de maaltijden gevoel ik nu, als in seizoen van zinnenleven, geen bui van vroolijkheid luidruchtig stijgen. Zij brengen geen verandering in het wezen, dat ik nu ben. Maar dadelijk bij het ontwaken in blauwe duisternis van 't bed, waarin luw de adem van het leven, dat mij dit leven heeft gegeven, en gelijkmatig gaat, terwijl het groene schijnsel en de helle flikkeringen van het droomlicht verbleeken, voel ik het waas.

De ziele-damp belet de dampen van den dag mij smartlijk te genaken. Een enkele maal komt doffe smartzweem aangezweefd. Maar zij wordt verteerd door de schaduw van 't innerlijk licht, die mijn lichaam omgeeft.

*

Ik kwam van-ochtend thuis als een goede Reus. Zoo huppelden de kleintjes mij dan ook te gemoet. Ja ja, ik kom uit het groote bosch, waar vele hooge boomen staan, maar ach in zoo droeve mist, den heelen dag spelen in het lichte huis.

Van-middag zag ik in het dennenbosch het jongetje en het kleine meisje, héél voetje voor voetje gaand, met van die schuine slenterpasjes zich telkens lichtelijk keerend tot elkaâr — als

beraadden zij zwijgend samen of het wel gaan zoû — mij uit de verte naderen. Heel langzaam maar kwamen zij aan.

*

Avond

Het sprookje is een der subliemste vormen der dichtkunst, ★
om dat het slechts gemaakt kan worden in een toestand van het Zieleleven, in welken het leven der verbeelding zoo helder wordt alsof het werkelijkheid ware terwijl te gelijker tijd het leven der werkelijkheid zoo schoon wordt alsof het verbeeldingsleven ware. Zoo dat de dichter in den aard van beide levens weinig onderscheid meer ziet.

In sommige sublieme momenten heeft de psychische transpositie reëel plaats, zoo dat *juist op het oogenblik* dat de dichter eene fantazie noodig heeft, deze zich in de werkelijkheid zijner omgeving komt vertoonen en hij te gelijker tijd gewaar wordt, dat het gevoel, dat de fantazie begeleidt, zich fyziek geobjektiveerd heeft en trilt in het beeld dat de werkelijkheid aanbiedt.

Deze zaak wordt nog schooner door dat zij zich alleen voordoet in een tijd dat de Ziel zelve, waarvan wij het waarnemings- en verbeeldingsleven een afdeeling kunnen noemen, zich vergoddelijkt tot die van een Kind. Zoo dat hetgeen plaats heeft hetzelfde is wat bij kinderen gebeurt, maar daar zonder dat zij het weten en dus zonder dat zij het zelf schoon vinden, namelijk, dat het verbeeldingsleven en het werkelijke niet van elkander te onderscheiden zijn.

De vereeniging van verbeeldingsleven en werkelijk leven, die plaats heeft, komt over-een met die der vereeniging van Bewustheid en Onbewustheid — of van het Ziend en Onziend Weten. Deze is van goddelijken aard en de vereeniging van verbeeldings- en werkelijk leven is te gelijk het teeken, het bewijs en de beeldwording van den goddelijken ziele-toestand.

*

Het sprookje is verwant aan de godsdienst-legenden. ★

Donderdag, 18 November 1897, ochtend

Gister-avond kwam de poes weêr eens, sinds langen langen tijd, op mijn kniën springen en bleef er lang als op een veilige plek. Het deed mij veel pleizier. Ik was báng, dat hij weêr weg zoû gaan. Het gedrag van poesen jegens ons, is een onfeilbare barometer voor of het mooi of leelijk weêr binnen ons is.

Ik was juist aan 't luisteren naar een kleinen knaap, die mij, door zijne wijze van vertellen, onderwijs geeft in sprookjes-stijl.

Dat vond hij zeker goed. Want hij kwam zitten tusschen ons in, met zijn gezicht naar mij. Toen met zijn gezicht naar hem. Maar toen er in een sprookje kwaad van een poes gesproken werd, die daar een monster werd genoemd, beet even de poes het knaapje in zijn voet en sprong toen luchtig heen.

*

* *Stil-Leven*

O ja! Laatst aan een station, — van den ijzeren spoorweg, — want, hoe wel 't nu vreemd klinkt, zijn wij toch ook in een zeker almanak-jaar — herkende ik, van de weekblad-platen, op zijn rug een minister! Een vreeslijke nieuwsgierigheid om hem goed van dicht-bij te zien, greep mij toen aan. Een minister, dacht ik, die zie je niet alle dagen. Ik had er zelfs nog nimmer een gezien!

Ik spoedde mij voort en naderde werkelijk zoo dicht hem en zijn gezicht dat nog precies drie of vier spotvogeltjes tusschen zijn wang en de mijne door vliegen konden.

Nu, hij had een nieuwe hooge zwarte zijden hoed op; zie je, op zijn kop. Hij had een nieuwe lange zwarte kleedjas aan. Een mooye nieuwe zwarte broek. Zwarte handschoenen met smalle witte biezen. Schoone manchetten, die goed zichtbaar waren, een wit vest, een liggend schoon boordje, een zwart strikje. Het vel van zijn wangen had een kleur van voorname gezondheid. Zoo tusschen de perzik in en de aangesneden ossenhaas, maar als ik 't zeggen mag, lichtlijk meer toe naar den ossenhaas. Licht zilvren glans van fijn vet lag er wijdend over. 't Was van

dat vleesch, dat wordt gevormd door malsche kipjes en Bourgogne wijn. Als groote druiven in lekkre serre glansden zijn oogen daarboven achter de bril. En dan had hij nog bakkebaardjes als krullerig fijne pruikjes zij. Niet meer dan twee of drie reeds witte draadjes waren er bij.

Ik meende heusch te zíen — al is 't misschien wat véél verondersteld en een zweempje grootheidswaanzin — dat hij ook mij herkende, hoewel níet dat ik zijn heele stille-leven zag. Althands terwijl zijn statige beweging reeds lichtelijk was verstoord daar hij zijn kilometerboekje niet kon vinden en ijlings her en der tastte in zijn jas, daar rechts de jas dan weêr de poets hem bakte boven zijn schouder te gaan staan als woû hij hem ontvlieden, dan weêr de kool hem stoofde van breede krinkels op zijn rug te trekken als werd hij zeer zwaar uitgelachen achter zijn rug en spiegelde die rug dat te-rug, en eindelijk zijn hoed hem zelfs de muilpeer gaf van door al dat bewegen naar 't linker oortje af te zijgen, — schokte hij plotsling statig op tot hooge waardigheid, en geleek iets als een opperste notaris, die door een straatjongen wordt beloerd, die klaar staat met een paardevijg.

Ik ging achter hem de wachtkamer door en aan den andren kant keerde hij zich om en bleef stil staan en keek mij aan. Hij stond op zijn achterste beenen en keek mij aan als een notaris die allengskens in een superbe blank en ròse pracht-big wordt veranderd, met schuchtere nieuwsgierigheid kijkt naar den wreeden man in 't wit. En denkt dat de straatjongen wel een tooneelspelend prins kon zijn, die zich nu weder heeft verkleed, en de paardevijg een gouden lepel, waarin hij heel dat deftig stille-leven verorbren zal.

Mannen van de Daad

Dit zijn de mannen van de Daad. Ik heb er nog eens een ★
gezien. Een magnifieke militair, die van ons dacht: wat zijn dat rare liên.

't Was in de eerste klasse van dat welbekende vervoermiddel,

dat we tegenwoordig hebben, den spoorweg. Denk eens aan: een coupé van rood fluweel en daarin een overschoone militair. Wat kan men treffender ter wereld zien. Wat heerlijke verschijning: kracht, schoonheid, welvaren en geriefelijkheid. Hij had aan . . . ja, wat Die aan had is mij moeilijk te beschrijven: het was één pracht, één geflonker van goud en schoone kleuren. Op zijn borst hing aan een gouden koord een gouden kwast; met al dat blauw en karmozijn dacht ik: dat kan niet anders zijn dan een hemelgordijn. Daar achter is de hartekamer waar 't portret des Konings hangt en waar kokend de theestoof zijner vrijgevochtenheid te zingen staat.

Nog elders hingen kwasten. Soms duizelde het mij en leek hij wel één Gouden Kwast, waaraan men maar te trekken had om niet alleen den heelen trein stil te doen zijn en alle reizigers te doen uitstappen en daar buiten voor de raampjes te doen knielen terwijl langzaam met Hem alleen de sneltrein verder ging, maar om te gelijk het Volkslied uit zijn bloeyend meer dan bloedend roode lippen te doen galmen, begeleid door het ontroerd gekrijt van de lokomotief, die daarna dansen zal, heelemaal mal door zooveel eer.

Ook dacht ik soms dat het die gouden kwast was, die ons rijtuig met dien gouden schijn geschilderd had alsof 't vol gouden tientjes zat, die allen met het beeld des Konings prijkten.

De lippen in de schaduw van de machtige en eedle snor geleken warm verscholen kersen in bloeyenden boomgaard van het vaderlandsch welvaren. De oogen, — permiteer, ik durf niet meer — hoe zal ik die bezingen? Het waren bruine karbonkels, die bij voorbeeld op een paard, onder een paraplu en schuin boven een moedig gloeyende sigaar, op de Mooker hei verbazend ontzachwekkend moeten turen kunnen of 't gevaar ook naakt.

O „naakt", dit wordt gevaarlijk. Hij zelf is 't naakt gevaar, die maakt dat ik aan niets meer dan aan hem zal kunnen denken. Bij zulk een verschijning vervallen tijden, zeden, landsaard en verschil van kunne. De zon van Griekenland straalt van de sterren zijner borst. Ik hef het roode vaandel van verzet tegen

alles, in bovenmenschelijke liefde- op, en . . . als ik verder ging zoû dit op déze hoogte toch niet anders wezen dan dat ik de roode lippen van mijn Held als bessen van álgeméene schóónheid had uitgelezen, en 't is het móóiste in plaats van verráad, als tot één wezen Man van Gedachte zich paart aan Man van de Daad.

Het waren oogen, die behalve nooit-vertsagen ook aardige zin voor kleine levensdingen lieten raden. Zoo als, met kameraden samen, — 't is nu toch vredestijd — veel keus en smaak bij 't kiezen van een taartje. Men verlegt dan even de lastige degen en komt allicht er eentje met konfituren tegen, dat eerst de oogen met hun blik zoo smaaklijk eten misschien wijl zij daarin hun evenbeeld herkennen: de onschuldige en toch donker-ziende konfituur komt over-een met de militaire natuur.

De heele natuur werd militair toen ik zoo doorging. Telegraafpalen magere schildwachten, met oogen, van voren en van achter, zeer uitpuilend van zijn op zijn qui-vive, om te vernemen wat den generaal believe. De boschjes waar de wind in morde ongedrilde rekrutenhorden.

Vrienden, dat zag ik allemaal
Op de schoone borst van den generaal.
Ik ben altijd zoo bang dat zoo'n Persoon
Zijn sabel eens zal trekken
Eén oogenblik krankzinnig ongeduldig denkend:
„Waar heb 'k hem anders voor!
'k Zal jou d'r eens meê nekken!"

*

Middag

Terwijl ik in den woesten draaimolen zat van den spot heb ik op-gehoord of het mocht. Ik hoorde den wind buiten gaan en de vogeltjes fluiten. Bleek goud geel zonnelicht daalde eensklaps neêr en verhief zich weêr. Ik hoorde geen verwijten.

Maar toen het dan had uitgeraasd en ik door mijn kamer ging, ontwaakte mijne ziel en zag dat haar kerstmis-kerk, waarin zij, bij het licht in den nacht, zoo vroom had gedacht aan het

Kind dat haar is geboren, verwoest was tot een kermis-spel.

Het rhythme is in mij. Geen kerkstilte meer maar kermis-spel was in het rhythme, dat ik in mijn ooren zingen hoorde.

Toen kwam het kind en het lieve beeldje brak, dat zij mij aan had willen bieden. Toen ben ik gegaan in een ver donker bosch en in de vlagen van donkren wind hoorde ik het verre zingen van een dwalend kind.

★

★ Ik zag de fijne zwarte takjes der tengere berkjes toch als iets moois onder de donkere lucht. Dat verraste mij prettig.

Avond

★ Tusschen haar en mij weent zwarte weemoedswolk.

★

★ Dit doet nu zoo goed om te bedenken, dat ik wéét wat het is als ik haar aanzie en dan plotseling moet schreyen.

Vroeger dacht ik dat het schreyen was over haar wijl zij mij niet kon naderen. Nu weet ik dat het schreyen is over mij, wijl 'k haar niet naderen kan.

Hoe komt het dan dat ik toch háar zie door mijn droefheid omhuld, waarin ik mede-lijden met haar gevoel te zijn? Indien de weemoed in mij haar zon is, die mijn regen beschijnt, en zij de zon dus is, hoe kan ik dan medelijden met haar hebben?

Dit komt om dat ik mij dan niet meer zie in haar en medelijden heb met mij in haar. Als het héél goed is, dan zie ik mij in haar, dan zie ik dat mijn verlangen bereikt heeft en ik ben als zij, herken dus mij zelf in haar. Maar als het minder goed is, en weemoedswolken gelukszon bedekken, dan zie ik in haar mijn afwezigheid.

Om dat ik zelf geen heldere spiegel ben kan zij mijn helderheid niet weder kaatsen en is zij dus een spiegel, die iets bevlekts weêrkaatst, dus een spiegel die zelf minder mooi is om te zien dan een, die alleen helderheid weêrkaatst.

Zoo heb ik medelijden met mij in haar, met haar in mij.

★

Wat nu in mij beweegt, is de Ziel. Als er onbewogen Helderheid is, is het God. Nu gevoel ik duidelijk, dat de Ziel iets anders is dan God of Eeuwigheid en niet alleen een deel daarvan genoemd kan worden. ★

Ik weet nog niet wat de verbinding is tusschen wat nu beweegt en de Helderheid. Er is nu geen Helderheid, zoo als van 17 tot 24 Oktober; maar ook is er geen Liefde, zoo als van 9 (?) tot 14 November. Toch is de Ziel aanwezig.

Vrijdag, 19 November 1897, middag

Vandaag een mooye dag en een lieve wandeling. Toen ik uitging was de vraag of ik met het kind kon gaan. Ik zei neen, maar aan mijn toon hoorde zij, dat het ja was, zonder dat ik 't zelf wist. Zoo dat zij, zonder iets te zeggen en als of dat van zelf sprak, toen ik neen gezegd had, gauw het kind een manteltje omdeed en met mij meê liet gaan. ★

. . . . . Toen liepen wij dan buiten onder een goud en ròse zonnetje. Wij weten graag precies wat en waar alles is wat wij hooren en zien. De wereld is voor ons vol wondre schoonheid en geheimenis. Van het eene paadje kwamen wij in het andere paadje, met boompjes overal. De poes liep met ons meê en vond het goed. Die leuke poes. Broêr heeft op 't oogenblik de pof. Dat kunnen de andere menschen en kinderen uit het huis óók licht krijgen. Maar wat zoû het vreeselijk grappig staan als de poes, die zoo véel meê doet, ook eens met een dikke wang moest loopen.

Wij hoorden zoo'n helder bengelend geluidje onder de blauwe lucht en vroegen wat dat was. Het was de bel van een huis, waar de menschen eten gaan. Daar? Ja daar. O, dáar? Ja, daar.

Toen hoorden wij weêr een heel mooi ander geluidje, van den anderen kant. Wat dát was? Dat was een haantje, dat in de verte kraaide. Toen weêr zoo helder iets, dat de spoor-fluit was. Het hield niet op. Toen kraayen krassen in het struikgewas.

En toen een varken kreunen in zijn hok, dat zeker dáar was achter 't boschje . . .

Toen heeft het Kind mij Zoet gezegd:
Uw Wandel-stok is in het Licht.

Avond

Het kleine-meisje had aan de moeder iets lekkers gegeven. Toen vroeg het jongetje het terug dat hij 't Haar ook nog eens kon geven.

★

★ Ik heb laatst iets slechts gedaan, dat mij nu nog van binnen schrijnt. Het was die Dag van Klare Schoonheid. Het Kind was beter en bloeide schoon. Ik zag het hoofdje met de blonde haren, de groote blauwe oogen, de wangen met hun perzikrood, het heele kleine mondje en een uitdrukking van ernstig geluk, zeker om dat zij wist dat zij mooi was en door de Moeder met zóo groote zachte helderheid van geluk bekeken werd, en ook niet bekeken, maar voelde het toch aldoor om haar stralen. Want als stralenbundel uit een gieter op een rozestruik scheen het op het kinderhoofdje neer.

Wanneer zag ik zoo schoon de Ziel der Moeder? Een klaar geluk scheen van haar uit te schijnen in den schoonen dag. De woorden juichten luide en vele uit haren lieven mond. Wijl ik haar toen zoo schoon bewogen zag en begreep wat in haar omging aan de blijheid harer woorden over andere dingen, welden de warme tranen heerlijk in mijn oogen. Zij zag het en vroeg mij waarom ik schreide. Ik heb haar toen gezegd, dat ik om andre dingen dacht, ach, dit had ik niet moeten doen. Want als een wolk voor zonneschijn, die snel voorbij gaat maar het toch één oogenblik geheel bevlekt, zag ik een snel verdriet over haar lieflijk aanschijn glijden.

Ik zeide dat wijl ik zoo schroom vereeniging der zielen als d'een', de mijne, zoo veel minder schoon dan d'ander is. Maar, moeder, moeder, vergeef mij, dat ik op dát oogenblik mij niet geheel heb weggegeven.

Saturdag, 20 November 1897, ochtend

Ik ben zoo als mijn kamer is ★
Steeds venster open en vuurtje aan.

★

Ik dacht gister-avond bij de stille lamp, terwijl ik stil te kijken ★
zat: ik gevoel aan mijn oogen, dat ik Goed word. Ik heb zoo herhaalde malen iets slechts, iets valsch, ik weet niet wat, in mijn oogen in den spiegel gezien, dat ik dacht: je hebt niet het recht van een ander te zeggen, dat hij valschheid in zijn oogen heeft. Ik durf nu nog niet goed in den spiegel zien, daar ik vrees te zien, dat het nog niet geheel is weggewischt.

Maar dat ik zelf zien kon in den spiegel dat er valschheid was, en dus de spiegel zich in mijn Geweten weêrspiegelde, dat is waarvoor ik al-door dankbaar blijven moet.

Toen dacht ik: daar het slecht is een geliefde koel aan te zien en hem leelijk te zien, moet men in dien oogenblik aan iets liefs van hem denken om zeker te zijn hem met oogen van liefde aan te zien en hem dus lieflijk te zien. En toen: dit moet echter van zelf gaan daar men zich niet mag scheiden van den geliefde, om zich welwetend voor te bereiden hoe men hem aan zal zien.

Toen werd de stille kamer rumoerig. Er kwam over iets boosheid in mij, die ik uitte in felle woorden. Hoe vreemd klonk nu mijn stem, als uit de verte en van een ander, in mijn stille kamer en luisterende ziel.

Er was toen in de kamer na de stille lamp een heel klein lichtje gekomen, dat beefde door de duisternis. En Zij kwam binnen tot mij en zei: Je staat daar bij een dwaallicht, Ik zal je de lamp brengen.

Toen ben ik gaan slapen en droomde, dat ik het Jezus-Kind was en verlangde naar een mooye stal van speelgoed, waarin een os en ezel stonden, om meê te spelen. De Liefde, die in den droom wel geweest is zeker, voelde ik bij het herdenken van den droom niet na; maar wel werd ik wakker in een gevoel,

dat zoo zacht gelukkig was als zacht bewolkte dag, waarmeê het zonlicht even speelt.

*

Ik tracht nu niet met kracht mij te herinren wat ik met het zintuig zag. Ik schrijf alleen wat ik van zelf zie in den oogenblik van 't schrijven. Want niet ík werk, maar 't is mij of een Ander werkt dóór mij. En hoe zoû ik kunnen weten, wat Die zich al of niet herinnert.

Die herinnert zich niet daar voor Hem geen vroeger of later bestaat.

Die doet mij slechts uit mij geven wat van de indrukken der zinnen tot Hem is door gestegen en zoo leven van Schoonheid heeft gekregen.

*

De bloemen mijner oogen, nu ze in de zon Gods Beeltenis zien rijzen, zijn rijk gezegend met tranendaauw. Hoe zoû mijn in haar bloei onder Zijn adem bevende ziel anders Zijn schijn weêrkaatsen kunnen.

*

Middag

Als ik mijn stem hoor in mijn hoofd, hoort die vreemd aan in de stilte, waarin anders alleen mijne gedachte leeft. Hij hoort niet mooi aan, maar mijn gedachte voelt wèl mooi aan.

Misschien dat ik eerst schoon geluid, bij 't stil herhalen, in mijn geschreven woorden vinden zal, als de stem waarmeê ik spreek zoo mooi zal zijn als mijn gedachte.

*

Ik denk wel eens als ik iets hoor nadat ik het gezegd heb, zoû Zij dat ook hebben kunnen zeggen. En meestal moet ik mij dan bekennen, dat die te leelijk was dan dat de toon door Haar geuit had kunnen zijn.

*

Veel van het door mij in schrift gebrachte klinkt mij zoo hard, dat ik er niet herken het zachte leven van mijne gedachte.

*

Als ik mijn Ziel niet voel, voel ik mij zoo alleen. Vooral in ★
't schoone landschap om mij heen. En zoo als vroeger de stilte vreemd mij scheen als ik er mijn Ziel in hoorde, is zij mij nu vreemd als 'k haar níet hoor; anders is zij gewoon.

Ik heb de zon zoo schoon zien ondergaan. Zij gloeide naast het witte huis als een groot rood vuur. Daar boven was een groote wolk, van vorm en kleur als een groote roos, waartegen 't fijn geblaârte van de boompjes zoo mooi uitkwam. De weg was dáar, ook met een mooyen zacht gekleurden glans verlicht.

De boomen stonden allen zoo stil te wachten. Ik keek al naar de kinderen, die daar speelden. Ik zag alle wegen openliggen. Ik liet door met mijn hand 't gezicht half af te sluiten, het licht schoon voor mij schijnen in de laan. Ik vroeg al wat de roode glans toch is om zwarte takjes tegen blaauwe lucht waar warm licht van wit gouden zon op schijnt. Maar mijn ziel liet mij alleen.

Zondag, 21 November 1897, ochtend

Ik liep heel wèl-gemoed te kijken, wetend dat ook dáárin Schoonheid was. Ik zag eerst niets dan witte mist, met naauwlijks te onderscheiden ròze tint van boven. Toen kwam zacht zwart het bosch daarin te scheemren. Daarna zag ik weer niets. Maar tóen moest ik blijven staan, want ik zag héele teêre schoonheid in groene en roode banen in het wit der mist.

En nogmaals stond ik stil om naar het ruischen van de mist te luistren. Aan de licht zwarte en teêr naakte berke-twijgjes hingen tranen.

Ik zag ook bruine eikenheesters met een bizonder donkre kleur, zoo door het witte waas omgeven.

Het is mij nu óok goed, nu ik niet ben in Helderheid. De kleuren en de klanken raken mij nu ook in blijdschap aan, niet met het tintelend geluk van als ik ben in Helderheid, maar bij hun aanraking word ik gewaar dat het daar bloeit in mij, gelijk de perzik en de druif omgeven van dons-zachte doorschijnendheid. Hoewel mijn Ziel een damp is en God Helderheid, gevoel

ik dat die damp van Helderheid doorgloord is, en op die wijze in mijne Ziel God bij mij is.

★

O, ik besef zoo zeer, dat ik 't geen van mijn leven tot mijne kennis komt, niet zie gelíjken op hetgeen mijn oogen óm mij zien, maar dat mijn leven daarmeê één te zamen wordt.

★ Hoe is het zoo gekomen, dat van de Helderheid dit in mij over is gebleven. Ik wilde gaarne beter kennen de natuur van dit gloren en hoe 't zich aan de Helderheid verbindt.

Ik weet twee dingen: dat het daarin wemelt van zoete hoop dat nogmaals de mist van voor Gods aanschijn op zal trekken. En dat, — o heerelijke halve-wetenschap — als ik, in dit tijdperk van mijn leven, zeer wensch te kennen haar natuur, het zeer wáár-schijnlijk is, dat mij die kennis zal worden gegeven. Want wel eens is de wensch de werklijkheid, die daarin 't eerst te vóór-schijn komt.

★

Mijn ziel speelt schuilhoekje als een kleine jongen. Want gisteren was ik een oogenblik volkomen met Háár samen. Ik zag het middelst harer oogen zoo doordringend klaar. En hoewel onbewogen en meenend dat de Ziel afwezig was, zag ik daaraan toch wel dat er iets was. En toen ik later alleen in mijne kamer, blijde staand en mij omdraayend mijn beenen even bewoog van blijheid, denkend aan den stillen gang der uren, waarvan ik zoo weinig bemerk, zag ik iets dat op dat oogenmiddelst geleek in mijne kamer en meende daarin toch even de aanwezigheid der Ziel te speuren.

★

O, niet veel zal verloren gaan van alles wat ik op die zékere wijze gezien heb. Wat mij innerlijk heeft aangeraakt, met dat lícht-lijk trillend schokje, zal stellig op-komen in mijn beminde werk.

Zoo heb ik gezien mijn kleine, blanke, blonde kind in wit gekleed. Maar wat ik zag, of wat zich zag in mij, was toch iets

anders. Het beefde even en was snel voorbij. O, was het niet toen zij zoo ernstig verwonderd keek naar mij, of haar klein zieltje, zonder dat zij 't wist, zich in een spiegel zag daar waar geen spiegel was?

Dit was het niet maar komt het toch nabij. Het was zoo klein, zoo fijn, en ook, ik kan 't bijna niet zeggen, het was zoo rein, dat het nog niet door mij gezegd wil zijn.

★

Ik kon met het kleine kindje niet zoo goed dansen op mijn ★ knie. Want mijn armen en kniën, die hem als in een waas ontvingen, gevoelden dat ze alleen hem als een heel broos iets met zachte teederheid omvangen mochten. Want dat het breken van dat waas het schenden van iets goddelijks zoû zijn.

Maandag, 22 November 1897, ochtend

Schoonheid is van zelve zacht. Het ligt ook in den klank. Hoort gij niet dat de uitdrukking „harde schoonheid" een redelozen klank zoû hebben.

Niet alleen is de schoonheid van Venus zacht en die der Heilige Maria, maar even eens die van Apollo en van Christus. Ja, ook de lijnen der reus-achtige Zeuskoppen zijn zacht.

Hard is alleen de kunst, die niet de Schoonheid bestreeft.

De Ziel is zacht, de ziel is zeer zacht van materie. Een waas is van nature zacht. Hebt gij in Shakespeare het waas wel opgemerkt, dat om het leven van alle tooneelen, ook om de lachende en om de moordende, hangt?

★

Zij klopte aan mijn kamerdeur. Maar ik heb Haar niet toe- ★ gelaten. Toen is in mij iets achter-uit gedeinsd en heeft hoog op-gekeken naar een rag van verdriet, dat nij scheen goud van kleur.

★

Ik heb een kleine hoop dat ik wel eens met vele menschen ★

verkeeren zal kunnen zonder dat het mij bezwaart, zoo als ik nu met enkele verkeer. Want Zij, al mint Zij mij ook meer, bemint toch alle andre menschen.

★

★ Ik ben gaan wandlen onder de bewolkte lucht, maar met meer blaauw er door. Ik hoorde vele geluiden en geen stilte. Ik moest denken aan een boom, die ik toch ook gezien had met iets ín mij, zoo naakt in de mist staan, en die toch in mijn werk niet was gekomen. Ik zag hem nu ook weêr, naakt daar staan, maar nu zonder mist er om. En na dien heb ik met het innerlijk oog niets gezien.

★

★ . . . het haar, met onbeweeglijk slank gebaar langs boven- en langs achterzij van kleine hoorend oor, het maagdlijk is van lijn en zachten schijn.

Middag

★ Eens in kamer vol rood en gouden lichtschijn en eens in kamer vol bleek-donkren en groenen schijn heb ik een kind, in wit gekleed gezien, vreemd daar plotseling gezien bij 't oopnen van de deur. Het keek naar mijn.

Terwijl ik in gedachten zat, heb ik, in kamer naast die, waar die gedachten waren, het kind al-door, met vele namen, om zijne moeder roepen hooren.

★

★ Toen ik oprees van het nederschrijven der gedachten die ik in mij fluistren hoorde, hoe heerlijk was toen 't afscheid van die woorden. Een goud doorgloorde baan van innerlijke warmte rekte zich tusschen mij en 't werk. Mijn oogen vol van warme voldoening scheidden toen zij met mijn lichaam oprezen, dat die beweging in warme schoonheid voelde.

★

★ Het was een zachte blaauwe lucht, waar eene zachte blanke zon in gloorde, uit een toestralenden kring van veelkleurge

kleine stralen. Ik was te vrede over den dag. De dennen stonden, zoo als altijd, groen op hun lange, helder verlichte stammen. De lieve schoonheid, die boven over 't landschap lag, maakte dat men het dorre lage eikgewas ter nauwer nood bespeurde.

Ik was in 't bosch geweest en had maar stil gekeken naar 't stille licht en de lichte schaduw die over al de wrongen en de krullen van bruine en groene boomen waren, onder de doffe, maar teêrkleurige blaauwe kleine luchten met hun ronde en krullerige wolkjes. Toen zag ik mij uit het schaduwrijke bosch in het volle zonlicht treden van den lichten Weg. Ik rustte eens maar was zoo warm, en dorst niet toeven, schoon de zon mij bescheen.

Zwak kwam ik thuis; Zij heeft mij spijs en drank geboden. Maar het lichaam was niet hongrig. Toen heb ik mij nedergelegd en mijn oogen gesloten voor het daglicht en al mijn leden heb ik heel onbewegelijk doen blijven. En mijn gedachten heb ik afgehouden van hun vreugden en hun eentonig speelgoed gegeven.

Maar ofschoon ik mij met de hand tegen het voorhoofd had geboden te slapen, en meer dan een uur lang geen lid van het lichaam heeft bewogen en mijn gedachten hun speelgoed niet verlaten hebben, is in mijn hoofd, dat helder warm was, de slaap niet gekomen. Toch wil ik dat mijn leven zal slapen. Ik wil in één gang met het dalen en rijzen van nacht en dag, mijn wakkerheid en slapen bewegen.

Toen heeft Zij mij medegenomen. Ik snoof de sterkende geur op van den vorst, die dezen nacht zal komen. Wij loopen trouw gearmd. Ik ben 't, die mijn arm door den haren geef. Want ben niet zoo heel sterk.

Toen wij terugkeerden, had ik reeds gezien, dat de zon prachtig was aan de Wester kim. Maar Zij zag hem het eerst zoo als hij daar in fellen rooden gloed scheen in de Venstren van ons Huis, en riep er blij lachend over, zacht, met juichende woorden. Ik zag de zon toen ook zoo spieglen in ons glas, en ons omkeerend om te zien dat het de zon wel was, zagen wij hem als een groot oog vol schoonen schijn warm naar ons kijken. Hij

was weêr naast het kleine witte huis, tusschen de dunne boompjes, laag aan den hemel.

★

★ Ik heb mij hooren lachen den lach van mijnen zuivren broeder.

★ *Avond*

★ Zelden is de Gedachte der Moeder niet om het Kind. Zelden is het beeld van het Kind niet in Gedachte van de Moeder. Dát is Liefde. O, wat was mijne Liefde daar heden ver van af.

Als het kleinste knaapje schreit om nietige kastijding van den Vader, vraagt, na een kleine poos, de Moeder hem: „was je zoo geschrokken van vaders groote hand?"

De Moeder ziet door de oogen van het Kind wat met hem geschiedt. Het Kind leeft in de Moeder, de Moeder in het Kind.

★ *Dinsdag, 23 November 1897, ochtend*

Stil, o stil, o stil

Toen in den gouden lichtschijn van de lamp in duisternis ik haar gelaat met zachter goud zag schijnen, wijl over 't mijne was dwalende duisternis, waarin het bleek en 't glimmend bruin van oogen naauwlijks gloorde, heeft zich een hooge bevende donkere gouden schijn in mij verheven.

Het was of ik in stille druppen mijn ziel de kleine woordjes hoorde weenen, die ik haar zegde toen wij nog samen waren, spelend het leven als kindren met elkaâre. Toen kon ik Haar af-beelden. Toen had ik gebaren, die als de hare in een doffen spiegel waren. Toen kon zij zich, zij 't slechts weinig, in dien spiegel zien.

Maar nu ik dwaal in dezen hoogen nacht, hoe zal ik nu wedergeven iets van haar lieve leven, waar al-tijd zacht Gods zon uit lacht.

Heb ik nú eerst in haar aan haar gedacht
Want om haar te zoeken ging niet alleen
Mijn ziel ver heen, maar liet ook haar alleen.

★

Ik zat ter neder in zoo hooge bewondering ★
Voor zoete Moeder in wie het Kind mij is geboren.
En in de hooge wolken mijner Duisternis
Zag ik haar Aanschijn gouden gloren.

Middag

O, Vriend, gij, die alles weet, die denkt alles gedacht te ★
hebben, zeg mij nu wat de Waarheid is. Ik was tegenover Haar, toen heb ik gevoeld in weemoed die naauw'zoet was maar zeer zwaar, dat daar onder ging bezwijken mijn werken aan het Beeld van Haar, dat ik in mij draag wonderbaar en ook door mij nog niet gezien.

Ik voelde het af-beelden in mijn werk van haar Aanschijn en Gebaar, heel het bewegen mijner Ziel rondom de Hare, die zoo stil is en niet Weet, als een schending harer Ziel, als eene schending van het Godlijk Wezen, dat zoo lief woont in haar.

Ik voelde dit met diepe zekerheid en dacht het dierbaar werk te staken liever dan iets te doen in strijd met een zoo zoet en rein gevoel.

„Toen gij waart in Helderheid, is uit de Helderheid ontstaan de warme baan der Liefde. Daarin hebt gij gezien het Beeld van uwe Liefde. Toen hebt gij geweten dat gij moogt leven om te pogen met uw arme handen dat Beeld van Liefde en van de Helderheid, aan Helderheid en Liefde weder te geven.

Het lieve Wezen, dat de Liefde, voortkomend uit de Helderheid met Helderheid voor u bevrucht heeft, doordringe u zoodanig dat zij ook Moeder zij der kinderen van uwe verbeelding.

Gij moogt doen wat gij hebt geleerd in Helderheid.

„Dwalend zijn de wolken van weemoed. Vast is het Licht der Helderheid. En nu het niet meer door u wordt gevoeld, heeft het de Wetenschap toch in U neêrgeleid dat gij U niet moogt laten leiden door Gevoel dat met haar komt in strijd."

Gij zegt dit en ik zie het in. Maar ik ben iemant, die alleen leeft bij Gevoel, en daarin altijd vond mijn Zekerheid. Wilt gij dus, dat ik niet zal bezwijken, laat mij dan spoedig in gevoel beseffen, dat ik mag beelden wat ik omtrent Haar gevoel, zonder mijn Doel in 't Hart te treffen.

Woensdag, 24 November 1897, ochtend

★ Zij hebben heerlijk in donker hun appel opgegeten
Daar komen zij. Hoor eens hoe aardig dat getrippel.

★

★ In zwaren weemoed was ik tegenover haar en zag in hare oogen haar ziele kwijnen met de mijne, de mijne in de hare kwijnen. Toen ben ik zonder moed gaan loopen door de mist. Toen heb ik neêrgelegen, maar zonder slapen. Toen heb ik haar voorgelezen vroolijk verhaaltje om haar en 't kind en mij pleizier te doen. Toen ik dat deed, heb ik haar aangezicht zóó klaar gezien. Er was een klare zilver-lichte glans om heen. Toen zijn wij saam gegaan door dikke mist. Het groene sparrebosch en de bruine beukelaan waren naauwlijks te onderscheiden, alleen van heel dicht-bij. Ik zag haar gezicht schoon en zoo dicht bij mij. Toen wij weêr waren in ons huis stond zij tusschen de mist, die achter 't venster was, en mij. Maar ik kon haar gelaat niet zien schoon zij naar mij was toegekeerd. Ik zag alleen een schijn van zachtheid om de lijn der dof zwarte gestalte, die naar mij toescheen, voor het duister-witte vensterlicht en het dof witte venstergordijn.

★

★ Ik heb gezien een groote zwerm vogeltjes heel hoog in de lucht. Zij bewogen hun zeer vele vleugeltjes, die zoo hoog in de lucht bijna niet grooter dan vlindervleugels scheenen, zoo gelijkmatig, dat het leek alsof één trilling hen allen saâm bewegen deed en zij zich niet verplaatsten.

Zij was het, die dit zei. Zij ziet alles het best. Als ik iets héel

mooi heb gezien, of heel wijs heb gedacht, heb ik 't dóor Haar gezien, en de mooiste woorden die ik aanteeken, zijn wel eens trouw de woorden, zoo als Zij ze heeft gezegd.

★

Ik heb gezien het kleine kindje met naar ons toe geheven blij ★
gezichtje, en een heel rad en regelmatig tredje, dat mij aan-deed alsof er in mij iets meê bewoog, naar ons toe komend.

Ik heb gezien de kleine blanke leden van kinderen zeer schoon in hun bewegen op moeders schoot en ook alleen.

Ik heb mij zelf gezien met neêr geslagen oogen, de oogen half gesloten in teederheid, het hoofd een weinig schuin geneigd, bedenkend mijn gedachten.

★

Wij zijn maar nederige luidjes. Niet zeer ervaren in Kunst ★
of wetenschappen. Wij kunnen niet schildren, noch borduren, noch piano spelen. Ook weinig vreemde talen. Wij hebben ook weinig zoo-genaamden smaak of keus. Maar wij gevoelen ons, niet hoovaardig doch dankbaar, rijker en beter dan de fijnste lieden, die uitgezochte schilderijen maken of koopen voor een schat een schilderij, dat een maaltijd van heel geringen voorstelt.

Wij dóen dien maaltijd daaglijks. Wij zíjn de schilderij. Altijd weet d'een van ons zeer wel en hoeft het dus zich zelve niet te zeggen en soms beseft de ander het, die het minder heerlijk weet, dat de Grootste schilder die er is ons, wien dat waarlijk geen verdienste is, heeft uitverkoren als verf en doek om zijn portret te maken zoo als hij 't in den spiegel ziet.

Wat zouden wij met smaak doen, voor wie álles schoon en heerlijk is. De hoogste smaak is weinig van verschil te proeven. In den hemel, — niet? dat begrijpt gij wel? — verschilt een aardappel zoo weinig van de fijnste lekkernij.

★

Een kleine wind beweegt. De boomen ritslen. Hoog van de ★
boomen heeft hij enkele bladen genomen, die langzaam dansend

dalen op de zuchten der windgeruchten. Als een vuurtje dat begint te knetteren, gaat door de drooge takken de wind. Een zwerm van bladen als een vogel-oproer daalt gezwind.

Daar gaat er een áan. Ik hoor een haantje kraayen. In de mist heb ik niets gehoord en hebben zij 't ook niet gedaan.

★

★ Nu wacht ik regen. Wat zal die mij geven.

★

★ Het is mij of ik al dien tijd niets heb gehoord.
Nu gaat er in de verte weêr een wagen voort.
(Dat zal toch niet de kunstnaar wezen
Wiens laatste werk gij niet kondt lezen?)

★

Er zijn twee wijzen, waarop het Leven zich verzinnebeeldt. D'een is dat gij d'ontroering voelt en ziet het Beeld, en weet dat dit het Beeld uwer ontroering is. D'ander is dat gij het Beeld slechts ziet, en de ontroering voor u verborgen blijft. Gij weet dan niet dat wat gij ziet het Beeld uwer ontroering is.

Daar uw gezicht op 't Leven van nature zinnebeeldend geworden is, neemt, indien gij maar getrouw beschrijft wat u geschied is, de weêrgegevene natuur van zelf de aard aan van het zinnebeeld.

Middag

★ Ik heb mij nedergelegd om te slapen. Mijn hoofd was zoo heerlijk warm. Ik hoorde naar het heerlijk ruischen in mijn ooren. Vooral daar waar aan de kruin het hoofd als een kleine heuvel wordt, was het zoo heerlijk warm. Eerst kon ik niet slapen en door mijn warme half ontsloten oogen zag ik het witte kantwerk. En ik gevoelde dat het zoo warm en goed was en de slaap kwam over mij.

★

Als zij ziet dat ik haar aanzie alleen denkend aan wat ik dan ★
zie, beven wel haar oogleden lichtlijk op en neêr en even ziet zij naar een andere zijde.

Een kleine gedachte, die zij stil verborgen hield, heeft mijn stem uit-gesproken. Ik hoorde het wel wat hard klinken toen ik aan de laatste woorden was. Toen heeft dat teêre en warme rood, dat voor zij Moeder was, als ik haar aanzag, zoo vaak op hare blanke wangen was, het zilver-blonde waas van haar gelaat in zachten gloed bekropen.

Ik kwam uit mijn kamer en vroeg haar met mij te gaan en zag haar aan. Zij zat daar, haar gelaat was zoo klaar. De weêrglans van het licht was op haar. In dien glans, die met de oogen sámen scheen, stonden de oogen zoo donker klaar. Ik voelde mij daar staan met het onderhoofd voor-uit en oogen teeder wonderbaar. Toen ik het zeer bemerkte, zoû er iets gebeurd zijn, ik weet niet wat, en ik moest het breken.

Toen zijn wij samen gegaan over vele wegen, waar ik lang niet geweest was. Alles scheen anders dan vroeger alsof er iets heel bizonders over was. Ik gevoelde wel dat mijn hoofd bizonder en ik zwak was, maar dat dit goed was en alsof dít niet kon er zonder.

Ik zag de witte zwanen met het groene gras en daar achter het water dat klaar donker was.

Toen ik alleen terugkeerde, zag ik het onbewegelijk, effen klare water met zijn zilverglans en klare donkerheden. Ik zag dat alles: huizen, boomen, gras, de boompjes met hun tengere takken, de blauwe lucht met witte wolken er even duidelijk in waren als er boven, maar schooner scheenen in die zilverkleurge donkerte en klare onbeweeglijkheid.

★

Toen ik buiten was, zag ik uit mijn oogen een egaal rood ★
licht over het pad en de heesters schijnen en ik wist niet zoo heel zeker of het licht was, dat zij hadden opgevangen van de lucht, die toch zoo heel rood niet was.

Wás het licht van boven, dan weêrschenen zij het al zeer

sterk. Het gebeurde toen Zij weêr bij mij was gekomen, zonder dat ik echter zeer sterk innerlijk iets gevoelde.

★ *Donderdag, 25 November 1897, ochtend*

Al ben ik niet in de Helderheid en meende ook niet in de Liefde te zijn, is het gegaan zoo heel gewoon en was met niets in strijd. Dus ben ik toch in de Liefde, die voortkomt uit de Helderheid.

Ik heb het kleinste kindje boven mijn hoofd geheven. Er was geen waas tusschen ons. Wij waren saâm in vroolijkheid. Toen heb ik heel dicht bij den grooteren knaap prenten met hem gezien, die wij allebei even aardig vonden. Ik heb hem eens aangezien. Ik dacht eigenlijk juist van niet, maar daarom juist, is mij nu gebleken, was er iets tusschen ons; er was namelijk niets tusschen ons, dan klare eens-gezindheid. Ook had Zij zich over mij gebogen en iets gezegd, zacht.

Met mijn oogen wijd open in den nacht heb ik mij zacht gezegd dat het mocht. Ik was niet eens verwonderd. Er gebeurde niets bizonders. Het verschilde naauwlijks van een kus van een kind aan zijne moeder.

Toen ben ik gaan slapen en heb gedroomd van een heel uitgebreid en rijk gemeubeld huis, met vele trappen en gangen. Maar het was er doodelijk somber en kil. Er waren hooge donker-witte gangen, waar men dood-ziek kon worden alleen door er door te gaan. Dit zei ik tot een kennis in mijn droom, toen wij buiten kwamen op een plaatsje, dat ook vochtig was en met groen gras tusschen de steenen; maar toch door de zon beschenen. Wij waren blij buiten het huis te zijn.

Het was van-daag een sterke frissche dag. Toen ik buiten kwam was de lucht helder grijs met hier en daar roode plekken er in. Ik vond het zoo pleizierig de huizen en de bosschen zoo frisch licht terug te zien. Ik zag een lange sliert vogeltjes, weêr zoo gelijk klapwiekend, heel hoog; bij den horizon scheen de bochtige stoet in tweeën te gaan, en iedere helft een andere kant uit. De eene zag ik nog even flauw, toen niet meer. Weêr

bij huis, keek ik nogmaals naar boven. De roode plekken in de lucht, waren stil goud geworden.

Bij den eersten maaltijd van den dag, was het in het kamertje zoo heerlijk gewoon. Ik weet niet, ik zág weêr niets, dat er wás.

Het gordijn op zij, heb ik naar buiten gekeken. Wit en blaauw, vol tintelend licht, was de lucht.

En nu kijk ik op. De dag is blaauw en vol van licht goud licht.

★

Ik ben op het punt nu alles mooi te zien, ook wat ik leelijk ★
zag toen het gebeurde, en ook dát ik leelijk zag. Mij dunkt, dat kan ook wel.

Mijn hart klopt. Ik weet met mijn vreugde nog niet precies weg. Ik kan nog niet overzien wat ik gewonnen heb. Want het komt mij voor meer dan het Leven te hebben gewonnen.

Dit zijn de drie dingen, waaraan ik mij vasthoud in mijn ontroering: „Alles *is* goed", „Ik moet en zal er boven blijven", „Als ik maar rustig en stil ben, zal het mooiste ontstaan".

Elke gedachte, die angst of twijfel inhoudt, wordt onmiddellijk weggedaan.

Middag

Klaarder was deze dag dan alle vroegre dagen. Bij huis, heb ★
ik naar boven gekeken en ben blijven staan met lichten schrik. Zoo hoog was de hemel, zoo doorzichtig de lucht. Ik liep in een diamant, waarin de aarde was gevat. Ik zag dat de doorzichtigheid juist te kennen was, aan iets zachts, als een adem van licht, die voor het rondend blaauwe zwevend was. Er was iets tusschen mijn oogen en dat daarboven, dat als een zachte ontroering van de klaarheid was. Toen heb ik neêrgezeten en gelegen, zwak en door de klaarheid aangegrepen.

Toen zijn wij samen gegaan en heb ik ons zien loopen door het klare licht. Ik sprak er van telkens als ik het weêr zoo zag. Mijn stem klonk, vond ik, bizonder en overal heel even echo klonk. De blauwe klaarheid omtrilde ons als geest van kristal,

omzweefde ons alsof die vloeibaar en zoo maar op te scheppen was. Een huis en een ver boomenrijtje zag ik bizonder helder staan. In een boschje waren ook nog zonneplekjes. En boven door het boomengroen scheen de zon wit laayend licht. De zonneplekjes waren toch nog mooi, ofschoon ze er eigenlijk niet bij behoorden, daar het zilver-witte licht immers overal was.

Ik zag onze zeer lange schaduwgestalten voor ons uit op den gouden grond. Ik luisterde hoe ons samengaan wel klonk in onze stappen. In de laan vroeg ik iets liefs aan Haar, mijn gelaat licht gebogen en naar haar toegewend.

Ik ben te zeer aangegrepen en zie niets meer.

★

★ Ik smeek U, dat uit deze klaarheid Helderheid en kracht voor mij ontsta.

Vrijdag, 26 November 1897, ochtend

★ Ik had door het doffe glas gezien, dat de sterren helder waren. Het was koud. Een knaap liep voor mij aan. Bij een hoek van de laan is hij weggegaan. Ik heb den heuvel bestegen om beter de zon op te zien gaan. Ruiten schitterden fel en ik kon heel ver zien. Als een heldere brand was het achter een huis. Ik ben nog sneller gegaan door de harde laantjes. Wit goud lichtte de zon fel. Licht purpre schijn lag achter de schaduw over 't bruine drooge eikgewas. De groene dennen stonden duidelijk onder de lucht. Wel mooi om te zien. Verder dan anders nog en sneller ben ik gegaan. De lucht was klaar, de zon achter de heesters. Ik was blij dat ik weêr thuis was in ons warme huis.

★

★ . . . Daar is de nieuwe klok. Heb je ém al gehoord? O, hoor! Daar dóét-i 'et weêr.

★

★ De vereeniging der lichamen verschilt niet van een kinderkus wanneer het geheele wezen, geest en lichaam, en dus ook de

atmosfeer, geheel van Liefde zijn vervuld. Dan gebeurt niet anders dan de vloeibaar-wording van een gedeelte van het wezen. Het gevoel is even zuiver als het vocht van een kinderkus.

Het geheele Wezen is dan te vergelijken met een blank gloeyende muur waaraan een witte vonkenstraal ontspringt.

De genieting is dan niet groot om dat het Heelal heel-en-al méér dan genieting is. De genieting is even min groot als een klein licht van de zon bizonder licht is in den zonneschijn. De Wellust verdwijnt geheel in de Liefde.

★

Er was eens een Reus. Maar die Reus dat was een slechte ★
Reus. Hij woonde bij zijn vader en zijn moeder, die natuurlijk veel kleiner waren dan hij, in een aardig huis.

Heel aardig moest dat huis wel zijn, want weten jullie wat het was? Het was niet anders dan een huis uit den Hemel, dat Onze lieve Heer daar had laten neêrzetten voor als Hij eens op de aarde woû logeeren. Hij kwam er niet zelden, want Hij hield veel van dien Vader en Moeder, die zoo goed voor hun kinderen waren. Maar als Hij kwam, dan zag je'n 'em nog zoo maar niet. Hij zag er niet uit als zoo'n groote Meneer, met een hoogen hoed daar heel boven op zijn hoofd, met een langen zwarten jas aan en met zulke vreeselijk groote schoenen. Hij zag er ook niet uit als de witte slager met zijn pet, of als de melkboer met zijn blauwe boezeroen en ook niet als een mevrouw met een schoot, en al die kanten. Hij klopte ook niet voor dat-i binnenkwam, zoo als Aaltje doet.

Hij had een mantel aan van gouden zonneschijn met een sleep van blauwe schaduw er achter aan. Maar Hij was zóó licht en zóó teêr van gestalte, dat je Hem alleen zien kon als je vréeselijk zoet was geweest. Meestal zag je alleen wat schaduw of wat zonneschijn. En dikwijls dat nog niet eens. Maar het aardigste was, dat als Hij er was, de Vader en de Moeder van den Reus in Engelen veranderden, ook nog op hun ouden dag. Anders zouden zij niet waardig zijn geweest Hem te ontvangen, begrijp je wel?

Of zij dan ook vleugelen kregen en witte kleêren aan, dat zag de Reus niet. Want het was een slechte Reus en daarom kon hij niet zien dat hij tusschen Engelen zat. Maar later is hij het te weten gekomen. Toen hij wist wat Engelen waren, heeft hij zich herinnerd, dat hij wel eens iets heeft zien schijnen uit het gelaat van zijn Vader, dat hij wel eens iets bespeurd heeft in de gebogen schaduw der stille Moeder op de muur dat niet anders kan geweest zijn dan de weêrschijn van den Koning in het goud met zijn donker blauwe sleep, die hen tot Engelen maakte.

Eens vooral, toen de Reus . . . toen de Reus woû gaan trouwen met het arme meisje uit het witte bosch, waarvan jullie zullen hooren, is er een Engel bij hem boven gekomen en heeft hem schreyend aan zijn borst gedrukt. De Engelen kunnen ook schreyen. Maar schreyen doen ze alleen van vreugde. Die tranen zijn niet verloren gegaan. Want heldere diamanten werden zij op den grond, waar zij vielen. En de Reus, die nu veel kleiner is geworden, zoo groot zoo wat als een normaal mensch, bewaart ze op de veiligste plaats in zijn verzameling kostbaarheden.

Die groote Engel, die toen boven kwam, was toch zijn Vader.

Omdat de Reus zoo slecht was, zag hij den Koning nooit; ten minste niet in het Huis, waar de Koning het prachtigst was en waar hij Hem het meest had kunnen zien. Wel zag hij Hem enkele malen als de Koning heel anders gekleed was en op de jacht in het hooge gebergte. Want het Huis stond in een van vele groote bosschen en tusschen die bosschen waren vele naakte gebergten, met sommige bergen hooger dan de wolken zijn.

Maar nu op een dag, die de schoonste was van alle dagen, in een tuin onder een koepel van blauw diamant en waar allemaal gouden boomen stonden, heeft hij Hem gezien, Hem zelf zoo klaar met zijn mantel van louter goud en den doorzichtigen blauwen schaduwsleep en hij zag Hem ook naar hem kijken. Dit was het wonderbaarst.

En toen heeft Hij hem gezegd zoo zacht dat Hij hem iets te

zeggen had na al die jare', iets heel gewichtigs, maar toch voor hem nu niet te zwaar. En wel, — luisterde hij wel stil, — dat het meisje uit het hooge witte bosch niet geweest was die hij dacht, maar — en hier werd zijn stem zoo wonderlijk stil — de dochter van den Grootsten Koning, van Hem.

★

Middag

Zij deed mij de deur open. Wij zagen elkaâr niet aan, maar deden onze oogleên neêr. Toen is de dag voorbijgegaan en ik kon niets meer denken. Ik dorst alleen niet uit te gaan in de helle koû. Later zijn wij samen gegaan. Ik had haar zoo graag een arm gegeven, maar om haar mantel kon het niet. Maar als zij bij mij is en naast mij gaat, dan ben ik zeer gerust. Bij kleine hellingen mag ik haar helpen, dat vind ik altijd prettig, en met iets lichtelijk schertsends ook er in, een zonderlinge ommekeer der verhouding. Zij heeft ook een manier om mij hiervoor, en ook bij iets aangeven, niet te bedanken, maar dat zoo zacht van zelf en zonder op te letten tot zich te nemen, die mij telkens weêr de lichte en stille bevrediging geeft van iets dat mij weêr gelúkt is. ★

Het is om dat zij daaglijks en al tijd al tijd door mij helpt en mij zóó veel aangeeft, zonder er bij te denken en zonder te weten, dat zij er niet bij denkt, en nu ook denkt of juist niet-denkt dat ik het ook zoo doe, en daardoor min of meer mij aan zich maakt gelijk, — dat mij dat zoo gelukkig maakt.

★

Haar tegenwoordigheid . . . Het bewegen van haar daar, waar ík ook ben . . . het naauwlijks hoorbaar, naauwlijks zegbaar slikje der tevredenheid, dat het eenvoudig eten is van de bessen geluk, die zij bijna bij iedere beweging plukt. Rijpe witte tranenbessen doet het in mijn oogen bersten. ★

Haar binnenkomen dáár, van achter de deur, en dat alsof er níets gebeurt.

★ . . . Als de kinderen vroolijk met mij geworden zijn, dan *komt hun te binnen* het heerlijke vermaak dat zij dien middag hebben gehad, toen zij huishoudentje of op-reis-gaan speelden.

★

★ . . . Haar kijken recht op mij toe, terwijl het hoofdje zich een beetje afwendt . . . (om te vragen of ik iets niet erg vind)

★

Als iemand u iets bizonders vertelt met het blijkbare genoegen u te verrassen met iets aardig nieuws, moet gij nooit antwoorden dat gij het reeds wist en hem dus te leur stellen.

Als het een lang grappig verhaal is, dat gij reeds kendet, zult gij het best uwe belangstelling kunnen gaande houden door er aan te denken hoe grappig de verteller het zelf moet gevonden hebben, níet hieraan, hoe gij op 't oogenblik voor hem zit te veinzen, want dat zoû te liefdeloos zijn.

In 't algemeen, moet gij nooit iemand eene hem onaangename waarheid zeggen, indien dit niet noodzakelijk is.

Indien gij namelijk beminnelijk, dat is wel-levend zijt, zijt gij in dienst eener hoogere waarheid dan indien gij oprecht zijt.

Indien gij het nuttig acht voor iemand hem een onaangename waarheid te zeggen, moet gij hem appart nemen, hem voorbereiden en het hem dan vertrouwelijk zeggen.

Saturdag, 27 November 1897, ochtend

Wat ik Sensatie heb genoemd was wel de ziel, die even door een kier in 't zinne-leven keek. Ik kende het tot nu toe maar als iets van een sekonde. Maar vanochtend was ik in dat zelfde en het duurde meer dan een half uur. En zoude langer geduurd hebben indien ik niet in een andere kamer was gegaan.

Het was hetzelfde gevoel, maar de inhoud er van was niet iets te herkennen, dat men nog nooit gezien kan hebben of

daar meê over-een komend; maar het was — nu ik andersom in bed was gaan liggen dan de vorige nachten — mijn gevoel dat die waarheid niet wilde aannemen, schoon mijn verstand het wist.

Maandag, 29 November 1897, ochtend

Ik ben gaan loopen door den donkren dag in wind en regen. ★
Ik zag de donkre, bruin en groene boomgewassen nog mooi staan. Maar 's avonds was de wind stil en een onbeweeglijk grauwe nevel lag over mijn huis. In den zwarten nacht ben ik bang geworden (wijl ik mij zoo alleen gevoelde.) Ik ben opgestaan en ben tot Haar gegaan, en heb Haar gevraagd zich te slapen te leggen dicht bij mij. Toen hoorde ik stil haar adem gaan. Maar ofschoon ik toen stil lag en niet meer zoo benauwd was, en enkle malen een slaapvlaag over mijn hoofd streek, gilden in den nachtelijken ochtend helle stemmen in mij.

Toen is de dag gekomen. Ik vreesde dat alles was gedaan en had mij reeds half lachend voorgenomen te vrede het lager leven in te gaan. Ik heb mij toen niet be-dacht maar ben ver van mij af ijvrig aan onzware dingen gegaan. Toen deden haar oogen zeer van een vreemd wit licht dat ons bescheen. Aan de eene zijde was het helle licht, aan d'andre lood-kleurige duisternis. Ik zag het ook.

Ik ben gaan rusten en voelde dat ik rusten kon. Een lichte slaap kwam even. Ik ontwaakte in het daglicht, toen uit mijn duistren mond het zachtjes: moeder! riep. 'k Heb Haar omarmd en mij op haar schouder neêrgevlijd, haar hoofd met de zeer zachte haren raakte het mijne aan.

Ik ben gaan loopen door den storm en regen. De benauwing was voorbij. Toen ik te huis kwam bij mijn lamp, heb ik even gezongen en gedanst. Den heelen avond zijn wij samen gebleven. Wij hoorden den storm bulderen en ook donderslagen. Bij die zijn de tranen in haar oogen gekomen en was zij bang en ik niet bang. Zij wilde naar de slapende kinderen gaan; maar durfde niet alleen en ik, ik mocht Haar vergezellen.

Toen ik alleen lag, is de poes op mij gekomen, en heeft een

heel klein geneurie gesponnen. In den nacht, in den storm, heb ik rustig geslapen en iets gedroomd van de Eeuwigheid. Maar nog heb ik in donker, in mijne beterschap gepreveld: moeder! moeder!

Heldere regendag. Over de wegen lag nog het helle licht. Maar de wolken waren gebroken. Ik voelde een frischheid in mijn gezicht en zag wat blaauw in de lucht. Boven mijn huis zag ik licht-gloed doorbreken.

★

Zoodra ik merk, iets geliefds leelijk aan te zien, verplaats ik snel mijn blik. Want ik weet, dat ik dan niet zie hoe het eigenlijk is, maar dat ik zie leelijk en oneigenlijk.

★

Maar zelden kan ik heel zuiver kinderen tot mij nemen. Met schroom en een bedenkelijken lach heb ik het toch maar gedaan. Toen is na dat schromen toch iets liefs in mij gekomen.

★

Het moet heerlijk zijn met appelen te spelen alsof het ballen waren. En gooyen die naar elkaâr toe en tegen elkaâr in de lucht. En een er eindelijk tegen iets hards aan, zoodat hij in vele knoestjes van lichte kleuren stuk breekt en spat in de lucht. En dat dan te vertellen als een der heerlijkste spellen met schaduw om roode wangen van het naar boven lachend hoofd, waarin oogen zacht vonkelen terwijl zij schuin speuren of de anderen het wel begrijpen en goedkeuren.

★

Wat mij verteld wordt, hoor ik wel eens rhythmisch zijn.

Bij het bekijken van minne prentjes, zie ik tusschen die en mijn oogen een schoonheidswaas, waarin zij waarlijk zelf ook mooi zouden worden.

Het is wel eens net of het minste gelezene iets rhythmisch is, een gedicht.

★

Ik heb witte boomen gezien, waaruit vele fijne zwarte takken gesproten waren, fijn tegen de zwarte en grijze lucht.

Ik heb groene sparretwijgjes kalm dansend gezien voor de donkere lucht, in het huilend spoken van den wind.

Middag

Als vensterlicht langs kerkboog, langs neus en voorhoofdlijn, kijkt mijn denkend werkoog mijn woordenmenigte in.

*

Ik ben door den storm gegaan. Eerst dacht ik: als een zingend kind loop ik door den wilden wind. Toen: zie je niets? En antwoordde: neen niets.

Omgewend, zag ik de kale boomenrijen en een huis, dat naakt en verlaten scheen. De wijde vlakte om mij heen. Rechts de waayende boomen, boven mij donkere luchten. De wind giert en trekt met rukken rond. Groote vluchten dorre bladen ijlen voorbij. Vele sparappels zijn gevallen. Andere hangen als malle groote oorbellen aan de ooren van mejufvrouwen de sparreboomen, die met uitgerekte halzen giegelend neigen en razend fluisteren als zij mij aan zien komen.

Op den hoogen heidedijk was het ook heel winderig. Ik keek maar naar den zonnegloed, als een gouden plakkaat in de lucht, waar de groote zwarte wolken aan langs schoven. Beneden in het bosch was het stil. Al het geweld was boven. Daar ben ik naar blijven kijken alsof ik het vond „een geval". Die boomen deden dan ook heel mal. De stekelige dennenpruikjes spartelden of in een oven het zonnelicht bezig was ze te stoven. Zij rilden met statigheid als bejaarde deftige meiden die een ergernis van zich laten afglijden.

Soms stoven ze allen een kant op, in hun wapprende groene krinolien als weken zij voor het gevaar een woesten letterkundige te zien.

Toen ging ik maar weêr door, ik ben een zingend kind,
dat blijde gaat door den woest bulderenden wind.

*

's Morgens in de duisternis, om het licht van de kaars, ziet reeds iets wonderbaars, wie d'aarde een hemel is.

Eerst ziet hij er licht in donker bosch, dan Indianen hurkend om een vuur.

Als hij maar zeker deuntje fluit, dan komen op, als mooye plaatjes, herinneringen uit lang geleden tijd.

De worst in de soep is een nijlpaard, zoo als dat met zijn rug boven het water is.

★ Hij is een kleine toovenaar. Zijn leven is zeer wonderbaar.

★

★ Sprekende menschen, zwijgende dingen, alles in 't Leven.
Ziet toch naar mij 'es
Het Paradijs
Van mijne jeugd is mij wedergegeven.

Dinsdag, 30 November 1897, ochtend

Ik kijk eens naar buiten en de boomen eens aan om mij te bedenken. Die boomen staan daar allemaal, in de grijze zaal, te waggelen en te wenken. Die heele dikke schudt zijn heele bovenlijf bedenklijk heen en weêr. Ik kan niet voelen wat zij toch bedoelen. Ik zie alleen, dat zij kijken naar mijn, en zelf heel dramatiesch zijn. ★

Het ziele-leven is op een na het hoogste leven, daar het verwant is aan het goddelijk leven. Het is dus zeer begeerlijk. Maar ik heb bespeurd dat deze sferen verwant zijn aan die, waarin men wonderen doet of geesten ontmoet. Daar zoû ik echter voorloopig niet tegen kunnen. Ik wil geen angst, benauwdheid, afmatting of opgewondenheid; maar wel alle schakeeringen van geluk, blijheid, teederheid en tevredenheid.

Tegen ongenoode geesten, die de ziel op een dwaalpad ontmoeten kon, heb ik echter een uitmuntend middel verzonnen. Ik ben een zenuwzieke en dus niet allerstoerst; nu, daarom gooide ik het dán maar in het komieke. Zoodra ik een gestorvene zoû zien verschijnen, sprong ik buiten mijn bedgordijnen. Met woeste vlagen speldeprikkig kippevel werd ik behangen; het

waar' mij wel, ik vluchtte dan echter niet als een schrikkerig kippetje weg, maar zoû hem tegentreden met strijkages als een edelman van Lodewijk den Veertiende. Daarop stak ik mijn tong uit met een klein puntje als een moppig gestoofd peertje, en trok een lange neus als een schooljongen achter den rug van een meneertje.

Als het een dame was, bood ik daarop galant, ten dans haar mijne rechter hand, wel wat vreemd voelerig als bij het kussen mijn mond noodzakelijk hare hand zoû missen en komen op mijn eigne neêr. 'k Sloeg dan mijn arm om haar middel en waagde daar een licht gekittel. Maar ach, dat waar' een wee genucht als men niets voelt dan leêge lucht. Eindelijk razend om al die ijlheid, die spotte met mijn haren-steilheid, beet ik ten slotte, hoe affreus, de geest in 't puntje van haar neus.

Daarop gelastte ik den gezwinden wind met rappe vlagen een helsche wals te spelen. En onder 't toegeschiet en weêr verdwijne der trillende snaren maneschijne, danste ik in 't rond met mijne schim tot lachend vrouw Auroor kwam loeren aan de kim.

Eens heb ik een meneer gekend, wiens heele neus was een dik rood gezwel, — het was een zeer gezien grondeigenaar, begrijp mij wel. Maar als dié man mij eens verscheen, dat ware delicieus.

Ik hief mijn katje op en liet die proeven van dien neus. Dat waar' eerst spekje, voor zoo'n stiekem lekkerbekje.

De menschenliefde zoû het niet verbieden, want die is alleen voor heusch levende lieden.

Maar, het is waar, de kat próéfde het dan toch óók niet. Even min als hij dat andre katje een handje geven kan, dat hij wel eens in den spiegel ziet.

★

Als ik wonderen kon doen, ★
Begon ik met te zorgen voor een millioen.
Niet voor mij zelf, maar voor mijne fanielje,
Die niet afkeerig is van pudding met vanielje.
En die ook later moet naar de Universiteit
Vanwege de honorabele positie in de maatschappij,
Foe komprenei?

★

★ De zoon van Van Deyssel
Kan toch geen pont gaan houden op de Yssel
O roem! O Nederland
Dankbaar kus ik U de hand,
Rood, wit en blaauw!
En niet maar voor de leus.
Rood is mijn lippenliefde
Wit de tandjes, waarmeê 'k jou
toch nog even bijt
en blaauw de neus
als gij haar laat in de koû.
Beantwoord dus mijn liefde
En maak mijn ouden dag
Tot een verblijf in Italiën
Daar groeyen de oraniën
maar aan de boomen.
Maar boven dézen staat
zie ik ze als een heelen dageraad
die boven de Nederlandsche Maagd
als een wijd-vertakte geslachtsboom
haar armen in den hemel slaat.

★

★ Wat omwentling er koom'
De Nederlandsche Maagd
schuilt onder een Oranjeboom.

Woensdag, 1 December 1897, ochtend

Ik zag een figuur als grooten donkren duitschen adelaar met uitgespreide vlerken onbeweeglijk in de nabijheid van oranje dageraad. Schuin was hij er bij en scheen zich af te wenden.

Toen maagre groene danseresjes strak staand op 't eene been en 't andere recht gestrekt horizontaal als stukken sparreboom.

Hooger bewoge' er gelijkmatig andere, waarvan me' alleen de ròze rokke-wolken zag.

Een geheimzinnig spel.
Een ballet in de lucht te wezen, leek er wel.

*

De regen ruischt en knapt; maar in het slechte weêr, hoor ik toch nu en dan vogel-gepreludeer.

Hoe geheimzinnig is, met oopnen van een deur, van d'eene kamer in de andere te komen.

Ik loop als in droomen, nevelachtig en toch rijk van kleur.

*

Men kan alleen bepalen wat men weet uit eigen lichaamlijke ervaring. God had ik, hoe flaauw dan ook als men 't met andren vergelijkt, reeds aangeraakt. Ook had mijn verstand eenig inzicht in het godlijk en in het ziele-leven. Maar niet had ik die leeren onderscheiden en ik meende ongeveer, dat die hetzelfde waren. Maar het ziele-leven als iets anders dan het godlijk leven heb ik nu eerst leeren kennen, ten minste als zoodanig duidelijk beseffen.

De ziel is zeer beweeglijk, God is onbeweeglijk.

Het ziele-leven is zoo heerlijk, dat ik daarmeê al zeer te vrede ben, hoezeer, in hoogren zin, ook juist t' on-vrede.

Niet kan ik zeggen, dat in het ziele-leven aanhoudend verlangen naar het godlijk leven is. Wel verstandlijk en uit herinnering; maar niet met dadelijk gevoel.

Maar als dit, dit ziele-leven buiten 't godlijk leven, mocht zijn wat men het vagevuur genoemd heeft, dan was, daarmeê te vergelijken, in-der-daad het lijdend alleen-zinlijk leven een hel, te weten: minder pleizierig dan het vagevuur. Maar toch: de hel is eigenlijk alleen ellendig als men hem als zoodanig beseft. En waarlijk: van 't geen ik als Eeuwigheid heb meenen te bespeuren in het godlijk leven, het tegen-over-gestelde, dat heb ik nooit gemerkt toen ik dan in de hel zoû zijn geweest.

Naamlijk: het zijn buiten de tijdlijke orde.

Indien de hemel is het merken der Eenheid, en dat ook de Eeuwigheid, — hoe kan het tegen-over-gestelde daarvan dan

ook Eeuwigheid zijn? En hoe moet men zich dat denken? — Ik vraag dit niet wijl 'k er aan twijfel, maar om t' onthouden, dat ik het nog niet weet.

Indien de hemel nooit volstrekt volkomen, doch dan bijna volkomen, alleen gemerkt kan worden van uit de Hel of 't Vagevuur; indien de Hel, en ook slechts onvolkomen, alleen Hel lijkt van uit den Hemel of het Vagevuur, — dan is de Hemel eigenlijk geen Hemel en de Hel geen Hel.

*

De Hel is het ontbreken van 't vermogen, het zij direkt uit de Onbewustheid werkend, het zij dan door Bewustheids kracht, om onaandoenbaar zich voor pijn te maken. Het zij de pijn-gedachte, die de pijn-reflex is, als iets aangenaams gevoeld wordt, het zij iets anders aangenaams zóó sterk gevoeld wordt, dat de pijn blijft onbespeurd.

Ieder, die dit vermogen heeft, kan het in zich versterken.

Kan een wezen, die dit vermogen mist, een mensch worden genoemd?

Slechts hij, die dit vermogen mist, kan in de Hel zijn volkomen.

Want als 't maar lichtlijk werkt, is de pijn niet volkomen.

Dus kan een mensch, indien men daar onder verstaat een wezen met ziel en zinnen, zoo als wij dat kennen, noch in den hemel noch in de hel komen, te weten: volkomen.

Middag

Helder zwart was de dag. Ik keek her en der op de vlakte. In mijn oogen was iets bizonders, ik merkte 't vooral als ik mijn blik van ter zijde, met snellen oogslag naar voor mij uit bewoog.

Het geleek flaauw op: licht.

Ik woû spoedig te-rug gaan maar wijl er mannen stonden, besloot ik nog iets verder om te gaan.

Mooi, in wit en zwart, was het bosch, ook donker groen. Alle fijne zwarte boomentakken waren vol druppels in regel-

matige rijen. Geheel bewolkt, grijs en waterzwart was de lucht. Toen ik voorbij het fijn geraamte van een boompje met veel uitgestoken armpjes kwam, trof mij iets en ik boog mij en tegen de bruine heesters was het een klein kerstboompje vol klare druppel-lichtjes.

Toen ging ik verder en na een tijd, toen ik recht op huis af wilde gaan, lag op den weg een booze zwarte hond, die dreigend blafte toen hij mij zag. Toen ging ik terug en woû eerst door den tuin, die aan een ander toebehoort, gaan om gauwer thuis te zijn. Maar ik bedacht dat dit mij maar verlegen maken zoû als ik den eigenaar ontmoette. Ik ging het al-gemeene pad. Een andre groote hond, die aan een ketting lag, blafte mij aan. Toen ik langs dat huis kwam, was ik heel verlegen, want daar woont een mevrouw, die niet heel vriendlijk is, en ik wist niet of ik kijken en of ik groeten zoû. Het liep goed af. De meid dreef den hond in zijn hok en sprak zoo dat ik het hooren zoû. Maar ik keek maar heelemaal niet.

Toen ik zoo was omgeloopen zag ik den zwarten hond van achteren en hij zei boe noch ba en verroerde geen vin meer.

★

Hoe kom ik zoo gelukkig!

Thuis, hield ik juist mijn armen opgestrekt, handen, van achteren tegen 't hoofd, zacht roepend, dat het onbegrijpelijk was, toen plotseling mijn eene venster goud-geel en t' ander donkerblaauw verlicht werd.

Ik keek naar buiten en zag veel moois: de groote bruine heesters prachtig in de hoogte staand in een vreemd geel licht. Daar boven dreef de lucht: donker fluweele wolk, licht blaauw er achter, en vergulde wolken aan de andere zij. Het was als ging een Koningin voorbij.

★

Toen hij stil en in gedachte had zitten kijken, in schaduw van de lampekap, en om zijn oogen bleek-blauwe kringen schenen, heeft het héele kleine zoontje, met een ernstig gezicht,

zijn armen boven zich in de lucht geheven en is zoo even gebleven.

Wij zagen 't beide en waren verwonderd.

*

Zoo als een jonge vrouw, bij 't passen van 't fluweelen kleed, niet aan haar zelf denkt en niet is te vrede als zij maar schoon is in 't fluweel, maar aanstonds aan de blijheid van hare vriendin bij het zien van dit moois, deze met kleine rimpling van een vlaagje lieve jaloezie misschien, — zoo denk ook ik aan mijne vrienden, die verstand van deez' gewaden hebben, hoe zij het nieuwe kleed van mijne ziel wel zullen vinden.

*

Avond

Als wij gelachen hebben, lach ik apart nog even na, van blijdschap over 't lachen.

Donderdag, 2 December 1897, ochtend

Ik was moe van het zwerven. Toen heb ik veel fluweel gezien, blank dons en perzik-kleur. Toen ik de kamer intrad en de deur bewoog, hoorde ik een vreemde vogelschreeuw.

Toen heeft een na-gedachte heen en weêr bewogen, die ik verwijderd heb.

Toen is een zoete Maagd mij schoon verschenen, warm en zacht van kleur.

Toen zag ik uit het huis, geenzijds een nauwe en vuile straat, onoogelijke gevels van huizen en herreberg.

Toen zei mij iemant, dat het in die herberg vuil en slecht was. Maar toch ben ik daar binnen gegaan. De herbergierster was een moederlijke vrouw. En tot mijn genoegen was achter den smallen en vuilen gevel het huis, hoewel er blijkbaar bijna niemant kwam, groot, licht, wit, en zeer rein.

Toen ben ik nog gegaan door luidruchtige straten en 'k zag masten van schepen met veel tuigage.

Toen ben ik nog gaan varen op de zee en is het duister geworden.

Toen ik weêr-te-rug kwam in mijn oude land, waren mijn groene boomen zwart onder bleek-grijze lucht. Vooral de teêre witte berkjes weken wat achter-uit en keken bijna ontsteld (dat zij mij daar weêr zagen). Maar ik zag lichte scherts op hun gezicht en ook de groote boomen vroegen of 'k ze niet mooi vond, zoo in 't zwart.

Middag

Het heele, en kostbare, geheim om goede kunst te maken, is, — de aanwezigheid der dispositie aan-genomen — dat men het heele kleine en eenvoudige gaat schrijven, waarvan men zéker is het te weten en zich niet laat verleiden om iets grootsch en buitengewoons op te schrijven.

Indien gij alleen wéét dat uw inktkoker daar staat en dat gij een genot-rijk perendrupsje op de tong hebt, schrijf dan niet dat God u is verschenen of dat het Heelal een reaal-dialektiek is.

Ja, al meent gij nog zoo zeker te weten, dat God U is verschenen, — schrijf toch liever van den inktkoker en het perendrupsje. Want dán zult gij de proef op de som eerst verkrijgen. Indien namelijk hij U werkelijk is verschenen, zullen de inktkoker en het perendrupsje goddelijk worden onder uw handen.

Dit is de weêrgaloze belooning voor de nederigen van Hart en de armen van Geest.

*

Ik heb X goed gezien. Eerst zag ik hem komen door het bosch als een kleinen midden-eeuwsche toovenaar met een suikerbrood-vormige mijter op.

Toen zag ik hem: klein, smal, ròze-rood, blaauw, blank en blond, uiterst zuiveren en fijnen luisteraar, scherp verstandig, en aanmatigend. Het knaagdierengebit van een boekenwurm kwam bloot in een sarkastischen lach.

Er klonk geen flauwe echo van iets subliems, noch bewoog een spoor van iets gracelijks.

*

Later zag ik hem het stevige Kaashoofd van een fikschen hollander op wijde jongens-stappen rond dragen.

Maar X^2, dat is iets anders. Van diens stille en buitengewone expressie kreeg ik een diepe impressie.

*

Vreeslijk aardig, in de laagte, komt prettig-gaan-eten tot mij, met een bizóndren glimlach. Ik heet hem welkom en zie er naar als naar de bloempjes in het dal.

*

★ Ik kón het niet hebben. Maar in plaats van naar buiten ongeduldig te worden, houd ik mijn hoofd vast, sluit mijn oogen, rek mijn armen. Een kind ziet dan dat ik buiten het Goede Leven ben, en vraagt wat ik toch doe.

Het lijkt alsof ik benauwd of duizelig ben. Ik ben het ook, maar niet van zinnen maar van ziel, ik bedoel van gemoed.

Ik zoû gaarne in 't vervolg alleen van ziel spreken in gevallen, dat hare tegenwoordigheid mij als zoodanig bewust is.

*

Een dor bruin blaadje, op mijn kamervloer, als een klein wafeltje, bros en rein, heb ik opgenomen en gekust en toen weggedaan.

Waarom? Ik weet niet. Ik dacht er niets bij.

*

Mijn hoofd rust op mijn hand. Mijn wang is warm. Zacht zien mijn oogen op het papier. De lamp brandt. De klok beweegt heel langzaam zijn pieperige spillebeentjes. In mijn ooren is luw gesuis. Wat is alles vreeselijk mooi en hoe biedt het zich aan!

*

★ Geen God, geen Ziel, geen Hartstocht, geen Gezicht, — toch verlang ik niet anders dan een oogenblik als dit.

*

Ik ben iets, waarin iets onuitsprekelijks glimlacht. ★

★

Wat lacht zoo zacht in mij? ★
Wat lacht er nu in mij met zoo zachten schijn?
Stil zoo te zijn
Zoo stil te zijn
O, ga, nog niet voorbij.

★

Het is mij of de schaduw liever is dan de zonneschijn. ★

★

Mijn tranen zijn mijn schat ★
Die wellen daaglijks in mijn oogen
Mogen mijn oogen
Nimmer verdroogen
Mijn tranen zijn mijn harteschat.

★

Wat lacht in mij ★
Zonder te lachen.
Als een licht-schijn
Zóo zacht en fijn.

★

Wat is er licht ★
Zonder toch licht te zijn.

★

Vrijdag, 3 December 1897, ochtend

Ik luister of nog eens weder het klokgetik zoet in mij klinkt. ★
Dat ontroert mij weder.
Er is een naauw' bewegende deinende zee, van iets aan mijn zij.

★

Ik open mijn oogen heerlijk en zacht en sluit ze en open ze weder halverwege in zachte pracht.

★

★ Haar gestalte en gelaat, haar liefelijk wezen, hoe ontelbare malen heb ik ze gezien, niet in mijn ziele-schijn, dus zoo als zij mij schenen, maar in hun godlijkheid, zoo als zij waarlijk zijn.

Als nu mij mocht gebeuren, dat Helderheid tot mij zoû wederkeeren en Die verlichtte wat zoo diep in mij verborgen ligt . . .

Reeds heb ik Haar, zoo als Zij vroeger was, in warm en helder verbeeldingslicht mij zien verschijnen. En nu, nu Zij mij zoo veel liever is, Moeder van heel mijn waarlijk Leven, nu heb ik haar wel veel aanschouwd in 't heerelijk gespeel van Ziele-licht en Ziele-schaduw; maar in het licht der Helderheid zag ik, dat ik het wist, Haar slechts een enkle maal.

En toch ontelbre malen zonder dat ik het wist. Indien Haar leven, dat nog zoo wankel beweegt in 't mijn, mij vaster werd en ik kon haar zien van uit dien levens-schijn, dan zoû ik kunnen wedergeven haar beeld in Helderheid, daar ik haar dan weêrspiegelde in haar godlijkheid.

Ach, alles wat ik ter nauwer nood slechts noemen durf, dat wangenrood, de zilver-blonde blankheid van het gelaat, het fijn gestoei der kleine bruine haren, de donkre golfglans der groote zware donkerder haren en onder de fijnlijnge en zeer teêre bogen het bewegen der Eéne Ziel van Helderheid in al de klare kleuren van zoo rijke aandoeningen-veelheid, — hoe zal ik mogen het beeld, waarin de God-heid, in haar Maagdlijkheid en in haar Moederlijkheid, zich in volkomen Leven, waarvan iedere beweging is een heerlijkheid, als een wonder, dat met den zachten gloed van mijne handen ik tasten kan, leeft voor mijn arme oogen, — hoe zal ik ooit zoo Goed worden dat het Licht in mij schijnt, waarin dit beeld mag worden afgebeeld.

Nu ziet gij, als door kleine gleuven, het beeld slechts scheemren in mijn werk.

★

Gelijk heel achter in de kerk de arme beedlaar bidt naar waar de Godslamp licht onder de verre bogen, ligt mijne geest ter

neder en ziet smeekend op naar het zoo ver van hem naauw' onderscheidbre Godslicht Harer oogen.

★

Zoo als achter de bogen van een verren blanken brug de blijde reiziger het zonnelicht ziet schijnen in het donker-klare water, zie ik daar ver de lichten oogen, die van het Doel van mijnen Levens-weg uit schijnen.

Middag

Wij zijn naar het menschendorp geweest. In vliegende ★
vaart en gaten slaand in de lucht zijn wij teruggekomen. En toen had je onze oogen, groen van pleizier moeten zien en onze felle stemmen hooren. Wij waren toch zoo opgewonden. Wij staken een augurk tegen ons voorhoofd in plaats van in den mond en namen peper voor snuif wat ons verschrikkelijk niezen deed.

Wij hebben tegen een jongen in den winkel meneer gezegd, dat maakte hem zoo dol van pleizier, dat hij al het speelgoed voor ons heeft opgewonden, zoo dat schapen, geiten, paardjes, wagens, tollen, ballètjes met hemel- en vrouwe-wolken, spoortreintjes, roeletspelletjes en orgeltjes, alles draaide voor ons in de rondte. Poppetjes dansten, trompetjes piepten, trommels en bekkens sloegen. Wij jubelden en riepen alle door elkaâr, met den winkeljongen meê. Wij riepen hoera hoera, de harlekijntjes duikelden, ieder van ons zoog op een bálletje. De een van ons kocht telkens maar wat voor drie centen en stond de heele koekebakkerswinkel leêg te eten. De ander was duizelig om dat-i alles even mooi vond. Hij stamelde maar en wees ten slotte naar de gewoonste vensters met oude gordijnen er voor, roepende dat het prachtig was, en dat-i dáar naar toe woû.

Wij hebben chocolaletters gezien zoo veel dat je er de heele Bijbel-text wel meê tegen de lucht zoû kunnen zetten, en vlegelig poepende poppetjes en suiker-kindertjes ròze in witte suikeren wiegjes, zwarte chocolastoofjes met groene testjes, weduwen van fondant, heerlijk in 't gebruik, renteniers en beursmannen

van papier en gekleurd suikergoed, priesters en rechters van marsepijn, taai-taai Van Deventer, stapels Van Halletjes, erg strooperig, vrijers der middeneeuwen van stijve harde koek, dominé-spelletjes van zoete cacao, een pastoorsmuts van borstplaten-goed. Op eens regende het van boven oranje borstplaatjes. Wij zagen op en te midden van riddertjes der Utrechtsche Balije was daar een nette lieve dame met een oranje gezicht, met fijne pommade in het haar, zijden vleugels van Hirsch, en een kroontje van klinkklare klontjes, die die borstplaatjes minzaam spoog op onze borst.

Door een park van taarte-goed met konfituren- en pralinelaantjes, zijn wij toen teruggegaan. Op de geele boomen van zoet-hout, zat de Heilige Geest in witte suikeren duiven, die vaderlandsche liederen kweelden. En wij kwamen een lange goederentrein vol bruidsuiker tegen. Moppen-manna hagelde het allerwegen.

★

★ Het pleizier, het lief pleizier als een groenende boom op dezen vroolijken blauwen dag. Zij was in 't groen; groen waren hare oogen van pleizier.

Jong groene oogen in het wit-blanke gelaat
Ook is alles zoo goddelijk mooi op de straat.

Saturdag, 4 December 1897, ochtend

★ O Liefde, die zijt voort-gekomen uit Helderheid, Gij zult mij niet verlaten. Ik geloof, dat ik heb overwonnen, maar de overwinning heeft mij zwak achter-gelaten. Mijn stem klinkt pijnlijk in den leêgen hemel van mijn hoofd. In den voor-avond had reeds de schaduw van de zon, die zacht rijzen zoû, in mij bewogen.

Toen is de heldere en teêre dag gekomen en met schroom ben ik lichtelijk genaderd tot het Beeld.

Toen ben ik tegenover Haar gekomen; mijn geheele wezen was zóo verteederd, dat het de kracht niet had, welke die teêrheid schrage.

Toen heb ik helle stemmen vernomen en is de lach van den nijdigen Booze gekomen. Die heeft vernield het zachte Droomen mijner Gedachte. Ach, wat hij heeft weggenomen schijnt mij nu het aller-schoonste.

Toen is Teerheid ontwaakt en het gevecht begonnen. Eerst werd de Booze niet geheel verwonnen. Maar toen is Teerheid weenend hoog gerezen en heeft met haar blaauw en rein vlammend zwaard den Booze tot den Dood verwezen.

Na dien tijd is het zoo stil en verlaten. Klein dievenvolk sluipt en ijlt langs de straten nu mijn hooge gasten mij hebben verlaten.

Zondag, 5 December 1897, ochtend

Als Zij in blijdschap is, in liefde iets beziend, mag ik niet, met de oogen zonder blik even daar naast, andere gedachten daarover hebben, om daarna, be-dacht hebbend, dat dit niet mag, in blijdschap, die geen eerste-blijdschap is, het voorwerp te beschouwen.

Wat ik voel als de leelijke blik, is deze blik der nagedachte.

Want de oogen zonder blik zijn zonder leven.

De gedachte kijkt, van de oogen afgescheiden, om zich te bezinnen.

De ziel verbreekt door deze beweging der oogen het sámenleven met wat daar buiten is en de Eenheid is geschonden.

★

Ik mag niet: eens kijken hoe van-daag iets van Haar leven is en hoe zich deze of die aandoening uit-drukt in het Gelaat. Eigen-lijk mag ik dit ook niet bij de boomen doen. Ik moet maar stil mijn hoofd ophouden. Later bij 't werken zal ik wel merken wat zich in mij heeft af-gedrukt.

Ik mag wel naar de boomen kijken, maar niet denken te gelijk: gevoel ik hier iets bij. Want dan scheid ik mij af en breek de Liefde. Eérst moet ik gevoelen en dán dát merken.

Maar het naar Háár te doen, is, wel beschouwd, een groote schennis, schennis van 't Wezen zelf, dat zacht en warm groeit

in mij, schennis in mij van Haar, van wie dat Wezen 't onvolkomen Beeld is.

*

Ach, dezer dagen had ik de derde-blijdschap voor de eerste-blijdschap jegens het Kind en in één snelle en innerlijk pijnlijke ontmoeting onzer blikken meende ik te zien dat Hij dát zag.

Dit is een erger schennis. Want dit raakt het godlijk', niet in mij, maar in het godlijk' zelf aan.

*

Ik heb nog nagedacht over dien hevigen strijd van Vrijdag. Maar ik was gistren zoo neêrslachtig en verlaten, dat zelfs geen weemoed rees, en ik ook geen dieper inzicht daarin kreeg.

*

Maar heden in den grijzen dag, die koel en stil over mijn wangen lag, waar ik haan en vogel weder hoorde, heb ik mijn oogen warm in mijn koele hoofd gevoeld.

Maandag, 6 December 1897, ochtend

In Pleizier zijn Haar schoone oogen groen
In Geluk blaauw, met tranen-klaren schijn.

*

Nu ik de bloedstijging gevoeld heb als roode vloed van bloed statig stijgend over blanke eb, wel benauwend maar toch aangenaam in gevoel en daardoor schoon in beeld, — zoû dat nu heel in 't klein hetzelfde leven zijn als wanneer een mensch genoegen heeft in pijn?

*

Toen ik een der toppen van het Leven had bereikt, en daar zag het Niets, — was ik niet in Helderheid. Dit was het ziele-, niet het godlijk leven.

Misschien is dit een top in 't schaduwrijke zieleleven, in 't klein gelijkend eenen hoogen top in Helderheid.

★

In den heeten en teêren bol van 't hoofd, heb ik telkens hooren zeggen: „wees gerust, uw leven zal goed voortgaan". ★

★

De kleine leden van den knaap bewogen bevallig in verrukking. Geen dans is mooyer dan die der Blijdschap van het kind.

★

De kleinen waren in het donker. Toen is een hooge Heilige gekomen in statig wit gewaad, die uit den hoorn van overvloed van zijne schoon gebogen blanke goedheid hun in het duister heeft toegestrooid de heerelijkste dingen. Zij ontvingen die stil met graâge handen en ver-wonderd in gedachte.

Toen hij voor-bij was, zijn zij en de dingen in het licht gekomen. En 't was onoverzienbaar onder het roode blozen hunner wangen vlak bij de groote dingen en 't niet-kunnen-gelooven hunner gelukkige oogen.

★

Als mijn arm naakt haar arm aanraakt, voel ik in die een schoone warmte en in de mijne niets. Het is of dit het warme Leven der Schoonheid is, dat ik dan mis. ★

Middag

Het was donker in huis. Buiten was de maneschijn. Toen is de lang verwachte gekomen. Hij was in 't wit gekleed. Hij kwam door de deur, maar wij hadden hem al beter gezien in onze droomen. Want het was zoo donker. Toch leek dit ook veel op een droom. Hij was zoo groot. Zijn kleed hing wit tot op den grond, en daar achter de maneschijn. Wij zijn zoo klein, maar hij is al gebogen. En hij heeft zich nog meer gebogen.

Wij gaven onze handen in zijne groote witte handen. En in

het donker heeft hij ons zoo veel gegeven als wij nog nimmer zagen bij elkaâr in heel ons leven.

Zijn baard was lang en wit en zacht.
Wij hadden hem zóo lang verwacht.

De avond is hoog. En ook de groote menschen. De avond is licht door den maneschijn. Die witte man, die was het grootst. Maar hij heeft zich gebogen. Bijna konden wij zien in zijne oogen. Maar 't was te donker en er was iets tusschen.

Dinsdag, 7 December 1897, ochtend

Ik ben weêr voor het eerst met hem uitgegaan. Dadelijk zag ik mij onder het hemel-gewelf. En even verwonderde het mij dat het zóo mooi was. Tintelend licht, zilver zacht, om al de ròze-roode bladen van de Zonne-bloem, wier vuurrood vurig hart zijn rooden schijn naar ons heen scheen.

Ik zag rood licht, als of het een hoeveelheid afgezonderd licht was, in de klare ruimte waren tusschen de boomen en mij. Hoe heerlijk dat ik zulke dingen zie. Het jongetje liep huppelend ver van mij van-daan en dan in een bocht weêr terug.

Maar toen ik nogmaals omzag, riep ik hem en wij waren samen zeer verwonderd. Want wij zagen in de huizen, die nog onlangs zoo verlaten schenen, veel rood goud licht, alsof daar vele rijke lampen brandden. Wij hadden nooit zoo iets gezien. Toen wij weêr verder waren, zagen wij tusschen de licht zwarte bladerloze boomen door in een huis zoo sterken en toch zoo rustigen rooden en gouden vuurgloed, dat het geen brand kon zijn maar eerder een zoo diep feest als er in aardsche huizen niet worden gevierd. Ik heb hem opgeheven en onze hoofden naast elkaâr, met hunne open oogen, zagen het daar, en stemden samen.

★

Mijn stille bedoeling met dit werk is Haar door het Kind te naderen door de dagen heen en het Kind door Haar.

Haar Beeld in Helderheid zal ik wel-licht niet kunnen geven

en ook niet als een vast geheel. Maar het schijnen van het Beeld uit mijnen arbeid zoo als het leeft, verborgen, in mijne Liefde, zal zonder dat ik zelf het weet, wel-licht geschieden.

★

Ik zag mij in den spiegel. Toen is iets vreemds in mij gerezen. ★
Mijn oogen zagen zoo flaauw gelijk een dronkene wel ziet. Mijn lippen open beefden bijna. 't Was of een wezen van vroeger zich herkende en toch juist of een wezen van vroeger zich niet herkennen kon. Was 't niet of ik zag een wezen, dat ik wel had voelen leven, maar nooit gezien had. 't Was of ik dat wezen daar voor mij had.

★

Boven in de lucht bleek ochtend-rood, heel even. Ik zag de wegen, waar ik zoo veel gezien heb, en ook dingen, waarin ik 't heb gezien. Nu was er niets. Toch was er iets, behalve dat ik zag dat er was niets. Er waren dus twee dingen.

Ik ben vergeten wat het was, maar voel mij weten dat er iets was.

★

Ik ben dankbaar. Naast mijn geluk gevoel ik zeer de dankbaarheid. Maar toch niet de behoefte mij Iemant voor te stellen met een gelaat, gelijkend op een mensch-gelaat, Wien ik zoû toespreken met mijne Gedachte. Ik dank mijn Vader met zijn oogenschijn. Ik dank mijn stil gebogen Moeder. Ik dank Háár. Ik dank de kinderen. Ik dank alle kinderen. Ik dank, bij dezen, allen in wier gelaat ik schoonheid heb gelezen.

Middag

De witte zonnelamp, met zijn veelkleurge straaltjes, hing hoog in een der groene boomen. Toen zag ik in de verte, laag tusschen de vele heele hooge stammen, kleine knaapjes aankomen. Ik spreek altijd met mij zelf, dus toen dacht ik stil: nu moet gij zonder schromen, ook andre kindren dan u eigne kunnen tegenkomen. Maar het kon nog niet, dat voelde ik wel; daarom bewogen mijn oogen zoo schichtig en snel.

En toen ik nader trad, tusschen die mooie zonnige rechte boomen, kozen de kindren een ander pad.

★

Waarom vind ik juist iets aan een troebel blaauw licht laantje heel in de verte tusschen vele stammen door gezien?

En aan de steeklige gewasjes groene dennennaalden aan de twijgen, als het licht over hen trilt in den wind terwijl de heele boom onbewegelijk en groen staat onder het hemelazuur?

★

★ Ik ben uit een diepen slaap ontwaakt. Ik heb mij weder te slapen gelegd en toen mijn leven reeds half in dat warme duister was, gevoelde ik in warme golfstroomen gelukkig leven van lang geleden door mij komen. Het scheen mijn oogen uit te moeten breken. Het was een vloed, die eindlijk door kwam breken.

Toen ik ontwaakte was ik lang in helderen en doffen staat van tusschen slaap en waken en hoorde ik tegen de benauwing eener duistre zwaarte die over mij was, mijn andre zelf de woorden spreken: „alles is goed en zal tot Schoonheid wederkeeren".

Dit zei de andre en had ík niet bedacht.

★

Al zie ik niets, en al denk ík niets en al droom ik niets, als ik alleen maar met de oogen gesloten, de gesloten lippen bewogen in stillen lach, zoo nederlig, niet eens vol-uit denkend: wat ben ik gelukkig, — dan is dat reeds genoeg, dan heb ik toch reeds een gevoel, dat in die liggende gestalte iets als Liefde of Mooiheid is en die dus op dat tijdstip toch bereikt haar Doel.

Dat zwijgend gelach in oogenduister zonder Beeld of Gedachte, — zoo of de natuur lacht zonder de gedachte en of men in de donkere stilte juist het mooiste weet, — . . . .

★ Als alles nu toch nog eens uitkwam, wat ik mij vroeger heb voorgesteld. . . Dan zoû ik . . . werelden . . . —

★

Zwijg toch met uw werelden. Wees gelukkig, werk maar ★
geduldig en houd u maar stil.

Ik heb wel eens gedacht, dat mijne liefde voor haar vol was, en dat als iets haar over kon doen loopen, dit was de pijn die ergens in haar mocht zijn. Zoo gevoel ik ook mijn eigen benauwing als iets dat mijn geluk meer uit doet komen.

Woensdag, 8 December 1897, ochtend

Onder den regen en den wind ben ik ontwaakt uit diepen ★
slaap. Ik had in mijn oogen een gevoel alsof zij moede waren van teederheidsbesteding. Waar ben ik wellicht geweest en wat heb ik wellicht gedacht in het duister van den nacht?

Zoo als de nacht dikwijls niet weet van den dag, weet ook dikwijls de dag niet van den nacht.

Met een zelfde zekerheid als waarmede men, schrijvend, de voorwerpen op tafel ziet staan, niet-te-weten met den geest wanneer het dag is en wanneer het nacht is, lijkt mij tot een zeer goed leven te behooren.

Er is, in zeekren zin, geen onderscheid tusschen de voorstellingen van den droom, en die van het oog en de verbeelding in wakens-staat.

Het is waarschijnlijk dat wij nooit niet-droomen, maar alleen ons of niet herinren onzen droom, òf zelfs niet dat wij gedroomd hebben. Maar is het niet bizonder, dat komend uit diepen slaap en ons niets herinrend van den droom, wij dán misschien het zeerst gevoelen van een leven te scheiden, waarin wij waren?

Ik ben uitgegaan in den regen en ontmoette dadelijk een prettig gevoeltje van meer dan twintig jaar geleden. O dat vrede hebben met den regen, o dat toelachen van uit den regen van iets bekends en liefs van zoo lang geleden!

★

Ik heb tusschen-beide het gevoel van mij niets te herinren ★
van alles wat ik thands heb opgeschreven. Juist zoo alsof ik het gedaan had in een droom. Dat lijkt mij een goed teeken.

★

Het was nog donker en wij zaten bij een lampje, heel bizonder klein. Toen is zacht en naauw merkbaar het daglicht daar opgegaan voor mijn. Er was een mooi melkkannetje en een wat grootre mooye kan. Er was nòg een heel klein lichtje. Ook was er een gezichtje, en eene kleine stem om beurte sprekend met de mijn'.

★

. . . . zoo als zij plotseling, de oogen neêr, en met kleine bewegingen van weêr-voort-gaan, doet wanneer zij aan mijn oogen mijne gedachte in haar gevoelt . . . .

★

Het godlijk leven wil de vereeniging in de daad, niet in de na-gedachte.

★

★ De nacht en de dag zijn het tweevoudig leven. Wiens nacht een heldre dag is en wiens dag een klare nacht, is de Een-voud gegeven.

Weinig meer de scheiding merken verzwakt het besef van duur en brengt ons nader tot de Eeuwigheid.

★

★ Even weinig na-gedachte als een schoone droom, heeft overdag Haar Leven.

Ik schrijf uit het kristallen vat, dat Zij mij heeft gegeven.

★

★ O samen, samen, al tijd samen te zijn. Nooit meer alleenig. Samen in blijheid al tijd; in blijdschap van samen-zijn toch, in de pijn. In blijdschap van samen-zijn bóven de pijn. Dag en nacht elkaâr tegenlacht. Vreugde Al-Eenig. Zonne-pracht lacht in schaduw-zacht. Schaduw lacht zacht in de zonne-pracht.

Middag

Zij trad tot mij binnen. Ik zag duidelijk een fijnen zilverglans haar oog ontschijnen en maken om haar hoofd een fijnen zilverschemer.

Zij is vandaag zoo mooi en blij. Zij is altijd schoon en altijd blij, maar iedren dag treedt zij in een weêr andere gestalte toe tot mij. Zij is mijn hemel, maar in dien hemel gaat soms afzonderlijk als eene zachte bode een bizondre blijdschap nog voorbij.

Tegen het donker van de kamer zag ik haar schoone kleuren: de blanke en op de blanke de zachte roode. Langs de fijne slaap, als jong ivoor van kleur, daalt in kleine zachte bochten, als fijnste loofwerk der natuur, zoo in den vorm van golfjes die van boven komen, het haar zoo teêr als fijn gesponnen zij. In rondingen van schoonheidslijn is het zoo stil daar afgegleden van boven aan het voorhoofd tot beneden aan het teeder oor.

De fijne bochten gaan van boven naar beneden, maar buigen ook zacht mede, in en uit, zoo als een bloemenblad gebogen is, met de naauw bespeurbre deining van het fijne slaapgewelf.

Het fijne zilverlicht zag ik ook buiten. Ik zie het licht bizonder. Later, binnen in mij om de klare beelden was ook het zelfde licht.

De lucht was buyig, met licht zwarte en grijze losse wolken en plekken blaauw. Ik zag den knaap en mij zeer klaar staan in het licht, dat niet schooner maar lichter leek dan zonnelicht.

Ofschoon er geene zon aan 't schijnen was, zag ik onder de laaggetakte bladervolle boomen een heele teêre schaduw in het zilver-lichte licht.

Toen zag ik de lucht gaan in breede zacht goud doortrokken witte en dof zachte blauwe banen.

Maar hij woû niet dat ik al-door naar de lucht zoû kijken. Ik liet de hooge groene boomen dus maar stil in 't guldene achter.

En lichtlijk stoeyend en elkaâr aanrakend aan arm en rug en kleêren, zijn wij lang-saâm te-rug gegaan.

★

Toen ik laatst aan hooge poëzie woû gaan, voelde ik in mijn koele gestalte een zware hitte rijzen. Het was als iets blanks en hoogs, waarin iets purper-roods zoû stijgen. ★

Ik heb het toen maar niet gedaan. 't Was mij te machtig.

★

★ Voor hooge poëzie moet het steigrend en stormend galmen, dat ik nog altijd duidlijk voel wel iets te zijn, met dit statig uitdroomen der bewust-wording samenkomen. Maar dít, dit zékere, moet in de eerste plaats er zijn. Niet van buiten, doch dáár-uit voort moet het komen.

Donderdag, 9 December 1897, ochtend

Het licht was er wel, aller-wege. Maar mij werd niets aangedaan. De zon was nog niet opgegaan. In half donker zag ik de dingen staan, die mij vreemd tegen zwegen.

★ In de lucht, waar ik gistren eerst een grooten keizers-steek, en toen d' afbeelding van Napoleon zag, waren thands groote zwarte vluchtende scharen.

Onder het donker van mijn goeden weg, hoorde ik het roepen van een knaap, die mij toen tegenkwam en groette.

Ik heb bemerkt, dat ik verloren had mijn schat. 't Was alles wat ik had. Zij was zoo bleek en beefde zoo met angstige oogen en kloppend hart. Maar ik was kalm en zeker dat zoo ik deze schat niet te-rug vond, ik een andere zoû vinden.

Toen is de kleine knaap gaan zoeken en na korten tijd hoorde ik hem roepen dat hij de schat gevonden had.

Met blank en blij gelaat heeft hij de schat mij weêr-gegeven, die ik verloren had. 't Was alles wat ik had.

★

. . . . de beweging waarmeê hare hand het dekseltje van een lief voorwerp niet daadlijk loslaat maar, zonder dat haar hoofd het weet, nog stil heel even oplicht en verschuift ofschoon het zoo reeds goed stond, — nu ze het voorwerp er meê dekt . . . .

★

Zoû het niet beter zijn uit een kommetje te drinken, op een stoel te zitten en door de akkers te wandelen zoo als de jongeling Jezus dronk, zat en wandelde, dan stijl-rijke afbeeldingen te geven van den Hemel met Jezus er in als Koning of Prins?

Zoû daarom wellicht de stijl van een Millet of Delftschen Vermeer de opperste stijl zijn?

De hemel spiegelt zich in den modderplas.

★

Het was of er lichter licht in mijn oogen dan daar-buiten was. Niet dat het er uit scheen en de voorwerpen verlichtte. Ik kan niet zeggen, dat ik het bepaald zóó zag. Maar ik zag het toch ín mijn oogen als te gelijk met het dicht- en opengaan der oogleden, de blik zich verplaatste. ★

Ik merkte ook dat het iets goeds was. Niet ziek en onder de natuur, maar, zoo te zeggen, boven de natuur.

★

Ik zag mij recht-op langzaam gaan door een lange statige laan, waar aan 't eind teêr kleurig licht was. Ik was verwonderd.

Ik wist, dat het er niet meer zijn zoû als ik dicht-bij kwam. Toen keek ik op en 't was ook zoo.

★

Mijn oogen-bladen sluiten zich soms over hun harten voor het landschap, terwijl mijn hoofd heel lichtlijk deint ter zij, zoo als een jonge vrouw doet, verlegen dat hare schoonheid wordt gezien; en andre keeren weêr alsof het hoofd zich schuin te ruste legt om te genieten een bedwelmende gedachte.

★

De fijne zilver-glans, dien 'k om haar heb zien schijnen, dien ik stil voor de ziel van haar lief lichaam houd, heb ik voorheen slechts één maal gezien, als zilverschijn over de oogen henen.

Een heele enkle maal zijn wel mijn oogenblikken zoo schoon alsof zij zijn haar oogen-blikken.

*

Op een plaats hoog gelegen, waar alles wit was en heel licht, heb ik een zoete maagd, wier schoon gezicht, door teêren krans van witte kleur schoon was omgeven, mijn leven gegeven.

Toen is een maagdelijk man bij mij opgekomen en heeft mij aan zijn borst genomen en weenend mij gekust.

Vrijdag, 10 December 1897, ochtend

Zoo als voorheen, is alles weêr voor mij slechts in de beelden van mijn eigen leven: de dag, de nacht, de stilte en weinige geluiden, van gevleugelde dieren, van den wind en van wat klinkt van ver in heldre lucht, de stille, met een onzichtbaar dons omwonden, geluiden van mijn huis, de fijne melodie van als de poes wat vraagt in 't stille spinnen van het geluid zijner tevredenheid; dan de luchten, de wegen, de vlakten, de boomen, enkele menschen, enkle kindren, met hun doen en laten en hun stemmen, doen mij dit vinden het schoonste oord op aard, mijn Bethlehem.

*

Nu weet ik niets. Nu is er niets. Toch is er wat. Altijd, zoo lang geen groote schok mij uit dit leven duwt, ben ik dicht bij de schoonheid. En dikwijls als zich juist geen voorstelling voordoet of gedachte, maar het gewoon stil is in den geest, zijt gij, zonder dat gij 't weet of voelt, het beste 't meest nabij.

*

Het is zoo heel stil licht van zon geworden. Een bleeke glans ligt over 't rood van mijne kamer.

De boomenbladen wemelen achter de vensters, vele bloemen in vele vormen bevinden zich in de doorzichtige gordijnen.

De klok, die 't uur wijst, weêrspiegelt met haar glas schemerig goud.

Terwijl ik lach in mijne hand, die 't hoofd steunt, kijk ik aandachtig op en zie een kleine vogel, die wel weêr oogjes als speldeknoppen zal hebben, schuin voorbij het venster vliegen.

★

Ik ben zoo gerust, ofschoon het Leven in mij schijndóod zij. Want ik meen te weten, dat de schoonste Schoonheid mij staat te wachten. Die zal mij Leven, en beter dan ik kende, wedergeven.

★

Trouwens, ik ben te vrede als ik maar te vrede ben.

★

't Was gistren of mijn Levens-geest vol benaauwden damp was, die hem zoû verstikken. Maar ik hoorde de stem van 't koele Weten, die mij zei dat het slechts schijn was en gaauw voorbij zoû zijn. ★

★

Zoo als een zachte windvlaag, die even trilt tot in de buitenste bladen, gaat een ontroering door het hoofd en doet zich voelen in het gelaat, met klein geprikkel.

Dit is wanneer ik denk aan mijne Liefde en de gestalte van die ik liefheb rijst voor mijn gedachte.

★

. . . Zoo als zij is in mede-lijden: dof als houtskool, donker en vergroot de oogen, onder hun van rond tot schuin spits wordende bogen in het mat verbleekend en samen-krimpend gelaat: schoon-ste staat en beeld van mede-lijden. Ziel als donkre vuurgloed opkomend in het terugdeinzend lichaam. ★

★

Op tafel ruw of maar iets te dóórzettend iets te verschuiven, zoo dat het buiten zijn bestemden stand en vorm raakt — waardoor het steeds, zij 't slechts lichtlijk, lachwekkend wordt, is iets leelijks doen, verstoort de Schoonheid en grieft de Liefde.

★

Ik ben niet bang voor een voorstelling of gedachte, die ik, toen 't anders met mijn Levensgeest gesteld was, meende te moeten schuwen en met schrik te verwijdren. Die komen nu wel even als flauwe schetsen en verdwijnen dan weder. Zij doen mij niets aan en ik zie ze zeer onverschillig. Ik gevoel ook niet, dat ik mij daarmede niet bezig zoû mogen houden. Ik doe 't alleen van zelf niet.

★

★ In mede-lijden is de eene Schoonheid verbroken. De Ziel loopt óver. En er ontstaat een andere schoonheid, maar die eigenlijk geen „Schoonheid" is.

★

Middag

Eerst naar den wind te luisteren, eerst ruischt hij in lage vlagen door het struikgewas aan de eene zij; dan suist hij in hooge vlagen door het geboomte aan de andere zij; — dan boven en door de groene boomen heen te zien hoe héél hoog aan de bovenzij der lichtheid is het lichte fijne blauwe dak; het hoofd geheel achter-over liggend en de oogen effen open langzaam te gaan, tusschen de boomen, die blijven staan, al-door te zien door het scherpe boomengroen, liggend uit boven over het gelaat en dat doet of het over u henen gaat, naar die hooge helderheid, het tintelend licht en het hooge blaauw; terwijl de blanke zonneschijn aan den linker kant, regelrecht toeschiet op het gelaat waar hij zonnetjes maakt;

meenen te bespeuren dat daar iets begint en op de teenen dan langzaam te loopen hooren of het niet ruischt in den wind;

met genoegen te zien den sterken lagen boom met al zijn zwaar gespierde armen; maar eensklaps buiten 't bosch alleen staand met den hemel, gedachteloos verwonderd over de onmetelijke verte van het hooge blaauw met zijn menigte doorzichtige wolkspiertjes naauw aan-een-gesloten.

Ik wist eerst niet wat ik zag: warrige kleurennist in den klaren dag. Ook niet of het aan mij of aan de boomen lag.

Het was iets moois, dat mij had verrast. Boomengroen, boomenbruin in zon en schaduw, op een bizondre wijze samen, was 't.

★

Ik ben wèl veel-eischend. Zoodra ik één tel zonder iets ben, ★
vrees ik het mooye al niet meer te kennen. Maar toch wéét ik, door kleine verlatenheden heen, dat ik nog veel te wachten ben.

Donkerte of zon- en maneschijn, sneeuw, hagel, wind of regen, — het is mij al om 't even, zoo lang ik in dít leven ben . . . Ja wel, maar toch, als het kon zijn, het liefst maar altijd zonneschijn.

★

Ik zie op en zie dat de lamp weêr mooi daar staat, in die zeekre ★
zachte klaarheid. Ik toets mijn avondoogen dikwijls aan hoe of ik de lamp zie staan. 'k Heb ook van-daag weêr duidelijk hare stem als muziek gehoord. Zij zei lang-durig „ja" op iets, in een melodie, die even door de kamer dreef. Maar 't was nu eerder haar „ja" dat zoo bizonder melodieus was dan wel dat het muziek werd om dat mijn hooren van muziek was.

★

Ik kan niet beter handelen dan mijn heele leven zoo te wan- ★
delen. Zoo lang ik het een bepaald genoegen vind te luistren naar het waayen van den wind, ben 'k niet gezind dit leven te veranderen.

★

Ik zat laatst tusschen haar en hare schaduw. Dat was heel veilig. Ik had haar links en rechts had ik haar schijn. Op die manier is het wel prettig met zijn drieën zijn.

★

't Is aardig, ik doe meer dan eens alsof er iemant bij mij was als ik alleen ben. Ik dans tot de kast en tot de kachel, maar dit bedoel ik niet. Maar als ik iets van haar weêr zoo erg lief of aardig vind, kijk ik naar een kant, waar niemant is, met uit-

drukking van vriendlijke verstandhouding of van: „wat zeg je daar nou van." Daar-zoo, toen ik haar zingen hoorde tot de kinderen, mij verkneuklend met mijn handen samen in mijn schoot en zacht lachend gezicht, had ik het weêr. 'k Wees met mijn hoofd ter deur, om den ander te vragen of hij 't wel hoorde.

Saturdag, 11 December 1897, ochtend

Een enkle maal komt, zonder dat wij 't wisten, zij door d'eene en ik door d'andre deur op 't zelfde oogenblik de zelfde kamer binnen. Hoe dans-gelijk is dan de deinende beweging van ons beider binnenkomen, als scheepjes in een haven.

Wij vlaggen beide blijde met een lach van onze roode lippen en glans wappert in ons oogengewimpel.

*

Ik heb gezien, dat Haar gelaat was schoon volkomen, zoo als de ronde lijnen en zachte kleuren er samen komen.

Nooit heeft de zon, de maan, een ander mensch-gelaat of een gebeeld gelaat mij al dus aangedaan.

De oorzaak is de volkomen rónding van alle lijnen en de zachtheid van het blank, de zachtheid van het ròze en rood, die er meê samen schijnen.

Het gelijklijk en tot één gehéel behoorend aan de slapenzijde neêr-ronden van den ivoorkleurigen schrijn, waarin de oogen zijn, drukt die gebogenheid van leven uit, die geen gelatenheid is, maar, door harmoniesch samen met de opwaardse lijn der zachte wang- en kinronding te zijn, waarin de wangen blozen onder den schoonen oogenschijn, is de levens-volkomenheid, waar de hooger en laagre deelen zonder strijd of oneffenheid samenkomen.

Levende, bloeyende levens-volkomenheid: over heel het gelaat ligt een fijn en zacht dons gespreid. Het is blond van teêre kleur en ligt als een zacht waas over de schoonheid van het blank en rood.

Het is het teederste, de bloei zelve, het zachte, schijnend leven, waarmeê der kleuren schoonheid zich heeft omgeven.

Het is als een gestadig uitschijnen der Liefde om de schoonheid. Het is het zelfde transparante floers, wat ik voel in mijn oogen als zij teeder kijken, waarvan het leven van zelf en voor altijd het leven heeft omgeven, waarin het schoonst zoû schijnen.

★

Toen ik tegenover het landschap kwam, was het dat ik een landschap zag, dat zich in mij weêrspiegeld zag. Ik zag het weder geven den spiegelglans van zijn in mij bewegen.

Aan den horizon, bizonder mooi en zuiver onder de regenlucht, lage gelijke baan somber groen, daar vlak boven breede baan loodkleurige lucht. Vlak bij mij de grijze en licht zwarte beukeboomen, op den grond daarbij de fel rood bruine plekken natte beukeblaâren. Hier over was 't dat ik vooral den spiegelglans bewegen zag, toen mijn blik daalde om te zien naar wat dicht bij mij was.

Ik zag het jongetje, donker gekleed, met een muts die hem zoo goed staat, hard loopen ver voor mij uit en toen in de verte naar mij toegekeerd staan, als een groote vogel met een blank gezicht.

★

Hij vroeg mij schertsend welke Koning ik graag wezen zoû ★
En ik antwoordde: geen andre dan de vader van jou.
Alles luchtig en plaagrig maar ik meende het toch zoo.

★

Dragend in mij haar schoone beeld, als een schilderij wier ★
achtergrond ik zelf ben, loop ik blij naar den zwaren wind te luisteren. Ver weg is hij als een groote waterval en ruist dicht-bij als groote stroomen.

★

★ Haar gezicht, van mijn ziel koestrend zonnetje,
Lijkt veel op een zacht en zuiver nonnetje.
Zij is een nonnetje in het leven.
Zij heeft gevonden in het heele leven wel
Wat bleeke non slechts vindt in kloostercel.

★

Schooner lijkt, ook wijl het minder moeilijk is misschien, het leven rein te doen dan rein het leven na te laten.
Zij heeft de reinheid samen met de warme bloei.

Haar leven is boven de verrukking, daar de verrukking het naderen van den mensch tot God is en Haar leven is God zelf.

★

★ Ik hoor wel eens in mij als iets mooyer dan wat ik maak, poëzie die niet bestaat. Verzen als die van Heyne, muziek die daarbij behoort, zijn zeer in 't grove wat ik bedoel. Maar haal ik een bestaand gedicht voor mij, dan is dat nooit wat ik wel zoû verlangen en ver daar-onder.
Maar van de aandoening, die der-gelijke verzen in mij hebben gewekt, — daarvan te maken een gedichtje, één klein gedichtje, te gelijk volgends bestaande vormen regelmatig en toch precies zeggend het fijnste wat ik voel, — dit zoû een van mijn hoogste wenschen zijn.
Ik hoor dat met de rijmen klein, fijn, rein en kristallijn toch ongevonden ergends wel er een moet zijn.

★

★ Om te maken één versje zonder beelden- of ziele-zichtbaarheid, zonder „Godlijk Leven" maar van één pure melodie en absoluut harmonieus van gang, daar zoû ik veel voor geven. Eén versje, waarvan elk woord zóng, hoog of fijn. Welk een kleinood zoû dat voor mij zijn.
Voor de „Bakker" van Rimbaud, neen, neen, ik geloof niet

dat ik al mijn werk daarvoor zoû geven. Maar voor dat van Verlaine, „mon cœur a tant de peine"? . . .

★

Een absolute Harmonie en pure melodie, dat ís pas Godlijk Leven, niet in gedachte maar in der daad. ★

★

Zondag, 12 December 1897, ochtend

Het bespeuren dat ik hem zoo door en door zie als hij niet kan vermoeden dat ik hem zie, geeft mij zelfs erbarmen met een slang of adder. Dat hij in mijne macht is, *en zonder het te weten*, maakt hem onschendbaar door mij.

★

Er zijn boomen, die zijn als slangen-nesten kronkelend tegen den hemel op.

★

Ik vind waarlijk haar volmaakt. Indien het Liefde is, die mij haar zoo doet zien, is zij waarlijk volmaakt, daar men in Liefde alleen de Waarheid ziet.

De onvolkomenheden geven den laatsten stoot aan de volkomenheid. Zij zijn als de halshaartjes, die argeloos neêrhangen en die het állerliefste zijn. Bij het denken aan die gaat er een licht beven door de spiegelende gedachte.

★

Haar leven is een onbeweeglijk blanke gloeying die, even als wit gloeyend metaal, geen smart maakt in wat het aanraakt.

Haar hand streelt als zij eigenlijk bedoelde te kastijen en doet nooit pijn.

Indien ik zoo als zij het leven zien kon, zoû ik het schoonste kunstwerk maken.

Indien ik zoo als zij het leven kon leven, was ik zelf het schoonste kunst-werk.

Daar het Leven 't schoonste kunst-werk is, is het maken van een kunst-werk iets minders dan het Leven stil en schoon te leven.

Maar voor hen, die eenmaal wetend zijn, is het zoetst te arbeiden om het Onwetende zoo dicht mooglijk te naadren.

★

Daar Zij geheel godlijk is, is Zij geheel onschendbaar. Al zoû zij, wat een dwaze angst mij nog gevaarlijk vinden doet, even zien in mijn bewegend Weten, zoû haar onbeweeglijkheid toch niet verandren. Al wat zij aanraakt, wordt daardoor daadlijk tot háar schoon gemaakt.

★

★ Onvergelijkelijk boven de zotte toeren der árm-zaalge zielehoeren, is haar óngebroken ziele-lichaamlijkheid, één godlijkheid, één maagdlijkheid.

★

Middag

In verteedering heb ik stil staan kijken naar het bladerloos berkeboompje, als een net van fijn gegroeide gedachten, loopend in den hemel uit. Rechts aan mijn oor suisde de wind, maar hoe ik ook luisterde, kon ik niet verstaan wat hij mij toefluisterde.

Toen werd het te koud en ben ik maar verder gegaan.

★

Ach, ik voel mij nog wel eens kijken . . . . in toegeeflijkheid. In toegeeflijkheid naar wat ik in mijn hart aanbíd. Wat ben ik nog verschrikkelijk leelijk. En buiten-dien monsterlijk potsierlijk!

★

Tusschen-beide kijk ik op en spalk de oogen om te zien of al het mooye leven ook is weggegaan misschien.

★

Heerlijk regenweêr. Onder zijn kap keek het blanke gezicht van den knaap naar mij op. Het mijne was onder het zwarte regenscherm. Wat was hij mooi! Wat stonden zijn oogen klaar!

Wij zijn toen telkens tegen elkaâr aan-gedrongen en hebben gespeeld in den donkren dag terwijl de teêre regen-nevel over 't landschap lag.

Maar door een ruk van mij, hoewel zacht-aardig, is hij in 't bosch gevallen op den rand van 't pad, van achteren op zijn hoofd. Hij huilde zoo. Hoe gaauw komt het verdriet in vreugde. Ik heb mij neêrgebogen en hem gekust op zijn te leur gesteld betraand gezicht. Wij zijn heel langzaam naar huis gegaan en ik vroeg telkens of hij pijn had, waar hij pijn had en of hij alleen pijn of ook iets anders nog gevoelde. ★

Heel langzaam zijn wij gegaan. Zoo langzaam heb ik hem nog nooit zien loopen. Onder tegen mij aan, mijn hand zacht op zijn kleinen schouder, die het verst van mij was, zijn bedrukt gezichtje met den puntigen regenkap er boven, een beetje neêrgebogen. Ik ben gelijk-staps met hem gaan loopen. Uit liefheid en zonder het te zeggen.

Och, wat waren zijn schoentjes klein
Op den slikgrond stappend naast de mijn'.

★

Op den heuvel heb ik naar de lucht staan staren. ★
Ik dacht: die kon wel eens iets godlijks openbaren
In eens een mooye roze of gouden plek die niet
Gewoon in 't grijs behoorde. Maar ik zag hem niet.
Toen ben ik afgedaald en zag stil voor mij staan
Het Kind. Rustig en zacht heeft mij dat aangedaan.

★

Maandag, 13 December 1897, ochtend

Ik wil, of eigenlijk: God wil — want ach, het gaat van zelf — mijn lichaam maken tot een lichaam dat doortrokken is van Goedheid. Ik houd dan nu vooral van heel eenvoudge spijzen. Ik nam een heerlijk sneêtje brood met roggebrood, maar toen ging zij een stukje koek daartusschen mij aanprijzen. Ik hoorde

dat ik toen neen dank-je zei op een bespotlijk eigen-wijzen toon. Ik ben er toen maar gaauw op teruggekomen. En heb dankbaar de koek er tusschen in genomen.

★

De maan zoo droevig boven in den nevel, waarin beneden de dof-zwarte baan van 't eikgewas, in 't midden daarvan dof-zwarte hoogre boomenlaan.

Hij lag zoo stil en met een dof gezichtje. Ik ben bij hem gegaan, mijn groot gezicht heel zacht tegen het zijne aan. Hij zei zoo weinig en lag zóó stil. Zijn hand was koud in mijne hand. Met klein gerucht heeft hij zijn armpjes om mijn hals gedaan.

Hij lag daar zoo, geheel gekleed in klein wit kleed. Een witte band was om zijn hoofd. Daar boven waren zijn kleine haren. Bleek en dof was zijn gezicht, waarin zijn oogen zoo groot en licht en donker waren.

Ik had reeds in den nacht een vreemd gegil gehoord. Ik had hem reeds gezien in doffen nevel, in het wit gekleed, met zieke oogen in zijn dof gezicht.

Daarna was ik gaan rijden over smalle kaden vlak langs gevarelijke waters, in een stad waar de zon niet scheen, tot ik angstig met paard en wagen in het water reed, onder de duisternis van 't grijze licht, terwijl Zij angstig in een huis was, waar een diepe gracht om henen was, en hij, die wilde, tot haar niet komen kon.

★

Het zilverwit gelaat van moedertje met fijne vóorlijn, waarin 't staat, met trouwe teederheid bekeken van ter zijd'.

Middag

★ Ik meen mijn slaap zoo schoone woorden te hooren spreken als ik wakend nog niet kan spreken.

Avond

★ Mijn oogen waren als neêrhangende bloemen met strakke

blâren, toen ik, ver van de hare mij het woord „moedertje" uit hoorde spreken. 't Was zuiver, warm en rijk, dat ik mij voelde.

Dinsdag, 14 December 1897, ochtend

De zwarte boomen heb ik zien bewegen en in de verte het zwarte bosch stil staan. Blij-moedig onder den dreigenden regen ben ik op rappen stap daar tegen in gegaan.

*

Dikwijls hoor ik mij niet spreken. Zelden hoor ik mij maar spreken. Is de gedachte beangstigend dat ik misschien verkeerd spreek al de keeren dat ik mij niet spreken hoor? ★

*

Oogen met rooden gloed waren onder den wilden afval der [haren
Wij lagen ter neder in den nacht.
Wij zagen schokkend op in den nacht.
Wat is dat? Wat is dat?
Ik weet het niet. Het is de wind.
Wat is dat? wat is dat?
Ik weet het niet. Het is het vallend vuur.
Wat is dat? Wat is dat?
Ik weet het niet. Het is een huilend kind.
Wat is dat? Wat is dat?
Wie spreekt daar, wie spreekt daar op dit uur?
Ik weet het niet. Het is achter, het is achter den muur.
Het is de wind, het is het vuur,
Het is het kind.

Middag

Mijn oogen zijn goed. Als een gebaar van fluweelen streeling zwenkt de blik soms in een bocht van hoog op zij naar beneên over de dingen heen, gelijk een hand die van de slaap van een blond meisje liefkozend daalt tot onder aan de kin.

Het zinnenleven van met oogen als fluweel de dingen te zien

zoû mij, dunkt mij, voldoende zijn, ook indien dit kon gebeuren zonder dat het gouden lichtje, dat waarschijnlijk van de ziel komt, er in scheen.

★

★ Over de vlakte ben ik gegaan, alleen, mijn hoofd hoog op in den wind. Die suisde om mijn gezicht en deed aan mijn ooren zijn heel prettig geluidje hooren. In 't klein zoo als hij ook wel in den schoorsteen fluit. Van-ochtend hoorde ik ook reeds een vogelfluit die mij trof door zijn mooiheid.

Ik was een schip gelijk met blijde zeilen, dat, plecht-statig, over de vlakte aan komt ijlen. Op den heidedijk merkte ik, dat het gewemel als van een aangedanen liefde-blik, dat ik zag aan den hemel, was de weêrschijning van mijn eigen ziele-oog, die daar bewoog.

In het bosch heb ik geroepen. Ver van achter vele boomen hoorde ik den weder-roep komen. Nogmaals riep ik onder de boomen: koekoek, koekoek. Onzichtbaar, als uit boomen-droomen, klonk de weêr-roep: koekoek, koekoek.

Toen heb ik op mijn pad zien komen fluweelen moeder en blond klein meisje. Die deden ook een wandel-reisje. Van 't meisje hare blonde haren er op haar mutsje vastgewaaid waren om dat zij hechtend zijn als zijden draden.

★

★ Het kleine kindje liep met het windje, die speelde met heur haren, toen zij in eens bemerkte dat er traantjes in haar oogen waren. Zij dacht: dat windje, is dan toch geen goed vrindje als hij mijn oogjes zoo verdrietig maakt.

Woensdag, 15 December 1897, ochtend

★ Het vuur verslindt en brult
De tol kirt morrend op de vloer
Ik zag mij als een blanke teêre vrouw
Zoo bang om dat een zware reus
hare man worden zoû.

★

Wij hadden het kleine meisje tusschen ons opgenomen en voort-gedragen door de lucht. Toen was het kleine lijfje speelsch geworden. Zij boog zich achterwaards, het hoofdje schuin op zij, het mondje open voor de kleine tandjes-rij, de wangen donker-ròze, de oogjes van behagend schalke spelerij, de haren losjes hangend om het halsje waren. Dan zei ik iets en dan weêr zíj, wij deden 't nog en nog eens als een referein. Het meisje woû maar door blijven spelen en niet naar huis toe gaan. Toen viel de paraplu. „Kijk, kom nou-maar gauw, de paraplu die schrikt er al van en hier kunnen de konijntjes 't zien".

★

Zij houden niet van melk
Maar uit de móoye melkkan
Kunnen zij wel vier glaasjes ân.

★

Gij weet het toch? Zij is een zuiver wonder, zij.
Geen enkle andre vrouw is schoon en goed als zij.
Daar moet gij mij maar over hooren
En moog 't muziek zijn in uw ooren.

★

Haar stille wijze van te weten dat ik goed word;
Haar stille wijze van te kijken
Zonder zelf te weten dat zij dáar-aan denkt.
Althands zonder het ná te weten.
Want vraag ik dan:
„Waar denk je ân?"
Dan zoekt zij en vindt gauw
De héel andere gedachte,
die vóor deze in haar was.
O stille blik der schoonst wetende vrouw.

★

Boven op een rooden heuvel. Onder witte zonnetent, waar een driekleur-vlag op wappert, snellen rond drie kleurge ruiters.

Elk van hen zijn paardje ment met de linker hand, de rechter houdt al-door maar den trompetter voor zijn mond. Hoor hoe die muziek klinkt wijl ze aldoor maar rennen in het rond.

Die muziek komt uit den grond van den heuvel waar ze op rijden. Die trompetten houden ze maar zoo wijl dat zoo aardig is.

★

★ Ik heb den heelen dag pleizier. Als ik niet vind wat 'k zoek en eindelijk toch net nog juist, dan lach ik in mijn vuist en murmel: „tierelier". En als ik niet vínd, zit ik maar stil te kijken. Ik weet: het kán, het kán nu niet meer wijken.

★

★ Hoe idioot voelt het nu na
Het leven buiten dichterlijk proza.

★

★ Gij weet: dat Akedysseril
Dat is maar een paskwil.
Dat zullen u betoogen
De knapste Indologen.
Historiesch onjuist!
Zoo was het in Indië niet!
Snapt gij?
Of . . . kunt gij geen Sanskriet?
O jei!
Dan moet gij maar als een vogeltje gaan fluiten,
Want tegenwoordig kunt gij daar niet meer buiten.

★

★ Ik heb een pijpje in mijn mond
Waar 'k heelemaal niet om denk
Ik merk tot mijn verbazen
Dat 'k als een razen-
-de' er in zit te blazen.

★

Ha ha ha ★
Mijn pijpje is mij na-
der dan Kon-foet-sjee
Mahomet of Sjíwa.
O Heere-Jee.

★

Christus noem ik hier niet bij ★
Uit eerbied voor mijn oude-lui.

★

Hatsjie! Ik nies. ★
— „Boroboedoer".
Houd op, ouwe-hoer,
Of ik nies op u.
Uw wetenschap maakt mij verkouden
Ik zal mij liever bij mijn warm pijpje houden.

Middag

Hare blankheid, waar, in het rood en in het lichtend oogen-donker, iets glansde als daauw in rozen en violen, zag perzik-zacht boven het heel donker-vioolkleurig fluweelen kleed.

Toen heeft het scheemrig beeld eener gedachte even door mij heen gebeefd. Daar henen zijn wij toen gegaan. Wij wandelen in den hemel, en in het schoone licht, waar niet zoo ver van ons zacht-gouden gestalten zweven.

Een zilver licht open-baarde zich fel over de vlakte tegen naakte en roerloze gestalten, die zilver-kleurig aan den eenen en licht-zwart waren aan den anderen kant.

Naar de plaats te zien, waar het licht afkwam, was oog-verblindend.

Fluweelen donker hing boven ons, daar achter was het licht-geflonker, dat goud-blank gloeide op iets dat een donker blaauw bed geleek, gemaakt van bloemen.

Gulden gestalten zweefden, in liggende menschenhouding, langzaam voorbij. Ver achter hen zweefden kleinere donker-blauwe gestalten even zoo aan.

Wij zijn hooger op gegaan, en hebben, tegenover de licht-grotten, waar in een licht-gouden zetel een licht-gouden gestalte zat, een kolom van zachte kleuren tusschen den hemel en de aard zien staan.

Avond

Het was een fel, blank wit en rond licht met stralen-stroom. Nog zie ik in gedachte het mijn hoofd zoo fel beschijnen.

★

Ik zette mij neder. Een stem vroeg: „weet gij waar gij zijt?" Ik glimlachte en antwoordde: „ik weet niet waar ik ben."

Donderdag, 16 December 1897, ochtend

★ Ik was zoo bang voor den beer al was de temmer er ook bij. De temmer had een witte pet op. Maar ik was bang dat toen hij even niet keek naar den beer en met zijn rug naar hem toe stond, deze weêr wild zoû worden. De kindertjes waren immers ook er bij, en één jong beertje. Ik was zoo benaauwd toen ik zijn aanwezigheid als warme walm voelde over mij. Toch was de beer wel rein met licht bruin krullende vacht en klare groene oogen zonder vuil.

Maar daar buiten was het frisch en mooi, toen ik weêr liep te turen naar den verren rooden baan en naar het verre rood-gouden strand en het licht-groene en licht-blauwe meer, zo onbeweeglijk en zoo klaar.

★

Het ont-dekken dezer wegen heeft mij aangegrepen, want het was mijner gedachte of die het licht zag worden onder mijne handen.

★

Zilverig gewemel, blauwe lentelucht, muziek en
Mijne gedachte die arbeidt aan het beeld der geliefde.

★

Ik heb een spin gezien en durf het nu bij dertien regels niet te ★
laten.
Was 't nu maar een sonnet over de spin; dat zoû mij meerder
baten.

Middag

Is er van-daag dan niets geweest? Wat hebt gij gezien? ★
Grijs-ròze ebbe als gedreven wolkjes, waar aan de kim de vlakke zee, als muur van edelsteen, blaauw licht en groen licht, uit hun was gedreven en op was gerezen. Grijze lucht, waarin wel een dof getintel, maar niet iets was als teederheid van een grijs oog.

Ik was nietig denkend over verdrietige en nietige dingen, toen dof achter mijn vensterglas en -gaas, de knaap mij zeggen kwam dat de avondlucht toch zoo bizonder schoon was. Zijn stem riep daarna tegenover de lucht rood achter dor boschloover.

Ook zag ik mijn geliefde en ging zij aan mijn zij. Zoo lang ik haar zie, met slechts waterklare oogen haar dan toch zie aan mijn zij, mag geen dag gaan zonder iets moois voorbij.

★

Ik loop in scherts, — maar een scherts die ongedwongen gaat ★
wijl er in mijn gedachte ernst achter staat, — wel eens in 't bosch gearmd met haar in een houding, die ik gezien zal hebben van edellieden — midden- of achttiende eeuwsch, in een tooneel-hofhouding, statig van been en arm en opgezet van borst, het hoofd schuin naar haar overhellend en de gelaatsuitdrukking van hoffelijke minnarij, veel-zeggend zwijgend met kleine oogjes en breeden glimlach of met veel drukte van stijl-stijven zwier haar hm!-mend sprekend van 't natuurschoon en van de millionairen hier. Het zoontje bootst dan wel met zijn klein lijfje na de nieuwe vertooningskuur van zijn heer papa.

De boomen scholen samen met hun meter-lange zwanen-halzen
Denke' er het hunne van en smoezen meêwarig over dit een-
zaam walsen.

Vrijdag, 17 December 1897, ochtend

In het donker, in de zeer donkere schemering, heb ik overdacht of dit nu liefde was. Ik dacht aan hare schoone lang afhangende haren, waar in de laagte, dicht bij het vlossig einde, een lichte golving te zien is als van glansende donkre baren, zoo als zij ook in schuim-ragfijne krulling zijn waar het voorhoofd begint.

Ik dacht of nu die haren, die ik niet slechts schoon vind, maar schoon vind in eene verteedering waaruit eene verheffing schijnt op te varen, voor mij konden zijn als zoo vele zachte snaren, waaróm een melodie even zoû beven, met het glijdend gebaren van lichtlijk speelschen lentewind om korenaren, in een ontroering, die diep uit mijn blij binnenst kwam.

Zijn zij niet gelijk een cither, die mij aan de borst gelegd is, het zachte speeltuig, dat mijn vingers raken en waarover mijn adem gaat.

In donker dacht ik bang of dit nu liefde was.

Toen is het licht geworden om mij heen en kwam ik in een wonder landschap waar een zacht rood licht scheen.

Het was zoo vreemd en heerlijk. Ik stond een oogenblik bedwelmd. Boven mij was een blauwe kleur zoo zacht en schoon als ik nog nimmer heb gezien en roode wolken, niet bleek, maar toch zeer zacht, die naar boven schenen op te stijgen, in het blaauw. Het zachte roode licht om mij, daar hoorde ik zoo innig bij. Vreemd, als met beweging eener ijle licht-gestalte, had het mij in zich opgenomen.

Dit had ik reeds gezien toen met een zoeten schrik ik plotsling opzag achter mij.

Daar was een groene maan, licht groen, half zichtbaar, als het gelaat van een omsluyerd hoofd, in heel licht ròze gekleurden blanken nevel.

*

Het was mij toen of in het aarde-leven iets veranderd was, zóo, dat het niet meer aarde-leven was. Toen ik het witte huisje daar zag staan, kon ik mijn oogen naauw' gelooven. Het was het zelfde en toch een ander huisje.

Dat éene oogenblik, dat naauwlijks den tijd duurde waarin men een oogblik op iets slaat, waarin ik, klaar en blij, twijfelde aan de aardsche werkelijkheid van het witte huisje, was het innigst van mijn heerlijk-zijn in rooskleurigen schijn.

Aan dat witte huisje zag ik te gelijker tijd,
Dat ik was in heerlijk- en in werklijkheid.
In heerelijke werklijkheid.

★

Mijn oogen-blik is als een zachte zonnegloor, die van schoonheid over 't leven droomt.

★

Ik heb iets gezien, waaraan ik hoofdzaaklijk zag dat het klein ★
en rond was, en ook een sterretje van schaduw om een klein rond zonneplekje, dat allebei mij even bezig hield.

★

Het was een zacht getoover: ★
Rooskleur om 't bruine boomenloover
Onder de groene maan.
Ik kon niet verder gaan.
Een wonder deed mij aan.
Ik weet wat het beduidt:
Ik trad in de Schoonheid.

Middag

Ik trad heel langzaam door den zachten dag. Mijn oogen half gesloten, in begrijpende vertrouwlijkheid en van teedere tevredenheid. Over mijn gelaat lag, als roode vogel drijvend in ròze zonne-schaduw, een glimlach. Ik glimlach bijna den heelen dag. Ik was ook schuchter nu 'k mij weêr in dat zacht licht zag.

Als ik achter-uit ga liggen en mijn oogen sluit, komt als een warme ruiker over mij geluksgevoel van lang geleden tijd.

Zacht als een vrouw strekt zich mijn lichaam uit en als een

langzame opploffing van aangenaam aanvoelende warmte komt dat gevoel van vroeger hoog in mij, over mijn bezwijmende gedachten.

Vreeslijk vriendlijk, dat het mij juist dan ontmoet en mij zoo als een rijkaard inslapen doet.

Het is zeker omdat het onder de zichtbare gedachten al-door geweest is diep in mij, en als die wijken eens even komt kijken, om de moeder te gelijken met wie alleen ik overblijf, als de kindren slapen zijn.

Zoo als een moeder-nachtkus op kinder-aangezicht is het voor mij.

Zoo als het licht van de moeder, die na al het spelen nog even toeft, en dat voor zij slapen door hun ooghaartjes de kindren zeer gerust stelt.

★

★ Ik ontwaak wel eens bedrukt. Zonder gevoel en koel is dan de wetenschap van mijn geluk. Maar met handenklappen op de beenen springt het lichaam op.

Saturdag, 18 December 1897, ochtend

Een zoo-genaamde boek-beoordeeling moet zoo zijn, dat zij ook goed is, ja, eigenlijk nog beter is, indien noch boek noch schrijver er in worden genoemd.

Het doel toch is om te leeren weten en om te weten leeren wat de Waarheid is.

Dit wordt het best geleerd door de Schoonheid.

Een boekbeoordeeling moet iets zijn, waarin een deel der Waarheid schoon wordt uitgedrukt.

De schrijver en zijn boek kunnen alleen belangrijk zijn als praktiesch voorbeeld.

★

Ik besef nu en dan, dat ik aanhoudend aan de oppervlakte der Schoonheid leef.

Zoo dat *elk oogenblik* door indieping of bewustmaking iets is

dat, aan den anderen kant, door kleinere of grootere bloeyingen van schoonheid en waarheid heen, uitkomt in de goddelijkheid.

In der daad is elk oogenblik de blik van het oog van God.

En het komt er maar op aan dat gevoelig te beseffen.

★

De zon is de gouden appel van Gods oog, waaruit de blik schijnt waarin de mensch niet kan kijken.

Middag

Ik heb zoo gestreden in den nacht. Ik heb den strijd wel gevoeld, maar niet gezien. Ik was op den strijd niet voorbereid. Ik lag toch zoo ellendig neer. Naast mij had zich gestalte van vredige zachtheid te slapen geleid. Ik strekte den arm naar haar uit en raakte haar aan 't zachte haar. Zij heeft ook iets gezeid, maar zoo dicht bij, was ik zoo ver van haar. ★

Ik had zoo'n pijn. Ik ben gevlucht naar verre stad. Ik kwam daar 's avonds aan. Daar ben ik slapen gegaan. Maar 's ochtends zag ik niets dan de leêge vlakte, 't zwarte huis en de roode lucht.

★

Een licht oog staat zoo zacht onder zijn dakje
te schijnen.
Ik buk mij onder dien schijn en
kus oogen
die voelen aan
als bloemeblaân.

★

Zij stonden allen stil
En strekten over mij hun armen
In sprakeloos erbarmen. ★

★

In mijn stille kamer in mijn zachte schemering had zich een kindje met blonde haren te slapen aan mijn borst gelegd, haar oogen dicht. Wit was haar kleine kleed, blank was haar klein gezicht.

Toen zij ontwaakte kende zij geen der dingen die om haar henen waren.

Zij wist niet waar zij zich te slapen had gelegd, en dat mijn borst en armen haar bedje waren,

Toen heeft zij alles een voor een gezien,
In de hooge stilte om ons heen.

Zondag, 19 December 1897, ochtend

Ontwaak, kindje in het witte kleedje, in het leven. Hoe zacht bewegen in het ontwaken even heen en weêr uw kleine leden. Doe uw zachte oogen stil open.

O ja, het is verblindend licht. Sluit ze maar even weêr. Ziet gij het blanke licht wel schijnen over uw oogleden teêr. Hoort gij wel het moederlijke ruischen van geluiden.

Open uw oogen nu maar weêr. Kijk, ziet gij wel, dat zijn uw handjes en uw voetjes, dat is uw witte kleedje, dat zijn de heideplantjes, dat is de grond om op te loopen, dat is de weg, dat zijn de sparreboomen. Sla uw blauwe oogen op in uw aandachtig klein en blank gezicht naar daar heel boven. Dat zijn allemaal kleine zwarte takjes van een berkeboom. Dáar boven, daar overal, dat is het gouden licht.

Aan het handschrift is de hoedanigheid van het werk te bespeuren: grof onregelmatig en onzeker, regelmatig en zekerder, fijn en bleek, bevend van teederheid, en zoo voort.

Iets wat in geenen deele goed is, weigert de pen langzaam en duidelijk op te schrijven.

Gij kunt doorzetten en het dan tòch schrijven, maar altijd heeft even de pen geweigerd.

Middag

★ De lucht was grijs, maar daar door heen toch, naauwlijks merkbaar blaauw. Die blauwe tint was ook tegen de verre groene sparren aan. Flaauw zag ik haar daar staan. Een flauw lichtplekje was in de lucht nog hier en daar.

Ik zag een snelle wending van haar hoofd, met blijden stillen

lach plotsling naar het kind toe kijkend, over wien wij spraken. Ik zag nog eene waarvan ik niets meer weet. Er zijn er zoo vele, zoo vele, bijna even veel als oogen-blikken, waarin ik haar heb aangekeken, en die ik alle zoû willen wedergeven.

Ik vroeg hem met mij te gaan. Hij was juist vadertje aan 't spelen en wat verdrietig dat hij dat spel verlaten moest. Hij liep maar snel en zwijgend voort. Een hel roode pet was op zijn hoofd.

Een dichte mist was nu om alles henen. De zwarte boomen flaauw daarin verschenen. De heel dichtbije waren duidelijk maar zagen er triestig uit. Menschen in hun kleêren kwamen ons dicht voorbij. In de verte liep een zwarte gestalte met beenen en was al in de mist verdwenen. Toch was plotsling een mistwolk, zwaar als een vlakbije donderwolk, doezelig geel licht achter mij en een andere laag en flaauw lichtend blaauw voor mij.

*

Groote holle oogen onder één spitsboog van wenkbrauwen lijdend saâmgetrokken. Mager en kleiner bleek gelaat voor droeve stut van doffer haar. Achter de vensters overal dichte donkere mist staat.

In-eens zag ik haar daar, waar zij stond. Zij had een vreemden mantel aan. Donker en klaar was haar mooi gelaat. Duister bruin was het haar. Het was mij vreemd en schoon. Ik was, geloof ik, vervreemd van haar.

*

Wat ik wil is: Liefde voor haar gevoelen, die liefde zeggen en in die liefde haar. Een Liefde, waarin alle harts-tochten van liefde als zoovele vlammen samen komen tot één, blanken en onbewogen, vuur-licht-gloed heen om het beeld van mijn gevoel voor haar.

Maar het is zoo moeilijk om ook maar éene beweging van iets volkomen liefs naauwkeurig weêr te geven. Het even ophooren naar kindergeluiden en dan het hoofdje neêr maar snel weêr lezen gaan, met een vingertje op het open boek om de plaats niet te vergeten, bij voorbeeld. Dit kan ik niet wedergeven.

Zoo is er een manier, waarop soms het oogje in het hoekje van het oog komt naar mij kijken, dat is zoo iets liefs en teêr. Dat is misschien mijn teêrst geheim. Ik denk heel stil in mij, dat nooit een ander zoo is aangekeken. Het is een zich verloren geven van de ziel, die zwijgend zegt: vin je mij lief, ziedaar, ik geef mij over.

Er is dan geen gedachte in het oog, alleen de volkomen verdwaling in de liefde, die het in het mijne ziet en het weten dier verdwaling.

De ziel is spelend in een hoekje gevlucht juist om zich stil te kunnen geven.

Dit is het liefste wat ik gezien heb in mijn leven.

Maandag, 20 December 1897, ochtend

Hoe is het mogelijk, dat wanhoop en groote droefheid verkeerd zijn, daar zij toch zijn groote bewegingen van de Liefde, die voortkomt uit de Helderheid, welke ik God noem.

Ach, zijnde buiten de Helderheid, kan ik dit niet beseffen.

Want zelfs in Helderheid heb ik alleen het aangevoeld, maar 't niet geheel beseffen kunnen.

En nu denk ik in twijfel: hoe meer ik bemin, dat is: hoe meer de Liefde in mij is, hoe dichter ik bij God ben. En als ik, de Liefde niet gevoelende, óók niet wanhopig of in groote droefheid ben, bemin ik toch minder datgene, waarom mijn wanhoop of droefheid wezen zoû.

Ik weet dat ik met wanhoop of droefheid ongelijk zoû hebben, want zij, wier leven Goddelijk is, zou niet in donkre wanhoop of diepe droefheid zijn, om dat haar liefde-vreugde voor het gehéele leven te zacht en veel zoû schitteren om dien eenen donkren afgrond heen.

Daarom bemin ik Haar met liefde, die meer dan harts-tocht is, wijl zij mij geleerd heeft hare Liefde, die meer dan harts-tocht en die godlijk is.

De dag is schoon, maar ik zit droef en dof ter neêr.

★

Ik was verzonken in teederheid en weemoed, mijn hoofd lag op mijn werk neêr tusschen mijn handen, mijn oogen bijna gesloten. Ik besefte dat ik iets nederschreef, wat niet geschreven worden mocht omdat het zonder Liefde of Godlijkheid, het liefst verschijnen der Goddelijke Liefde weêr wou geven.

Toen ben ik plotseling ontwaakt wijl door een hand ik stil werd aangeraakt, wier aanraking ik naauwlijks werd gewaar, zoo zacht was zij, en eene stem van liefde zei: „mijn lief, wat doe je daar?"

★

Ik schrijf meer dan ik ben, terwijl ik meer moest zijn dan schrijvend schijnen.

Ik heb beseft, dat het gewaarworden van smarten, terwijl daar achter toch iets als een zékere troost van schoonheid blijft, goed is, en de smarten daarom niet minder diep en zuiver.

Middag

Afdwaling

Ik heb alleen mijn vleesch en brood gegeten. Ik was bedroefd en bang voor het leven, dat komen zoû. Om mij heen was licht gouden lichtschijn. Ik deed het gordijn ter zij en werd getroffen door de bizonder zuiver blaauw-lichte lucht-kleur, die was boven mij.

Een schoone knaap, die, door zijn wit blank gelaat met groote zwart donkere oogen, en haardos, wild en toch misschien half opzettelijk zoo gemaakt, een jongen edelman geleek uit vroeger tijd, toen in Italië en elders de edellieden een schooner rasvoorkomen hadden dan in onzen tijd, naar ik meen, — zat met mij aan.

Hij was verrukkelijk door de onnadenkende blijmoedigheid en zuivre gracelijkheid der edele kinderen. Mat blank was zijn gelaat en schoon gelijk zijn oogen, met hun glans en zóó houtskoolkleurige zwartheid als men wel aan geboomte ziet dat vóor de ondergaande zon staat in een heldren dag. Zijn haar, waarvan bij de kruin er eenige in veertjes-vorm waren, stond hem als een jachtmuts uit de huid van edel wild gesneden.

Twee uur na den maaltijd ben ik ontwaakt uit zoo zwaren slaap als zich zelden van mij meester maakt.

Toen is een schoone vrouw tot mij gekomen. Ik wist wel dat ik in een nieuw land was gekomen.

Met een vrouw in fluweel gekleed en met roode koonen ben ik samen gegaan.

Toen ben ik weêr in mijn oude land teruggekomen.

Uit de schaduw der zacht aan 't voorhoofd rustende hand van eene die onder zonneschijn naar verren dwaler tuurt, zag een onbeschrijfelijk liefelijk en zacht vrouwengelaat mij aan.

Ik ben gaan wandelen op een plaats waar de lucht vlekkeloos rein was. De zon scheen er klaar en schoon. Ofschoon het dag was, brandden er lantarens langs den weg, wier licht in den dag niet verbleekte maar fel scheen. In de huizen brandde een licht van laayenden goud-gloed. Maar toen de zon langzaam verdween, zag ik een heel fijn purper het reine blank van mijn horizon kleuren.

Dinsdag, 21 December 1897, ochtend

Ik heb een vrouw zien staan, de armen hingen achterwaards, het hoofd was opgeheven, de oogen staarden dof en wijd, die zagen iets verschrikkelijks, de stem, die riep: Help mij, help mij. Ik ben opgestaan en tot deze vrouw gegaan. Ik ben nedergeknield en heb mijn hoofd gelegd tegen den boezem eener vrouw en hare liggende hand lang gekust.

★

★ Na dat lichten waren opgestoken, uitgedoofd en weder opgestoken, is de nacht gekomen, die donker is.

In den donkeren nacht waren mijn oogen gesloten. Eerst hebben zij ver van mij een flaauw schijnsel gezien. Daarna hebben zij gezien dat het schijnsel verdween en alles was zwart.

Wie schelt daar zoo gehaast aan de deur, wie schelt daar aan de groote deur? Wie schelt daar zoo heftig aan de deur in den nacht? Wie schelt daar, wie schelt daar, in den nacht, aan de deur?

Wie komt daar? Wie is daar binnen gekomen? Wie gaat daar met gedruisch in den nacht door het huis?

Wat stommelt daar zoo? Wat stommelt daar zoo aan de trap in het huis?

Het lampje is uitgegaan. Wie heeft het lampje uitgedaan? Wat is dat? Wie holt daar, wie hollen daar op de trap op en neêr in den nacht? Welk volk holt op de trap, op de trap? Mijn bed is koud, mijn hoofdkussen is hard.

Wie is daar in de kamer gekomen? Daar is een aan de kamerdeur. Ik heb gehoord, ik heb gehoord, iets aan de kamerdeur.

Wat dreunt daar? Wat dreunt daar? O God, wat dreunt daar om het huis zoo dol in het holst van den nacht? Wat dreunt daar, wat gilt daar voorbij om mij? Wat gilt daar zoo hel aan mij voorbij?

Middag

Alle deuren gingen wijd open en een kleine man is fluks binnen geslopen. Helder groen licht werd de kamer om hem heen. Goud en rood licht in de andere kamer scheen. Met een duimpje en wijsvingertje als een kleine tang heeft hij mij een handje gegeven. Hij is op zijn billetjes zitten gegaan. Schoentjes een broekje en een jasje had hij aan. Zijn hoofd leek op een geplukte haan. En hij heeft een grappig verhaaltje gedaan.

Zoo als een hartelijk lachende Heilige lacht, heb ik er om zitten lachen, met een goedaardige blonde baard, een ròze gezicht en fluweel-bruine waardeerende oogen:

Wagenvoerders hadden in den nacht een doode in zijn kist weggebracht.

Zwaar gingen de wagens door den somberen nacht.

Maar aan een herreberg gekomen en een borrel bestellend aan hun oome, den kastelein, hadden zij de stem van den doode vernomen, die ook om een borrel vroeg.

De schrik den wagenvoerders om het harte sloeg. Zij zetten het op een loopen. De kastelein met een wit gezicht patste de deur achter hun hielen dicht, met een helle gil in het nachtelijk licht.

Maar zij moesten toch teruggaan, d'een slofte aan den jaspand van den ander aan.

Zij zagen den doode bij den kop van hun paard staan.

En hij was zoo gezond als een visch, die eens lacht met dwazen mond om dat-i zoo lekker is.

Woensdag, 22 December 1897, ochtend

Met verscheidene blijdschaps-strijkages heb ik door mijn hoog wit voorportaal den kleinen man uitgeleide gedaan. Hij was blijkbaar een toovenaar en had mij veranderd in een nar. Anders begrijp ik niet waarom ik telkens zoo gracieus kuste het puntje van zijn rooden neus, waaraan een klare droppel hing.

Daarna ben ik eerst een beetje in 't zonnetje gaan loopen. Daarin heeft mij een dolle lust bekropen. Ik dacht: daar moet een feestelijkheid zijn, een zondvloed van gebraad met gouden saus, van ooft en kleurgen wijn Vlakten vol rund en wild aan het spit, boomenlanen van geel en rood, blaauw en groen ooft moeten er zijn, en fonteinen van geel gouden en purper rooden wijn.

Ik heb mij toen gestoken in een wambuis van groene zijde, in een broek van goud en rood mijn beenen en buikje beide. Een hoed met witte struisveer had ik op mijn dikke roode lachende kop. Ik ben op de zilvren tinnen van mijn witte huis gaan staan. Gouden trompetter aan den mond met scharlaken vaan er aan.

Ik heb saâmgetrompetterd van allen kant boeren, burgers en edellui van Gooi- en Eemland.

Zij zijn gekomen als in droomen van rijke fantazie. Ik dacht: nu is er geene van om mij henen waar 'k niet op nederzie.

Daar zag ik die staatsiekarossen, en daar de boerentroepen hossen.

Er waren er zooveel gekomen. 'k Zag er als takken zwaayende in de boomen.

En tot laat in den nacht na het festijn, zag ik overal in 't rond, op den grond, de schaduwen der beenen nog dansen in den maneschijn, zoo als anders daar de schaduwen van boomtakken wel zijn.

Middag

De Goede Geest spreekt:

Gij hebt slecht gedaan. Zoo ver van mij dwalen te gaan.

Gij zijt een gods-dienst-stichter in zoo ver gij den dienst van

God gesticht hebt in u zelf. Voel nu hoe gij alleen zijt en verláten en slecht. Hoor naar de woorden: Godlijkheid, Teederheid, Geluk .... en zie u daar ellendig staan. Wat hebt gij gedaan? Gij zijt met den slechte medegegaan. De daad is niets. De ziel van de daad is de gedachte. 't Is uwe ziel, die 't slechte heeft gedaan.

Er was tot u gekomen een man in wien gij Goedheid hebt gelezen. Hij heeft van u weggenomen al uw droefenis en vreezen. Hij heeft het licht gemaakt om u heen, groen licht van hoop om de teedre gestalte uwer wit-gekleede aanbedene heen, goud en rood achter het groen de vreugde en liefde scheen.

Met hem was ik binnen gekomen. Gij hebt mij wel gezien en dacht mij aan te biên een rein festijn met heilgen vreugde-wijn. Maar ook de andere was binnen gegaan en ach, hem hebt gij beter verstaan.

De lichte kleederen van drie schoone jonge maagden hebt gij als een gemeene roover buit gemaakt en daarvan een feestgewaad voor den afzichtelijken booze gemaakt.

Toen is het een woeste kermis geweest. Tot hij u naar den stal bracht als een beest.

Donderdag, 23 December 1897, ochtend

Ik ben door een landschap gegaan. Het was er wit en schoon maar eenzaam en koud en er scheen geen zon. Ik heb daar een kind ontmoet. Het was niet schoon maar zag er zoo vuil en verlaten uit. Het keek tot mij op uit zijn arremoed. Ik heb zijn kleedje dicht gemaakt. Want het was zoo koud. En het is weêr van mij weggeraakt.

★

Het komt in alle schrijven van welken aard ook, alleen aan op de precizie. Hierop komt het aan: om, indien gij alleen dorre heesters hebt zien staan, en er gaat een gedachte door u heen dat die heesters dor zijn gemaakt door iets, wat vroeger wel de „hand van God" is genoemd, maar *gij hebt niet* dat, wat men een hand noemt, boven de heesters *gezien*, — hierop komt

het aan: dan alléén te schrijven, dat gij dorre heesters hebt gezien en niet te liegen, dat er een „hand" bij was.

Middag

Ik weet nu niets. Nooit ben ik zoo ver afgedwaald geweest, ik ben een vreemdeling in het ontdekte land geworden. Wat heb ik gezien dat mij het spoor zoû kunnen doen hervinden?

Ik heb iets gezien aan de wenkbrauwbogen en de oogen van een kind, dat ik beminde. Ik weet niet wát. 't Was meen ik, dat hij toen schoon werd en 't was toen hij zijn hoofd van 't vensterlicht afwendde.

'k Heb dunne witte wolkenvlagen in een bedekte blaauw en witte lucht gezien, waar maar flaauw zonlicht achter scheen.

Ik heb het kind gewacht en na lang wachten hem op mij toe zien komen in blijden draf.

Ik ben aan een land gekomen, waar ik vroeger wel eens geweest was maar nu in lang niet meer. De zon scheen daar een beetje meer en onder de zon, daarvan gescheiden door een smalle wolklaag, viel een weemlende dof roode stralenregen neer.

Daarna zag ik een groot en gouden oog naar mij toeschijnen, maar het was als leeg en zonder blik. Om de gouden pupil was het rood, als met bloed beloopen, zoo als 't daar onder wenkbrauwvorm lag.

Ik ben te huis gekomen bij mijn ziek lief. Ik heb voorzichtig de kamerdeur open gedaan en ben toen even gebogen stil blijven staan, in houding van een man, die, in de verte diep onder lage takken, zijn verloren kind in een bosch slapend wedervindt.

Ik heb er over gedacht wat toch zoo bizonder lief wezen mag in iets liefs dat daar ter neder ligt, onder het witte dek, en waarvan alleen zichtbaar is het kleine witte lieve gezicht.

Ik heb eerst een vingertje genomen en daarmeê zoo heel eventjes heen en weêr gedaan. Hoe merkte ik het verschil tusschen dit vingertje en een gewonen vinger. Toen is de heele hand in de mijne gekomen. Wij zijn gebleven hand in hand.

Ik zag hare oogen rijzen, tot halverwege waar zij mijn blik

zouden ontmoeten, en dáar even stil blijven, waar zij mijn blik gevoelden zonder dien nog te zien. Zij waren dof, zoo zwaar als zij beladen waren met teederheid. In godlijk mededoogen weerspieglen zij de liefde mijner oogen.

Toen zag ik hare oogen geheel opgaan en onze blikken in elkander gaan.

Wij hebben onze blikken neêrgeslagen, wij spraken niet, en in de stilte heb ik geneuried een wijsje zóo teêr, alsof het was een wiegelied.

Vrijdag, 24 December 1897, ochtend

Genre-stukje

Uit het venster van mijn klein wit huisje, de armen over de borst gekruist op het kozijn, heb ik gekoosd met mijn in 't wit gekleede lief, die lag in groene kastanje schaduwschijn. Maar achter haar schoon hoofd hebben wij nog een muur, en toen 't lief kozen hier lang genoeg had geduurd en zij dacht dat ik weg was, heb ik door een hoog venster in dien andren muur mijn hoofd gestoken. Toen zag ik op haar neêr en heb haar weêr zacht lachend toe-gesproken.

Middag

Ik heb gezien de handen der moeder om de leden der kleine kindertjes. Armpjes en beentjes liggend om hande' en arm der moeder. Iets heeft mij daarin aangedaan. Wat weet ik niet meer. Het was alles blank en ròze, en waar de kleine leden samen kwamen met die der moeder, daar was fijne schaduw. 't Was of dàt vooral mij zoo bewoog.

★

Het is aangenaam te gevoelen, dat wanneer men moede is, de dichterlijkheid weg blijft. Wijl men dan bedenken kan dat als men niet moe is, zij er voortdurend min of meer ís.

Daar mijn lichaam tegenwoordig mijn ziel is, is mijn ziel moe als mijn lichaam moe is.

★

Bleek goud het pad. Verder was alles wit: de lucht, de boomen tot op hun fijnste stekeltjes, de heestertwijgen, het gras met al zijn halmpjes. De kleine zeide dat wij waren in eene groote webbe van wit. Van dicht bij gezien blijken langs alle takjes fijne regelrechte rijtjes van heele kleine gelijke witte kruimeltjes gelegen te zijn.

Saturdag, 25 December 1897, ochtend

Ik denk aan haar gelaat, zoo als het is wanneer zij nederligt met neêrgeslagen oogen maar niet slapend, zoodat de oogen naar beneden geopend zijn en daar op iets neêrzien. Blank is het boven de fijne wenkbraauwbogen, die zacht zwart zijn van kleur, die zoo lief en fijn zijn te gelijk als had de hand van Onzen-lieven Heer bizonder teêr bewogen toen hij de dakjes maakte boven de oogen, waar-uit zijn licht zoû schijnen op mij neêr.

Daaronder liggen de ooge-dekjes, groot, zacht en blank. Hun smetteloze blankheid ligt neêrgevlijd boven het teêre roode blozen der wangen als reine moeder-schijn boven bloeyende kindervreugd.

Aan de ooge-dekjes is lange zwarte franje tot bescherming en sieraad van de oogjes als zij slapen gaan. En als een stralenkrans om hunne schoonheid heen is die wanneer zij opengaan.

Ik zie zoo gaarne haar gelaat wanneer haar oogen open zijn. Maar als haar oogen zijn gesloten is het of iets nog teerders in mij open gaat.

*

Het kinderlijke ròze en rood van haar kinnetje, mondje en wangen
is zachtjes heen geleid
als een verlangen
naar de blankheid
der moederlijke vrede
van haar voorhoofd en blanke oogleden.

Zondag, 26 December 1897, ochtend

Ik liep in Kerstmis-ochtend. Alles was zoo wit en stil. Ik dacht aan een klein pas geboren kindje in witten gloed en aan een mannen-aangezicht met smart-verwrongen trekken en doornenkroon om 't hoofd. Toen mocht mijn oog aan blauwe lucht een groot wit kruis ontdekken. Hoog achter mij zag ik een stoet witte gestalten zweven, in lange gewaden, de armen hoog geheven naar een hemelplaats van waar een wit licht scheen. Ik stond stil, mijn hoofd had zich opgeheven. Het licht, dat over de witte aarde een blanke en lichtròze nevelgloed verspreidde, was verblindend en ik beschermde mijn oogen met de hand om naar de plaats te zien waar de licht-bron niet zelf was maar die er zeer aan was nabij. Daar zag ik iets, licht aan den hemel, gulden van kleur, zacht en teeder, maar wat ik zag was iets dat meer dan licht en meer dan kleur was, en bij wiens vermelding geen kleur-, noch aard-aanduiding misschien gebezigd worden mag, wijl die het onbegrepen wedergeven. Ik dacht: nu zie ik iets zóo schoons; dit is schoonheid van den hemel, niet weder te geven door aardsche verbeelding.

En op dien dag, terwijl ik was zoo innig samen met het leven, dat ik poog weêr te geven, is doffe droefenis wreed over mij gekomen, meer en meer, met wanhopig misbaar, ach, bij het zien van ieder klein gebaar van het mij toevertrouwde leven, dat beter in stille geheimenis van liefde gebleven waar'.

Ik gevoelde mij een verrader, die de diepste schending pleegt om dat hij uitspreken wil wat slechts in heiligheid van stilte kan leven.

In mijne droomen is een groote ramp gekomen.

Middag

Ik ben in twijfel. Hoe moet ik dit verstaan? Want ik her-inner mij, dat in de Helderheid, toen de Liefde in mij begon te bewegen, en ik, als onder trilling van vloeibaar kristal in mijn verbeelding de kleine hand zag, die ik woû noemen als het voorwerp van mijn teederheid, innigste stem duidelijk in mij zei dat dit niet uitgesproken worden mocht.

„Veel is te teeder om gedacht, en meer nog om te worden uitgesproken."

Wat kan, dat mag. En het gevoel van iets zóó teeders, dat het niet gezegd mag worden, beteekent machteloosheid om het juist te zeggen. En door het onjuist zeggen van iets heel fijn teeders, beleedigt men en geeft ten spot waarvoor men eerbied vragen wilde.

Maandag, 27 December 1897, ochtend

De eenzame weg was wit. Er waren groote witte planten ombuigend zoo als een fontein naar alle kanten. En kleine boomen die geleken witte rozenboompjes. De grond was als bestrooid met stof van diamant en schitterde even overal.

Langs verschillende wegen ben ik gegaan tot dicht bij waar het menschengejuich was; maar tot hen dorst ik niet te gaan.

Ik was beschaamd over het schoeisel mijner voeten, treurig in zijn arremoede. En het hunne is zoo glinsterend en blij om rappe voeten.

Een matte lampenschijn van blanken lichtbol in den nevel met roodachtigen rand bescheen mijn witte land.

Toen ben ik ingekeerd tot mijn ziek lief, die heeft mijn hand genomen, en terwijl zij verhaalde en ik zat te droomen over haar en haar verhalen, deed zij haar hand even uit mijne hand om iets te wijzen, en toen weer in mijn hand.

Ik ben in den duisteren nacht gegaan waar eeredienst was voor het Kind, en in het donker is naar zijn beeld bevend mijn schemer-gouden teederheid gerezen.

Daar buiten stond ik in het kille donker. Terwijl ik daarin voort bewoog, tastte het kind naar mij en reikte zwijgend van omlaag mij zijne kleine hand.

De wolken hangen somber over mijn witte land.

Middag

Als een gevangene in droeve cel tusschen de zware staven van het kleine zoldervenster door, zag ik door mijn oog-venstertje een kleine plek ver hemelblaauw.

*

'k Zag ín het hemelblaauw een hooge en groote baan heel ★
kleine witte wolkjes zóo in eene figuur met de schijnende zon samen, dat in 't eerst de wolkjes een baan van witte zonneschijn in licht-blauw schaduwveld geleken. Zoo als die figuur daar was gevoelde ik dat zij iets voor mij beduidde, zonder dat ik juist wist wat.

Misschien was 't maar alleen, dat ik mij weêr verwondren zoû zoo dikwijls ik de bestand-deelen van geheel anderen of tegenstrijdigen aard tot eene harmonieuse figuur zie worden in de lucht.

★

Ik liep en zag niet waar ik was. Er kwam een hoog licht door ronde opening schijnen. 'k Zag toen dat mijn verblijf blaauw was gelijk een schoone dag. Van 't venster af een witte schaduw over 't blaauw gewelf lag.

Dinsdag, 28 December 1897, ochtend

Nu is boven mij alles weêr duister grijs geworden. Twee malen heeft het kind mij iets gezegd, dat ik onthouden moest, maar het is mij ontgaan. Het kind weende en wilde niet bij mij slapen gaan.

In den nacht heeft een stem mij gezegd: „Gij zult dit ooilam goed bewaren en er heel goed voor zijn."

O, die daar neder ligt, met het lieve witte gezicht onder donkere haren, ik zal, ik zal u sparen.

★

O zie mij zoo niet aan, met holle oogen in het lijk-grijs gelaat.

★

Toch heb ik nog genoegens: een vest dat mijn lijf zoo goed omsluit en met vele zakken, waar kleine voorwerpen innig wonen.

Zij zijn te vrede in hun warm en gezellig buurtje en vragen niet naar meer. Een mijn draagt aan zijn oppervlakte soms heel ★
gezellige menschen-buurtjes.

★

★ Word nooit een ernstig jonkman, met een staatsmans-voorhoofd en plooi van scherpzinnige nagedachte in het voorhoofdvel boven den neus. Blijf altijd blank en rimpelloos, leuk en blij.

★

Ik hoor de klok gaan. De Tijd gaat voor-bij. De afbeelding van een vrouwenhoofd met ledige oogen ligt voor Eeuwig zwijgend, het gelaat naar boven, nabij mij.

Woensdag, 29 December 1897, ochtend

Ik heb u lief. Het is mij zoet dit neêr te schrijven. Ik zoû wel al door dit alleen maar willen denken. En telkens weêr het schrijven neêr.

Ik heb eene begeerte, waar van ik zelfs niet weet of die wel goed is, en die is te weten of al bemin ik u zoo veel ik kan beminnen, dit waarlijk Liefde is, zoo als mijn begrip der dingen zich Liefde voorstelt.

Zoo als de blanke dag gezien wordt achter lijn van klimop, die haar niet recht omlijst, maar in zachte rondingen, die mooyer zijn dan iets rechts, liggen uw haren om het teeder lichtende blank van uw gelaat.

Ik noem het lichtend wijl het te zien voor mijn gevoel dikwijls dat is wat voor een donkre kamer daglicht is.

Ik besef dof dat mijn gedachte, wanneer zij aan u denken gaat, de meeste kans heeft hare harde stijfheid te verliezen en zich te ronden in haar gang gelijk de gracelijke klimop en uw lieve haar.

Ook heb ik wel bespeurd, ná dat het was gebeurd, dat in de houding van mijn lichaam, in de lijn die van het schuin genegen hoofd langs hals en schouder ging en die met de zachte lachrondingen van het gelaat en met den stand van 't even toegebogen lichaam in beteeknis samen ging, en dat in de beweging van het achterwaards treden uit dezen stand, in den over-gang van de stille beschouwing van u tot het verdere leven weêr, — iets was wat deze schoone lijnen geleek, ja wat voor mijn aan-

voelen lichtelijk geleek den allerliefsten terugtred waarmeê gij wel van ons staande samenspreken scheidt na dat wij samen iets hebben goed gevonden.

O dat scheiden na dat ik zoo stil met schuin gebogen hoofd bij u gestaan heb, — het is als een ontwaken in iets warms uit iets koels, dat meer dan deze warmte was maar in die warmte eerst tot besef komt. Het is of dan de leden weêr gaan bewegen in het warme leven na dat zij in iets koels geweest zijn, waarvan de warmte de heerlijkheid zelve toch niet beseft, maar alleen zóo: dat zij zelve zoo heerlijk is om dat zij uit die koelte voort komt of er aan is verbonden.

Als van een uit zoeten slaap in warmen zonneschijn ontwakend naakt klein kindje, voelen die eerste levensbewegingen, — bewegingen van heerlijke gedachten aan kleine levensdingen, — dan aan.

Uit zoeten slaap van samen zijn met u, ben ik dan tot een heerlijk leven weêr geboren.

Middag

De wolken zijn alleen in zoo verre massaas waterdamp als het menschenleven een chemisch proces is.

Heeft het menschenleven een anderen aard of beteekenis, dan hebben de wolken ook een andere beteekenis of aard.

★

Van al waar aan ik heb gedacht, heb ik aan U het meest ★
gedacht. Veel meer dan de helft van mijne gedachten, zijn voor U geweest.

Sinds mijn kindsheid, sinds veertien duizend en zes honderd dagen is er geen dag geweest, waarop ik U niet zag en mij daarin behaagde. En zag mijn oog U niet, dan heb ik dag en nacht uw beeld toch voor mijn innerlijk gezicht gedragen.

Diep rampspoedig en leelijk ben ik geweest gedurende langen tijd, maar toch héel zelden maar één oogenblik zóó leelijk dat ik Ú leelijk zag.

Ik twijfelde aan mijn liefde voor u. Niet aan uw grenzenloze beminnenswaardigheid en niet hieraan of ik iets of iemant anders meer beminde dan u. Maar hieraan of mijne liefde iets gemeen heeft met de groote liefde, die door menschen wel is gevoeld.

Zoo lang mijn verstand mijne liefde niet waarlijk kent als groot, zoo lang ik die liefde niet kan zeggen in een heerlijke muziek, die ik telkens aanvoel, geloof ik aan hare waarachtigheid nog niet.

Liefde is iets dat aanwezig is of niet, en voor langer of voor korter tijd, zoo als een mensch is in een huis, en daar is voor een uur of voor een jaar.

Alle teekenen waar te nemen, die blijken doen, dat men gaarne bij iemant is of aan hem denkt en daar bij zelf zich te weten bizonder van natuur, fijn van gevoel, levendig van verbeelding, — dat alles samen is nog niet liefde.

Eerst op den dag, dien ik verwacht, wanneer ik onder mijne handen op het papier de woorden zien zal: hoe zij zich schikken tot een zoo schoone muziek, dat die mij geheel bevredigt, op díen dag en slechts zoo lang die muziek-wording duurt volkomen, zal de Liefde in mij bestaan en misschien door dien korten tijd van zichtbaar bestaan haar voort-durend ongezien bestaan in mij bewijzen.

Zoo dacht ik, wijl dof en zonder eigenlijk te zien, mijn oogen bewogen en het doffe gloren mijner flaauw schijnende ziel in mijne blikken doelloos tuurde en zich verplaatste voor mij uit.

Ik hoorde buiten den wind hevig gaan om het huis en zag een angstige klaarheid kijken door mijn ruiten.

Ik zag toen hoe gij daaronder te slapen laagt, zoo geheel onbeweeglijk, het blank-witte gelaat onder het donker haar, en geheel door zwart omgeven.

Ik ben u genaderd en stil gebogen blijven staan, met teedere nieuwsgierigheid neêr ziend op uw gelaat.

Ik ben nog dichter bij gegaan, ik heb mij over u gebogen en vlak bij uw gelaat u toegeglimlacht. Een oogenblik meende ik

te zien dat in uw slaap uw trekken tot een glimlach zich bewogen.

Toen ben ik te-rug gegaan en heb de zwarte duisternis al meer en meer om ons zien komen. Ik heb heel voorzichtig gedaan om uw slaap niet te storen; maar toen ik de lamp bracht, zijt gij ontwaakt en van mij weggegaan.

Ik zag u mij lieflijk groeten. Gij waart geheel in wit gekleed. Gij had in uw oogen de kleur der angstige klaarheid, maar zij scheen zacht geworden en een gouden lichtje bewoog er in. Het was als zacht sterre-gestraal.

Toen zijn wij diep in duisternis gekomen. Ik was zoo moe en angstig. Plotsling vroegt gij of ik daar geen licht zag. En ik zag het licht. Wij zagen beiden in den nacht een droevig licht, dat wij nog nimmer zagen. In den donkeren nacht bij het vreemde licht heb ik mij van u afgekeerd, in den zwarten nacht bij het vreemde bleeke licht.

Toen het dag werd om mij heen, boven mijn hoofd een ster op mij toescheen.

Toen ben ik tot het Oosten gegaan en was verbaasd door al de schoonheid, die ik zag. Uitkomend voor de blank-lichte lucht zag ik een hooge lange brug en ver daar achter pracht van licht en kleuren. Maar heel in het verschiet, laag aan de kim, de stad van mijne liefde zoo schoon rood gekleurd, als ik nog nimmer iets van roode kleur zag.

Ver van de stad af, maar dicht bij mij, was eene woeste worsteling van donker zwarte en helder roode scharen.

Middag

Ik was zoo blij, dat ik dit zag, en hoorde de roode en zwarte vanen wapperend tegen elkaar ingaan, al zag ik het zoo flaauw, dat ik het naauwlijks van waayende roode wolken door zwiepende zwarte boomtakken heen gezien, kon onderscheiden.

Want in den laatsten tijd had ik zoo weinig maar gezien: dat ★
langs mijn weg, terwijl ik voortbewoog, de boomen allen stil

bleven staan, verder een rij licht zwarte bladerloze boomen daar staan, altijd bijna iets lichtre kimmen bij donkere lucht, en anders haast niet meer.

*

Het komt mij voor dat als ik blij was, ik eigenlijk begreep blij te zijn maar het niet was. Blijheid en geluk even zeer en van elkaâr verscheiden gevoeld als het verhemelte van twee spijzen den smaak proeft en verschillend vindt, — is mij dat werkelijk ooit gebeurd?

Vrijdag, 31 December 1897, ochtend

Ik heb u lief. Ik heb u altijd de schoonste gevonden. Ik dacht oppervlakkig: zij is de schoonste en ik heb haar lief; dan kwam daaronder de gedachte: dat zij zoo schoon is, verbeeldt gij U maar wijl gij haar gaarne moogt; maar, in de diepte, dan toch weêr die, dat gij in werklijkheid de schoonste waart.

Voor dat mijn wezen uw wezen nog kon naadren, toen ik uw zichtbare schoonheid alleen zag als zoodanig was mijn gevoel voor U gelijk de gevel van een huis, waarvan ik nu het voorportaal ben ingetreden.

Maar dat gevoel was niet gelijk de gevel van een kathedraal. Mij komt te binnen herinnering aan U uit onzen eersten tijd. Gij zaat voor zijn venster en achter U was zoo onmetelijke en felle helderheid van luchtgewelf en horizon, dat uw gestalte er zwart door werd, zoo van mij uit gezien.

Het was mijn uur van U meest beminnen uit dien tijd, toen mijn gedachte mijmerde aan het werk, dat zij zoû mijmren om U henen.

Ik zag toen die onmeetlijkheid van zilverlichte kleur als een verheerelijking om U henen.

Ik dacht er toen niet aan of die mij lichtte van U uit of dat het anders was. Maar nu heb ik begrepen, dat uw zwartheid mijner liefde slechts zoo innig mooi kon schijnen, wijl zij de zichtbre zijde was van eene, die in het felste en zoetste onmeetlijk licht verdronken was.

Nog zie ik uw bovenste haren, hoe die als teêre aâren waren, zoo als men wel in marmer ziet, waarmeê een donkerder figuur, daaraan geheel overgegeven, in het groot wit vervliedt.

Misschien was dat gevoel ook wèl gelijk de gevel van een kathedraal. Ik heb in kathedralen zoo tenger vormengrijs in zoo teêr kleurenlicht zien schijnen, dat ik wel eens gehoopt heb van mijn werk te maken een kathedraal van teederheid om uwe beeltnis heen.

Maar neen, maar neen! 'k Zie nog wel niet hoe ik der kathedralen teederheid met ronde en onstraffe schoonheid van lenteboomgaard zal vereenen, en weemoeds weenende beek scheidt hier mijn werk in tweën; maar ik zie voor mij toch als een duidelijker beeld van mijn verlangen mijn werk in diamanten helderheid van godlijk schoonen dag de als een wonder gelijktijdig witte en zacht roode bloesemboom van uw leven omvangen.

Middag

Om de zon nog eens goed te zien, ben ik den heuvel op- ★
gegaan. Ik kan er niet in kijken, maar loop er gaarne in en laat hem schijnen op mijn wang. Hij was een geweldig licht. De heele kant, waar hij was, was een en al lichtbrand. Maar zijn schijn was zacht en naauw' aanvoelbaar.

Ik ben teruggegaan en zag met sterken blik van saamgeknepen oogen de donker gouden boomen staan, waar langs ik liep. Ik ben stil blijven staan om naar den zachten wind te hooren in het gouden loover. Toen werd ik zonder iets te zien getroffen. Ik keek op en in lichten zoeten schrik zag ik hoog aan de lichtblauwe lucht de zachte zilvre maan.

Ik toefde nog een oogenblik. Het was daar goed te zijn. De hooge boomen stonden onbewegelijk op grond van schaduw en zacht zonnegoud.

★

Met saâmgeknepen oogen ziet men dikwijls beter, dat is waarder, dan met heel open oogen. Daarom ben ik zoo blij, dat de zon werkelijk zoo laayend licht is, dat er goud boomen-

loover en gouden grond is, dat werkelijk de maan zilver en de lucht blaauw is, en dat dus heusch de aarde is het paradijs.

Saturdag, 1 Januarie 1898, ochtend

Daar is iets voor mij uit, misschien wel om mij heen, in de kamers, dat ik nu en dan merk, maar met geen woord kan aanduiden. Het beweegt, maar is ijler dan nevel; het gelijkt het bewegen van blik uit groot onzichtbaar oog. Ik kan er eigenlijk niets van zeggen, dan dat het iets is dat in beweging is.

★ *Zondag, 2 Januarie 1898, ochtend*

Waar ik toen was, zaten twee vogels op twee takken van een boom tegenover elkander stil op en neêr te wippen. Zij zaten hoog en helder in de lucht en zoo onbeweeglijk, dat ik twijfelde of zij niet bladen waren van den boom. De een zat met zijn zwart profiel voor de witte lucht naar den ander toe te kijken. Maar na een oogenblik zag ik, dat hij zijn hoofdje gekeerd had naar de andere zijde en dus bewogen had.

Toen was er plotseling luidruchtige beweging en riepen zij iets. Ik zag ze den boom verlaten en, mij met hun vlucht mede stil draayend, laag verdwijnen achter fel groene statig met hun lange franje gedrapeerde sparreboomen, tusschen wier takken door egale felle licht-goud-gloed te zien was.

Daar rees er weêr een van de twee achter van-daan aan de andere zijde, die met fel geroep hooger naar grijze lucht verdween. De andere scheen daar achter dan te zijn gebleven.

Ik wendde mij en schreed voorwaards met schroom. Vlak voor mij stond vol-uit een sparreboom in een zoo volkomen helderheid, waarin zweemen van licht blaauw en goud opgelost schenen, dat zij als tastbaar was.

Ik keek naar boven en zag dat er heel hoog boven mij, geenzijds een ruimte waarin het klaar licht was, een effen vlak was, blaauw van kleur. Ik zag nog boomen, die op schepen geleken, wier afhangende tuigage in den wind heen en weêr beweegt.

Maar nu werd ik verrast daar, recht voor mij uit, heel ver door een bosch van staken en touwachtige dingen heen een rosse gloed en een vuur-rode ronde schijf mij verscheen.

Dat scheen iets bizonders en heerlijks voor mij te zijn, want ik bleef er naar staan kijken alsof daar het beste te zien was. Voortgaand, keek ik telkens of achter de verre vale struiken dat rood nog te zien was, dat daar was als een brand. Maar na eenigen tijd ging mijn hoofd achter-over en zag ik dat ik op een plaats was waar het ontzach-lijk hóog was. Een zwarte figuur als een zwerm kleine vogels, naderde snel uit het Zuiden, veranderde van vorm, ging hoog boven mij voorbij. Beneden bewoog een figuur als een mensch, op een breeden grijzen baan, niet ver van mij.

★

Grijze scharen, die iets zóó teeders en donzigs hadden, dat het mogelijk rijen engeltjes waren, maar mij dacht helaas, dat het wolkjes waren. Ik kan nog niet zien en nog niet hooren. En noem wolken wat engelen zijn en wind de stemmen der engelenkoren. Ik zag een gouden gedaante met een langen bazuin; maar kon haar niet herkennen. Ik ben blind en alleen.

Middag

Ik kwam in een kamer, waar een pop zoo groot als een mensch ★
op den grond zat. Hij had een gladden kop en akelig lachend gezicht. Rondom hem er waren, die betreurden, dat hij niet leefde. Hij had strak open hel blauwe oogen, een ovaal gezicht en aan de hoeken hoog opgetrokken roode lachlippen.

'k Heb langen tijd mijn blik vast op hem gericht. Toen is hij eerst voor-uit-geschoven op de vloer. Ik heb mijn blik niet van hem afgewend. Tot dat hij eindelijk kwam over-end en heel tot leven, met knippende oogen, sprekenden mond en knikkend hoofd. Ik geloof nu dat het een droom was.

Maandag, 3 Januarie 1898

In mijn leven werd iets verschoven, toen bij mij, in avond- ★

vreugde, menschengestalten hebben bewogen. Rood was hun wangenkleur. Zwart-purper was de wijn. Ik zag oogen blinken. Ik heb gekust.

Ik ben zoo moe. In zwart donker zag ik tintelend zilvren lichtpunten flitsen. Mijn hoofd kwam op, mijn hoofd zeeg neêr, terwijl ik waakte bij mijn slapende geliefde. Ik heb haar stem gehoord, die tot mij sprak in het duister oord. Zacht om te hooren is haar levensadem.

Ik ben zoo bang.

★

★ Het is wel prettig om een beetje ziek te zijn. 38 graden koorts. Ik ben nu heerlijk warm, handen, voeten, alles. Er is een soort van warme nevel die van mijn hoofd uit over de omgeving heen hangt. De lamp wordt klein en zoetjes weêrspiegeld door de theepot.

Het is heerlijk met de oogen gesloten te zitten en niets te doen of te denken. Alleen in dezen toestand is het mij aangenaam geheel zonder gedachten te zitten. En de dan kleine levensgeruchten in de stilte te hooren.

De ziel wordt niet bespeurd, alleen reminiscensen. Toch had ik een heerlijk oogenblik met het witte kindje op mijn schoot, half onder mijn groote kleed, met haar verbonden vingertje. De teederheid vereenzelvigde zich met de koortswarmte.

Maandag, 10 Januarie 1898, ochtend

★ Terwijl ik boven stond en een ander beneden, viel langs de treden van een heel hoogen donkren trap een kleurige appel af. In het nachtlijk donker heb ik het kleine voorwerp in mijne hand genomen waarmeê uren te voren haar hand onwetend had gespeeld terwijl zij over heel iets anders sprak. Dit te bedenken bracht liefde in mij voort.

Ik heb opeens gezien dat ik in een lichtkleurig en glazen huis ben onder een blaauwe en parelende lucht, in een atmosfeer die een vervoering is.

Woensdag, 12 Januarie 1898, ochtend

Ik heb u lief. Het is mij of ik wolken, die achter elkander zijn, op zij moet doen, omdat te zien wat voorstelt mijn gevoel voor u. Om het dan eindelijk, daar achter, mij ont-dekt te zien. ★

'k Herinner mij hoe ik gedacht heb, dat bij de woorden „ik heb u lief" mijn verdre woorden zoo schoon eene beweging zouden vormen, dat zij geleken bloeyende takken van een vruchtboom, die bloeyen in en, men zoû zeggen naar, den blaauwen zonne-dag.

★

Ik heb zoo lang gekeken naar de bloemplant, die bij U staat. Het zijn maar kleine blauwe bloemetjes. Maar toch nu zoo, in 't midden van de winter. Wat staan zij op hun lange stengeltjes hoog boven hun groene bladen uit. ★

Met blijdschap hebben wij gezien dat als de avondlamp komt zij verandren van kleur en ròze en mooyer worden.

O ja, ik zie het ook, o ja, nu zie ik ook, die heele kleine witte bloemetjes pas geboren. Die nog onder de blaadjes zijn, en die er ook bij hooren.

★

Wij hebben gevaren. Weet gij wel? Het moet zoo zijn. Op het meer, in den nacht, in den maneschijn. Van de oever, onder de donkre boomen, waar kleurge lichten hingen, is de muziek tot ons gekomen. ★

Bleeke sterren waren om de maan. Die had zilvren schijn om uw handen gedaan. Wat was uw gezichtje zacht en teêr. In de maneschaduw, op het flonkerend meer.

Middag

In de hooge stilte, op de donker en lichte baren ★
Zwegen wij zachtjes tot elkare

In den warmen wind
Van de verre boomen
Klonk de zoete muziek
Telkens weêr
En dan weêr niet

Toen is het gekomen.
Uit mijne droomen
Kende ik het wel.
En denk dat het Liefde heet.
Gij waart gekleed in teêr wit kleed

Ik heb gezien, dat uw oogen zijn
Als een meer in den nacht, in den maneschijn.

*

* Alleen, alleen met u te zijn
Op het nachtlijk meer, in den maneschijn
Uw handen, uw kleedje, . . . gij met mij . . .
Ik ben zoo verwonderd
Zoo na bij U te zijn.

Hoor de muziek . . . zijt gij van mijn . . .
Dit is wel het meer.
Zie, heen en weêr
In het water deint
De sterrenschijn

Is dit de zoele zomernachtwind?
Is dit de geur van de donkere linden?

Is dit de verre oeverklank
Is dit het meer van mijn droomen
Zijt gij, zijt gij tot mij gekomen?
Is, onder de boomen, het feestgezang?

O, gij zijt schoon!
O, uw oogen, o, uw oogen

* * *

* Ik ben zoo diep bewogen.
Dit kan niet zijn
Waarlijk voor mijn.

O hoe even
Beven
De haren om uw gelaat

Zijden gordijn
Waar de maneschijn
Stil in glansen gaat

Ach, hoe teêr
wuiven heen en weêr
draden zilver licht
om uw aangezicht

1.

Nu zijn wij verre
Nu zijn wij in het verre land
Mooi is het hier, niet?
Ziet gij al die sterren?
Die flonkeren bij ons zoo niet.

2.

Kijk, die boomen
Met den lichtschijn er onder.
Kijk, het blauwe meer is hier.
Nu is het donker
Maar toch veel mooyer
Dan een rivier.

3.

De hooge bergen zijn zoo mooi
Die zien wij nu niet
Zij zijn zoo mooi, zoo mooi
Als men zelden iets ziet.

4.

O wat een licht en goud en kleuren
O wat een open deuren
Is dat een huis?
Bij ons in 't land
Zijn de huizen niet zoo mooi
Als in dit verre land.

5.

Kijk, zij doen de lichten uit
O wat wordt het nu donker
O wat is het stergeflonker
Ver weg en donker
O leg uwe hand
Heel zacht in mijn arme hand.

Donderdag, 13 Januarie 1898

★ Het was donker, ik was zoo moe, ik lag zoo dof. Een zachte stem heel lief iets vroeg. Toen heb ik het niet gedaan. Ik heb een zieke koud en verlaten laten gaan. Hoe kwam het toch? Ik weet het niet, ik kon het niet, het was zoo gaauw voorbij.

Wij waren in duisternis ver van elkaâr gedwaald en konden zelf niet weten wat wij deden. Toen is een licht op ieder onzer neêrgedaald en zagen wij ons zelf. Ik deed om wreed genot mijn eigen liefste leed. Zij redde een armen hond, die in het ijs beklemd lag, en die nu woest tegen haar opsprong.

Saturdag, 15 Januarie 1898, middag

O wat loopt gij lief, over het kleed. 't Is of uw zachte tred wel weet, dat ik er bij ben. Maar hij weet het niet. Want toen ik laatst kwam kijken hoe gij deedt, aan de venster-ruit, waar gij mij niet kondt zien, zag het er nog liever uit.

Maandag, 17 Januarie 1898, ochtend

Ook mijn lichaam leeft Eeuwig in het oogenblik der Eenheid.

Eeuwig beteekent niet van langen duur; Eeuwig beteekent zonder duur.

Wat ben ik anders dan mijne Gedachte?

Dat ik verouder en naar den dood heen ga, bemerk ik slechts door op een zekere wijs te denken.

Maar denk ik op een andere wijze, dan bemerk ik 't niet.

Als ik het niet bemerk, bestaat het voor mij niet.

Als ik geen spiegel heb of in den spiegel alleen zie het betere leven in mijn oogen en gelaatsuitdrukking;

Als ik zoo bezig ben met schoonere gedachten, dat ik, stil voor mij heen ziend, 't rimplen mijner handen en 't grijzen van mijn baard niet oplet;

Als ik zelden leef in herinneringen of die alleen bespeur als schoone beelden, tusschen wie en het thands geziene, tusschen wie en mijn slaap-droomen en fantaziën ik geen verschil zie, namelijk geen *eigenlijk* verschil, — dan maakt de veroudring van mijn lichaam geen dieper indruk in mij dan het wisselen der seizoenen in een verliefde, die slechts denkt aan schoonheid van zijne geliefde.

Zoo als een schilder in een landschap alleen iets moois ziet, waar iemant anders dat niet ziet, zoo kan het zien van onzen geest zich richten op het tijdlijke, zoodat het slechts de Eeuwigheid daar ziet.

*

De Waarheid. De Waarheid is dat we in den Hemel zijn of ★
daar nabij. Die maar van zelf heel goed en stil is en zonder nagedachte of die, af-wijzend alle af-leidende gedachte maar stil verlangend wachtte, die zal eens op een dag terwijl zijn adem gaat hooren de woorden van voor langen tijd, hoe die tot hem worden gezeid, en in zijn brood en in zijn wijn zal God zelf hem tot spijze zijn.

Hij zal het brood en den wijn nog met iets anders dan met het zintuig proeven en weenen van een geluk, dat voor velen geen vreemd geluk meer moge zijn.

*

Hoe zoû de plaats, waar men proeft zich met God zelf, die ★
het beste van den hemel is, te voeden, iets anders dan de hemel kunnen zijn.

Waar God is, is de hemel. Want de hemel is immers de hemel, om dat die de plaats is, waar God is.

*

Ik had gister-avond op-eens een vlijmend zoet gevoel in mijn ★

hoofd, en dat ik nog niet kende. Het was een wellust van gedachte. Het was toen ik dacht aan een uur, waarin ik bijna poëzie heb gemaakt. Ik weet niet of dat wel goed is.

Misschien dat wat eigenlijk gebeurd moest zijn, toen mijn gedachte en haar beelden zich in de nabijheid der poëzie bevonden, nu, als een vervloeying in het ledige, afzonderlijk geschiedde, zonder door de verbinding met gedachte en beelden, tot daad van poëzie te worden.

Misschien ook dat het slechts een voorsmaak was, van 't geen, te samen met het andre, mij nog heerlijk zal gebeuren, het eerste werken van een tot nu toe werkeloos en onontbeerlijk deel.

Middag

★ Door 't donkre park ben ik gegaan. Ik zag den zoeten gloed der lampionnen tegen het zwarte loof der boomen aan. Telkens achter zwarte boomen zag ik weêr die gloed opdoomen. 't Was of uit dien gloed der boomen. Zacht iets op mij toe kwam droomen. Zacht en vreemd, ik zag het aan. Ik voelde mij zoo heerlijk gaan. Achter de verre zwarte boomholen. Beefde op eens de muziek van violen. En eene vreemde goudkleurige klaarte. Zag ik op eens onder 't verre geblaârte.

O, wat een licht!
Er stonden er, ach,
Die zoo vreemd rustig bewogen
Maar ik trad in het licht
En een wondere lach
Had mijn gelaat overtogen.

Toen is het geschied
Wat geschiedde, wist ik niet
O wat een goud
O wat een licht
Ik hoorde de muziek
En al de stemmen niet
Gij waart reeds lang voorbij gegaan
Toen ik mij daar zoo stil vond staan
En al het licht zoo bleek werd.

Dinsdag, 18 Januarie 1898, ochtend

Ik heb gewandeld over een mij wel bekenden weg, waar niemant ging. In den zwaren nist zag ik toch in de verte een kleine gestalte dwalen.

Kleine bloemetjes, die als zij jong zijn heel licht zijn van kleur, maar bij het ouder worden donkerder worden tot zij heel donker en gerimpeld sterven, beefden mij tegen.

Wandelend door den mist hoorde ik van verre een kind mij roepen. Stil staand, riep ik ook. En hij riep weder, vragend waar ik was.

Ik heb wachtend gekeken naar waar de weg zich afbuigt tusschen de witte struiken, maar heb hem niet zien komen.

Ik heb het kind gevonden in een sombre kamer, bleek en koud. Hij had mij niet geroepen en mij niet roepen hooren.

Toen dacht ik: Het is goed. De dingen stonden zoo stil en goed. Een kannetje, dat ik wel ken, daartegen kwam lichtelijk iets door mijn oogen beven.

Het was daar groen en schaduwen, die geleken naar schaduwen van smalle boomenstammen, waren op het bleek verlichte groen.

Een wezen, dat mij wel scheen een lieve vrouw te wezen, bevond zich voor dat groen. De kleur van haar gewaad was wit. Glansend oranje geel, als een groot sieraad, was boven-aan aan haar gewaad.

Aan hare voeten zaten schoone kinderen. Zij hadden blanke, zeer verlichte gezichten. Zij hadden kleine roode wangen. Zij hadden blauwe oogen. Zij zagen mij aan. Zij zagen mij soms wel verwonderd aan, maar spraken toch. Zij schenen mij goed te kennen.

Ik begreep niet goed, hoe ik daarbij behoorde.

Ik kon het niet gelooven, dat het waarlijk zoo was.

Een licht er in ons midden was, geel goud van kleur. Het was zacht en onbeweeglijk in de stilte en duisternis.

★

Te midden van de ranke takken van de schemering, zag ik mij in een blijde worsteling met een half donkren knaap. Hij had groote glansend zwarte oogen in een wit blank gelaat. En zag soms stil naar mij op als naar een hoogen vreemdeling.

Door mijne gedachte toog een vreemde huivering.

Mijn God. Van waar was Die op eens gekomen. Van waar was Die neêrgedaald. Door welken ingang was ik daar gekomen. Hoe hadden wij in donker elkaêr aan-geraakt.

Mijn God, wat zijt gij schoon in donker. Hoe hebt gij in donker mij wéêr gevonden.

Middag

Op eens kwam er een zachte verlichting om mij henen, in den tuin en in de kamer. Toen is Zij mij verschenen. En heeft tot mij gesproken.

Toen ik Haar niet meer zag, trad ik buiten mijn huis, denkend daar nu alles wel heel schoon te vinden. Ik had van binnen uit daarvan reeds iets gezien en vond mij niet bedrogen. Alle boomen, zelfs alle dorre eiken, prijkten met schoone, diamantkleurige sieraden, waaruit ik beurtelings vele kleuren, bizonder zuiver en met een zachte felheid mij toeflonkeren zag. En, waar ik ging, hingen zij aan de takken, als druppels, overal, alleen te schitteren of te schitteren met kleuren. Ik zwierf maar zwak wat rond. Tot ik kwam aan een dal, dat geheel met fellen witten gloed vervuld was, als een damp van licht. Daarachter en daar door heen, scheen een ander, zóo hevig, licht, dat ik er niet naar kijken kon. Ik wilde een weg overschrijden om aan het dal te komen. Maar toen viel van boven een kille regen op mij neder met dreigend geluid, en ben ik terug geschreden.

*

En vele malen ben ik langzaam gegaan voorbij het vensterglas waarachter ik hare gestalte zag en nederig als een bedelaar begroette ik telkens haar.

Het Eten en Drinken is een der drie of vier groote verrichtingen waaruit het Schoone Leven bestaat. Het is wellicht de Schoonste Handeling.

Begrepen door de zintuigelijk-natuurlijke aanschouwing in vereeniging met de mooiheidlievende gedachte, — zij, die de menschen-samenleving ziet als iets van verschillende graden mooiheid, naar wier kleuren, vormen en bewegingen het aangenaam is te kijken, — is het reeds de hoogste stijging van den mooyen dag.

Waar het Leven zich beweegt in de richting der vergoddelijking, — is het een der drie of vier hoofdzakelijke bewegingen, waaruit het Godlijk Leven bestaat.

Op de bruiloft van Kana heeft Kristus het groote Etens- en Drinkensfeest geheiligd.

Maar aan het Laatste Avondmaal heeft Hij het Eten en Drinken doen kennen als de meest innige vereeniging met de Godheid, als de meest waarlijke Vergoddelijking.

*

Die reeds dronken is, behoeft zich niet te bedrinken. Daarom zal hij, die den heelen dag, minder of meer, dronken is van Schoonheid of van God, in het uur dat hij verzwakt, slechts weinig drank behoeven om zijne dronkenschap op te houden. En soms zal het water hem dienstiger zijn dan de wijn.

*

Bij het leven in de richting der Goddelijkheid verzinnelijkt de Ziel zich. De Ziel wordt één met het lichaam. Zoo dat de opwekking na den maaltijd, die in het alleen-zintuigelijk leven wordt waargenomen, in dit leven ook bestaat, maar nu getransfigureerd tot opwekking der Ziel.

De zintuigelijke en gemoedelijke vroolijkheid na het Eten wordt ziele-vroolijkheid.

In plaats van dus zich de pleizierige schouwburgzaal te ver-

beelden, waar men heen zal gaan, of zich te vermeiden in kleurige jeugd-herinneringen, ontmoet men in zijne zuster de Heilige Maagd en in zijn broertje het Goddelijk Kind.

*

Men is zelf speler en toeschouwer te gelijk bij een tooneelspel, dat goddelijke werkelijkheid is.

*

Er is verwantschap tusschen het gedrag van den Engelschman, die zich Feestelijk kleedt om aan den Maaltijd te gaan, en dat van den Roomschen priester, die zich mooi aankleedt om de vergoddelijking van het Eten en Drinken te gaan vieren.

*

Men nadert niet de schoonheid of heiligheid door „zijne gemalin toe te voegen": „lieve, laat ons nederknielen en den Heer aanbidden."

Men nadert de schoonheid of heiligheid door den toon waarop, door de houding en gelaatsuitdrukking waarmeê, men aan zijne vrouw vraagt waar onze pantoffels staan.

Er zijn vrouwen, die zoó zijn, dat de man die vraag slechts in een háar toon benaderenden toon, — maar volkomen onopzettelijk — behoeft te doen, om het begeerde Doel zeer nabij te zijn.

Die toon is dweepend noch geestdriftig, en eigenlijk even min zacht of teeder. Die toon is alleen eenvoudig en gewoon, maar dát in een mate of op een wijze zóo, dat er geen bijvoegelijk naamwoord bestaat om hem aan te duiden.

Middag

Het Goddelijke geschiedt aanhoudend. Alle oogenblikken, alle bewegingen behooren daartoe. Indien gij samen zijt met een ander, en gij merkt niets op en er is in u geen ontroering, dan is er, terwijl gij 't u onbewust waart, toch iets goddelijks gebeurd.

Hoe dieper gij u daarna bewust kunt maken wat er gebeurd is, des te meer zal uw besef het goddelijke naderen, het goddelijke, dat toen gebeurd is.

★

Ik gevoel mij zonderling in een toestand, waarin niet gezondigd kan worden. Ik dacht dat men, wanneer ons leven op deze wijze min of meer .... goed wordt, angst en afschuw van de zonde of het slechte had. In sommige schakeeringen der goed-wordings-toestanden is dat ook zoo. Maar heden, bij voorbeeld, niet. Ik meen zeker te weten, dat welk door mij te plegen misdrijf ook, weinig indruk op mijn gedachte zoû maken. Het lijkt mij alles geheel onbeduidend. De oorzaak is waarschijnlijk een onwillekeurig besef van een aanzienlijk vermogen over de bewegingen der gedachte, zoo dat ná, en om zoo te zeggen ook gedurende, een misdrijf mijner handen, mijne gedachte daar van geen weet zoude hebben.

Donderdag, 20 Januarie 1898, middag

Er zijn, geloof ik, weinig dingen, die ik aanhoudend wéet, ook van degenen, die mij zeer na zijn. Alleen in bepaalde oogenblikken wéét ik iets eenigszins zeker.

Ik weet b.v. dat ik aangenaam vind om een eenvoudig melodietje muziek te hooren; maar ik weet níet: wat mij gelukkiger maakt met muziek of met poezie in aanraking te komen.

Van zùlke wetenswaardigheden naauwkeurig op de hoogte te zijn, ware mij veel waard. En toch van díe, weet ik maar heel zelden iets.

Vrijdag, 21 Januarie 1898, ochtend

Dit is mijn woning met zijn lieve donkers en zijn vreemd ★
kwijnend licht. Buiten staan mijn boomen dor en in de mist te treuren. Maar op mijn gordijnen zijn de bloemen, die te vallen schijnen in bevallig zwenkende lijnen, waar andre dansend opgaan, met hoofdjes, behaagziek achter-over geneigd om mij wat op te beuren.

★

★ Ik weet zoo weinig van mijn lotgevallen. Het is mij soms of ik zeer groote afstanden heb afgelegd. Ik herinner mij wegen, waar duister-witte mist stond, lampen, die werden aangebracht en uitgedoofd, zwart-donkere nacht, eene deur, die zich plotsling opende en het felle licht, waarvoor ik de oogen neêr moest slaan, van eene lamp, die eene needrige maagd met neêrgeslagen oogen en het hoofd beschroomd geneigd achter het behoedzaam gedragene, mij binnenbracht.

Ook stonden er in één vertrek duidelijk twee lampen te schijnen, één bij een man, een bij een vrouw, wier licht zich niet vereende.

Ik was in verre groote steden. In eene daarvan in de groote kamer van een huis, die bizonder licht was door verscheiden vensters aan de voor- en aan de achterzijde. In 't midden zat een man, die veel eenen mij wel bekenden tooneelspeler geleek, en zijn gezicht was scherp verlicht, vooral zijn oogen, die valsch en angstig schenen. Zijn handen waren koud van angst voor de mededeeling, die hij van mij verwachtte. Maar toen hij speurde dat die niet kwam, werd hij welwillend en bood spijzen aan mij en die mij vergezelden.

Ik was in andre kamers, waar veel om mij gebeurde. Zusters waren bijeen, dochters met oude moeder, kleine kinderen met moeders en grootmoeder. Zij spraken zeer, gelijk een teeder hovenier van zijne bloemen, van gouden, blonde kinderharen, die zij daar zagen, hoe die zoo schoon van zellef krullen en vallen met het gebaar van klimoprankjes, die aan 't einde van hun val zich zelf steeds weêr optillen, wijl zij zoo luchtig vallen, dat zij toch weêr even opwaards zweven. Als men de haren van het kind te samen bindt, krullen er aanstonds weêr liefelijk te voren van onder 't lint, hoorde ik wel zeggen. Maar ik was er machtloos bij en kon mij niet verstaanbaar maken.

In een ander huis, heel ver van daar, heb ik gedaan wat ik vroeger voor groot kwaad hield, maar het was nu geen kwaad. Alles was vreemd en duister.

Ik zag een gouden ring van trouw, die aan uitgetrokken vrouwenhaar boven het water hing. Ik zag een komediespeler.

Zijn oogen rolden in dwaze scherts, dat die er pijn van deden. Ik zag een boosdoener met bebaard gelaat, het hoofd gehuld in donkren mantel, met zijn wapen en in schemerdonker dreigend toegebogene gestalte, een argelozen knaap bedreigen, die angstig week.

Middag

In den hemel is het heel heerlijk ★
In den hemel is het even heerlijk als op aarde.
Als gij uw oog ontsluit
Zult gij wel eerst niet weten waar gij zijt
En dood-stil kijken uw oogen uit.

Hier zijn de menschen heelemaal in 't licht.
Het licht is overal, waarin zij de mooye kleuren
Van elkanders kleeren kunnen zien
Licht is om hun handen
Licht is om den lach van hun gezicht.

Zoo als een duiker in het water is,
Zoo zijn zij daar in een prachtig licht,
zoo dat zij alles, alles kunnen zien,
Hoe mooi of het wel is.

★

Ja, de lucht is prachtig blaauw.
Ik kan u niet goed zeggen
Waarom hij zóó mooi toch is.
Het is, het is
Om dat hij eigenlijk een groote spiegel is
Waarin het zieltje, waarin het zieltje,
Zoo als dat is in het oogenblaauw
Van een klein meisje, dat u wel gelijkt
En niet ver van u af staat,
Zich bekijkt.
Neen, zie niet om,
Je kunt haar niet ontwaren,

Geen randje van haar kleedje,
Geen vlokje van haar blonde haren.
Zij is zoo heel dicht bij je
En toch zie je haar niet
't Is dáárom dat de hemel
Er zoo prachtig uitziet.

Saturdag, 22 Januarie 1898, ochtend

Tot de goede levenskunst behoort telkens bij het betreden van een kamer het gevoel te hebben alsof men van een verre reis komt en voor 't eerst, of wéêr na vele jaren, de woning van een geliefden vriend betreedt, het gevoel met den streelenden oogen-blik van: „is dat die kast?" en met den glimlach van „wat heb je dáar?"

★

★ Wat doe ik allemaal? Niets dan de heerlijkste dingen. Ik wacht op verrukkingen. Ik beoefen de liefde. Ik heb er mij meê verzoend meer op Bellamy en Wiselius dan op Dante of Shakespeare te gelijken. En nu ben ik heel gerust. Ik verlang niet anders dan dat mijn gegeven geestelijke vermogens normaal werken. Van zelve volgt daaruit, dat mij dat bevrediging geeft.

★

'k Ging door een landschap, waar de wind zich had gericht tegen mijn glimlachend gezicht. 'k Liep er een beetje naar te hooren. Soms was hij ver af, maar zoemde dan in eens weêr in een klein dor boompje aan mijn ooren. De zon kwam ook, links achter mij. 'k Dacht: zoû ik er naar kijken en keek al half ter zij, maar snel keek ik weer voor me. Waartoe er in te kijken. 't Is genoeg als ik hem maar zie schijnen. 't Was iets bizonders, dat ik telkens weèr woû zien of hij zwak of krachtig was, en zonder dat ik wist waarom, mijn hoofd te vreê weêr telkens van hem af moest wenden.

Onderwijl hield mijn gedachte zich prettig bezig met het vergelijken van mijn werk met dat eens diamant-bewerkers.

Ik dacht hoe prettig 't was al die glansvakjes en schitteringetjes te zien, maar dat te midden van al 't water-klaar en zilverig gespiegel en geschitter ik zeer verlang naar 't oogenblik waarin, van uit den diamant ik dien eenen gloeyend gouden blik mij toe zal zien vlammen, dien ik weet, dat er is, maar dien mijn handen nog niet los konden doen branden.

Zondag, 23 Januarie 1898, ochtend

Ik zie, ik zie. Ik zie een klaarte. O, o, ik zie een klaarte . . . . o, o, ik zie een klaarte overal, overal . . .

Wat is dat? . . . Is dat een weg? . . . O! is dat een weg . . . Het is . . . het is . . . nu zie ik niet zoo goed meer, die weg die gaat als water op en neer . . . het is een mooye weg, ... o, wat is het een mooye weg . . . .

Zijn dat de boomen? Ja? zijn dat de boomen? . . . O, wat zijn er vele boomen! . . . Hoog zijn de boomen, hoog zijn de boomen . . . . Zijn er geen blaâren aan de boomen, wat is dat? . . . Zijn dat verre boomen, zijn dat kleine boomen. Och, wat zijn dat een kleine boomen . . . . Mager zijn ze, mager zijn ze . . . .

Waar staan ze in, waar staan ze in, wat is dat? Daar? Ja, daar. Ja, hier . . . . Ja, ... overal . . . . Is dat de mist? . . . Is dat de mist? . . . O! is dat de mist. O, o, o, wat is dat? . . . O, o, o, wie zijt gij? . . . . O, o, o, wie zijt gij . . . . van waar komt gij? . . Wie zijt gij? . . . Wie zijt gij . . . Wie zijt gij? . . . Wie zoekt gij? . . . Wie zoekt gij? . . . Waar treedt gij henen? . . . Zoekt gij . . . . zoekt gij? . . . mij, mij, mij, mij!

Maandag, 24 Januarie 1898, ochtend

Tusschen iets goddelijks te zien of goddelijk iets te zien is geen onderscheid.

Tusschen de in b.v. Heine aanwezige levensgesteldheid, die hem een minnedicht als „Du bist wie eine Blume" deed schrijven, en de liefdesverrukking tot Kristus of de Moeder Gods van

een Roomschen Heilige, — is een onderscheid in graad en in soort, maar niet in wezen.

Iedere moeder is de moeder van God. Zij blijkt echter eerst dat te zijn, indien zij gezien wordt door iemant, bekwaam haar als zoodanig te erkennen.

Datgene, wat alle kinderen met elkander, en zoo alle maagden, alle moeders, alle kooplieden, alle oude-menschen, geneme hebben, is iets essentiëelers dan het groot aantal eigenschappen, waardoor zij van elkander verschillen.

*

Indien gij hebt ingezien dat uw kind het Goddelijk Kind is, behoeft gij daarom den heelen dag niet voor hem op uw knieën te liggen, geen oogenblik zelfs.

De zaak is alleen, dat gij hem bij voorbeeld zijn hoepel aangeeft op de zelfde wijze als de Heilige Jozef, timmerman, aan zijn zoontje Jezus de schaaf vermoedelijk toegereikt zal hebben.

't Is alleen voor uw eigen genoegen. Indien gij 't niet heel natuurlijk min of meer op die manier kunt doen, laat het dan maar en gooi hem norsch de schaaf naar het hoofd. 't Zal voor uw eigen displezier wezen.

De natuurlijkheid is hierbij dermate een eerste vereischte, dat ik u zelfs niet durf aanraden u op die wijze van doen toe te leggen, want dat zoû tot aller-zonderlingste oogenblikken, en dikwijls tot uitbundig gelach in uwe familie, aanleiding geven.

Verláng maar, hóóp maar vast en stil, dat het zoo worden zal, — en wie weet wat gij op zekeren dag zult zien gebeuren.

*

Ik schrijf het laatst boven-staande neêr, en toch behoort juist tot die dingen, waarvan ik volstrekt niet weet, wat zij eigenlijk zijn: hopen en verlangen.

Ik heb nooit hopen en verlangen als een even duidelijke beweging waargenomen als eten en drinken.

Wel heb ik op die wijze min of meer leeren kennen: de Heroïsche extaze, de Aktive religieuze extaze, de Passive religieuze extaze.

Ten eerste, gebruik ik deze woorden in de spijt dat ik er geen naauwkeuriger en er minder aanmatigend uit-ziende weet.

Ten tweede, wilde ik zeggen, dat deze verschijnselen, in den vermoedelijk uiterst lagen graad, waarin zij mijn deel zijn geworden, mij gemeenzaam bekend zijn, zoo dat ik als het zoo is, zéker weet: „nu ben ik, voor mijn doen laag of hoog, in de aktive Extaze, in de passive Extaze" enz.

Thands meen ik, gelijk reeds vermeld is, ook de Ziel in de Liefde te hebben leeren kennen, zoo dat ik wist: „nu beweegt de Ziel," „nu beweegt de Liefde," *zoo* als men weet: „nu proef ik deze of gene spijs."

Maar hopen of verlangen ken ik zoo niet. Het eenige wat ik hieromtrent weet is, dat ik neêrslachtig ben als ik derf en opgewekt als ik heb wat ik graâg heb.

Wellicht staat dit gegeven in verband met deze mogelijke waarheid: dat ik niets anders hoop of verlang dan te zijn in een toestand waarin ik weten of zien kan, dat ik hoop en verlang. Zoo dat wanneer deze toestand aanbreekt, het doel van het hopen en verlangen bereikt is en daarmede natuurlijk het hopen en verlangen ophoudt te bestaan.

★

Ook volgens de gangbare gedachte der Kristenen is de Hel of Eeuwige Verdoemenis niet Eeuwig gelijk de Eeuwige Gelukzaligheid dat is. Immers heeft de Hel een begin gehad en de Hemel niet.

Van waar kwam eigenlijk het slechte in de Engelen, die tegen God opstonden, en toen Duivelen werden?

Het is bizonder, dat de duivel-afbeeldingen niet den indruk geven van een groot lijden in dat wezen.

Kristus is lijdend, de verdoemden zijn lijdend; maar de Duivel?

Het genoegen van den Duivel is te doen lijden. Nu, daar van heeft hij zoo vol-op, dat de Hel eigenlijk een Hemel voor hem moet zijn.

Hoe kan dat, daar de tegen God opstaande Engelen eigenlijk veel slechter waren dan de zondige menschen?

*

Jan Klaassen of Het Lachende, gelijkt meer op een duivel dan op een heilige.

*

Het is ontstellend te bedenken, dat niemant de hooge Poëzie of Werkelijkheid van het Oude Testament (van Koran, Talmud, enz.) en der Evangeliën meer kan genieten.

Niemant toch kan haar lezen gelijk wij hedendaagsche poëzie.

De geléerden niet door hun natuur en wijl zij de taal tóch niet gelijk tijdgenooten kunnen begrijpen.

De leeken niet, want die ontvangen slechts het door de gemoederen der niet-begrijpende geleerden heen gefilterde goedje.

Dinsdag, 25 Januarie 1898, middag

★ Ik heb de stomme grijze lucht gezien en zwarte boomen daaronder tegen aan. Door mijne deur is eene vrouw binnengekomen. Toen gebeurde er iets, met mijn wezen. Ik weet niet wat er toen gebeurde.

Zij knikte tot mij op een wijze, zoo als anderen dat ook zouden doen. Daarna heeft zij nog iets met eene uitdrukking gedaan, juist zoo als een ander het zoû doen. Dit deed mij als iets zeer beminlijks aan.

Ik weet niet of ik het al-gemeene beminde of dat ik alleen werd aan-gedaan door dat ik zoo eensklaps herkende de uitdrukking in een oogenblik van welgevallen door mij bespeurd bij een *ander, lang geleden.*

Woensdag, 26 Januarie 1898, ochtend

De lieve moeder bukt zich en haar blank en zacht rood gezicht komt in den stillen gouden schijn van 't schoone, onbewogen licht.

Haar oogen zijn geheel in mededoogen heen gericht op iets dat vooral nog zoo klein is, een gezicht, een hoofdje met haren, heel en al ingericht als een gewoon hoofd en gewoon groot gezicht, maar alles in 't jong en klein, klein.

Het licht glanst in de haren en blinkt in de oogen van het kleine gezicht.

★

Gij zijt de Liefde, die niet van hare liefde spreekt. De Liefde ★
kan geen liefde onderscheiden van andre dingen, daar zij zelve heel en al Liefde is.

Als takken van een schoonen boom, met witte en licht roode kleuren in diamant-helderen dag, zoo kleuren uw woorden, gebaren en stil ademen, die de bewegingen der Liefde zijn, op in de helderheid der Goddelijke stilte.

Middag

Gij zijt de Liefde, die niet van hare liefde spreekt. Al uw ★
spreken is de sprekende Liefde zelve en elk uwer woorden een woord van liefde.

★

Zich in uren, dat men het juist heel aangenaam moest hebben, bij voorbeeld op een mooye zomerwandeling door een berglandschap of op een gezelligen winteravond in een vriendenkamer, zoo zwak of lijdend te gevoelen, dat men er lang zoo veel niet aan heeft als ánders wel zoû kunnen, wordt minder erg door de bedenking dat het onvolkomen genoten uur later bij de herleving in gedachte alleen zijn aangename bestanddeelen heeft behouden. Men herinnert zich het mooye of lieve geziene en gehoorde, maar de zwakheid of het lijden daarbij herinnert men zich het minst, namelijk alleen wetend, maar niet gevoelig.

Naarmate het herinneren feller geschiedt, begint het meer den aard aan te nemen van een geestelijk vertoeven op de plaats der herinnering.

★

★ In de eenige wetenschap, waarin ik belang stel, ben ik eigenlijk nog zeer weinig gevorderd. Zoo lijkt mij in sommige oogenblikken het herinneren eene schending van het Tegenwoordige. In andere komt het mij weder als eene goede bezigheid voor. En nu weet ik nog absoluut niet wanneer het dus slecht en wanneer het goed is.

Donderdag, 27 Januarie 1898, ochtend

★ Het wordt mij duidelijk, dat poëzie iets is, dat beärbeid, dat uit-gewerkt kan worden. Wel is waar moet de tot poëzievoortbrenging noodzakelijke geestelijke gesteldheid aanwezig zijn, maar daarin kan dan ook een gedicht beärbeid worden, even als, naar ik mij voorstel, een voorwerp van edel metaal in een heete atmosfeer gebracht en daarin fraai gebogen en gekruld wordt.

★

★ De zaak is, dat mijn meening over het Leven mij niet slechts in zeldzame tijden van buiten-gewone Helderheid duidelijk en vol-doende moet zijn, maar dat ik voort-durend gedachten voorradig moet hebben, voor dagelijksch gebruik afgeleid uit wat ik in de Helderheid ben te weten gekomen.

Nú gaat het al-dus: als ik, zelf in lageren toestand verkeerende, iemant stervende zie, dan denk ik: wat zoû het toch heerlijk zijn als ik tot hem zeggen kon: „wees maar heel blij, want nu ga je het grootste geluk te gemoet en dat nooit meer op zal houden".

Dit kan ik echter niet zeggen aangezien datgene, wat ik meen, dat met dien mensch gebeuren zal, in de taal van het gewone-leven niet uit-gedrukt kan worden met de woorden: „het grootste geluk te gemoet gaan".

Ten eerste, weet ik niet, met welke woorden het dan wèl

uitgedrukt kan worden. Ten tweede, weet ik, dat in den tijd der „Helderheid" dit vraagstuk zich aan mij heeft voorgedaan en toen bevredigend door mij is opgelost.

Deze beide gegevens brengen mij er toe tot mij zelf te zeggen: maak je hierover niet ongerust: deze moeilijkheid is in der tijd tot je bevrediging door je opgelost. Je weet het nu niet om dat je gedachte nu in duister is, maar je kunt je veilig houden aan het bij het innerlijk Licht geziene.

En daarop wordt, tot besluit der gedachten-wisseling, de gedachte „wat zoû het toch heerlijk zijn" enz. door mij verwijderd en zooveel mogelijk weg gehouden.

Intusschen heb ik nu, als troost-middelen, slechts de gezegden: „je zult stellig weêr beter worden" of: „je gaat nu een heerlijke rust te gemoet, die nooit meer zal worden gestoord".

Maar dan komt toch de andere gedachte weêr te-rug, en moet ik telkens beseffen: wat houdt de stellige verwachting van een „Hemel" of „Paradijs" een onvergelijkelijk sterker troost in.

Ik vind het immers veel aangenamer dat iemant tot mij zegt: „je gaat nu naar een plaats waar een onafzienbare reeks heerlijke dingen met je zullen gebeuren" dan dat hij zegt: „je gaat nu heerlijk slapen en zult nooit meer wakker worden"?

Deze twijfel en onrust ontstaat echter juist door het gemis der „Helderheid", en het eenige, waarover ik mij beklaag, is in twijfel en verdriet geen klein lichtje bij de hand te hebben, af-komstig van al de groote lichten, die in uren van zekerheid en blijheid tot mijn beschikking staan.

Want te denken: „ik kan nu eenmaal niet spreken van een door den stervende te verwachten Hemel of Paradijs, dat ís nu eenmaal zoo, en ik moet hierin berusten", — dat is de zaak niet. Aangezien hierdoor een gevoel van berusting of gelatenheid ontstaat. Wat echter verlangd wordt, is niet: gelatenheid; maar: vreugde-volle bevrediging.

Waarde vriend, alles is een quaestie van oogenblikken. Op ★
het oogen-blik bestaat voor U niets anders dan dit oogen-blik,

dit oogen-blik, waarin gij nu denkt en schrijft. Wat gij in de Helderheid geleerd hebt, is vóóral: dat gij elke niet blijde gedachte onmiddellijk *moogt* verwijderen. Gij moogt dus niet alleen nu over dit onderwerp niet-denken; maar gij móógt er zelfs niet over denken. Gij moogt niet trachten door aktief denken een twijfel op te lossen.

Een twijfel moet gij, onopgelost, onmiddellijk verwijderen. Terwijl gij met andere dingen bezig zijt, wacht gij dan, zonder het te weten, tot de oplossing van zelf komt.

Komt zij níet, — óók goed. Gij dènkt er eenvoudig niet aan. Waaraan gij niet denkt, dat bestaat niet.

Gij moet alleen aan pleizierige dingen denken.

★

★ Ik liep door den tuin te luisteren naar de vogelgeluidjes en dacht: wat is een klein vroolijkheidje toch al veel waard.

De wasch woei statig naar mij henen, even uitbollend, aan haar lijnen.

„Dat is die zelfde prachtige appel van gisteren".

„Kijk dat brood er eens mooi uitzien zoo als het daar leit".

Ik gevoelde later aan mijn oogen iets alsof het in mij spiegelde. Maar ik zag niets.

Ik heb gezien dat ik op een plaats liep, die door één aan-een-gesloten ronde muur is omgeven. Grijs is er de dag en geen bizondere licht-straal dringt door.

★

★ Zij liep door een stad, waar het plotsling vreeslijk donker werd zoo dat de menschen vluchtten in hun huizen. Het was een zoo groote zwerm ooyevaars, dat die de lucht verduisterde. Ooyevaars zijn geluksvogels.

Ik was zoo zeer weemoedig dat ik van haar moest scheiden. Met welgevallen heb ik gedacht aan blaauw en gouden lucht.

Vrijdag, 28 Januarie 1898, ochtend

★ Goed is alleen: eenvoudig opschrijven wat gij naauwkeurig ziet. Van dien regel moogt gij nooit en tot geen prijs afwijken.

Gij behoort niet vooraf te weten wat gij zijt. Maar als gij het geschrevene dan overleest, zal u blijken of uw natuur de natuur is van een inventarizeerenden makelaar, van een rhetorischen dominee, van een aangenaam realist, van een vurig impressionist, van een goddelijk dichter, enz.

Gíj hebt alleen te zorgen voor eenvoud en naauwkeurigheid. Voor het overige zorgt die helft van U, die gij niet kent en niet in uw macht hebt.

Indien gij, bij voorbeeld, een tuintje met kool hebt gezien, gaat gij eens een lijst maken van wat gij gezien hebt: de koolen, en die al of niet op rijen, en de soort paadjes, die er om heen zijn.

Gaat er nu, terwijl gij er zoo over zit te denken, van zelf als 't ware iets diepers in U open, zoo dat gij de koolen op een andere manier ziet dan toen gij uw eersten regel schreeft, maar even zeker en sekuur, — dan schrijft gij maar op wat gij ziet.

Uw natuur móet makelaar-achtig of Kristus-achtig zijn, of tot een der vele soorten daartusschen in behooren. Op de makelaars-natuur volgt b.v. de fotografen-natuur en de vele andere tot wij, even voor wij Kristus bereiken, b.v. de Heilige Teresia-natuur en de Dante-natuur aantreffen.

Wat gij schrijft mag nooit iets anders zijn dan een katalogus uwer meest naauwkeurig waargenomen gedachten.

De dichterlijke natuur, de heilige natuur, de goddelijke natuur is niet iets in den letterlijken zin verheven boven of tegenover-gesteld aan de natuur van een naturalistischen romanschrijver, maar is die zelfde natuur maar díe dan veel erger, inniger, dieper.

De gevoeligheid, die ons in staat stelt een naturalistische schets te maken, als wij die zelfde gevoeligheid in honderd maal sterkeren graad hebben, zullen wij een goddelijk gedicht kunnen maken.

Het voortbrengsel van andere toestanden is larie en minder nabij de goddelijkheid dan een naturalistische schets als zijnde schijnbaar goddelijk, dat is: meest volkomen tegen-over-gesteld aan het goddelijke.

Niets is verder van het goddelijke af dan het schijnbaar goddelijke. Het goddelijke is een exces van Waarheid en wat is grooter exces van onwaarheid dan het schijnbaar goddelijke.

De naturalist ziet de kool met koelen, zuivren blik. Nu komt de Liefde en zijn blik wordt warm. De warmte der Liefde maakt zijn blik minder koel, maar verinnigt de zuiverheid er van.

Wordt nu zijn Liefde grooter en zijn blik al warmer en warmer tot hij bereikt de blanke hitte der goddelijke Liefde, dan zal de kool de kool blijven maar de kool zal blijken in waarheid te zijn een wonder-schoone plant in den tuin van het Paradijs.

★

★ De naturalistische onbevangenheid in het spreken over „het geslachtsleven" is als een aardsche fotografie van hemelsche toestanden. Er zijn natuurlijk leelijke ontaardingen, maar toch kan het sentiment, dat zulk een formuleering rechtvaardigt, zuiver het schrift beheerschen.

Als de verbetering van ons wezen onze kieschheid heeft vermenigvuldigd en gewijd, beseffen wij, dat slechts in zeer enkele oogenblikken tusschen zeer vertrouwden fluisterend onderwerpen, die het geslachtsleven betreffen kunnen worden besproken. Het kán dan om dat, omgeven door zóo veel teederheid en vertrouwelijkheid, de levensgesteldheid der aanwezigen gelegen is te midden der wijdende Liefde, dat is: in de richting der goddelijkheid.

Dat deze oogenblikken zeldzaam zijn en het aantal betrokken personen uiterst beperkt, wordt veroorzaakt door de minder goede qualiteit der menschen. De toestand zoude beter zijn indien deze oogenblikken veelvuldig voorkwamen, en er vele menschen aan het gesprek konden deelnemen. Dat zoude, bij manier van spreken, een hemelsche toestand zijn.

Nu is deze hemelsche toestand in de naturalistische literatuur niet aanwezig. Maar in naturalistische werken kan wat dit betreft, een sentiment aanwezig zijn, dat, op het plan, waarop

de naturalistische gedachte zich beweegt, als eene weerkaatsing in de laagte is van hetgeen de hemelsche toestand wezen zoû. En in den toon, waarop een naturalist het geslachtsleven behandelt, kan een zelfde zuiverheid zijn als in de houding van een kind, dat naakt is.

Niets is in zich zelf slecht. Het wordt alleen goed of slecht door wat wij er van maken. De toon, dat is: de geestelijke gesteldheid, is alleen beslissend.

★

Wie kan mij zeggen wat, uit-gedrukt op eene wijze zóo ★
dat het mijne gevoelige gedachte bevredigt (ik bedoel: intiem en doordringend en zonder formule of officieële definitie), het onderscheid is tusschen een „Persoonlijk God" en een „Niet-persoonlijk God".

Wat is, in sensitief-wijsgeerige omschrijving, een „Persoon"?

Kan ik mij, niet abstrakt-wijsgeerig maar sensitief-wijsgeerig, een persoon denken zonder mij die *voor te stellen?*

Middag

Ik zie op en zie haar licht en kleurig verschenen ★
In de stille en zwarte duisternis
Die, juist sluitend aan haar hoofdlijnen,
Aan arme' en schouders, om haar henen is.

★

Zij is gelijk een gebeeldhouwde,
Zoet-kleurig-lichte
Deur in de Duisternis.

★

Toen ik in den spiegel keek, zag ik Een man, met wenk- ★
braauwen opgetrokken als spitsbogen. Boven oogen rijk aan vreemden glans. De mondhoeken op in een gesloten lach. Hij liep te bedenken hoe prettig het is Als men juist dát heeft, wat men Als het aller-heerlijkste zoû wenschen Indien men het niet had. Dit liep hij te bedenken.

★

★ Haar lieve, schuchtre ernst, achter de kleine lachjes, bij dit schertsend plagen. De uitdrukking van haar gezichtje is dan zoo lief, zoo als de oogen met hun vochtigen lichtglans recht voor-uit kijken, terwijl er lachjes onder om henen vlinderen om mondje en wangetjes.

★

★ Zij kijkt of soms ook menschen 't kunnen zien
En van ons denken: „wat een rare liên!"
Zij wil dat niet want zij is hun genegen
En wil dat zij ook ons genegen zijn.

Saturdag, 29 Januarie 1898, ochtend

★ *De Hel*

Populair en plastiesch wordt de Hel dikwijls voorgesteld als een plaats, waar de menschen, de „verdoemden", op de allerpijnlijkste wijze voort-durend met vuur in aanraking zijn. Dus in den zelfden toestand verkeeren van vele Kristen-martelaren. Die martelaars leden echter niet in het vuur, sommige althands niet. Die vonden de pijnen aangenaam, òf zij gevoelden de pijnen niet, om dat „hunne ziel reeds bijna geheel bij God" was. De Heilige Teresia vroeg om lijden, vroeg om sterven, begeerde dat als iets aangenaams.

Niet dus het feit van met vuur in aanraking te zijn, maar de toestand der ziel in die omstandigheden, is beslissend wat aangaat het in de Hel, of, daar-aan tegen-over-gesteld, vlak bij den Hemel zijn.

Wat zich het menschenleven of het leven van een mensch noemt kenmerkt zich o.a. door een zeker vermogen over de bewegingen der gedachte. Dit behoort waarschijnlijk tot wat men „Vrije Wil" noemt.

„Men kan niet denken wat men wil, men kan denken áan wat men wil", luidt een Kristelijke formule.

Zoo lang men nu denken kan áan wat men wil, kan de smart of wanhoop niet volkomen zijn, aangezien de gedachte

aan iets anders, afleidt van de smart of wanhoop, dus die vermindert.

Te kunnen denken aan wat men wil is een bestand-deel van het menschenleven, dat het als zoodanig kenmerkt. Zoo dat een wezen, dat dit vermogen mist, niet is wat wij onder een „mensch" verstaan.

In de Hel moet de smart of wanhoop geacht worden volkomen te zijn. De mensch mist daar dus het vermogen der af-leidende gedachte. Dan is hij dus niet een mensch.

Een wezen in de Hel is dus niet een mensch. Er zijn dus geen menschen in de Hel.

De bedoeling is niet te pleiten tegen het bestaan van de Hel. In-tegendeel, ik geloof aan het bestaan van de Hel, dat is: ik geloof dat de groote denkers, die een Hel aannamen, wel deugdelijk wisten wat zij zeiden. Ik zoek alleen de gevoelige redeneering langs welke mij duidelijk kan worden wat zij onder Hel verstonden, gelijk ik thands, wel is waar heel weinig, maar toch mij bevredigend — en dit is natuurlijk voor mij genoeg — meen te weten wat zij met „Hemel" bedoelden.

Er is nog iets. Pijn is alleen pijn voor zoo ver die bewust wordt. Pijn, niet waar, is de reflex in de hersenen of in de gedachte van een abnormaal lokaal verschijnsel in het fysiek organisme. Iemant die bewusteloos is, dat is: zonder gedachte is, heeft geen pijn. Men zoû dus moeten aannemen dat de gedachtemachinerie blijft bestaan in de Hel, met uitzondering van het vermogen over de richting der gedachte.

Indien ik mij iets *herinneren* kan, is de gedachte met iets anders bezig dan met de pijn alleen. Dan is dus de pijn niet volkomen, aangezien de gedachte dan niet volkomen vervuld is met de pijn, en de pijn alleen bestaat in de gedachte.

Als ik pijn alleen zoû kunnen voelen en die niet denken, zoû het geen pijn zijn. Pijn voelen is pijn denken. Terwijl de pijn door het feit zelf van gedachte te worden, noodzakelijk onvolkomen wordt. Niet alleen door de, reeds af-leidende, *voor-*

stelling van het pijnlijk lid —, maar door de gedachte aan de oorzaak, enz.; niet alleen door de bewustwording der gedachte zelve, maar, geloof ik, door de gedachte zelve.

Niet alleen de gedachte: „ik denk er aan dat ik pijn heb"; maar ook de gedachte: „ik heb pijn" is af-leidend van de pijn, die toch alleen bestaat in de gedachte. M.a.w.: de pijn zelve houdt de onmogelijkheid harer volkomenheid in.

Als er een Hemel is moet er ook een Hel zijn, aangezien aan iets dat is iets anders tegen-over-gesteld moet zijn. Iets dat is, verhoudt zich in een zekere lijn tot andere dingen. Wat nu aan het andere uit-einde dier lijn is, is van het eerst-genoemde het tegen-over-gestelde.

De zaak is eigenlijk: mijn bevreemding *op dit oogenblik:* dat ik mij wel den toestand, dien ik „hemelsch" noem, maar niet den tegen-over-gestelden herinner. De oorzaak hier van moet zijn de aard van de plaats, waar ik mij op dit oogenblik bevind.

★

Middag

Een kenmerk van de beste poëzie zal zijn, dat zij ons hevig interesseert. Zij geeft als 't ware een bevredigend antwoord op het diepste vragen in ons.

Goed werk is goed, en dus niet kwaad. Goed werk is werk dat niet onnoozel of onzinnig is, waarin een zuiver zien en behagelijk stellen wordt waargenomen, zoo dat het ons aangenaam verpoost als wij er ons mede bezighouden. Maar indien wij beseffen, dat hierin niet de diepe wijze van zien is, waarvan wij het bestaan aanvoelen, zal het niet tot de beste poëzie of proza behooren.

Indien wij van iets denken: het is heel aardig of mooi, maar het laat ondertusschen onze ziel feitelijk ongemoeid, zoo dat wij verder den dag doormaken alsof er niets gebeurd is, — dan is het niet best werk.

Onze diepste gedachte, ons eigenlijk verlangen, dáarvan moeten wij bij eene lezing aanraking bespeuren, wil er van best werk sprake kunnen zijn.

★

Een kenmerk van best werk is ook, dat het onmiddellijk als ★
iets heel voortreffelijks erkend wordt, althands door den eenigszins ervarene.

Het is mij bij literatuur nog nooit gebeurd dat bij tweede of derde lezing mijn indruk van de eerste lezing werd te niet gedaan.

★

Twintig jaar geleden was het: de „Heilige Schrift" is (niets dan) Hebreeuwsche Literatuur. Nu luidt het: alle Literatuur is, in mindere of meerdere mate, Heilige Schrift.

Niet is de Heilige Schrift slechts Literatuur.
Maar de Literatuur is zelfs Heilige Schrift.
Er is niet: Werkelijkheid en Verbeelding.
Er is alleen Verbeelding en die is Werkelijkheid.

Iemant, die in een boom een engel ziet, heeft alleen *in sterkere mate* een visioen dan iemant die in een boom een boom ziet.

Alle zien is visioen.

Iemant, die een boom mooi als een boom ziet, ziet echter meer engelachtigs in den boom dan iemant die een boom leelijk als een engel ziet.

En iemant die waarachtig een boom ziet maar beweert dat hij een engel ziet, is òf krankzinnig of althands zoo gebrekkig dat hij zich geen rekenschap weet te geven van wat hij ziet of niet ziet.

Misschien is echter het aller-mooiste om in een boom een boom te zien, maar zóo als een engel een boom ziet.

Maandag, 31 Januarie 1898, ochtend

Er is ook geen onderscheid tusschen het zien onzer oogen ★
en het zien in verbeelding. Daar het immers onze verbeelding is die door onze oogen ziet.

Anders zoû ook een van de mooiste toestanden niet zijn die, waarin de „werkelijkheid" ons voorkomt een droom te zijn.

Het komt er op aan zóo te leven, dat het geheele leven ons toeschijnt de mooiste droom te zijn, dien wij ooit gehad hebben.

Zoodra de verbeelding ons waarlijk werkelijkheid wordt en de werkelijkheid verbeelding, — het is duidelijk, dat er dan geen grens is aan ons geluk en onze macht.

Naar willekeur verwerkelijken wij de buitensporigste voornemens van den rijksten Keizer en wonen in een paleis met duizend gouden poorten of leggen wij meer geluk in een haal aan ons oude pijpje dan Napoleon had toen hij zich de kroon op het hoofd zette.

*

* Denk eens aan: die menschen, die in den zevenden hemel kwamen en die liepen over de zee: dat waren wezens, die grosso modo anatomiesch fysiologiesch bekeken er ongeveer net zoo uitzagen als wij. Wat een hoop! Wat een verschiet!

Op zich zelf lijkt loopen over de zee nu zoo vreeselijk pleizierig niet. Het is alleen zoo begeerlijk om dat het een kenteeken is, — even als van den grond worden opgeheven — van een aller-hoogste geestelijke verrukking. Het verhoudt zich tot het eigenlijk begeerde zoo als een veroverde vlag tot de overwinning. Het is een teeken, een „zintuigelijk waarneembaar" teeken van hetgeen met de ziel geschiedt.

*

* Of, misschien ook niet, — faldera! — misschien is het in de hoogste orde het zelfde wat voor een jongen is los een heel eind weegs over een ijzerdraad te loopen.

Het eerste, — de eerste opvatting (hm!) is de symbolistische, ziet u, — de tweede behoort tot de divien-realistische, wat zeg ik? ik zeg divien, divien-realistische.

Ja, lijkt het U niet het aller-heerlijkste als gij tien knikkers hebt dat op uw bevel daar duizend andere bij uit de lucht komen vallen — en nog wel heel zachtjes en in eens? Daarom was het ook zoo heerlijk van tien visschen er tien duizend te maken, zoo als Onze-Lieve-Heertje deê.

*

Ziet U, want het Koninkrijk Gods is niet binnen in ons. Om de duvel niet. Het Koninkrijk Gods is in mijn inkt en mijn pen, in mijn tafelkleed, mijn tuintje en mijn wolkjes in de lucht.

*

Nu zit ik al weêr bijna te grienen. Dat zoudt gij ook niet zeggen, wel?

*

Wat is dit nu voor scherts? Ja, ik weet niet. Het lijkt mij niet zoo heel fijn en vrij oppervlakkig. Maar ik vermaak me er meê. Het is iets als een vloek of een poepje van pleizier. Ach, dit behoort weêr, maar dan heel in de laagte, tot de sfeer, ik zeg: tot de sfeer, van dat gevoel van álles te mógen, die bij mij vast zit aan de sfeer van mooi-kunnen-zijn.

Uit de verbinding van vroomheids-vermogen en onbegrensde permissie voor alles te hebben in mij, maak ik de aanmatigende gevolgtrekking van meer voor het dramatische dan voor het heilige . . . of liturgische — hoe is het? — geschapen te zijn.

*

Lieve Jongelui,

Ik heb, jongelui, in de jaren dat ik bedrukt en de kluts kwijt was, er diep-zinnig over nagedacht of een mensch, die dichter-wijsgeer-staatsman-volksredenaar is niet een beter mensch is dan een mensch die alleen . . . die alleen dichter-wijsgeer is, zal ik maar zeggen.

Daar denk ik nu niet meer over na, jongelui. Ik denk nu over niets meer na, jongelui. Hie!

Iemant, die alleen zijn eigen leven zit te boeken en zoo, zoû zelfzuchtig zijn; maar iemant, die „onder het volk gaat", en dan de aspiraties van het volk uitzingt, zoû niet zelfzuchtig en beter zijn. Nu, ik weet niet of dat wel te beslissen is, jongelui.

Kijk eens, ik heb tijden, dat ik alle menschen lief heb en zoo, maar mijn aard maakt, dat ik dat alleen keurig en zoo dat een ander er wat aan heeft, kan opschrijven, als ik in mijn eentje ben. Dat lezen dan menschen, die het bij manier van spreken

mooi vinden. Daardoor komen zij in een goede, dat is: edelmoedige „stemming" (als van ouds, vrienden). Die stemming brengt ze er toe een grooten postwissel naar Liefdadigheid naar Vermogen of naar de Socialen te zenden. Daar kunnen b.v. de Socialen propaganda meê maken. Werk ik zoo niet meê tot heil des volks?

Kijk eens, jongelui. Ieder vogeltje zingt zoo als het gebekt is en ieder radje in de menschheid-machinerie draait naar zijn omvang en situatie. Niet ieder rad kan draayen van heel van boven tot heel naar beneden. En nu ben ik, naast zoo'n groot rad, zal ik maar zeggen, een hoog gelegen klein radje, dat met zijn tanden een daaronder gelegen radje grijpt en in beweging brengt, het welk dat weêr een ander doet en zoo door tot het onderste rad ook aan 't draayen is. Zóo denk ik er nu over.

Het kan niet, ziet U, dat ik mij mooi zoû voelen en toch zelfzuchtig, dat is leelijk, zijn. Ook heeft geen artiest de theorie van „onder het volk leven" enz. nog in praktijk gebracht, en is de stem geweest van de aspiraties des volks.

★

★ Ik wilde zoo gaarne weten hoe het gegeven dat in het eene genre de zelfde hoogte bereikt kan worden als in het andere genre (b.v. Millet en Botticelli) zich verhoudt tot de gebiedend gevoelde eisch om in het nieuwe genre te werken zoo dra er een nieuw genre is.

Middag

★ Ik heb haar gezien, maar kon haar niet goed zien, want als door sneeuw was zij bedekt door vlokken zonneschijn.

Dinsdag, 1 Februarie 1898, ochtend

★ Ik keek op en vond het mooi en bizonder dat ik haar niet duidlijk zien kon om dat zij bedekt was door een vlokkig net blank-lichten zonneschijn.

★

Ik zag hem met zijn oogen kijken ergends heen, toen zijn blik wenden en mij aankijken terwijl ik hem aankeek. Wij spraken niet. Het scheen mij dat iets zeer gewichtigs gebeurde in dien oogenblik. ★

★

Ik zat te mijmeren, vaag en prettig. Vroeger noemden ze dat „droomen"; zij hadden nog niet opgelet, dat droomen juist de duidelijkste gezichten zijn en geen licht helderder dan droomenlicht. Wie niet klaar weet dat droomen 't aller-duidelijkst zijn wat men ziet, is zoo, om dat hij alles en dus ook zijn droomen duister ziet. ★

Hij ★

Keer weder. Nu ik U ken en zoo naar U verlang ★
Zult gij mij niet voor goed verlaten. Ook niet voor lang.

Zij

Ik kan U niet duidlijk zien.
Ik ben bedekt
Door een vlokkig net
Blank-lichten zonneschijn.

Hij

In een grijs waas zie ik de bleeke bloemen
Van mijn venstergordijn
In den grijzen dag met zijn
Somberen schijn.

Middag

Ik zag op eens
dat er in mijn nabijheid
iets heel bizonders was,
iets buiten-gewoon liefelijks.
Vóorlijn van een aangezicht,
wenkbraauwbogen.
En de oogen.

Even maar.
Het was ernstig en zacht glimlachend
De blik was donker en klaar
En scheen mij, in lieven geluks-schroom, stil te zeggen,
dat het wáar was, werklijk wáar.

Donderdag, 3 Februarie 1898, ochtend

★ Ik vind een dag zoo mooi, waarop de zonneschijn telkens nederdaalt en zich weêr verheft.

★

★ De ronding, het weêr even op-buigen aan haar uit-einde van een af-hangende wingerd-tak komt mij voor het wezen der bevalligheid in te houden. En datgene, die beweging of geluids-lijn in de woord-schikking, welke iets tot poëzie maakt, komt dáármede over-een. Het is een klein tikje, dat al of niet komt, en dat ét ém nèt doet.

★

★ Ik vraag om verklaring der agitatie, der lichamelijke agitatie, die zich voordoet, zoodra de gedachte zich organizeerend of reglementeerend met de levens- of werk-inrichting gaat bezig houden, en die zich nooit voordoet bij kunst-voortbrenging en wat dáarmede in verband staat.

Kan dit wellicht met het vraagstuk van Daad en Gedachte in betrekking staan en treedt de Gedachte-man hier buiten zijn sfeer om die van den Daad-man te betreden?

Middag

Ik vond zoo prettig, dat tusschen de boomen door goud licht in mijn oogen viel, juist toen ik er aan dacht hoe aardig een heel klein meisje doet, die weet dat zij bezig is te behagen, en mijn oogen naar beneden gericht waren, kijkend zonder uit te zien, wijl ik het meisje in mijn gedachte zag.

Vrijdag, 4 Februarie 1898, middag

Mijne gedachte van dezen dag was wel aan al het mooye dat ★
ik zag. Ik was op een prachtige plaats, waar om mij heen de schoonste dingen gebeurden. Toen ik mijn hoofd wendde, zag ik aan den horizon een dichte donkere, groene stoet juist aankomen en stil staan. Een loodkleurige massa was er boven, die tot boven mijn hoofd spits toeliep onder de lucht van fijne lichte kleur, als een dreigende veldslag-figuur.

Ik zag eens om en bleef stil staan. Er was daar een heel bizonder licht. En een beweging van alle kanten vol frissche kleuren. Achter de breede rij hooge warrig vol-takkige winterboomen zonder bladeren waren dichte massaas opgekomen, en kwamen er juist even boven uit. Maar deze hadden lichte kleuren, blauw, wit, licht grijs. Roode troepen stegen nog van links in licht goud-gewapper. Op het lucht van heel licht blauwe kleur daar dicht bij was de maan. Bleek zilver stond zij daar, onbeweeglijk boven het storm-misbaar. ★

Tegen den storm in en door een bosch van hooge boomen, waar geen zonlicht scheen, ben ik toen gekomen in een landschap van stille mooiheid. Daar ben ik van zelf langzamer gegaan. Er was een breede laan, die lichtlijk glooyend opging tot het eind in de verte. Ik keek dan weer eens naar de hoogte, naar de lucht met kleine lentewolken, en dan eens achter mij. Daar was het lichte gouden licht fel doorgebroken, zoodat het groene monsterlijke donker met nijdig wijde open muilen er naar moest kijken.

Nu kwam ik, weêr vanzelf, in een smal en laag en állerliefst laantje. Er was een dak van takjes vlak boven mijn hoofd, heel regelmatig en recht gestrekt zooals een kleine zoldering. Er waren bruine blaadjes aan, maar die beschenen door het licht gouden licht van achter mij.

Dit boven mij henen, met hun broosheid, hun vlinderachtige blaadjes-houding en houding van bescherreming, de loovertjes licht en daarbij de lichtbruine, en dat als een kleine gang voor mij uit.

Nú was er toch iets! Een zeer nieuw schoon. Dát was dan reeds in het nieuwe licht van gisteren. Maar tóen was het scherp. Alleen nieuw en de bizonder frissche kleuren. Maar nu was het volkomen. Ik zag het met verraste zekerheid. Het was de Lente zelve. Boven mijn hoofd alom, aldoor. Ik voel mij machtloos staan, evenals de boomen en de schamele winterheesters, die alle zeer stil stonden en verlaten.

De wolken van de lente en de blauwe lentelucht hebben hun eigen aanzien, dat ik wel ken. 't Licht van de zon gelijkt ontroerend op het licht der maan.

Er waren witte wolken, die langzaam bewogen voor de blauwe lucht.

Maar die witte wolken, die dicht bij de zon zweefden en van achter door de zon werden beschenen, die hun witte donzen toppen waren verlicht zóó schoon, dat ik een oogenblik niet wist of deze aardsche schoonheid van witte wolken-leden, zoet gekust door 't blanke zonnelicht, niet even schoon was als het hemelsch licht dat ik wel eens zag schijnen. Zilver en blaauw was het licht gekleurd in de geheele ruimte. Een laantje berkjes wit en zwart, zag zilverig.

Daar liep ik in, heel langzaam, en tuurde naar zoo een witte lentewolk aan blauwen horizon. Toen dacht ik aan Geluk en meende iets te voelen wat ik al éens gekend had maar héél lang geleden, toen ik nog héél jong was en ik zéker van het Leven als van ééne, onbetwistbare, heerlijkheid.

*

Ik denk nog aan den dag van gisteren. Hoe innerlijke Helderheid noch die aanwezigheid, die ik mijn Ziel noem, daar waren, en hoe ik toch zoo groote schoonheid zag.

De wolken waren veel zachter wit dan sneeuw wit is. Zij bewogen zoo langzaam en bogen zoo langzaam open, hun zachte zonne-sneeuw-witte lichamen, dat die beweging schooner dan de grootste, onbewegelijke, schoonheid scheen.

Zij leefden in de schoonheid van het licht. Die schoonheid

was der liefde zachte goud-blaauwe lichtzee. De zon scheen zacht en wit. Op die plaats waar de witte wolken van aangezicht tot aangezicht het licht van de zon zelf ontvingen, werd hunne witheid, met licht goud licht gekleurd, bijna gelijk aan 't witte zonne-licht.

Ik geloof, dat ik de Zuiverheid nabij ben. Zag ik niet het zacht geronde blanke lichaam kussen door de goud-lichten liefde in een leven van licht, waar al het streven naar Heiligheid en Gratie scheen zich te vereenen en op te lossen in de volkomenheid der Schoonheid.

En kwam toen, bij het aanschouwen van een jong blank lichaam, dat naar de kus der liefde op ging stijgen, niet die diepe aanraking in mij van mijn leven, zoo als het was toen ik héel jong en zuiver was.

Maandag, 7 Februarie 1898, ochtend

De Lente. Ik zoû zoo gaarne weten, of dit nu geluk was. ★
(Maar ik weet weêr niet waarom ik dat zoo graag zoû weten.)

Ik wandelde dan langzaam. Naast mij ging een drentlend knaapje, die wel op zijn hielen wijde stappen maakte, op zijn teenen kijkend, als een die ergends wachtend is, waar hij zich zeer thuis voelt. Een groote bruine hond was er ook bij. Die holde overal heen vol uitgelatenheid, wachtte ons af op 't pad en zette 't dan weêr op een loopen. Hij sprong uit donkre sloten, waar hij zich frisch gebaad had en schudde zich dan af zoo dat het water hem omgaf, in grooten stralenkring.

Wij stonden nog al eens stil. Ik zag de stekelige uit-eindjes van sparretakken heel even bewegen voor de blauwe lucht en merkte op, dat het heel stil was. Anders zag ik weinig schoons op de aarde.

Na dat ik een heelen tijd niet naar boven had gekeken, keek ik weêr eens op en daar, nog altijd zoo boven de dorre, geheel naakte, takken, was altijd even schoon de lentelucht. Dat verraste mij en stelde mij te vrede ofschoon ik toch moest weten dat zij niet kón zijn geweken.

Dinsdag, 8 Februarie 1898, middag

★ Ik ga mijne gedachte na. Ik leef. Ik zie mijn handen. Mijne gedachte leeft. Toch schijnt alles mij zoo leêg. Ik zat daar-zoo te kijken. Zelfs niet wachtend. Niets. Toen merkte ik door mijn oogen heen, toch iets. Niets ziend, niets merkend. Door de oogen heen alleen merkend het gevoel van: iets.

Ik zat onbewegelijk te kijken. Toen bewoog op-eens mijn hoofd heel even en zag ik dat bewegen in het bewegen van dat waarnaar ik keek. Toen was het net of in dat dat zoo was ook iets was.

Woensdag, 9 Februarie 1898, ochtend

Als er zoo niets is, is het heel plezierig op te staan, en langzaam wat te gáan, gevoelend in het hoofd de gedachte als een macht, die niet werkt, maar die kan werken al is het maar alleen inhoudend de lichaamsleden om niet onbezonnen en snel te gaan, maar langzaam, zoo dat de gedachte met welbehagen aan zich zelve denken kan.

★

Ik zag Haar daar staan, eenvoudig als een meisje. Een rok had zijn aan, die naar onderen zich verbreedde in rechte lijnen, donker-groen voor een witten muur. En een lijfje ook met rechte bovenlijnen van schouders, en zich versmallend van boven aan haar armen tot het middeltje. En zij hield haar handen in haar zij.

Wij lachten tot elkaar. Het was zoo-maar. Eenvoudig en waar.

★

Ons leven is een feest vol mooye dans-figuren. Dán gaan wij naast elkaâr, dán staan wij weder tegenover elkaâr. En soms gaan wij elkaâr heel zacht voorbij. Soms staat daar in de verte d'een d'ander na te turen. Er komen ook vele groeten bij. En lachjes gezonden tot elkaâr. En kijkjes van oogen vluchtig en klaar.

Ik ging over den weg. Mijn gedachte keek er op uit. Kris kras om mij heen allerlei vogelgeluid. Toen opende zich nog voor mij uit de verte met haar aardige geheimzinnigheid.

★

Best Geluk, als gij ziet hoe vreeselijk gevoelig ik voor uw minste aanrakingetjes ben, is het toch eigenlijk heel leelijk van U zoo lang van mij te zijn weggebleven. ★

Hoogachtend, uw dienstwillige vriend.

★

Ik zie mijn kunst als de aanteekening der schakeeringen van het Geluk.

Veel pleizieriger dan iets fel te zien en ook pleizieriger misschien dan precies te weten waar wij, — ik bedoel onze ziel dan — zijn, is het dwalen der gedachten, waar zij door een enkel blosje of bevinkje maar doet zien dat zij in de buurt der schoonheid loopt te wachten.

Donderdag, 10 Februarie, ochtend

Er zijn eenige wezens om mij heen gekomen, die meer op mij gelijken zoo als ik van het zien in eenen spiegel en langs mijn gestalte neêr mij ken, dan dieren en dan boomen mij gelijken.

Die hebben blijkbaar afgesproken mij te omgeven met hun kleuren, klanken en bewegingen, en zonder ooit één oogenblik te haperen, zóó dat mij ontwijfelbaar moest blijken, dat ik in den hemel ben, dat is die plaats, waar alles even heerlijk is, waarvan ik lang geleden dikwijls heb gehoord.

★

Ik droomde dat ik in een kamer was. Het was er avond. Ik zat er aan een tafel, waar een maaltijd was. Een lamp stond midden op de tafel. In het schemerdonker in de rondte was het donkerkleurige behangsel en daarin was ook donker goud-

geflonker. In dat behangsel was iets, dat ik zoo zoet voelde. Het was of daar fluweel-zacht menschelijk gevoel in was.

Tegenover mij aan de tafel was een jonge vrouw gezeten, die zeer lief was. En aan de zijden van de tafel, tusschen mij en haar, waren kinderen. Ik zag duidelijk hun gezichtjes, hun oogen, en vooral het goud-blonde haar van een meisje. Zij was nog zoo klein. Daarom zag ik het haar zoo mooi onder den lampenschijn.

Zij waren aan het eten. Ik at ook meê. Maar merkte weinig van mijn eten. Ik weet niet wat het was. Zij schenen het allen heel natuurlijk te vinden dat ik daar was en waren niet verwonderd. Zij keken niet bizonder naar mij. Nu en dan keek ieder mij even aan. Nog zie ik hun oogen dan gaan.

Het schijnt mij dat het wonderlijk stil was, ofschoon ik ze toch spreken en lachen zag. Ik dacht geen oogenblik dat ik er niet bij hoorde en voelde zoo dat ongestoorde wonderlijk droomgeluk.

Middag.

De gewaarwording, die ik heb, telkens als ik haar weêr zie, gelijkt heel lichtelijk op den schrik, die, geloof ik, wel eens menschen hebben, die bij den eersten blik elkaâr beminnen met buitengewone liefde.

★

Wij stonden zeer nabij elkaâr, tusschen ons was het vensterglas. Zij keek door het vensterglas langs mij, met blijvende nieuwsgierigheid alsof er iets op den weg was, ofschoon er toch niets was. Ik geloof dat het was om dat zij heel stil half wist wat er in mij gaande was.

Hoe lief was die even onbeweeglijkheid, zich tot een mooi stil voorwerp maken, geheel edelsteen-zuiver en -zwijgend.

Vrijdag, 11 Februarie 1898, ochtend

Er is dan weêr zacht rood aan de lucht, dan weêr zacht blaauw, dat iets op mij toeschijnt. Er is een heel bizonder leven van licht

jegens mij. Zoo als bleeke zonneschijn even daar aan komt en vlak bij mij schijnt en weêr verdwijnt. Maar het licht zelf, het is soms of ik dat als iets zie, of ik dat leven zie. Er is eene innige betrekking tusschen dat beste in mij en het licht dat ik zie buiten mij, het heel stil wisselende licht.

Het licht heeft geen menschengezicht, maar een menschengezicht lijkt op een dierengezicht. Maar de uit-drukking van een menschen-gezicht, die heeft het licht. Niet de glimlach zelf van een menschengezicht, maar het gevoel dat in mij komt door den zoeten glimlach tot mij van een geliefd menschengezicht, dat is in het licht.

Het leven, dat ik zie in het licht is het leven van mijn ziel, want het licht, dat ik zie, is geen ander dan mijn zielelicht. Er is geen ander licht.

Zoo lang het licht dus tegen mij doet gelijk een liefde-vol glimlachend gezicht, ben ik te vrede, want als mijne ziel niet te vrede ware zoude zij toch niet lachen tot mij.

De glimlach van het licht is wel de ziel van alles wat ik heb gewonnen. Want die bewijst mij dat het licht buiten mij zielelicht is, zoo schoon als het ís.

In den glimlach van het licht gevoel ik niet God als zijnde Eeuwigheid, zooals dat is in de Helderheid. Maar in den glimlach van het licht gevoel ik God als eene nameloze Teederheid, die eene schakeering van de Liefde is. Het is geen verlangen en ook geene vervoering, maar het is of God zelf, die is de Eeuwige Helderheid, afneigend vraagt of Hij niet onweêrstaanbaarder nog is in menschelijke Lieflijkheid.

Ik moet altijd verlangen naar de Helderheid. Maar beschijnt mij de Teederheid, dan voel ik wel de onvolkomenheid, maar kan in haar aanschijn toch niet denken dat ik de Helderheid meer bemin.

Middag

De liefde kan het heele leven duren, omdat zij niet de rimpels ★
ziet. Zij ziet alleen de ziel zoo als die is in uit-drukking van oogen en gelaat, in lijnen van een lichaams-stand en in de be-

wegingen: een nederbuiging naar iets toe, de wijze waarop iets wordt aangenomen en toegereikt, en die waarop naar iets wordt toegegaan. Zij is blind voor het mindre om dat zij alleen het meerdre ziet.

Hij in wien de liefde is, is beter dan hij in wien de liefde niet is. Hij in wien de liefde is, kijkt in mijmering vol liefde en ziet alleen het schoone om dat voor het andere de liefde blind is.

Saturdag, 12 Februari 1898, avond

★ Ik zoû zoo dol-graâg over alles iets denken, zoo dat, als zich een vraagstuk voordeed, ik mij vragen kon: „wat denk ik daar ook weêr over?" en andwoorden: „o ja, dat 's waar, dat en dat."

Zondag, 13 Februarie 1898, ochtend

★ Niet alleen echter denk ik, on-middellijk als ik er aan denk, over de meeste dingen niet iets vasts, maar zelfs stellen de vraagstukken zich niet dadelijk duidelijk. Er is, b.v., in het altijd maar voort-duren van oude godsdiensten en iets als het leven van Napoleon I, tusschen die twee zaken is eene verhouding of een verband, dat ik gaarne zoû kennen. Althands wéét ik nú dít zeker: die twee zaken hebben zich tegelijk aan mij voorgedaan met het gevoel dat er daar-tusschen iets was, dat ik gaarne opgehelderd zag.

Dat hierin iets is dat mij veel belang inboezemt, daar-uit blijkt dat ik dat wat hierin is, noodig heb tot vorming van mijn geestesleven.

★

De tot nu toe nog niet met bevredigende fijnheid geformuleerde gedachte, dat iets geschrevens alleen „goed" werk behoeft te zijn, goed als kunstwerk of als handwerk, goed in den zin van degelijk gemaakt terwijl het er verder minder op aan komt, wat er in staat, — die gedachte komt over-een met iets en blijft waar op hooger plan van gevoelende gedachte, doet zich daar althands als een strijdbare macht voor.

Ik bespeur duidelijk iets verdedigbaars in de stelling, dat een echte of prachtige lichtmis beter is dan een vervelende vrome.

Ik vind onaangenaam een ploert dat is: een leelijke geringe lichtmis, te ontmoeten; maar weet niet zeker of ik liever met een kwezel ben.

Een schijn-heilige is niet zoo zeer iemant die heilig schijnt terwijl hij heel iets anders is als wel iemant die heilig schijnt terwijl hij heelemaal niets is, iemant dus wiens wezen alleen uit schijn, uit heilig-schijnendheid bestaat, zonder werkelijkheid er achter.

Een ploert compromitteert de losse, vroolijke levensopvatting: een kwezel de vrome levensopvatting. Daarom is een kwezel misschien iets leelijkers dan een ploert.

Maandag, 14 Februarie 1898, ochtend

Nu ben ik zoo ellendig en verward. Ik heb iets gedaan dat ★
het schoone leven mijner ziel heeft verstoord. Toch dacht ik dat het goed was. Ik smeek U, laat dit van mij weggaan. Laat mij dat licht behouden, dat nog even schijnt, en waarbij ik zie, dat het goed was wat ik deed. Gij hebt mij geleerd op U te vertrouwen en dat ik doen moest alleen dat wat van zelf gaat. Zoo dra ik dus zoo ver ben, dat ik van zelf doen kan wat ik nu nog niet van zelf kon doen, zal ik het doen. Ik heb aan twee menschen verdriet gedaan; maar heb ik mij zelf niet nog meer ellende hierdoor aangedaan?

O, laat mij de stilte weder mogen hooren, en weêr beluisteren de kleine en de groote geluiden. Laat mij weêr het een en ander mogen zien.

Ik heb het zoo zacht mogelijk gedaan. Ik wist toch dat het goed was. Dít kón ik nog niet doen. En ik moet immers niet doen wat ik niet kan.

Wat klonk mijn stem mij toen met stijven harden klank. Hoe smartvertrokken was het aangezicht mijner geliefde. Ik had haar reeds gezien met vreemd bloed-rood in het gelaat.

Zoo bescheen de smart-zon haar reeds voor die nog was opgegaan. Den ganschen nacht heeft hare ziel geweend. En bij haar ontwaken stonden haar oogen smart-gezwollen ofschoon niet zíj hadden geweend. O God, ben ik haar dan reeds zoo nabij, dat Gij dus weent in haar om mijn ellendigheid.

Middag

Poëzie of poëtiesch gedachten-mooi zoû nog veel langzamer geschreven moeten worden dan reeds geschiedt. Lang verwijlen in eene mooi gaande beweging van den geest . . . .

★

★ Het mooye, — daarboven is niets te wenschen. Zoo lang ik met het mooye in aanraking mag blijven, zal er wel niets komen van het werk van psychie en dat van scherpe psychologische observatie en schoonheidsleer van het uiterlijk gedrag, waarover ik wel heb gedacht.

★

★ In dezen tijd ben ik dan zoo ergends gezeten. Het is avond, onverschillig morrelt mijn gedachte aan bagatellen, en ineens zet een gevoel in mij op, een gevoel van mooi, zonder inhoud, als een wolk geur die de ziele-ruiker in donker plotsling opzendt.

Dinsdag, 15 Februarie 1898, ochtend

Wij lachen niet, wij schreyen niet. Rustig en aandachtig gaan onze gezichten door de stilte en de lichten.

Het stille voortgaan van haar door licht zilver licht verlicht gezicht.

Zij kijkt zoo rustig afwachtend voor zich uit en dan weêr voor zich neêr in een tevredenheid.

Zij kijkt aandachtig waar voor haar niets te zien is en waar zij ook niets ziet.

Zij weet bijna, maar juist nog niet, dat zij daardoor juist even meer dan alles ziet.

Zij kijkt zoo stil aandachtig naar het Niets, dat zij ziet; omdat zij bijna weet, maar juist nog niet, dat het God zelf is, dien zij ziet.

Mijn gezicht is naast het hare, mijn gezicht dat alles, en ook dit dus, ziet.

Als zij alleen loopt in de eenzaamheid is er geen felle, maar een zachte schroom in haar, omdat zij zonder het te weten weet, dat al het hemellicht haar valt te voet als zij de oogen neêrslaat.

Middag

Zij heeft in haar gelaat dat teeder geslotene en iets stil verzorgende van heel gewoon te vinden een lieve schepping van God zelf te zijn.

Wij bleven even stil staan kijken naar de lente in de lucht. Er was een witte wolk voor het blaauw. In hare blanke wang zag ik een heel mooi wolkje, rood van kleur.

★

De eenige verlegenheid, het eenige haperende in uw houding jegens een bezoeker, die geöorloofd is, moet voortkomen uit het besef van uw ontzachlijke rijkdom aan geluk, waarvoor uw aarzelende blik hem vergiffenis vrage. ★

★

Ik heb gezegd: beter natuur zonder stijl dan stijl zonder natuur.

Deze uiting wil niet een absolute formule maar eene neiging-aanduiding, de uitroep van een gevoel van levensliefde, zijn.

Want mij het uiterste denkend van natuur zonder stijl en van stijl zonder natuur, weet ik niet wat ik verkiezen zoû.

Er is echter geen reden om zich met het denken over die uitersten bezig te houden.

Aangenamer dan er mij om te bekommeren welke soort of graad van geluk ik heb, vind ik het mij te vermeyen in dat, dat ik dan heb.

Maar daarná vind ik in rang het prettigste de soort of graad te zien en dien een naam te geven.

Woensdag, 16 Februarie 1898, ochtend

Een klein meisje, met haar hoofdje vleyend op-zij. Er hingen lange gouden lokjes tot voor haar gezichtje. En uit dier schaduw keek zij stil lachend naar mij.

Het áller-liefste, blonde, blanke, ròze, kleine, dat met hemelsch blauwe oogen, schuilhoekje speelt in de schaduw van gouden haren.

★ Het kindje zei niets, wijl zij mij iets onuitspreeklijks woû vragen: of ik nog wel wist waar wij hier waren.

★

O, wat gaat die deur daar open!

O! wat is het in eens verschrikkelijk licht, wat is het daar licht. Het is een mooye dag, het is het zonnelicht. Ik zag, ik zag het geel-gouden licht van het zonnelicht. Ik zág, ik zág, zeg ik u, het zonne-licht.

Hoe kan dit zijn? Is het het grijze dagelicht, is het niet, is het niet het gouden zonne-licht?

Ik heb het zonne-licht gezien. Hoe kan ik dan het niet hebben gezien?

★

★ Het Kindje-Jesus heeft heel kort geknipte haartjes en is niet zoo koket met neiginkjes van hals en hoofdje als de lang-lokge engelen, zijn kleine zusters, zijn. Over-dag draagt hij een blauw boezelaartje en is heel druk met al zijn kleine gladde leedjes en met zijn jongens-mondje.

Maar 's avonds krijgt hij van zijn moeder een wit hansopje aan. Dan ligt hij op zijn zijtje vreeselijk stil om dat hij in zóó'n prachtig bedje zich niet verroeren wil. Dat Hij het Kindje-Jesus is heb ik gezien aan de manier waarop hij kijkt. Zijn blank gezichtje is zoo rond en effen.

Ik zoû wel denken, dat er een middel is om, zoo lang de ★
algemeene levens-voorwaarden, die ons in staat hebben gesteld, goed te werken, voortduren, en dus de algemeene geestelijke toestand niet zeer gestoord wordt, — telkens op de bepaalde uren weêr aan 't werk te komen.

Nu, op dit oogenblik, weet ik níets. Ik ben geheel ledig. Nu weet ik niets te doen dan stil te wachten en te vertrouwen. Nu ga ik maar wat lezen. Het is om dat ik (en dus ook mijn ziel) hongerig ben. Voor zeker werk, is dit een goede toestand. Als ik nu maar door zoû schrijven, uren lang, en niet eten, zoû ik tot iets goeds komen. Maar dit is tegen mijn tegenwoordig stelsel, zoo wel in theorie als in de dagelijksche praktijk. Want ik wil niet het abnormale, maar het normale.

Ik gevoel mij nu, op dit oogenblik, kalm, iets als een solide en zich Goethe-achtig ontwikkelende geest. Ik gevoel mij een letterkundige, een niet onaanzienlijk letterkundige.

Altijd maar denken en dichten, geduldig, gestadig en langzaam arbeidend, dat is wat ik in het leven denk te doen. Och dan toch, het idee, dat ik in mijn aanstaande vakantie met een onderkin, en hooge borst en oogen voornaam flaauw, zoû loopen om de dingen, die mij nu weêrvaren en waar ik part noch deel aan heb.

Donderdag, 17 Februarie 1898, ochtend

Het is mij nu zoo wonderlijk iets koels of twisterigs te ★
schrijven. O, altijd, altijd maar in de buurt van het mooye blijven. Den heelen dag — en den heelen droomen-nacht —, altijd maar leven in gedicht.

★

Het mooye te gevoelen is de aantrekking eener bekoring te ★
gevoelen met daarbij de wetenschap dat men er zich aan mag overgeven. Denk U een leven, waar de heerlijkste dingen U van alle kanten verleidelijk aankijken en gij er U aan móógt

overgeven. — Dat zoû de hemel zijn. — Juist, en dat leven, dat is nu uw leven.

Middag

Het is onzinnig te zeggen, dat het altijd zachte, altijd lieve, op den duur onhoudbaar is. Dat er ook eens felle geest-drift en gevecht en scherpe geestigheid moet zijn.

Als gij den klank der woorden Hemel, Paradijs, Geluk hoort, moet gij toch beseffen, dat het hoogste en beste is dat gene wat dáarmeê bedoeld wordt. Denkt gij nu dat in het Geluk, in het Paradijs of in den Hemel, sprake is van scherpe geestigheid, gevecht of felle geest-drift.?

Het zachte en lieve *in een zekeren graad* is het beste. En die het beste heeft zal natuurlijk niet op het minder goede uitgaan.

Maar het zachte en lieve in minderen graad, dát is onhoudbaar. En ofschoon de zon te verkiezen is boven bliksem- en dolk-glans, is bliksemende geestdrift en dolk-glansende geestigheid te verkiezen boven een bord-papieren zon.

★

★ Als haar stemmetje achter een deur tot mij spreekt over iets van het lieve leven, dat in alles is, sla ik met mijn handen op mijn beenen en ga verheugd even naar de lucht zitten kijken.

★

★ Soms zit ik stil te neuriën en komt dan hare stem zingen achter de deur, zonder 't te denken met de mijne mede.

★

★ Ik zat diep in leelijke gedachten. Toen hoorde ik plotseling daarboven hare stem, zag op en zag mij in het licht, in een mooi licht vertrek met iets van bloem-gestengel. Het was ontwaken in feestlijke drukte van felle stilte en licht.

★

Ik was al wakker, maar mijn oogen toe. Ik voelde mij toen liggen in die andere kamer met haar bizonder licht en bloemen-

achtige sier. Toen wist ik even dat het niet zoo was. Maar mijn gedachte liet daarvan af en dat gevoel kwam weêr. Het was aangenaam te voelen, dat het zoo was, en toch te weten, dat het niet zoo was maar dat weten onopgemerkt te kúnnen laten.

Toen ging een reet van mijn oog open. Het ooglid beefde. Als door een kelderkier kwam 't grijze licht van buiten tot mij in.

Vrijdag, 18 Februari 1898, ochtend

Het is hier stil en blaauw en ik ben ★
Tusschen schitterende licht-sterren
Glans ligt voor mij uitgespreid
Als een heel stil licht-tapijt

★

Als het zoo stil is en de zon schijnt. Als maar even hier en ★
daar iets beweegt en iets flonkert . . .

Ik stel zoo veel belang in den zonneschijn. Als het grijs weêr is ben ik altijd te leur gesteld.

★

Ik spreek al tijd over mij zelf. Want waar zoû ik anders over ★
spreken dan over het Leven. En waar zoû ik het Leven naauwkeuriger kunnen beschouwen dan in mij zelf. Alles wat ik weet is toch niet anders dan waarneming van dat ding, dat in het Leven is en dat ik mij zelf noem.

★

Het mooye, dat is alles en het eenige. Het intense, het mach- ★
tige, het geestige, het geest-driftige, het diep-zinnige leggen het er bij af. Ook het ware. Want het mooye is het mooi-ware en dus iets meers dan het alleen ware.

Middag

O, ik herinner 't mij zoo goed. Daar waren wegen, naar de ★
verten uitgelegen, met plassen waar de blauwe hemel met zijn witte wolken in weêrspiegelde. Het licht was overal en scheen ons te gemoet. Wij gingen eerst over een weg, waar een kleine

dikke jongen zoo aardig stond. Op het veld lag de mest met zand er over op hoopjes regelmatig naast elkaâr. Dat zagen wij zoo graâg. Er was een man, die met zijn schop zand op de hoopjes wierp, bij gelijke beetjes en er rond om heen gaand, langzaam en telkens kijkend of het zoo goed was als hij met zoo'n klein worpje het zand er over had gestrooid.

Dan kwamen wij in een laan met mooi grijs zand op de vloer, winterboomen en -heesters aan allebei de kanten. Boven de bladerloze takken was de blauwe lucht met groote en kleine witte wolken. Wij hielden elkaâr vast en stapten maar. Na de bladerloze boomen, kwamen de hooge dennen met hun paarsche stammen en groene naaldenpruiken, die bewogen met dartlend zilver licht er in. Wij dachten ieder onze gedachten, soms over 't zelfde en spraken met elkaâr. Soms keek ik eens en zag haar groene oogje, of even het oortje of het haar. Als de wind kwam bogen wij onze hoofden wat en gingen dan er tegen in. Kleêren woeyen naar achteren, voeten zagen wij onder de mantels uitstappen. Ik dacht dan over iets heel warms om de beminde voeten en alles verder te beschermen. Het scheen mij zoo teêr en zoo weinig bedekt in den grooten wind.

Saturdag, 19 Februarie 1898, ochtend

De klippen, waar tusschen ik door moet zeilen zijn: het angstige, verschrikkelijke, dat is: het zich vertoonen van het okkultistisch vermogen; de weemoed, dat is: de teederheid der stilte, die zich verzet tegen het openbaren harer geheimen; de druktetjes der afleidende gedachten aan de oppervlakte. En dit alles om te bereiken de ranke tak van het mooye, die boven het water hangt.

Zondag, 20 Februarie 1898, ochtend

O!! zijt gij zóo gekleed . . . .
O!! Is dat uw haar . . . .
Zijn dat de vingers van uwe hand . . . .
O! is zoo nu uw armgebaar . . . .

Hoe komt gij zoo hier bewegen?
Wie was het, die het u zei?
Wie in de stad, wie in het bosch,
Wie in de wolken was het,
Die u dat zei . . . .
U te begeven . . . .
Tot mij . . . .

Maandag, 21 Februarie 1898, middag

Ik heb mij nu in de ware houding jegens het Leven geplaatst ★
door tot onderwerp van extaze te nemen datgene wat er mij voorheen van zoû afleiden. Gij begrijpt mij: geluiden hinderen mij niet bij mijne contemplatie (zal ik maar zeggen, of concentratie dan), wijl mijne contemplatie juist die geluiden geldt.

Ik betwijfel echter of dit zoo ver uitgestrekt zoû kunnen worden, dat men een leven van veel verkeer en menschen-zien zoû kunnen leiden, waarbij de zelfde geestestoestand behouden bleef. Met al te veel heiligen in mijn kerk, zoû ik mijn devotie niet behouden, vrees ik.

Dinsdag, 22 Februarie 1898, ochtend

Wij stonden stil en wendden ons naar ter zij en waren verrast dat wij ons zoo dicht bij iets moois bevonden zonder het te hebben opgelet. Een vlakte lag voor ons uit. Ver van ons af links hooge boomenrijen, rechts, verder, nog lager geboomte zwart en groen. Die omperkten de vlakte tot tegenover ons, waar in de open plek tusschen de boomen juist vol-uit een groot huis te zien was, met zijn vensters naar ons toe.

Boven de vlakte was een gelijke blauwe lucht-vlakte. Boven de boomen kwamen wit en licht zwart getinte wolken die omzoomen.

Het trof ons en wij zeiden mooi zonder iets nader te merken.

In dat landschap was iets dat ons betrof. In de witte wolken zoo om het open blauw, in de boomen geschaard om de vlakte vol licht. In het groote huis, vreemd geheel zichtbaar tusschen de boomenrijen.

In het licht van de vlakte stonden wij als een duiker in zee. Het was over ons en over ons gezicht. Wij stonden onder in een zee van licht en die dus heel doorschijnend is en niet zoo als de waterzee.

Wat keken wij vóór uit en in de lucht en ook ter zij.

Een helderheid van licht was over onze aangezichten alle-bei. Alsof het licht ons rakend, witter en zilverachtiger werd.

Wij stonden zij aan zij en heel dicht bij elkaâr.

★

Wat ligt gij daar ernstig en stil. Vlak bij mij, mij gegeven. Hoe schoon is uw haar. Ik kan u niet geven Paleizen om in te leven. Niet anders dan mijn leven kan ik u geven. Heel lief kijken mijner oogen. Liefdeklank van toespraak van mijn mond. Heel het bewegen van een liefdeleven, dat gelukspriëelen weve om u rond.

Middag

★ Het heeft gesneeuwd. Er liggen witte plekken. Er was een heele fijne atmosfeer in mij zoo als op hooge bergen. Het was of ik er bijna niet in leven kon. Aan de fijne groene sparrenaalden waren enkle fijne waterkraaltjes. Een bladerloze berk met zijn duizenden takjes voor een mooye luchtplek, licht zwart en blank zilver licht. Mijn oogen blinken buitengewoon.

★

★ Ik zag de jongens al met hun gezichten naar de zon toe in gloeyend avond-rood voorbij mijn venster gaan. Toen heeft, terwijl ik neuriënd te kijken zat, een heel bleek purper daar den avond getint waar ik keek. Het is mij welgevallig het heel stille bewegen der teêre tinten te bespeuren. Dat bewegen geleek zoo veel op dat, waarom ik zoo stil neuriede, in mij zelf.

Het is nu avond. Het is schemering. Een onbeschrijflijk zoet gevoel vloeide in mij. Het was geen weemoed en geene liefde. Iets als snoof ik om mij heen fijne lucht uit mijn jeugd op, was er bij. Nu is het reeds lang, heel lang voorbij.

Woensdag, 23 Februarie 1898, ochtend

Zeer vluchtig doen mij aan en bewegen door mij zij, bij wie ik 't liefst verwijl. Ik wilde ze vangen in eene gedachte maar zij, zijn te ras voorbij. Stil te staren en dit te gevoelen zonder gedachte aan iets is wellicht gelukkiger dan daaruit zich te zien verheffen een gedachte.

Lichte luchten zie ik boven mij.

Precìes zo als de naauw' bespeurbre veranderingen van het licht op een dag dat het licht kwijnend schijnt, zijn de bewegingen van het gevoel in mij.

Zoo als het licht geen beelden vormt en toch de bewegingen er van te zien zoo heel gelukkig is, zoû ik de bewegingen van het gevoel, dat die lichtbewegingen zoo gelijkt, ook zonder beelden willen wedergeven.

Woorden zijn beelden en ik zoû moeten zwijgen.

De eenige wedergeving van het gevoel in mij is de onnoembare beweging van het licht tegenover mij.

Het licht is de genade die heden met mij speelt als met haar lieveling. Het was dan toch waar, wat ik zoo lang geleden gedacht heb en al de kwelling was een voorbereiding.

Niet in het spelen is de bekoring maar in het heele stille spelen. Niet wijl het mijn verlangen naar het einde van het spelen vergroot, zoo als eene geliefde die met haar minnaar schuilhoekje speelt. Want er ís geen verlangen. Maar wijl mijn ziel juist wat zíj doet in dat heele stílle spelen van het licht ontmoet.

Adieu, verwaand begeeren van starre ziels-extaze.

Ik ben de kleine vrind van het mijmerende licht en den juichenden wind.

Donderdag, 24 Februari 1898, ochtend

★ Gij moet nooit korzelig worden in uren, dat het eens niet gaat. Geloof mij, het komt wel weêr. Het zoude immers tegen alle waarschijnlijkheid in zijn dat het plotseling wegbleef als er geen essentiëele levens-verandering is gebeurd.

Middag

★ Het is zoo prettig als het regent samen te loopen onder een regenscherm. Het was achter onze hoofden en naast onze schouders aan de buitenzij van ons-tweëen te zien, net of dat men in een rijtuig zit. En wij stapten gelijkmatig onder den frisschen regen.

Naast mij stapte zij met mij aan, zeer licht van bouw aanvoelend en als zonder gewicht. De rails waren spiegel glansend blaauw en lagen mooi recht-uit.

Wij kwamen in een breed en nu niet recht maar kronkelend pad, aan de randen met allemaal plekjes jong groen mos, net of het voor ons daarmeê was afgezet. De voetstukken van afgehouwen boomen waren ook zoo mooi nat en glansig als in den grond gestoken bussen.

Als wij onder lage takken door moesten, bukten wij en ik zette een grappig gezicht om de kindertjes na te doen, die wij zoo oud-mannetje en oud vrouwtje hadden zien spelen. In het zilver witte licht van het waterige bosch, onder het frissche wintergroen, onder het zwarte regenscherm, was een fel rood kleurtje op wangetjes vlak naast mij ontloken.

Nu en dan stonden wij even stil, want er was bepaald muziek in de verte. Wij hadden het wel goed gehoord. Het was geen angstig geluid als muziek in onze ooren. Maar buiten ons, ver weg, in de lucht, in den regen, door het hooge zilver-groene bosch heen te hooren.

Toen wij weer thuis kwamen, was de muziek heel dicht-bij. En toen wij binnen waren, begon het juist voor óns. Buiten stonden zij in een slampamperige rij, ieder met een grooten koperen trompet aan hun mond. Anneke Tanneke en Piet, op

stoelen achter de vensterruit, verroerden zich niet en zeiden geen woord. Wat had die Piet een rond en glad achterbolletje, daaronder kwam zijn blauwe boezelaar en daaronder zijn kleine schoenzooltjes rechtop naast elkaâr.

Zwart hingen de gordijnen. In de kamer somber licht. Buiten de regen, waar de dorre winterbladen aan de naakte stammen beven. In den duisterder schaduwschijn van het gordijn een tanig vreemd vierkant klein hoofd van nog-jonge vrouw. Ernstig en strak maar niet droevig, te vrede met niets meer te hopen. Roodachtig het oogenwit.

Vrijdag, 25 Februarie 1898, ochtend

Ik ben aan 't mijmeren en zie dan innerlijk weêr eenige der schoone dingen, die ik heb gezien. Ik ben bij 't wedergeven wel dikwijls beneden het gevoel gebleven, dat zij in mij verwèkten. Hoe kon dit anders daar ik wat mij omgaf niet als de natuur zag zoo als mij die vroeger was, maar alsof het verblijven waren, die door heel gelukkige en schoone schilders zoo voor mij geschilderd waren.

★

Mijn gelaat naar boven wendend, zag ik onder de grijze lucht ★
de boomen donkerzwart in houdingen staan als eene menigte door wilde hartstochten bewogen. En ik besloot op dien tocht al-door met mijn gelaat naar boven gewend te loopen, ongeacht mogelijke ontmoetingen van menschen. Want de ontzettend zwarte kracht der met hun reuzen-armen zich geweldig wringende boomen onder de sombre lucht, was een fraai schouwspel. Hunne zwarte haren als die van woedend vechtende mannen en achter-over-vallende vrouwen waren.

Maar toen ik op een plek kwam, waar mij vroeger iets bizonders te zien viel, richtte mijn oogen zich naar den weg voor mij uit. De weg gaat daar wat op, om daadlijk weêr te dalen. Terwijl nu het gelaat daar, lichtlijk dansend op den tred der voeten, stijgt, ziet het eerst alleen de donkere verhooging,

maar dan even telkens daarachter de lichtre laagre weg, zoo dat terwijl 't gelaat híer, de lichtre weg dáar, op en neêr danst, met de donkere verhooging tusschen hen in. Ik ging dan ook terug om het nog eens te doen.

★

Schetsje voor een portret.

★ Zij is een klein meisje, niet zoo héél klein meer als eerst, maar ook niet zoo groot als meisjes met lange haren, die al naar school toe gaan. Heur haren zijn niet heel kort en niet heel lang op haar rug, maar juist mooi.

Maandag, 28 Februarie 1898, middag

★ O Poëzie, verlaat mij niet! O turen, denken, en zien bewegen, even, de takken teêr voor lichte en kleurge lucht, en dan uw aandoening te bespeuren, dat eiglijk is te weten dat gij altijd in de nabijheid zijt.

Heel stil te zitten en te denken aan wat ik hèb gezien, aan hoe de wolken waren en de wind, hoe ik vlakten van bleeken zonneschijn zag liggen over dorre blâren en hoe het hemelblaauw zoo zilverlicht zag door het bosch der boomen heen.

Ik die nu zoo bedrukt ben, ik smeek het U, gij zult mij niet verlaten. Gij zult mij blijven omgeven met uw stilte, waar de klanken zoo heerlijk in zijn. Gij zult mij leven láten in uwer Schoonheid klaren en onverwinlijken Schijn.

★

★ O mijn lieve gedachte, hoe gingt gij ook weêr. Kent gij mij dan niet meer, ken ik U dan niet meer. Ach, gij waart meest aan iets heel kleins, dat ik zoo zag, de blik mijner ziel die met den blik van mijn oog op een bevend madeliefje viel, of zoo. Maar soms was het mij toch of ik U zag als groote wolken of golven van leven bewegen.

Dinsdag, 1 Maart 1898, ochtend

Ik weet nog hoe prettig ik het vond in een ouden dichter eens ★
de regels te vinden: 'Et rien n' est meilleur que d'entendre air doux et tendre jadis aimé'. Dit gezegde kwam naauwkeurig over-een met wat ik dikwijls had gedacht. En hier vond ik mijn idee bevestigd door een, die het wel weten kon.

Daarom wil ik aanteekenen, in de gedachte misschien een ander na vele jaren het zelfde genoegen te verschaffen wat ik toen had, dat er weinig dingen zijn, waarvan ik zoo veel houd als van neuriën.

Bij groote muziekfeesten, die ik eens heb bijgewoond, was eigenlijk maar één ding mij innig aangenaam, een passage van eenzaam opklinkend violenspel. En iets dat gelijkt op wat zulk violenspel voor ons gemoed is, kan iedereen altijd voor zich zelf doen.

Er is iets, dat prettiger dan neuriën is. Dat is: zich daar op betrappen. Dat is mij gisteren gebeurd. Ik meen met zich er op betrappen niet: merken dat men het doet. Maar ik meen er meê: het merken op een wijze zóó, dat het is als scheidde uw wezen zich in tweeën en als keek de eene naar het geneurie van den ander, door zoo een warm welgevallen daar-aan verbonden, als waarmeê eene moeder kijkt naar het gelukkig spelen van haar kind.

★

Voor een dichter, — vroeger zoû ik gezegd hebben: voor een ★
kunstenaar, maar ik vermaak mij den laatsten tijd met het inzicht, dat een kunstenaar met woorden dat slechts in zooverre is als hij zich in de richting van het dichterschap beweegt, hetgeen in de eerste plaats beteekent dat zijne taal zich door gevoeligheid van beweging, door de aanwezigheid van *gemoed* namelijk, kenmerke — voor een dichter dan, is gemoedsrust een eerste vereischte. Zelfs de hartstochtelijkste vlagen moeten als schoone spelen zijn vóór de lichtende onbeweeglijkheid zijner opmerkzaamheid. Nu is de zaak ook alle storende levensgebeurtenissen onmiddellijk tot zulke spelen te maken.

Gij moet, al is de gemoedsrust het eerste vereischte, niet zoo bang zijn voor storingen daarvan. Gij moet ze natuurlijk zooveel mogelijk mijden, maar doén zij zich voor, — wees dan sterk, en zie ze aan, en tracht er *schik in te krijgen*. Wees blij met den aanval van iets, waaraan gij de levenskracht kunt toetsen van dat onbeweeglijke, dat in U woont. Laat dat, dat niets het kan overwinnen, dan toch geen fraze zijn. Hoe zoudt gij dat trouwens wéten dan na aanvallen te hebben doorstaan.

O, als gij de storingen kunt áánzien, van top tot teen, zoo dat er dus afstand is tusschen U en die belagers, — hoe heerlijk zal dat uur voor U zijn. Zie, dat is wat anders dan het vredige gevoel na dat gij ze hebt zien verdwijnen. En misschien is het nóg heerlijker.

Middag

★ Ik heb zenuwkriebelingen onder in de „maagstreek" [hm!]. Dat komt door een van die gemoedsrust-storingen.

Ik heb verschillende schrijfboeken, ik schrijf in het eene of in het andere al naarmate ik minder of meer mooi gesteld ben. Zoo lang die zenuwkriebelingen duren, schrijf ik maar in het minst mooye. Dat is veilig en gezellig.

Het is eigenlijk enorm vernederend, dat ik dit kleine bezwaar niet zoû kunnen verwijderen. Ik, die herboren ben, ik, wien niets kan gebeuren! Nu ziet gij het eens, mijn waarde.

Woensdag, 2 Maart 1898, ochtend

★ Zou ik de Gratie niet kunnen verzoeken? . . . Het licht is zoo mooi vandaag. Mijn rookwolkjes dansten vlak bij mij. En een blijdschap danste in mijne gedachte. Ziet gij, het kán niet, het kán niet dat het verloren zoû gaan. O, mijn gedachte, rijs en dans er luchtig boven uit. Ik ben blij ontroerd. Ik neurie. Hoe lief is het menschelijk instrument, waarmede geneuried wordt. Ik weet het nu, waarom dit mij de liefste muziek is. Het is om dat het gemoed zelf hier de viool is, die speelt. Begrijpt gij wat dat is: gij hoort in eens een zacht en teeder wijsje, en luistert

en merkt te gelijkertijd, dat het úw gemoed is, dat daar fluisterend zingt. Deze gebeurtenis is niets minder of meer dan de beweging der ontwakende poëzie zelve in U.

Ach, dit alles wat ik hier schrijf, is nog niets, ik weet het wel. Het eene, het inbuigend stootje, het . . ., ja, ik bedoel dat, waarvan ik mij nu niet eens meer herinner hoe het is, . . . alleen, vaag, iets van onderduiken, . . . nu, dat doét 'et 'em, dát is het essentiëele. De kunst is de kunst van terugkrabbelen in zijn gedachte. Hoe verder gij kunt terugkrabbelen, hoe dieper Uw kunst.

Terugkrabbelen of onderduiken, vást houden wat gij dan grijpt, dát zeggen, dát, maar ook niet meer, níets meer, om den wille van niets ter wereld, om den wille der voltooying niet, om den wille van het rhythme niet, géen énkele lettergreep meer, — dat is de weg tot de zuivere kunst. Dan komt er misschien niets te voorschijn, geen drama [!], geen gedicht, geen strofe, geen versregel zelfs, — goed, bèst; beter een halve regel, die geheel goed is, dan een geheele regel, die half slecht is, beter een regel die goed is dan een strofe . . ., en zoo voort.

Gij moet niet zingen of zeggen, gij kúnt het trouwens niet. Dat ándere, begrijpt gij, die ándere, dien gij niet kent en die in U is, dié moet het doen. En als Die op een zeker oogenblik of in tien jaar niets meer te zeggen heeft dan een halven regel, dan zal geen macht ter wereld U kunnen helpen om hem meer te doen zeggen dan die enkele woorden. Zóó wil de Kunst, de Poëzie, gediend zijn.

Laat dit U niet afschrikken, want het is niet zoo erg als het er uit ziet. Want als gij de kracht hebt dit voor stelsel te nemen, U *te gewennen* telkens in te houden, tèlkens inhouden, begrijpt gij, juist op het ware oogenblik, — dan komt, van de andere zijde, uit haar diepe en schoone schuilplaats zij, die gij zoo standvastig zoekt, en op een goeden, op een zeer goeden, dag, zult gij verwonderd merken dóor te kunnen gaan, altijd maar door, op den weg waar gij tot dan toe slechts enkele schreden kondt zetten.

★

★ Denk ook niet dat gij om de kunst van het poëtisch proza of de edele dichtkunst te beoefenen, een bijzonder soort leven nodig hebt. Als de genade bij U is, dan is het schoonste landschap en de schoonste kerk, de plaats te midden van welke gij zijt. De woning uwer gedachte zal van een architektuur van licht zijn, en de poëzie zal regenen, sneeuwen en waayen om Uw hoofd.

Ieder voorwerp, tot het geringste toe, is een groote, een onuitputtelijke schat. Ligt het daar niet, zoo rustig en stil, in zich zelf volmaakt, is het niet omgeven van stilte en licht, is het niet schoon gekant of rondend, glanst het niet, glanst alles niet mín of méer, bekoorlijk weinig of overweldigend veel, munt het niet uit door de schoonheid die kleur is? Is het niet, al kan het niet, of ieder ding uitmunt boven alle dingen?

Weet gij waarom ieder voorwerp een eindeloze schat is? Omdat het niet is wat het in zich zelf is, maar omdat het is de onafzienbare rij van wisselende gestalten, die het aanneemt of voortbrengt in Uw beeldende gedachte.

★

Sneeuw is de bloesem der lange, lange lente, die de winter is. Wist gij dat wel? Gij hadt tot nu toe alleen in gedichten iets gemerkt van de bloesemregen en van met de voeten waden door een bloementapijt. En als gij in de lente door de boomgaarden gingt, moest gij verlegen lachen om de felle overdrijving uwer dichters. Maar gij bedroogt U. Zie de witte vlokken vallen uren ver overal om U rond. Dit is de geweldige en zachte bloesemregen. Gij zijt er door bedekt. Zij liggen op Uw schouders, zij hangen aan Uw kleeren. Zij dekken Uw hoofd en liggen om Uw wadende voeten.

Gij gevoelt wel, dat het warm is. Zie maar, Uw handen gloeyen. Zie maar, rood gloeit Uw gezicht, gij lacht hun tegen waar zij hangen om Uw wangen en zij hebben Uw oogen tot tranen bewogen. En zie nu maar op nu zij even wegblijven en het lichter wordt. Nu schijnt het lichtgoud op de witte boomen, en helder blaauw is het boven Uw hoofd. Ziet gij wel, dat het lente is?

De kunst is de kunst van onderduiken, had ik het genoegen ★
te zeggen. Als gij, bijvoorbeeld, denkt: „nu is er niets, nu denk ik niets", — als gij dan maar áchter díe gedachte weet te komen, als gij dan maar weet terug te buigen, zóó, dat gij die gedachte *ziet*, niet meer er ín, maar er áchter, zijt, zie, dan is er reeds iets. Dan zijt gij op een plaats, waar dít mooi kan worden en waar gij andere dingen, die mooi kunnen worden, ontmoeten kunt.

De vondsten, die gij doet bij het terugbuigen of onderduiken, en dat òf dingen zijn, die gij dán voor het eerst vindt, òf wel die gij terug vindt na dat zij U vroeger reeds hadden aangeraakt, — zij zijn echter slechts één bestanddeel van de kunst. Nu komt het andere bestand-deel. Het komt om Uw vondst te modeleeren, om die te maken tot iets moois.

★

Gij moogt nooit droevig of neêrslachtig zijn. Namelijk, die ★
diepere verblijfplaats Uwer gedachte, dáár mag het nooit droevig of neêrslachtig zijn. Geen droefheid bestaat in poëzie dan die geuit is bij het licht der blijdschap van haar te zien als iets schoons.

Donderdag, 3 Maart 1898, ochtend

Ik zoek niet meer, als ik zoo aan iets bezig ben, naar samen- ★
gedrongenheid van voorstelling. Het is mij niet meer te doen om iets rijk ingelegds te laten zien. Ik zoek naar mooye ronding van mijn volzin-lijn. Mooye, glimlach-vormige lijnen, fijner, altijd fijner. Het is mij niet meer te doen om hevige verbeeldingwerking, het is mij te doen om de lichtende werking van het *gemoed*. Het zoeken is trouwens bij manier van spreken. Want ik, ik zoek niet, ik wácht maar.

★

Ook moet gij niet in plastiek studeeren. Als gij studeeren wilt, ★
moet het zijn in Gevoel. De schakeeringen en graden Uwer

Bewustheid en van Uw Gevoel moet gij bestudeeren en nagaan hoe die uitgedrukt zijn in de gevoelige lijn van Uw volzin.

Indien gij meent dat Fra Angelico een beteren stijl heeft en dus dieper gevoelde dan Rousseau, moet gij niet de onderwerpen of vormen van Fra Angelico gaan bezigen. Want zoo ging het niet, lief diertje, en op deze wijze raakt gij hoe langer hoe verder van huis.

Rousseau zag een bord met kersen, en met heerlijk frisch menschelijk gevoel schreef hij over een bord met kersen. Vóor Fra Angelico stond ook datgene, wat Rousseau voor een bord met kersen aanzag. Maar hij zág dat het geen bord met kersen maar een groep rood gemantelde bisschoppen was, die voor een blanken Kristus knielden. Hij zág geen bord met kersen en het kon hem niet schelen, wat een minder edel ziende zag waar hij heilige bisschoppen en Kristus-blankheid zag. Dáárom gaf hij waarheid en diep gevoel waar hij de biddende heiligen en het blanke Kristus-gelaat afbeeldde. Dáárom geeft Rousseau in zijn bord met kersen iets wat meer op biddende bischoppen en op Kristus gelijkt, dan gij, indien gij, niets gezien hebbend dan een ijskoud bord met glibberige kersen leukweg net gaat doen of gij een hemelsch visioen had gehad.

★

★ Mijn geest is in dezen tijd, meen ik, dichter in de buurt van Maeterlinck dan in die van Zola. Ik geloof zelfs te kunnen zeggen, dat ik Maeterlincks kunst en zijn geestesleven superieur aan die van Zola acht. Maar dit belet niet, dat ik sekuur weet, dat Zola een onmetelijk grooter kunstenaar dan Remy de Gourmont, Alfred Jarry, etc. is.

★

★ Zola is een grooter kunstenaar dan Huysmans. Ja, dat meen ik. Het is mijn absolute overtuiging. Ik heb weêr absolute overtuigingen! Hoezee! Wat kan mij nu weêr alle-menschelijk veel gestolen worden. Henri Borel is de lebberigste kwijlstijlbroddelaar van den heelen Gids-moes. Nu gij! O zoo! Dank U! Nu ga ik weêr een beetje naar het licht zitten kijken.

Wat zijt gij, *Gids?* Zijt gij onze zoon? Neen. Zijt gij onze vader? Dát woudt gij wel, loeris! Gij zijt een neef, mijn waarde. Gij hebt het griezelige karakter van een hermafroditische neef te zijn, dat wil zeggen iemant, die in de hatelijk koele en schijnbaar minzame verhouding tot ons staat, welke door het woord neef wordt aangeduid; maar door lijzigheid en bleeke oude molligheid overgaat in dat veel ergere, dat door het woord tante wordt aangegeven.

Middag

Nu weet ik niets. Wat nu te doen. Ik weet niet waar ik ben ★
en hoe het is met mijne ziel en liefde. Ik zag op mijn gesloten oogen den lichtschijn telkens wederkomen, tusschen de takken door. Het doffe licht, dat men zoo ziet wanneer de oogen zijn gesloten, is een zachte troost.

Ik zag het hooge groen in storm woelen. Ik zag deez' ochtend groote wolken met zoo schoon licht bezoomd, dat 'k er van schrok en mijn gelaat afwendde, in blijdschap toch, dat het zoo was. Ik zag zoo vele vreemde kleuren en lichten, die mij iets aandeden, maar 'k wist niet wat. Toch kan ik niet gelooven dat zoo lang ik met mijn hoofd zoo schuin zal zitten kijken, zoo als een vioolspeler zijn hoofd houdt aan zijn instrument, de viool, die ik zelf ben, zal weigeren te spelen.

Ik was nog even verwonderd over mijne geliefde met haar gelaat, dat verscheidene malen dicht bij mij was. Ook zag mijn ziel nog een klein hoofd verborgen onder dichte gouden haren, maar wist niet wat het haar beduiden woû.

O, kom nu, in dit uur ken ik U niet, ook word ik mijn verlangen naar U thands niet gewaar; mijn hoofd is van geen heerelijke, maar van een smartlijk flauwe warmte-krans omgeven. Buiten valt het zware tikken van regendruppen. Een sombre wolk met flauwen rooden schijn hangt boven mij. Lichter is de kim, maar doet geen goed aan mij.

Kom nu, daar ik toch wéét dat ik altíjd naar U verlang als gij zoo koud en ver zijt. Kom, om mij moed te geven in mijn

geloof aan de eindeloze waarde van elk oogenblik. Ik roep om U in mijn klankloze, stomme ziel.

De avond daalt in zwarte kleuren. Ach, zijt gij dan zóo ver van mij . . . En ik was toch zoo blij den heelen dag. Ik wreef in mijn handen en verkneukelde mij als iemant die een lang gemiste stellig verwacht.

★

★ Die Aletrino is toch een uitmuntend artiest. Ik las dezer dagen die vertelling van dien blinden vioolspeler. Die is als een landschap of binnenhuis gezien door een venster dat omlijst is door bevende en brekende eile kristalletjes van emotie.

Vrijdag, 4 Maart 1898, ochtend

Hebt gij weêr zoo veel schoons gezien . . . .

Gingt gij dan weêr voorbij de dingen, die daar stonden in een stille rij als waren zij schoone geschenken, u aangeboden door onhoorbaar genaderde zachte en witte engelen.

Alles behoort u meer, mijn liefste, dan het zijn bezitter toebehoort. Want wat het beste is van alle dingen, hun schoonheid, geven zij dadelijk en voor altijd aan u als gij er langs schrijdt.

O, ik dank u voor dit uur. Mij klonk het zoet bewegen van uwe stem heerlijker dan het teêrste vioolspel en dan wat men aan zilver wit licht kan zien geven door het heiligst bewogen penseel.

Ik zat maar stil verwonderd over het gebeuren, dat gij daar bij mij waart, die toch zoo zeer een mensch gelijkt, bezig met de fijnste schakeeringen der liefde mijn gemoed te modeleeren.

Middag

O! . . . . droomdet gij van een plant witte bloemen, zóó groot en schoon als gij nog nimmer had gezien en die zoo heerlijk geurden. En heeft uw lieve stem die bloemen toen voor mijn gedachten op doen leven, zoo dat ik al door denk aan u, zoet droomend van die heerelijke bloem . . . .

★

Er is aldoor iets om mij heen, een telkens andre schoonheid ★
van licht en kleuren. Ach, kon ik haar maar zien. Aan het licht op het voetpad en aan het bewegen en wentelen der schoon gekleurde wolken met hun zoet-felle goud-licht-randen meen ik het te zien, dat ik al-door gevoerd wordt door onbegrijpelijke heerlijkheden.

Ik vind alles onbegrijplijk schoon: de wegen, de boomen, maar vooral de wolken met hun zacht bewegen. Elken dag is daar voor mij uit een donkerkleurge weg met plekken, door het boomloof heengevallen, zonlicht, telkens, tot het eind. Dat is toch zoo mooi, als er geen zon is, liggen op die plaatsen toch plekken bleek licht, duidelijk te onderscheiden.

Saturdag, 5 Maart 1898, ochtend

Ik ben dermate bestemd voor het Eeuwige en Schoone, dat ★
ik, geloof ik, altijd min of meer ziek, ik bedoel: gejaagd, geagiteerd, geënerveerd ben, ten zij mijne gedachte zich bezighoudt met iets dat tot het Eeuwige en Schoone behoort of daartoe leiden kan. Ik ben dan als een banneling die onrustig dwaalt om de grenzen van zijn vaderland.

Is het niet heerlijk te bedenken, dat men fyziek onprettig is ten zij men zich bevinde in de Helderheid of op een der wegen of in een der streken, waarvan het toch wáár is, dat men dáár langs uit de Helderheid is gedaald of dat die in de buurt der Helderheid zijn, al kan men ook niet zéker zeggen, dat zij er ook toe terug leiden?

Middag

Met mijn liefje loop ik door de lente . . .
Welk een gedachte . . .
Lichte blauwe lenteluchten
Waarin witte wolken zweven.
Zilvren boomen zag ik,
Tot een poort hun armen opgeheven
Boven ons hoofd . . .
O Leven, laat mij U leven . . .

*

★ Hier is de vlakte. Links gaat de weg achter de stammen van de boomen, de stammen zijn licht zilver-blaauw van kleur. Rechts zijn de heele lage sparretjes, allemaal dicht bij elkaâr en donker groen. Hier is de bruine hei, waarop wij loopen, met áller-aardigst smalle paadjes, voet-paadjes, lang en smal. Hun eigen kronkeling en de heidestruikjes aan de kanten maken dat zij niet precies recht zijn en niet glad maar kroezig aan de kanten. Daarom zijn het pas paadjes en daarom zijn paadjes al tijd zoo prettig om te zien en om er op te mogen loopen.

In de verte staan kleine boompjes duidlijk op een rij. Van boven, waar al hun naalden-takken zijn — want het zijn óok dennen —, zijn ze donker en aan elkaâr vast, maar daar-onder, tusschen de stammetjes door, is weêr de lichte witte grijze lucht te zien, die er achter is.

O kijk, daar gaat in de diepte de spoor voorbij. Wij zien hem niet maar rakelings boven de hei komt zijn witte rook, die opploffend goud wordt in de zon en verder als een lange witte slang blijft hangen.

De paadjes zijn ook verlicht, en alle bruine dingjes, die er op liggen, ook. De zon is anders flaauw van-daag. Je ziet onze schaduwen naauwlijks op den weg bewegen.

Zondag, 6 Maart 1898, ochtend

★ Ik zit hier met mijn gezicht. En kijk eens op door de vensters naar de lucht en het licht. Ik kijk er niet naar om te zien precies hoe het is. Ik kijk er zoo maar naar, wetend dat ik het mooi vind en luisterend of er nu niet iets liefs in mijn gedachte gaat bewegen.

Ik ben van morgen opgestaan met een blij hoofd en in een lief licht. Het was de zon, die leek op plekken maneschijn gezien uit nachtelijk priëel. Terwijl ik opstond zag ik te gelijk met mij in verre donkerte een smal goud licht bewegen. Toen is het plotseling zóó licht geworden om mij heen dat ik langen tijd mijn handen in de hoogte voor mijn gezicht moest houden. En in dien tijd heb ik tot mij gezeid: Gij zult vandaag mooi en goed zijn.

Buiten keek ik naar de lucht, die bestond uit allerlei wolken en plekken blaauw en plekken licht er tusschen. Ik dacht er iets bij hoe ik met precize, fijne lijntjes zoû kunnen wedergeven wat ik zag.

Wat later stond ik met een klein en fijn blond meisje. Zoo als heur haren waren, en iets, hoe zal ik zeggen, iets hoekig gestyleerds in hare wenkbraauwbogen, en met haar enge mouwetjes laag neêr op de handjes, geleek zij een lang-rokkig kind uit vroeger tijd. En zij stond stil en zweeg maar en keek onder de fijn gelijnde verwondering dier wenkbrauwbogen, met groote, schoone, licht kleurige oogen hoog op naar mij.

Later stond zij weêr bij mij, maar hoe zal ik zeggen wat ik nu zag? Haar oogen waren bizonder klaar; maar dit was het niet. Neen, uit haar oogen uit zag ik een zilver zoet licht schijnen, gelijk een wolkje zilver licht dat door de ruimte gaat. O, zijige stil gouden glans der blonde haren en eile lichte zilverschijn in het kleine gelaat.

En nu ik hier daarover denk, daalt, als de blik eener gelukge moeder, zacht doorbrekend warm en rein en licht goudkleurig licht naar mij heen neêr.

★

Doe ik iets anders dan verlangen naar het uur, dat komen moet ★
en dan weemoedig het voorbije uur verlaten dat niet gegeven heeft, wat ik verwachtte. Is het niet altijd als ging de grootste schoonheid vlak bij mij, mij onbekend voorbij.

Dat, wat ik in mijn innigst heerlijkst heb bedacht, maar altijd dacht, dat het toch nooit zoû zijn voor mij, — een heel klein meisje, en niet een met zwart of bruin haar, maar een blónd meisje daar dit toch veel meer engel-achtig is, met haar haren juist zóó, in het minste zelfs niet anders, en in het wit gekleed in klein nacht-kleed, met blanke beentjes met een zacht ròze diafanen schijn, komt naar mij, ik sluit mijn armen met hun groote handen aan elkaâr in teederheid om dit levend kostbaar; en dan is mij of mij iets moet gebeuren wat nog niet gebeurde . . . .

In welke diepte raakt mij dit aan? Hoe vroeg in mijne jeugd heb ik beseft, dat dit het beeld der voor mij onbereikbre gratie was. Nu wordt het fijnste van den geest van mijne liefste kinderdroomen werklijkheid. Ik sluit nu in mijn eigen, zelfde armen wat ik eens niet eens zag maar besefte dat een beeld kon worden uit het innigst en vluchtigst gevoel, dat ik gewaar werd in mijn jongensdroomen.

Het was dít, wat ik toen voorgevoelde, in dien tijd toen ik ook wel wist, dat engelen en engeltjes alleen des avonds komen, om dat het dan zoo stil is en er zacht gouden en witte groote en kleine gedaanten in de kamerscheemring zijn.

★

★ Mijn liefste is de eenige engel, die niet blond is.

Maandag, 7 Maart 1898, ochtend

★ Wij gingen over een weg waar eeuwen-oude hooge boomen stonden met flets groene basten. Dof rood was de weg, die er tusschen in lag. Ik ging zoo licht alsof ik zonder lichaam was.

Over het water was een smalle brug. Mijn liefste was bang. Op de brug stonden wij en zagen uit het water frisch groen opbloeyen. Wij traden op een aaklig onderaardsch gewelf toe in een heuvel uitgehouwen en met gesloten poort, van ouden steen zwaar met flets mos en dorre struiken overdekt. Maar een jonge knaap verscheen er boven op als een overwinnaar. Toen kwamen wij bij andre eeuwen-oude boomen, waar een vijver als een spiegel zag. En voor ons uit nog hooge boomen, met een wazig wit verschiet er achter. Alles keek mij aan alsof het niet werklijk, maar een landschap uit de geestenwereld was. En ik was bang voor wat wij naderden.

Een groene deur werd ontsloten. Een laag en harig beest bleef staan en zag ons aan. Toen kwamen wij in eene lage roode kamer, waar een klein beest onbeweeglijk lag en naar ons keek. Ik zag het daadlijk, maar zij had het niet gezien. Met wijde zware stappen kwam een vreemd mensch op ons toe uit andre

deur en gangen. Hij droeg een donker blauwe borstrok, waar boven een naar voren gedrukt hoofd, met fel roode wangen en grijs-blauwe oogen met kouden blik. Uit zijn te korte donker-blauwe mouwen staken reusachtige steen-roode handen.

Dinsdag, 8 Maart 1898, ochtend

Ik ben gelukkig. Het is precies tien jaar geleden, dat ik nog ★
eens dit geluk heb gekend. Toen was het toch anders. Het is nu misschien iets lichamelijk zwakker, maar geestelijk is het fijner. Ik gebruik het woord geluk nu niet wetenschappelijk en in afgelijnd verschil met vreugde en genoegen. Ik wil alleen maar zeggen, dat buiten het windje waait, heel erg, en dat ik het genoeglijk heb.

De luiken staan niet geheel vast en rukken bij windvlagen piepend en dreunend tegen mijn muren. Buiten is het grijs, er is een groot gezwier van dorre bladen en de hoge vale eikenheesters en al het andere dorre goedje is verbazend onrustig. Maar in mij is een zachte gloeying. Het is goed. Het is zeer goed. Wij hebben vanochtend ontbeten in mijn „studeerkamer", want het kleine huiskamertje wordt geschilderd. Verf-lucht door het huis. Heerlijk. Er waren, door verschillende ongelukken met de kachel en zoo, nog andere luchten door het huis, onaangenaam. Maar iets heerlijks was er toch aan. Er scheen daardoor iets te beginnen, dat te gelijk gezellig en avontuurlijk was. Wij waren in nood. Het zoû onhoudbaar worden. Wij waren als op een schip, met masten en palen, stokken en touwen.

Ik ontbijt met heele dikke sneden brood met rogge-brood, juist als in den tijd van tien jaar en meer nog als in dien van twee-en-twintig jaar geleden; toen, — ja, toen óók — had ik aan het ontbijt den dag en verder het heele leven voor mij als een onafzienbaar paradijs. Ik bedoel daarmeê het besef, dat er van alles kon gebeuren, maar niets wat niet heerlijk was om dat alles heerlijk was. Hoe het zoo gegaan is en wat er met mij gebeurd is, weet ik niet precies; maar wel heb ik idee, dat ik nu tóch alles zal verwerkelijken, alles . . .

Ik leef niet alleen. Al jaren, naar het schijnt. Volgends Uw almanak zal het spoedig twaalf jaar zijn.

Bij het ontbijt zijn mijn twee jongste kinderen binnengekomen. Kinderen. „Ik heb kinderen". Het zijn míjne kinderen. Die zijn altijd vreeselijk zoet, zoo als het betaamt, in míjn studeerkamer namelijk. Dan zitten ze bizonder rustig en zijn uiterst gezeggelijk, want het is een plechtige, hemel-achtige plaats, waar ze maar zelden komen. Het eene is een jongetje en het andere is een meisje. Allebei zijn zij blond. Maar het jongetje is jongensachtig glad, het meisje meisjesachtig lokkig van hoofdje. Blond zijn ze en in 't blaauw gekleed, met van die boezelaartjes voor. Ten slotte was het meisje opgestaan, blaauw, blond, een blank gezichtje onder vele haren, klein en smal en bij mij staand, die als een grootmensch aan tafel gezeten ben. Toen vroeg zij over alle dingen, die op tafel lagen, wat of dit was, wat of dát was en wat ik dáármeê moest doen. Maar toen moest zij weg en terwijl zij wegging, met het kleine lijfje, blaauw en blond, kwam mijn weemoed op en had gewenscht dat zij altijd nog maar door waar' blijven vragen . . .

★

★ Zie hier „een geval", dat zich dikwijls voordoet: als het oogenblik dáar is, dat ik met een kind, omtrent wien liefdebewegingen zoo veel in mij gebeuren, zal gaan zijn, — word ik een weêrzin gewaar — en dénk dan dadelijk: „o, je bent leelijk, je bent zwak en dus wrevelig van-daag, ga maar heen". — Dan ontstaat er een zachte, in-vloed-rijke, beweging naar mij van gelokte hoofden van verschillende kleur en menschengestalten. Dadelijk zink ik terug en geschiedt het tóch. Dan ben ik samen met het kind en doe wat de eenvoudigste overweging mij doet weten dat het meeste geluk voor mij moet voortbrengen. Ik ga dan over in een leven van daad, waarin ik niets besef. Als, na zijn aankomen, het geluk er dus ís, is het er juist niet, want ik besef het niet. Eenigen tijd later denk ik, — gevoelend, dat ik het niet *kan volhouden* en dat ik wrevel zal toonen, wat ik volstrekt vermijden wil en iets afschuwelijks,

iets duivelachtigs in den hemel, vind — „nu ga ik maar weg". En ik gá, met den weemoed van alsof ik *al weêr* het beste onherroepelijk verloren laat gaan.

★

Een aanteekening als deze heeft niet zoozeer waarde op zich ★
zelve als vaststelling eener gevoeligheid; maar om mijn gevoelsleven te besturen moet ik het eerst kénnen in al zijn deelen.

★

En ik geloof aan het, op zeer weinig afstand na, aktief bereiken ★
kunnen der Helderheid.

De Helderheid daalt neder; maar ik kan die nederdaling als 't ware vergemakkelijken door, met behulp der gevoelswetenschap, tot er zeer dichtbij te stijgen. Dit denk ik maar zoo.

★

Allegro materiëel

Ik woonde eens in een prachtig huis. Er boven was een bi- ★
zonder wijde en ver strekkende hemel. Nu en dan was die wit, dan was hij weer eens grijs, ook wel eens blaauw en vol van zonne-schijn.

Het huis was hoog gelegen en ik kon uren ver naar alle kanten zien; 'k zag op de heuvelruggen de groote wolkenschaduwen bewegen en 't lichte goud en purper van de verre hei. Soms was de lucht zoo prachtig blaauw en dikke harde sneeuw lag op den grond alom in 't rond. Tusschen het blaauw en het wit, deels donker wit in schaduw, deels goud wit in de zon, stond ik het heerlijk hout te zagen.

Het beukenhout was edel van gehalte, niet stug, niet week, maar vast en zacht, het leek op roomkaas, fijne geel-witte kruimels als van mierix-wortel vielen van 't blinkend zagen neder of woeyen weg in den lekkeren, tintelenden winterwind door 't goud en blaauw.

Het berkenhout was grof van nerf en leek op bosjes zwavelstokken maar als ik de pas gezaagde stukjes liet vallen op den

hoop, — wat klonk dat! Het gaf een kleinen klank als glasklank, maar héél fijn en even-maar, maar hoe prettig vond ik dat fijne klankje telkens, dat toch muziek was, in de fijne koû, tusschen het knerpend wit en het reine blaauw.

Verschillende borstrokken had ik over elkaâr aangetrokken en zaagde maar door, een paar uur lang. Ik zag op 't laatst heel donker rood, gloeyend, jong, mijn oogen waren warm bruin en helder. Het zweet liep tappelings langs mijn gezicht. Dan ging ik al de houten netjes bergen in de schuur en ook een kleinen voorraad in de kamers bij de haard.

Het huis zag wit van achteren; van voren was het met metalen platen en dikwijls blonk en schemerde het daar van zonnegoud. Er was van alles. Beneden waren de vertrekken van mijn bedienden. Boven de biljartzaal, een salon, wit, blaauw en goud, een bruine eetkamer met hoogen schouw en wanden met jachtvoorstellingen beschilderd. Er was een kast met zes uitmuntende geweren, en die was van buiten, aan de lijsten om zijn spiegelruiten, bebeeldhouwd met druiven, visschen, hazen, perzikken en zoo meer.

Beneden was ook allerlei keukengerei, gereedschappen om taarten te maken, en een kelder vol wijnen, die oude jaartallen en weidsche namen droegen. In de posten der deuren verscheen vaak mijn geliefde, op wier gezondheid in gedachte, en soms ook met een begeleidend en half schertsend woord, ik al mijn glazen leêgde.

Avond

★ Zoo ben ik dan eindelijk toch hier aangekomen en veilig thuis. O juist, dit is de weg. Dit zijn de boomen. Zij neigen van boven zachtjes een weinig over en tusschen hen in is dan de breede witte luchtstreep. De weg is donkerder van kleur, donker grijs, zwart-achtig. Daar zijn de huizen. Een paar uur geleden is het langzaam-aan hier licht geworden. En nu loop ik hier en zie álles wéêr.

De weg loopt óp. Daar, waar hij hoog is en aan de lucht ráakt, is de witte lucht met meer, min of meer tintelend, licht doortrokken, en dus líchter wit van kleur.

Het is verbazend lang geleden, dat ik hier was en toch is alles mij alsof ik gisteren nog hier was. Deze streek is vertrouwelijk en schijnt mij afgewacht te hebben. Ja, boomenwortels op het voetpad, grijze, zwarte wortels van de boomen op het pad, hoe raakt mijn voet U onverwacht. Ik herken U, o ja, 't is lang geleden en toch zoo dicht-bij. O, uw stoere en ontroerde aanraking van „zeg, herken je mij?" Dit zijn de boomenwortels, anders niet. Die gaan soms zoo ver onder den grond, nietwaar?

Dit uur herkent mij; maar de dag is zwart en grijs. Zij is niet blij. Zij is droevig en blij.

Nu is het uur, het licht, de weg, al weg en lang voorbij.

Woensdag, 9 Maart 1898, middag

. . . Het vleyend neigen van een kinderhoofdje naar het ★
andere, als er twee naast elkaâr op den grond gezeten zijn met de beentjes geheel zichtbaar voor hen uit . . .

het ook zoo even schuin gaan van het hoofd eener geliefde, met hare zeer zachte haren.

★

Mijn leven is een Ideaal Leven. Dit *kan ik nu zeggen:* zóó ★
als ik het altijd gewenscht heb, *zoo is mijn leven nu.* Dit is echter onbeteekenend, wanneer ik, gelijk op dit oogenblik, die waarheid niet *gevoelend* ben.

Mijn leelijke jaren zijn geweest 1889, 1890, 1892, 1893, 1894, de eerste 3/4 van 1895, en weêr geheel 1896; voords 1 maand van 1897. Maar de winter van 1897—'98 is tot nu toe de mooiste tijd van mijn leven geweest.

Misschien zal ik U eens mijn levensgeschiedenis vertellen; maar misschien in lang nog niet. Zoo lang ik, bij manier van spreken en eenigszins overdreven, elk oogenblik zelf als een nieuw genoegen ontvangen kan, heb ik geen tijd om om te kijken.

Donderdag, 10 Maart 1898, ochtend

★ Een enkele aanteekening te maken is al pleizierig. Door een haartje in mijn pen en vlekkerige letters zal ik mij niet laten storen. Het is Donderdag van-daag. Dit klinkt wel een beetje belachelijk. Donderdag! Het is lang geleden dat ik mij behaagde in het aanmerken van kleuren der dagen en dat soort gevoeligheid. De lucht is van licht zwarte, wittere en grijze plekken. De eikenheesters zijn vol drooge, brosse, buitensporig dòrre, bladen. Daar zoo ging snel een vrouw voorbij mijn venster: bizonder hèlder-witte muts, zwart jak, gezicht gewoon óp gedragen, niet neêrgebogen.

Ik hoor mijn klokje gaan. Ik hoor de geluiden van buiten: een karretje even in de verte, dof timmer-geklop, timmergeklop in zachte luchtlagen. Een haantje kraait. Vogels maken dichtbij hun geluid. Het is blij om te hooren, om dat het van vogels is.

Mijn luik maakt een geluid, dat mij, — en dit is prettig — herinnert het geluid van een kruiwagen van omstreeks acht-en-twintig jaar geleden. Het was daar mooi, waar die reed: seringen, gouden regen, aardbeziën op den grond, rood en verscholen onder de groene blaadjes, bruine, eigenlijk donker paarsche beuken met blinkende bladen in warmen zomer, waar verrukkelijk een statige windvlaag door voer. Leeg is het achter de vlaag, die langzaam uitruischt, leeg als achter in langzamen dans wegsleepend vrouwenkleed . . .

De menschen achter en bij den kruiwagen hadden prachtige bruine, gegroefde gezichten, met groote, donkere en donker blinkende bruine oogen, een man met zijn pet en het hennepseel, een vrouw, een kloeke arme-vrouw, met haar witte muts en oude, kale, zwarte kleêren, roode kleurtjes op haar bruine wangen. Zij lachte. De man en de vrouw en de blauwe muur van de schuur verlicht in het zonnelicht. Prachtig . . . Zij liepen, de man wat gebukt door den kruiwagen, de vrouw recht-op, stevig, gelukkig, met een kan in de afhangende hand.

Groote groene boomen van den weg, langzaam en met

vlaagjes in de schuinte dalende lindenbloesemblaadjes, wijde geele en witte akkers van koorn en boekweit. Boekweit, boekweit, donkerder geel zijn de akkers van mosterdzaad, aardappelen-akkers met licht paarsche bloemetjes, van de kleur van vrouwenjakken met een geur van de wasch, waarin gekleed zijn de vrouwen, de goede vrouwen, wier schouders zich zacht verwijderen, bezig aan iets, in halfdonker, in den dag, in den avond . . . O, kastanjes, o licht gonzende warmte, o licht groene zonne-schijn, o schaduwen donker groen, o ritselingen en even knakken in de takken . . . o, Heerlijk Verleden!

★

Kan het ook een troost zijn bij het niet genoeg genieten van ★
de pracht van een oogenblik zelf, te wèten, dat het voor later is, voor het herdenken.

★

De levensbewegingen gaan door de menschen zoo als de ★
wind door de boomen. De menschen zijn niet in grooter mate ieder afzonderlijk dan de dieren en de planten dat zijn. (Geen twee menschen gelijken elkaâr. — Neen, maar ook gelijken twee planten niet op elkaâr).

Daarom bèn ik Napoleon de Eerste en Michael Angelo, in zoo verre als zij en ik niet anders dan beelden waren, waardoor gevoels-stroomingen gingen. Ik ben mijn gevoels-strooming van het oogenblik; ik heb nog wel accidenteele bizonderheden zoo als een zeker soort neus, ouderdom, en zoo voort; maar *hoofdzakelijk* bèn ik die gevoels-strooming. In zoo verre de gevoels-stroomingen in mij dus de hunne gelijken, bèn ik hen.

★

Een weg tot oplossing van het vraagstuk der verhouding ★
tusschen de levens van den man der Gedachte en van den man van de Daad, is het besef, dat, níet bij wijze van lyrische vergelijking, maar in een zelfde gehalte doch in meerder graad van waarheid als het waar is dat diamant meer dan glad is,

het natuurkundig wáár is, dat ik gelukkiger, dat is dus rijker, ben als ik kijk naar mijn glazen inktkoker dan de maharadja of bankier, die naar zijn diamanten inktkoker kijkt. Immers ligt dat wat wij zoeken niet in het voorwerp buiten ons, maar in het besef of gevoel dat de reflex van het voorwerp in ons gaande maakt. Dat een te vrede gemoed meer waard is dan een uitwendige schat, is dus een *fysiologische* waarheid.

★

★ Ik ben enorm onervaren in de eenige wetenschap, waarin ik belang stel. Dat ik nu niet zoû weten wat ik moest doen indien ik plotseling mij in geheel andere levensomstandigheden dan gisteren bevond, indien ik in eens naar Konstantinopel was verplaatst of ik had mijn been gebroken of mijn neef uit Australië zat tegenover mij in mijn studeerkamer, of ik had ook maar de een of andere sterk hinderlijke of althands afleidende gedachte, — dát laat ik dáár.

Maar zie („zie!"!): alles is precies gelijk de vorige dagen en ik ben zeer rustig en ik weet wat ik wil. Ik wil namelijk poëzie maken of ten minste iets poëtiesch op-schrijven. — Dit is het eenige, waarin ik belang stel, waar ik voortdurend over denk, en tòch weet ik niets zelfs van de aller-eerste maatregelen, die ik met mijn gedachte daarvoor zoû moeten nemen.

Middag

★ Wat is het begrip van duur of op-een-volging en bestaat het wel in mijn besef? Ik wéét dat het een na het ander komt. Dit is een oppervlakkige en praktische wetenschap, die niet tot mijn *besef* behoort.

Kèn ik den duur of op-een-volging zoo als ik ken rood, groen, ontroering, aktive extaze, passive extaze, zoo als ik ken het gevoel van Eenheid of Eeuwigheid? Ik geloof niet dat het begrip van duur of op-een-volging behoort tot datgene, wat ik gevoelend besef.

Vrijdag, 11 Maart 1898, ochtend

Gij zijt daar, gij zit daar, en lacht maar, tot mij. Het schijnt wel of gij mij goed kent, gij doet niet verwonderd. Maar ik, ik ben zeer verwonderd. Ik moet weg van u gaan met den blik mijner oogen, bang dat gij zult zien hoe ik nog niet ben zooals gij mij kent. ★

Het is nacht, het is nacht, het is donkere nacht. O, o, wat is ★ dat? . . . O God, o God, wat is dat? . . . o, o, wie schelt daar zoo? . . . wie schelt daar met zoo verschriklijk, zoo verschrikkelijk schel gedruisch aan de groote schel, de groote schel, van mijn huis . . . . . — Brand, brand, er is brand, hoor, de brand brult, daar, hoog, in den zwarten koker, daar is de blauwe vlam, daar is de groene vlam . . . .

O, het is niet zoo, o, het is niet zoo, het is feest, het is feest, het is de verlichting van het feest, kijk, dat zijn de illumineer glazen aan hun latten, van achteren. Wij zijn hier achter het feest . . .

O, wat is het hier donker, het is licht in het donker. In het donker, in het licht van het donker, is daar iemant bij mij, ligt daar en slaapt iemant bij mij.

O, wat een leven is het hier. O, hoe hevig is het gedruisch van de stilte. O God! Hebt gij het licht gemaakt, heeft iemant de luiken open gedaan? Is iemant gekomen en heeft de luiken alle, alle open gedaan?

O God! nu kan ik niet zien. O, wat is het verschrikkelijk licht. Nu kan ik niet zien. Mijn handen heb ik dicht voor mijn oogen dicht. Het dringt door mijn oogleden heen, ik kan het niet verdragen . . . O, wat is het verschrikkelijk licht.

O God, wat is het nu stil! . . . Wat is het licht nu ook verschrikkelijk stil . . . Wat ligt gij daar verschrikkelijk stil.

Saturdag, 12 Maart 1898, ochtend

Ik zal opstaan en mij daar op die bank leggen, ik wéét dat ★ het mij daar goed zal zijn . . . . Ik geloof dat als ik wensch te

schrijven en ik kan niet en ik leg mij op de bank, — dan is het mij daar niet goed. Maar als ik wènsch daar stil te liggen . . . ., dan zal het mij daar goed zijn.

★

Wij zullen eten de spijzen, bij de avondlamp. Wij zullen eerst van dit goede witte gerecht nemen. Het zal rondgaan tusschen ons wij zullen met de zilveren lepels, met de lepels, flonkerend vol van zilver licht, ieder ons deel nemen op het stil blinkende witte bord. Aan de reine, sneeuwwitte tafel, waarover heel bleeke goudglans ligt, zullen wij spijzigen.

De witte zoete melk wordt ons geschonken in het van licht tintelende, spiegelend kristal.

Wij zullen elkaâr het goede brood toereiken.

Daarna zullen wij nemen van het zachte bruin geroosterd gerecht en de gouden saus.

Met witte doeken zullen wij onze lippen afwisschen.

Lachend zullen wij den heerlijken drank opheffen tot onze lippen.

Vreugde en glans van goudkleurig licht zal zijn over ons gelaat en onze haren.

★

★ De moeder is al tijd maar bezorgd en geeft, geeft alles van zich weg. Haar blijdschappen zijn de blijdschappen der anderen. Zij wil alleen de blijdschap van aan anderen blijdschap te geven. Zij leeft in de anderen. Zij is de Liefde.

De jonge zoon, de knaap, is zelf-zuchtig, want in hem zorgt hij voor een ander Schoon. Hij is de, grenzenloze, Vreugde, hij is de Heldenmoed, die nooit het genade-vragend woord zal spreken. Hij is de bewerende, de tartende, de Ontdekker. Hij is de ziener van het Nieuwe, het Ongeloofelijke en dat tòch waar is. Hij is de Leuke, die zich niet laat foppen.

★

★ Wij hebben maar weêr eens een blommetje voor behangsel-papier genomen. Het is vreeselijk leelijk en de schilderijen

komen er veel minder goed op uit dan op effen papier. Tusschen de muren met blommetjes-papier staan meubels en voorwerpen, die niet dof zijn, maar blinken als spiegels van allerlei kleur. Mag ik U dit verklaren? . . .

Het is ons niet te doen om schilderijen goed te zien uitkomen als eenige, eenzame, uitgezochte gedachten. Nu zitten wij van onder tot boven alom tusschen de bloemen, en onze voorwerpen blinken van licht, gelijk onze oogen en onzen gedachten gelijk. De voorwerpen, die spiegelen, bewaren het licht ook voor donkere dagen, en het is als een altijd-durende lente in een bloemenpriëel.

— Het zoû beter zijn als onze muren en zoldering met schoon geschilderde bloemen aldus waren bedekt.

— Zóó weinig. Deze bloemen komen ons immers zóó prachtig voor. Wij hebben de opwekking van buiten niet noodig. Wij zíen die bloemen daar en geven ze dus aan hun zelf weder, mooyer dan een schilder zíjn móóye bloemen geven zoû.

Wij kennen de distinktie en de exceptie nauwlijks meer, nu wij God kennen en het Geluk. Hoe zoudt gij willen, dat het schoonste schilderij met schoone schilderijen waar' beschilderd.

De enkele schilderijen op effen behangsel zijn als mijmeringen over een elders, in de treurige werkelijkheid. Zij harmoniëeren niet met het leven van hen, wien de werkelijkheid ééne grenzenloze vreugde is. Zij zijn enkele, vast-gehouden emoties. Wij leven, of streven te leven, in, onder in, een zee van iets dat nog meer dan emotie is.

Ik denk nu: „zoû ik kunnen zeggen, dat het bloemrijk behangsel en de spiegelende meubels de stijl is, gelegateerd door Fichte c.s., de laatsten, die God hebben gezien, . . . en gaat dit door met Lodewijk XIV, waar alles van goud en marmer was, enz." — „maar neen", denk ik, „op die gedachte ga ik niet in. Dat *soort* gedachten is mij te nin".

Middag

Toen ik ontwaakte, wist ik, dat ik de oplossing van een be- ★
langrijk vraagstukje had gedroomd en vond dat prettig, maar

kon het mij niet herinneren en vond dat naar. Alleen een paar kleine gekleurde plekken herinnerde ik mij: iets van zilver of licht wit, en iets groens of roods.

Ik ben gaan wandelen. Aarzeling mijner zuster, die eerst meê woû en toen weêr niet. Onaangenaamheid van mijn neefje, die kwaad was om dat híj tóch meê moest nu mijn zuster niet meê ging. Enfin, wij gáán. Lichte moeilijkheid met het goeyendag-zeggen van een nieuwen tuinarbeider. ['moet ik een praatje maken? . . . Hij zal mij wel weêr voor een mallen norsche houden". Enfin, ik kan dat niet en ik doe dat niet. Ik ben mij bewust dat hij een indruk van voornaamheid van mij zal krijgen. Hij neemt zijn pet af. Ik zeg: „Goeyen dag!" [Ik denk: „Hij heeft een rood en geheel geschoren gezicht. Hij is nachtwacht. Hoe kan hij dan zoo rood zien?"]

Om mijn mokkend neefje te vrede te maken stel ik een glas advocaat in de Roskam voor. Nu is hij onmiddellijk een en al pleizier. Ik denk: „hoe kom ik daar af, want ik wil zoo ver niet gaan?" Hij staat op een hoop takkenbossen en roept mij toe: „kan ik daar soms niet af-springen"? Ik antwoord: „ja dat kun je wel". Onmiddellijk heb ik berouw, nu ik zijn vreugde van over mijn twijfel te zegepralen voorkomen heb. Ik had, met mijn hoof even schuin en een bedenkelijk gezicht moeten andwoorden: „Nou! [dat weet ik nog niet"]. Om dit goed te maken prijs ik zijn sprong met een nadrukkelijk „mooi". Dit alles heeft overigens op hem weinig invloed, want ná den sprong, roept hij toch zegevierend „makkelijk!" in een toon die, hoewel beide elementen er in aanwezig zijn, méér heeft van een andwoord op de door hem van mij verwachtte twijfel dan van een beäming van mijn uitgesproken vertrouwen.

Hij stelt voor, dat wij bloots-voets zullen gaan loopen, zijn kiel uit te trekken, enz. Ik ben er tegen. Ik denk wat mij zelf aangaat nadat ik eerst even wel wilde [ik wil alles wat avontuurlijk, hardend en rustiek is]: „Neen, ik moet voorzichtig zijn. Alles is nu goed. Geen buitensporigheden. Van-de-zomer zullen wij zien". Ik denk: „Kom, gebeurt er niets? Zie ik niets? Laat ik opletten" — „Neen", andwoordt een andere gedachte, „je

weet wel, zoo moet je niet doen. Je moet eenvoudig en goed gehumeurd wandelen. De „indrukken" moeten van zelf komen of maar wegblijven".

Het is mooi weêr, lente-achtig, „maar" de wind is koud. Het is hier en daar precies zomer, waar de dorheid in de laagte en bijna onopgesmukt blijft. Wij gaan een pad, dat wij nog nooit geweest zijn. Aardige heuveltjes met dunne hooge boomen er op. Groote groenheid van lage-sparretjes-vlakte. Wij draayen om en ik verplaats het advokaat-vooruitzicht naar een ander koffiehuis vlak bij ons huis.

Wij gaan door een heuvelachtig bosch in de richting van den spoorbaan. Plotseling hoor ik achter mij roepen, galmend, zingend, eerst rechts, toen links. Ik had al een geschreeuw gehoord, maar nu is het dichterbij. Het maakt mij angstig. Ik denk niet aangevallen te zullen worden; maar ik denk, dat het landloopers zijn, die mij misschien zullen voor-den-gek-houden. Dat kan mij ook „niet schelen": maar ik ben bang te schrikken als het beginnen zal of zoo. Ongemerkt versnel ik mijn tred een weinig. Daar zie ik door de boomen links voor mij uit een troep kinderen naderen. Als ik aan het pad naast den spoorbaan ben, zullen wij elkaâr ontmoeten. Ik vind den toestand vreeselijk en acht mij ingesloten, want het bosch in terug kan ik ook niet meer om de steeds nader komende schreeuwers. Ik versnel nog eenigszins mijn pas, maar loop daarom toch niet zeer snel, want ik liep eerst héél langzaam, om meer van de wandeling te genieten. Ik heb het dwaze idee dat als ik héél gauw ga loopen de kinderen aan den spoorbaan zullen bevroeden dat ik bang ben voor de schreeuwers.

Nu ik op het pad langs den spoorbaan ben, zijn de kinderen, winkelierskinderen met schoone witte boezelaars vlak achter mij. Ik hoor ze spreken. Zij zijn ook bang voor de schreeuwers. Dat verwondert mij en geeft mij wat verlichting. Ik hoor ze tegen elkaâr zeggen, dat ze maar dicht bij „die'n heer" [dat ben ik] zullen blijven. Zij vermoedden geen oogenblik dat . . . . Inderdaad zijn ze nu zoo dicht bij mij, dat ze mij bijna aanraken. Ik krijg het erg benauwd. Ik snuit mijn neus en blijf zoo lang

mogelijk met mijn zakdoek in mijn gezicht bezig. Waarom? Ja, om wat te doen te hebben, om dat ik denk hun daardoor meer den indruk van flinkheid en onverschilligheid te geven. om dat ik denk, dat als ik weêr gewoon zonder bezigheid loop, zij aan de lijnen van mijn hals van achteren zullen zien, dat ik bang, verlegen voor hen ben.

Eindelijk gaat het niet langer en met een korte opgewektheid, met joviale maar bezadigde kordaatheid, steek ik den zakdoek weêr bij mij. Mijn neefje, die achter was gebleven komt weêr naast mij en ik ben ontzettend bang dat er via hem een spreekaanraking tusschen de kinderen en míj zal gaan dreigen. Ik zeg geen woord, wij lopen snel, en bij een overweg daal ik schijnbaar vlug en opgewekt den spoordijk af en steek naar d'overkant over, in de hoop, dat de kinderen recht-uit zullen gaan. Maar zíj steken ook over en vóor de overzijde geheel is bereikt. zijn een heel klein en een wat grooter meisje, met gezichten, hoeden, enz. die ik onaangenaam vind van naargeestige netheid, naast mij. Het is hier geen stad maar een geheel eenzame streek, die kinderen zijn aldoor met mij bezig, ik had mij al lang moeten omkeren en welwillend, met toegenegen scherts, iets zeggen; dús doé ik nu dan iets, ik kijk naar ze en lach hun minzaam toe. Zij reageren niet, zij doen niets. Nu loop ik dan maar weêr door en merk gelukkig dat zij mij niet meer zullen volgen, maar rechts af-slaan. Maar op dit oogenblik roepen in-eens meer dan één van hen: „dag, mehèer, dag, meheèr, mehèer".

Wat moet ik nu doen. Het is geen uitjouwen, het is geen geprononceerde spot zelfs, maar zij roepen het tegen míj, die in 't geheel niet met hen gesproken heb. Het is dus niet geheel in orde. Was ik een ander, dan zoû ik tóch mij nu kunnen omdraayen en zoo, schijnbaar van het deel spot in hunne gezindheid niets bemerkt hebbend, goedmoedig schertsend iets kunnen zeggen, waardoor zij lachend voor zich kijken en met mij ingenomen zouden zijn. Maar dit durf ik niet te wagen. Als er één was, ware het niets, twee zoû ook nog gaan. Maar nu zij zoo vele zijn, gevoelen zij zich zedelijk sterk en durf ik niets. Ik trek mij geheel terug uit mijn aarzeling over een poging tot

vereeniging met de menschheid, in mijn oude houding van volkomen beslotenheid en loop zoo door. Dadelijk gevoel ik mij nu sterk. In deze houding bén ik sterk en kan mij niets gebeuren, want tot lichamelijke aanrakingen komt het niet om dat de bespottelijkheid daarvoor niet groot genoeg is.

[Afgescheiden van alle sensitief-wijsgeerige vertakkingen in de richting van het Dichter-Wijsgeer-Koning-schap, is, naar mijn tegenwoordig inzicht, de oorzaak van het geval, dat ik niet „mooi" genoeg was om met de kinderen samen te gaan. Dol graâg had ik, uit het bosch komend, mij bij hen gevoegd, met hen gepraat, een stok voor hen versneden of zoo iets, en zoo verder gegaan. Ik doe dat zóó gaarne, dat indien zoo iets slaagt, al is het maar iets dat twee sekonden duurt, het mij overstelpt met genoegen. Soms, na de wisseling van twee of drie woorden met een man, die mij iets brengt of zoo, als dat volkomen goed, dat is volkomen gewóón, geschied is, en ik ben weêr alleen, krimp ik ineen en maak allerlei grimassen van genoegen over dat kleine geval.

Dol graâg had ik dus zoo gedaan, dat is: heel aangenaam zoû het mij geweest zijn zoo te hebben kúnnen doen. Indien ik mij, tegen mijne gesteldheid in, er toe gedwóngen had, zoû de toestand veel erger geweest zijn dan die nu was.

Voor kinderen ben ik het bangst, om dat de ouders mij ook wel raar, belachelijk en verachtelijk vinden, maar er zijn oorzaken — van fatsoenlijkheid, van mijn kruidenier of de broêr mijner modiste te zijn, enz. — welke hun beletten daarvan blijk te geven; ook zoû ik hún nog eerder iets van mijn honorabiliteit ten gevolge van letterkundige verdienste [!] enz. aan 't verstand kunnen brengen. Maar kinderen zijn geheel zuiver en spontaan en hun kan dat allemaal niets schelen. Zij vragen er alleen naar of je al of niet loensch bent, of je al of niet zoo raar stijf loopt, of je al of niet raar doet en gekleed bent. Eigenlijk vragen zij niet of je loensch bent; ze vergeven je dat als ze maar merken dat je spontaan mooi en goed bent"].

Nu naderen wij in-tusschen het koffiehuis. Een oogenblik denk ik er over om er waarlijk heen te gaan. Ik vraag aan mijn

neefje of er om deze tijd veel menschen zijn. Hij zegt van neen, maar ik geloof van wel, ik geloof, dat het er niet geheel leeg is en daarom kunnen wij er niet heen gaan.

(Ik wil namelijk er niet toe meêwerken, dat er een onharmonische gebeurtenis plaats hebbe en wanneer ik in het koffiehuis samen ben met de Heeren uit de buurt geschiedt er iets onjuists. Een letterkundige is een abnormaal element te midden van het normale. Als zij en ik daar zitten, is in hun allen eene, al of niet op dat oogenblik hun bewuste, normale waardeering van elkaâr. Zij vertegenwoordigen allen, kooplieden, makelaars, enz., ook indien er geestelijken waren, de traditioneele groepen, waaruit de maatschappij altijd bestaan heeft. Maar de letterkundige is de uitzondering. Wat is dat voor iemant? Dat is iemant, die het midden houdt tusschen, of liever in zich vereenigt, een akteur en een dominee. Een akteur nu, is hun te gemeen en een dominee is hun te vroom. De letterkundige is iets monsterlijks, dat de harmonische atmosfeer van het koffiehuis verstoort.

Er zouden ontzettende onharmonische dingen gebeuren, want niet alleen minachten zij mij en vinden mij belachelijk, wat ik, *van den eenen kant beschouwd*, onjuist vind, omdat ik geloof dat ik iets van meer waarde ben dan zij zijn en zij mij dus de aan minachting en bespottelijk-vinding tegen-over-gestelde gevoelens zouden moeten toedragen; maar, tot meerdere verwarring nog, geloof ik, van den anderen kant beschouwd, níet, dat zij in hun waardeering zoo geheel en al ongelijk hebben.

Ik bied dus een griffel om van mijn neefje mijn verplichting-volgens-belofte tot koffiehuis-gang af te koopen. Dit wordt aangenomen en wij laten het koffiehuis in de verte liggen.

Maandag, 14 Maart 1898, ochtend

★ O! wat zie ik nú! Nu is het nog véél stiller en boven mij is de witte mist, waarin hoog de bleeke zon als een rond wit licht staat. O, hoe beeft, bleek blaauw het licht op het pad voor mij neer. Waarom denk ik aan tranen bij dit licht. Het is of het licht weent.

Het is Zondag. Zie, nu komt het licht daar wéêr maar is het heel stil goud. Dít heb ik nog nooit gezien, fluister ik tot mij. Hier ligt de laan open en er gaat niemant. De twee boomenrijen staan heel onbeweeglijk. De boomen verschillen allen, maar staan zoo schoon regelmatig in de rij. En al de grond van de laan en aan weêrskanten van de boomen is zoo goed gelijk gemaakt en schoon. Geen smetje is er aan.

Hoe zoet en stil ligt over de boomen en de donkere laanaarde het gouden licht. Het is bijna als water en vloeibaar. O zie! Daar ginds, nu ik er kijk, valt het ook neêr aan 't einde van een andre kleine laan. Dit zal misschien de schoonste dag zijn.

Dinsdag, 15 Maart 1898, ochtend

De dag, dien ik dacht dat de schoonste misschien zoû zijn, is ★ de aller-leelijkste geworden. Ik heb niets te-rug gezien.

Wat is mijn fout geweest? Mijn fout is geweest, dat ik mijne gestemdheid niet tot den hóogen toon der hare op heb kunnen heffen. Ik gevoelde de eerste on-gelijk-stemmige aanraking op het oogenblik zelf. En toen heb ik aan mij de voorkeur bóven háar gegeven. Dít was het oogenblik der wending. Van toen af ben ik steeds leelijker geworden en ben geëindigd met het mij aller-liefste doodelijk te kwetsen.

Wat had ik kunnen doen om dit anders te doen zijn? . . . In-keeren tot mij zelf, dat eerste oogenblik, — héel langzaam bewegen, even geheel stil staan misschien . . .

— Maar ik dácht aan dat inkeeren toen nièt. Wát had ik moeten doen? . . . Ik weet het niet . . .

Ik heb een teeder bleek gelaat gezien, half terzij zich omwenden naar mij, met het traanblinkend oog. Toen is in de onbeweeglijkheid regen gedaald een langen tijd. Toen is een dichte mist gekomen.

Middag

„Mooi is het, niet?" — „Ja, wat is het mooi". — Het is lente, ★ de lucht is licht blaauw, het is stil, overal schijnt de zon, niets

kan ons deeren. O, kijk, het boschje van groepjes slanke witte berkjes. Zij staan naar boven, zoo gerezen. De blik die hun stam langs-opgaat, ziet het wit uitkomen in massaas fijne zwarte takjes en, met een lichten schrik, dat die uitloopen in het hemelblaauw. Hier zijn in een groep bij elkaâr maar niet dicht bij elkaâr staande jonge eiken, rijk met grijs sier-mos bedekt, zij gelijken daarom groote dof zilveren kandelaars op het dik fluweel tapijt van bruin-groen mos.

Wij zitten op een bankje, stil sprekend tot elkaâr. Onze schaduwen zijn daar, de een zwaar en wat gebogen naar de andre heen, de andere teêr, beschroomd en als licht-doortrokken zij behooren bij elkaâr.

„Zullen wij nog eens zóo gaan?" — „Ja, of zóo?" — „Ja, laten wij zóo gaan". —

Nu komen wij aan de vijver. — „Hij is maar klein". — „Hoe helder is die vijver". — „Hij is smal, hè?" — „Willen wij hier in het koepeltje wat gaan?" — „Ja". — „Wat is 'et hier prachtig, die wijde vlakte met al die telkens andere boomengroepen, vin ik zoo mooi". — „Kijk, dat rooye perk daar is mooi". — „Kijk, o kijk, als je daar door héen kijkt, dat vèrdere, dáar tusschen dóor, is dat een huisje?" — „Neen, dat zijn de boomen". — „Kijk, o kijk, hier tusschen door, daar achter, wat is dat prachtig daar.

Hier zijn wij in het fijne berkenlaantje. — Heerlijk, dat het zoo lang is. — Hoe mooi zijn de witte stammetjes oprijzend uit de hooge bleek-geele halmen. — Dit is een laantje, waarvan men het eind niet ziet, in de verte gaat het met een bocht. — „Kijk eens wat een mooi vogeltje daar boven in de boom. Hij heeft een geel borstje. Wat is er dat voor een? . . . Is het een musch? Hij heeft een géél borstje. Zijn er zulke mooye musschen?

Kijk, daar heb je weêr die roode gloed. Als de witte berkjes in de zon staan met achter hen het hemelblaauw, komt een licht roode glans over hen heen, wel héel licht rood, maar toch goed zichtbaar, en dat ofschoon de zon geel, bijna wit, is, kijk maar . . .

O, wat zijn er een vogels. Kijk, zij hangen aan de fijne takjes

in de lucht heel lichtelijk te schommelen, met hun gezicht naar boven. Dan laten zij het los en gaat het takje achter hun vlucht nog even heen en weêr, met een beweging teêr in het licht onder de licht blauwe lucht. Zij zwenken met het warm trilgerucht van hun vliegen in een bocht door de lucht naar een ander takje en schommelen daar weêr.

Die heel lichte roode gloed is om al de fijne licht zwarte berkentakjes samen. Als wij aankomen, vliegen de kleine vogels weg en weêr naar verdre boomen. O, wat is het blaauw mooi in de lucht . . . Ik weet niet . . . Het is daar zoo overal boven ons . . . Het is zoo zilver licht . . . O! wat is dat in de lucht. Die gouden gloed daar aan dien kant, om de wolken. Waar komt die van daan? De zon is achter ons, maar hij is wit. Het is niet van de zon.

Hier zijn wij in het bosch der beuken, smal en zéér hoog en zonder takken behalve heel van boven. Wat zijn die boomen hoog en zoo heelemaal zonder takken. Het is hier somber groen van al die stammen. Wat zijn wij laag en licht en kleurig hier.

Nu zijn wij weêr dicht bij den grooten weg gekomen. O, wat is dat een kolossale boom! Wat een groote takken, zij komen tot hier aan toe. Ja, zijn wortels, die daar den grond in gaan, lijken wel op een olifant. O, hoor! Daar zingt een vogel! — Ja, laten wij even stil staan. — Willen wij weêr voort gaan. — O, mag ik nog even stil blijven staan? Het is zóó lang geleden, dat ik een vogel zingen hoorde.

Woensdag, 16 Maart 1898, middag

Mij trof daar iets en ik bleef staan. Mijn huis was daar, zeer ★
wit en open gelegen. Daar boven was een, lichte zwarte, witte en grijze, waayende lucht, de hooge boomen met hun fijne licht-zwarte takken bewogen. Midden in die lucht, juist boven het huis, was een plek lichtend-wit zonnelicht, dat heel even met van die breede schijnbaan-beginnen neêr begon te schijnen, maar die toen aanstonds weêr in-krompen.

Donderdag, 17 Maart 1898, ochtend

★ Sedert Zondag-middag ben ik leelijk en komen handelingen of gebeurtenissen die wat hun verhouding tot het schoone ziele-leven aangaat gelijk zijn aan de grootste misdaden, menigvuldig voor. Het is om te schrikken zoo spoedig als men het aller-leelijkste gedaan heeft in een levens-tijdperk dat, met andere te vergelijken, nog wel bizonder mooi is te noemen.

Saturdag, 19 Maart 1898, ochtend

★ Gij moet ieder uur besteden aan eene nadering van het betere of poëtische leven. Hoe is nu uwe gesteldheid en wat hebt gij gedaan om heden goed te zijn. Het is dag, het daglicht is er, de lucht is licht zwart en wit. Gij ziet een tuin. Gij hoort de wind. Hij maakt hoofdzakelijk twee geluiden: één loeyerig, van óp-kómen, een, ruischend, van wèg-gaan. Gij hoort allerlei gevederd gedierte, gij hoort een manne-stem, — mooi, dát is de toestand. Nu, wat hebt gij gedaan om . . .?

— Ik heb vanochtend zoo dra toen ik op was, mijn handen voor mijn gezicht gedaan en er eenige malen, in de richting van boven naar beneden, meê over mijn hoofd en voorhoofd gestreken, zeggend tot mij zelf: „je zult van-daag mooi en goed zijn en goed werken".

— Heel goed, en wat doe je nú? — Nu zit ik suffend volzinnen uit gedrukte stukken te herhalen, als een enerveerend referein mij toevoegend dat die zoo kwaad nog niet zijn. —

— Maar vlegel (o, pardon!), láát dat dan toch. Je weet dat dat een ellendige bezigheid is en volstrekt niet màg . . .

Maar . . . e . . . het is wèl opmerkelijk, hè?, dat zoo'n kleine en oppervlakkige maatregel als zulk even strijken met de handen tot gevolg hebben kan, dat je wèrkelijk zoo'n dag goed wordt en werkt, dat je, met andere woorden, je op het oogenblik van zulk een opwekking, je niet behoeft te concentreeren tot je de diepe streek of de mate van ingetogenheid bereikt, waarin

de mooye dingen, die je voor dien dag wenscht, ontstaan; maar genoeg doet met heel aan de oppervlakte je geest aan te raken, om in de diepte er het begeerde gevolg van te hebben. Lukt het den eersten dag niet, dan doe je het den tweeden dag wat herhaaldelijker en nadrukkelijker, en zoo verder. Eíndelijk zál het je gelukken.

Je behoeft je ook, — je móógt dat zelfs niet, — op het oogenblik der opwekking geen rekenschap te geven van je gesteldheid dán. Je zegt eenvoudig, als 't niet anders kan werktuigelijk, die woorden. Al ben je nog zoo wrevelig en dwarsch gestemd tegen alles en ieder-een, met je zelf er bij, — je zegt even die woorden. Je bent tooneelspeler en je zegt even, ernstig en nadrukkelijk, die woorden.

Ik zeg niet dat het dádelijk, zelfs niet dat het altijd spoedig, helpt; maar de kracht van dit middel is zóo groot, dat het gebeuren kan dat je op een goeden dag, *zonder eenige moeite of aarzeling op het oogenblik zelf van het feit*, een heldendaad doet, alleen om dat je 's ochtends, — schijnbaar, en misschien werkelijk, zonder er iets bij te gevoelen — tot je zelf gezegd hebt: „als de gelegenheid zich mocht voordoen, zult gij van-daag een heldendaad doen".

— Ik ben het met je eens, dat deze opmerking tot een heel aardig levens-stelsel behoort, maar je zult mij toegeven, dat zij, indien zij niet nader precizeert, van weinig waarde is.

— Je hebt gelijk. Maar als ik er mij op toeleg, ben ik een meester in de precizeering van dit stelsel . . .

— O! o! o! amice, ik twijfel er in 't minst niet aan; maar zeg mij toch: heb je werkelijk ooit, naar het scheen overigens slecht gesteld zijnde, op een dag iets moois gemaakt, waarschijnlijk alleen door dat je in de vroegte je zelf had toegevoegd: „gij zult van-daag iets moois maken"?

— Neen, maar . . .

— Ha zoo! Ha zoo! Ha zoo! Ha zoo!

— Zwijg toch, kwast . . . .

— Ja, ja, ik weet wat je zeggen wilt, je hebt een heel bizonder en hoog leven bereikt in den tijd dat je zeer ervaren waart in

aktive en bewuste levensregeling; maar iets goeds voortgebracht hèb je toen toch níet. Is 't waar of niet?

— 't Is waar.

— Goed. Indien wij nu alle exaltatie en gelijk-stelling van „heldendaad" met „gedicht" enz. ter zijde laten, — dan is toch je levens-bedoeling het voortbrengen van iets moois of „goeds" dan?

— Mijn bedoeling is een mooi leven te leven en daarvan moet mijn werk dan de afdruk zijn.

— De afdruk, zeg je. Ja wel, ja wel. Aangezien het grootste deel van je leven uit werken bestaat, zoo is er tusschen „het leven van een mooi leven" en het „voortbrengen van iets moois" zoo'n groot onderscheid niet. Maar laten wij niet gaan zaniken. In 't midden gelaten in hoe ver die periode van aktieve en bewuste levensregeling goed is geweest voor je groei en op zich zelf iets was dat even veel waard is als goed werken, wil ik alleen maar zeggen, dat je niet proefondervindelijk weet, dat door zoo een ochtendlijke opwekking een puik proza-stukje of gedichtje kan ontstaan.

— Het is zoo.

— Mooi. Atjuussies dan. Je kunt alles aktief bereiken, alleen vitaliteit of zichtbare bloei, bloei-in-vormen, niet.

Zondag, 20 Maart 1898, ochtend

★ Zoooo .... het pennetje maar op het papier. Dan zijn wij veilig. De wind komt telkens aan en gaat dan langzaam uit-ruischen. Het gulden licht rijst aanhoudend langzaam op en daalt dan weder neêr. Een hond blaft ver. Van de kippetjes zal ik niet zeggen dat zij kakelen, want ik vind het prettig wat zij doen. Een haan kraait. Een prachtige haan, dat fraai gekleurde dier, staat op azuren veld en kraait zeer triomfantelijk. De witte wolkjes in het blauw, — die bemin ik zoo. Maar heden weet ik er geen naampjes voor.

Het is lente. Hoor de enkele ritselingen der dorre bladen in den plechtigen maalstroom van lentewind en lentelicht. Ik zal

U niet verlaten, mijn kleine probeersels van iets op te schrijven.

Ik heb slecht geslapen van-nacht om dat toen deze dag werd voorbereid. Bij mijn ontwaken zag ik dadelijk dat het nu meenens was. Het was reeds zoo een gulden donkerte door de dichte luiken heen. Rond zonneplekje op de muur, smalle gulden doezelstreepjes als reetjes in de kamer. Ik naar de donkerder kamer. Het witte mannetje stapte op mijn voeten en hield zich vast. Zoo gingen wij samen terug terwijl ik alleen de stappen deed. Maar de luiken waren nu open en het was oogverblindend licht achter mij. Even wachten. Ik zag schuin op zij dat mijn baard nu gouden haren had. Maar toen ik buiten kwam, zag ik pas hoe geweldig het was. Ik bleef even staan, stil van verrassing. En dadelijk keek ik er niet eens na. Ik bleef maar stil staan, heerlijk wetend dat het om mij heen was.

Toen voortgegaan. Ik liep een weinig gebogen als onder een onmetelijke last van heerlijkheid. Ik had aldoor het gevoel van niet zeer op te kijken, ook om dat ik wist, dat ik daar niet mooi genoeg voor was. Ik wil niet naar iets zoo verrukkelijks kijken, wetend dat ik zal opmerken hoe zeer het verrukkelijk is en te gelijk dat ik het niet gevoel.

Het blaauw donker blaauw van blaauwheid, het licht: zilver klaar en als met enkele fonkelend zilveren licht-regen-lijnen in de ruimte. De vogelzang zoo als die alleen in de klaarste verrukking is, — de zon als een maan, die door één zon, die zelf in den hemel is, wordt beschenen, de vogelzang als zang van zulk een dagnacht-nachtegaal, en ik daar onder leelijk, doof en blind. Ik keek en kijk ook nu nog lachend, ingetogen, en dan weêr op met hooge wenkbraauwbogen en teeder half gesloten oogen, maar mijn gemoed blijft onbewogen.

Maandag, 21 Maart 1898, ochtend

Het is een gulden gouden dag. Nu komt over de aarde de ★
Schoonheid, waarvan ik hoopte, dat zij mij tot mijne grootste Schoonheid zoude doen gedijen. Ik zag welk licht er was en een klein wit wolkje zoo mooi en zoetjes stijgen in het prachtig

hemelblaauw, en toen moest ik schreyen. Zal het dan nu voorbij zijn? Moet ik dan juist nu scheyen?

O, mijne ziel, o, mijne kracht, of hoe ik U ook noeme, o, alles wat ik heb herkend als weder tot mij gekomen na zoo langen tijd, gij zult mij niet verlaten. Nu, in dit uur, nu ik nog ééns met U alleen ben, nu ik U reeds wel niet innig meer ken, maar toch nog aan U denken kan met spijt en met verlangen, — nu smeek ik U, — gij hoort mij wel — blijf bij mij ook al weet ik 't niet te midden van 't gedachteloze spel der bonte dagen.

Saturdag, 2 April 1898, middag

Een man gaat door de schemering. Rein donker avondblaauw achter de dennen-stammen. Zilverig fijn kantwerk de dennen-naalden vóor de licht-donkre lucht, aan zijde waar de zon is weg gegaan.

Hij is alleen in 't zoete duister om hem heen.

Hij hoort eene geliefde vrouwestem, die hem roept uit de verte, uit het schemerdonker, van de zijde waar de zon onderging.

Hij schrijdt daar ijlings heen; als een dwalende vogel, die in nachtheesters verspringt en overal om zijn geliefde zingt, nadert hem de duister zoekende stem.

Midden in open ronde heideplek, de lucht is blaauw nachtdonker, de vrouw die zoo liefelijk riep tot hem. Boven de dennen wijst zij hem de eerste gouden ster. En plotseling valt recht op haar nachtelijk goud-licht van de maan.

Maandag, 4 April 1898, ochtend

Ik zag haar in de kamer tegenover mij, door eene wolk, waaruit zij scheen opgerezen, was zij gescheiden van de meublen rondom haar.

*

Het was daar hoog en klaar wit geel verlicht door een bizonder licht door vensters van fijn wit bloemenloof.

Er was een jonge moeder met donker haar, wier gezicht in zachten lach van blijde klaarheid was nu daar onder de kindren van haar met hun hoofdjes met haar wachtend zaten.

Een klein meisje was daar met blond haar dat als een zachte spitsboog om haar gezichtje nederhing. Haar wangen waren zacht gloeyend rood onder de helder blauwe oogen. Een blos zacht gloeyend goud-rood licht bewoog over de wangen en het haar.

Donderdag, 14 April 1898, ochtend

Ik had haar gevraagd die dingen in díe kamer neêr te leggen, dicht bij háar kamer. Waarom heeft zij het niet gedaan? Waarom heeft zij ze weg gebracht naar die donkere kamer, achter in het huis, vèr aan de andere zijde, zoo ver mogelijk van haar vandaan? ★

O vader en moeder in het donkere bed . . .

Ik gevoel dat ik een misdaad zal begaan. Ik ben woedend. Mijn geheele wezen is doortrokken van een starre woede, die ik nog juist zie. Maar mij zelf zie ik bijna niet meer. De woede voelt aan als of mijn geheele lichaam daar in verdronken ware en alleen mijn gezicht nog boven dat water zichtbaar.

Ik zie mij in den spiegel. Maar, wat is dit? O God, wat is dit? Naast mij staat nog iemant in den spiegel, die naauwkeurig den anderen gelijkt. Die iemant ben ik ook.

Ik ga weg van den spiegel . . . O God, de spiegel beweegt, de spiegel keert zich naar mij, op dat ik niet zal kunnen aflaten mij er in te zien, en hoe ik twee gelijken ben, die naast elkaâr staan.

Dinsdag, 10 Mei 1898, ochtend

De stille stemmingen zijn mij het liefste. ★

Woensdag, 11 Mei 1898, ochtend

Mijn goede dienstmaagd is ziek heengegaan en ik heb haar laten gaan zelfs zonder afscheid. Ik dacht wel, naar het schijnt, ★

dat zij mij onverschillig was. Toen is een andere gekomen, die wel goed van aard was, maar die zeer hard en vreemd in mijn nabijheid trad. Achter mijn wanden hoorde het aan of daar een groot beest bewoog en als zij bij mij kwam, kwam zij met harden klop op mijne deuren aan.

Toen is, terwijl ik stil te kijken zat en heimelijk overlegde wat ik haar zeggen zoû, op eenen lentedag, de dienstmaagd van vroeger, door mijne deur weêr tot mij in gekomen. Zij was zeer groot en rein en schroom was in haar gelaat terwijl zij mij begroette.

Toen is de avond gekomen, de tijd dat het stil en zonder beweging is. Maar ík had de stilte niet waargenomen. Toen is er zachtjes, zachtjes, aan mijne deur getikt. En zij is door mijne kamer gegaan en bukte zich en stak een lichtjen aan. Toen heeft haar zwijgen en haar zachte tred mij wonderlijk met stilte aangedaan.

Middag

★ Nu is buiten de lente gekomen. De grasranden zijn langs de paden groen geworden. De gras-sprieten staan zeer recht-op. Soms zijn er fijne druppeltjes aan die glinsteren in allerlei kleuren. De kleine witte berken hebben allen licht-groene blaadjes gekregen. In de vlakten van nog dorre eikenheesters ziet men de fijne licht-groene jonge berkjes staan, en ook in de verten tegen de oude donkere dennen. Langs den weg staan groote beuke-boomen, geheel en al met heel licht groene bladen beladen. Er is een heel smal laantje van tengere jonge beukjes, wier laagste takjes, die zich over de heele breedte van het laantje uitstrekken, tot vlak boven onze hoofden komen, en al de blaadjes hieraan zijn lichtelijk naar beneden afgebogen. Veel nauwelijks ontsproten eikentakken met hun bronskleurige blaadjes en andere met blank -en groene blaadjes houden zich in het donker-kleurig dorre bosch als veel-armige luchters met kleine doffe lichten.

Saturdag. 14 Mei 1898, middag

★ Ik weet niet wat ik heb gezien of wat ik heb gedacht.

Donderdag, 2 Juni 1898, ochtend

De sparrewouden dragen op hun takken duizenden nieuwe ★
spruiten, die als geele kaarsjes naar de hoogte staan. De eerste eikenspruitjes zijn dikwijls rood, de eikenblaadjes zijn bronskleurig, licht groen en goud geel.

★

Er is over-een-komst tusschen het *denken aan* de sterren, zoo als zij zijn volgens de astronomische zienswijze, het denken aan onze kamerzoldering zoo als die er zoû uitzien door een duizendmaal vergrootend vergrootglas bekeken, het denken aan (in verbeelding zien van) onze moeder als een geheel van chemische werkingen en bacteriën.

Het leven zoû niet genoegelijk zijn indien de menschen met zulk een soort Röntgen-apparaat voorziene brillen droegen, dat zij elkander steeds als gevild zagen.

Wij hebben onze oogen, niet zoo zeer om daarvan het zintuigelijk vermogen te vermeerderen door er van buiten iets onbezields tegen aan te zetten, als wel om ze van binnen uit te veredelen en te begeesteren, door steeds mooi denkende te zijn terwijl wij er uit kijken.

Vrijdag, 3 Juni 1898, ochtend

Tusschenbeide merk ik, dat de tijd zeer snel voorbij gaat ★
zonder dat er eigenlijk iets gebeurt. Op mijn ochtendwandeling zie ik niets, hoor ik niets, even merk ik dat enkele, nietige, oppervlakkige gedachten mij bezig houden, en dát nog vaag. Een enkele maal betrap ik er mij op te *denken* (dus niet: gewaar te worden): „ik leef tusschen de fijnste en grootste dingen". Verder ben ik geheel dof.

Donderdag, 9 Juni 1898, middag

Ik ben in een leelijken toestand: geheel dof en voel mij niet ★
eens bedrukt. Een geestelijke mist is om mij heen gekomen.

Vrijdag, 10 Juni 1898, ochtend

★ Hetgeen mij scheelt, is precies dit: sedert Zondag weet ik mijn gedachten niet tot een gegeven onderwerp te bepalen. Ik ben voortdurend in den toestand, waarin ik was dien avond in bed in Den Haag na de lezing van George. Ik leg een blad papier voor mij om een gekomen gedachte te boeken. Vijf minuten daarna zie ik het voor mij liggen, herinner mij waarom het daar gekomen is en bemerk met verbazing dat ik, onmiddellijk na het vóor mij te hebben gelegd, blijkbaar aan iets anders ben gaan denken.

Middag

★ De eikenheesters — nu alle vol gegroeid, hun groote steelen, eigenlijk stammetjes, in licht donker onder het groen. — Het bizondere van een *looverdak*, zoo als in de laan, waar wij wandelen . . . Van-daag een *warme* regen.

Saturdag, 11 Juni 1898, ochtend

★ Dinsdagavond was het, dat ik even door de gewenschte rust werd aan geraakt . . . . daarna, later in de week, is nog iets gekomen, . . . maar ik weet zelfs niet meer wat . . .

Woensdag, 6 Juli 1898, ochtend

★ Het komt mij voor, dat de stelling (uit het tijdperk 1880—1890) omtrent de onbelangrijkheid van het onderwerp in kunst en de uitsluitende belangrijkheid der manier, de stelling dat álles goed is mits het maar góéd is, dat is „artistiek" goed is, in een rijper levens-tijdperk geconsolideerd wordt door het inzicht, dat in waarde voor het geestelijk leven gelijk zijn: het Heroïeke, het Heilige en het Wijze. (De onderscheiding dezer drie, in déze termen, wordt overigens volstrekt niet als voorgoed-vast-gesteld aangeboden).

Donderdag, 7 Juli 1898, ochtend

Ik liep in het laantje te lezen, eenige dagen geleden, en toen ★
ik opkeek werd ik plotseling iets gewaar, dat mij deed zeggen in mij zelf: „God, hoe schoon!" De lucht was rood, licht rood bewolkt, het laantje was donker groen. Toen was er iets; maar het bleef dáár bij.

Wát was er toen? De beweging van het plotseling opkijken na eenigen tijd in gedachte te zijn geweest, is een der groote momenten of bewegingen, is iets hoofdzakelijks. Waarschijnlijk was de gedachte of het innerlijk gevoelen op dat oogenblik mooi en kleurde daarom, op dat oogenblik, het oog het toen gezien wordende tot iets moois.

Er komt bij dat, in gedachte zijnde of lezende, het oog niet *zag*, niet *keek*, ik bedoel: niet keek naar het papier en de zwarte letter-figuurtjes er op, *op dezelfde wijze* als het toen daarna plotseling opkeek naar de omgeving.

★

Ik heb een der laatste nachten iets blijs in den droom gevoeld. ★

★

Wij zaten samen toen zij de omgeving zag en daar blij over ★
dacht en deze gedachte zeide.

★

Eergisteren-ochtend dacht ik: „je kijkt ook niet". ★

Toen kwam het gevoel van niet te mogen kijken, van daar niet mooi genoeg voor te zijn. Toen de gedachte: „ja wel, kijk toch maar. Al geeft het niet, er kan je daardoor niets gebeuren". Toen heb ik gekeken, en ofschoon niet bizonder, was het toch wel aangenaam.

Saturdag, 9 Juli 1898, ochtend

Aangenaam en nuttig is een vraagstuk te vangen, zoo als het zich in groven vorm voordoet terwijl de geest in vagen en

doffen levenstoestand is. En dan de oplossing er van te naderen alleen door het zoo helder mogelijk te stéllen.

Vrijdag, 15 Juli 1898, middag

★ Zomerdag. Op den rug in 't bosch gelegen. Berken en sparren boven mijn hoofd. Fladderen en wemelen van de groene berkenblaadjes voor de blauwe lucht. Groote witte wolken, heele gevaarten, in de blauwe lucht. Het licht is zilver van kleur.

Zondag, 31 Juli 1898, ochtend

Chacun juge des choses du dehors selon
les dispositions de son intérieur.
De Imitatione, Boek II, Hoofdstuk IV

De groote zienswijze, die dreigt verloren te gaan, en die wij moeten redden en bestendigen, is die van het leven en de wereld te zien als zijnde iets schoons.

Indien gij deze zienswijze hebt leeren kennen *toen uw geestelijke vermogens in den besten toestand waren*, is het nutteloos te overwegen of eene bedenking, die zich voordoet in een tijd dat uw geestelijke vermogens in een minder goeden toestand zijn, en welke deze zienswijze schijnt aan te tasten, misschien juist zoû zijn. Eene bedenking, die uit eene minder goede gesteldheid voortspruit, moet noodzakelijk van onwaarde zijn tegenover eene welke uit de beste gesteldheid werd geboren.

Indien gij dus *weet* dat in zekeren tijd uw geestelijke vermogens het best werkten, moet gij de in dien tijd verkregen inzichten voor de ware houden.

Indien gij nu het stelsel of de manier van het leven en de wereld te zien als zijnde iets schoons eens onmogelijk op een bepaald onderdeel daarvan kunt toepassen, blijkt daardoor niet de onjuistheid van het stelsel, maar daardoor blijkt òf dat uw geestelijke vermogens nú zoo slecht werken, dat gij niets, en dus ook dit onderdeel der wereld niet, nú onder het ware licht kunt zien; óf dat *uw geest niet bestemd is het stelsel volledig toe te passen.*

Indien gij, bij voorbeeld, begrepen hebbende dat het best is overal schoonheid te ontwaren, in een land komt te wonen waar de vereerde opperste een koning is, die in niets U schijnt te gelijken op de mannen uit vroeger tijd, die te recht koning waren van hun land, moet gij het er niet voor houden, dat hier een misstand is en de koning, met de geheele vereerende bevolking er bij, een leelijk schouwspel aanbiedt.

Want het eenige, dat hier plaats heeft, is, dat daar een koning en een volk is, die *U toeschijnen* iets leelijks te zijn. Het eenige, dat hier plaats heeft, is, *dat iets U toeschijnt leelijk te zijn.*

Naar gij weet (uit uw besten toestand) *ligt het aan U*, indien iets, *wat ook*, U toeschijnt leelijk te zijn. Doet zich dit geval dus voor, dan moet gij: òf betreuren, dat gij niet beter gesteld zijt, òf de gevolgtrekking maken dat gij niet bestemd zijt U met dit onderwerp bezig te houden en dus in deze verhouding *niet meer denken aan den koning en het volk.*

Het baat niet de veronderstelling eener leelijke samenleving op te drijven tot die eener afgrijselijke, monsterlijke samenleving en dan te vragen of men die dan ook niet leelijk moet vinden. Dit baat niet, omdat een argument, ontleend aan déze *orde van denkbeelden*, van te voren en in zich zelf ongeschikt is om tegen de theoretische waarheid, waarvan wij uitgingen, dienst te doen.

Indien gij dit argument niet kunt verslaan, volgt, — steeds gelet op de stelling, waarmede wij begonnen — daar niet uit, dat het deugdelijk is, maar alleen dat gij geen afleidingen uit uwe theorie weet te maken, tot op het plan, waarop zich dit argument beweegt.

Gij weet, dat, indien gij in den besten toestand waart, gij dit argument zoudt kunnen verslaan of zoudt weten u van overdenking er van te *mogen* onthouden.

Toen uw vermogens het best werkten hebt gij ook geleerd u in mindere toestanden *naar dien besten* te moeten gedragen.

Gij moogt dus nu doen wat gij zoudt doen indien gij in den besten toestand waart, en u van overdenking onthouden.

* * *

De *vraag is niet* of een afgrijselijke samenleving leelijk is of niet; maar de vraag is of gezegd kan worden dat iets in zich zelf leelijk is en of wij ons van het denken aan iets leelijks mogen onthouden.

En de leer is, dat niet iets in zich zelf leelijk is en dat wij ons, dien ten gevolge, van het denken aan iets leelijks moeten onthouden, om dat het denken aan iets leelijks niet anders is dan iets leelijk denken.

Donderdag, 11 Augustus 1898, ochtend

Indien wij eene zienswijze omtrent het leven en de wereld hebben aangenomen, verschillend van onze vroegere, komt het er op aan lang te verwijlen op de plaats van overgang.

Wij moeten niet, in de vreugde over onze nieuwe overtuiging, haar *wortel of uitgangsplaats* verlaten om de gevolgtrekkingen, die wij er uit gemaakt hebben, zoo veel mogelijk en zoo nadrukkelijk mogelijk te vertoonen, in luidruchtigen tegenstand tegen anderen die steeds denken zooals wij vroeger zelf dachten, maar wij moeten de plek, waar de beide zienswijzen elkaâr raken, blijven beschouwen en die zooveel mogelijk verlichten, niet alleen om dat dáardoor alleen de redelijkheid onzer overtuiging den anderen blijken kan maar ook om dat wij daardoor *het ware* in de andere meening zullen blijven beseffen en dus in de nabijheid van hetgeen de twee zienswijzen *gemeen hebben* en dat wel eens iets wezenlijkers zijn kon dan hetgeen waardoor zij van elkander verschillen.

AANTEKENINGEN

Gebruikte afkortingen:

P.-de-M. = Papier-de-main. De *Papiers-de-Main* of *Handpapieren* zijn gedateerde velletjes papier, doorgaans van briefkaartformaat. Zij werden door Van Deyssel benut om er, tussen het beschrijven van de *Werkpapieren* door, aantekeningen over het werk, invallende gedachten enz. op onder te brengen.

Mem. = *Memorieboek;* zie bladzijde 20.

Voorreden. Dateert van 10 Mei 1898. De laatste drie alinea's bleven ongedrukt. Op 30 Mei 1937 schreef Van Deyssel een toelichting bij zijn inleidend woord omdat de lezer, naar hij vreesde, „niet geheel begrijpen [kan] wat daar bedoeld wordt tenzij hij ingeleefd is in de wijsgeerige en dichterlijke denkwijzen der laatste vijftig jaar. Deze regelen nu beduiden, dat de auteur iemand was, die meende in en door zijn eigen vrij denkende gedachte de Waarheid te vinden. Door vrij denkende gedachte werd verstaan denk-werk, dat niet uitging van als voor altijd vast staand erkende waarheden en dus betrof uit die waarheden afgeleidde of daarmede althands verband houdende inzichten, maar dat geen anderen grondslag had als op een bepaald oogenblik zich juist voordoende gedachten, gedachten namelijk, die bij keuring door den denker zelf, in het oogenblik zelf van hun opkomen, van de hoogste voor dezen menschengeest bereikbare, hoedanigheid werden bevonden, — van welke gedachten de oorzaak of oorsprong niet gezocht werd en waarvan de deugdelijkheid werd aangenomen op grond hunner besefte onbelemmerdheid en eigenlijkheid.

Op deze wijze had de auteur als hoogste Waarheid, als Wáárheid-stèlsel, gevonden een begrip, waarvoor de juiste naam hem voorkwam te zijn: Heroïesch-Individualisme. Welke de oorzaak dezer denk-ontwikkeling kon zijn naar materialistische opvatting, werd niet gevraagd en niet belang-rijk geächt om dat het eenige belang-stelling waard zijnde werd gevonden de eigenschappen der aangenomen gedachte als zoo-danig op zich zelf, en mogelijk de verhouding van het gevonden besef tot andere wijsbegeerten.

Dit geschiedde omstreeks het achttiende, twintigste, levensjaar van

dezen mensch. Omstreeks het zes-en-twintigste vond de auteur, op de zelfde wijze, namelijk steeds uit-gaande van de opvatting, dat zijn „vrij" denk-leven hem de Waarheid moest leeren kennen, voor de tweede maal een Waarheid in den boven-bedoelden zin. Want hij ontmoette toen iets, dat hem toen toescheen de hoogste Waarheid te bevatten. Hij vergeleek niet de eerst gevonden Waarheid met deze tweede, maar hij betrad hem tot dan toe onbekende regionen van het denk-leven en het verwijlen in deze streken leek hem een geestesleven superieur aan dat, waarin deze vergelijking zoude thuis behooren. Wat hij nu had aangetroffen was de Mystiek, of: het Mysticisme.

Bij de éerste vondst was de uiterlijke-wereld betrokken geweest. Het betrof het begrijpen van de, binnen de grenzen der algemeene menschheids-structuur grenzenloze, helderheid van inzicht, èn wilskracht, en *het besef* van door de *soortelijkheid van het geestesgevoel* betreffende deze vermogens het meest wezenlijke bereikt te hèbben van hetgeen een mensch met betrekkelijk grenzenloze helderheid van inzicht en wilskracht op de aarde uiterlijk en plastisch, met zijn lichaam dus, bereiken kàn, *om dat* het meest wezenlijke in den het hoogst gegaan zijnde niet is de werkelijkheid van hem zelf en wat met hem verbonden is; maar *het besef* vàn die werkelijkheid, en dus een mensch die identiek dat zelfde besèf kan hebben zònder daarbij die werkelijkheid, waarvan dat besef bij anderen de weêrspiegeling in de gedachte is, het hoogste heeft bereikt.

Indien het bedoelde besef de weêrspiegeling der werkelijkheid is, is de werkelijkheid dus de oorzaak van het besef, en, zoo als zoo even gezegd, wordt overweging betreffende oorzaken in dezen zin, inferieur geacht aan het verwijlen in het als hoogste gevondene.

De mystiek nu, was iets geheel anders. Hier betrof het niet het besef eener, al of niet materiëel bestaande, met dat besef correspondeerende, werkelijkheid; maar een abstraheeren van den „geest" van alle materiëele werkelijkheid en het beleven van de hoogste geesteswerkingen door dien geest in zich zelf, waardoor verbleven en bewogen werd in de stratospheer der met ziele- of geestes-zinnelijkheid voelbare zuivere Waarheid zelve.

In zoo verre was er verband tusschen de eerste en tweede periode van dit Waarheid-zoekend menschenleven als in de tweede het *besef van* het „alvermogen" betreffende de wereld daarbuiten, niet aanwezig was, maar het alvermogen zelf zich deed gelden betreffende de wereld daarbínnen. Want het bereiken der genoemde stratospheer heeft tot grondslag het vormen van het persoonlijk leven zóó als men weet, dat het zijn moet om de hoogere geestelijke luchtstreek te kunnen binnengaan. Dit beteekent dat alles wat hier voor niet goed is moet worden vernietigd. De vraag of deze mensch, zoo als die nu eenmaal gegeven is, „geschikt" is om te worden vervormd tot den ideaal-mensch, tot den mensch naar

zijn idee, die hij wil zijn, wordt niet volledig overwogen, om de zelfde reden als waarom de oorzaken van den anderen, boven-genoemden, geestes-stand niet worden beschouwd, omdat, namelijk, men het werken aan de omvorming een betere bezigheid acht dan het overwegen harer mógelijkheid.

In het drie-en-dertigste levensjaar vond de auteur voor de derde maal een Waarheid, die anders was dan de beide vorige. Hij noemde die voor zich zelf de synthetisch-wijze, ofschoon dit niet begrepen kon worden als zoude het de vereeniging geweest zijn van de tot elkaâr in tegenstelling geweest zijnde eerste en tweede Waarheid. De synthese beteekende de opheffing van de tegenstelling aarde—hemel, wereld—paradijs, werkelijkheid—ideaal. Ont-dekt werd, dat de aarde ís de hemel, de wereld het paradijs, de werkelijkheid het ideaal. Het denken, werd ingezien, geschiedde in verschillende graden van deugdelijkheid. De denk-verrichting, het denk-werk was den eenen keer, het eene seizoen, het eene jaar, beter dan de andere keeren, seizoenen, jaren. Dán, wanneer het denken op zijn deugdelijkst geschiedde, waren de gedachten, dus de inzichten, de opvattingen, de meeningen, béter dan die waren in tijdperken van minder deugdelijk denken, en de waarheid, dat de aarde is de hemel werd aangetroffen in den tijd, dat op zijn deugdelijkst werd gedacht. Deze mensch ervoer gedachte-werkingen van een zelfde hoedanigheid als die de mystiek-periode had gebracht, van den voor dezen mensch hoogsten bereikbaren graad dus, en deze deden zich niet voor in het abstracte, van de wereld geabstraheerde, geestes- of ziele-leven; maar betroffen juist, waren vereenigd met, die wereld zelve.

De boven-staande uit-een-zetting zal de bedoeling van het Inleidinkje bij *Frank Rozelaar* verduidelijkt hebben. In dat Inleidinkje is nog buitendien een zekere objectiveering op te merken, die hoofdzaken der structuur van de in dezen mensch aanwezige algemeene denk-stelling aangeeft. Behalve de afdeelingen van het gedachten- en geestes-gevoelsleven, die in de gevonden Waarheden leefden, was er eene, die er buiten bleef. Eenerzijds was de het laatst gevonden en beleefde Waarheid, waarnaar dit geheele menschenleven zich richtte, iets volstrekts en voor-goeds. Anderzijds *wist* men dit tijdens hun bloei-seizoenen ook van de vorige Waarheden gemeend te hebben, en moest dus wel aannemen, dat de laatste Waarheid de waarheid zoude blijven . . . tot dat . . . mógelijk een volgende Waarheid werd ontmoet.

Na de beschreven drie „Waarheden" beleefd te hebben, heeft de auteur, op later leeftijd, nog een belang-rijke ont-dekking gedaan. Hij heeft namelijk in-gezien, dat het beginsel der „vrije-gedachte" onjuist is. Het beginsel der vrije-gedachte is on-juist om dat niets staaft het idee, dat ik, door maar te gaan denken, de Waarheid zal vinden. Ik kan wel is waar niet door mijn voeten en door te gaan loopen, noch door mijn stem,

maar alleen door mijn gedachte, „de Waarheid" vinden, — indien, wel te verstaan, iets aannemelijk maakte, dat mijn aan zich zelve overgelaten gedachte juist „de Waarheid" zoû ontmoeten.

De vrije-gedachte is in alle opzichten een verkeerd idee. De gedachte kán niet „vrij" zijn. Niet alleen mág zij niet vrij zijn om dat als ik zekere dingen niet mag dóén ik ze natuurlijk ook niet mag denken. Maar zij kán niet vrij zijn om dat even als mijn gedachten als lid van een Kerkgenootschap bepaald worden door de leer der Kerk, mijn oogenschijnlijk aan zich zelf overgelaten gedachten bepaald worden door mijn afkomst, omstandigheden, aard, lectuur en studie".

17-10-1897 Begin September 1897 werd Van Deyssel, door een ondragelijke moeheid en verschillende symptomen van zenuwuitputting, genoodzaakt om Hamburg, waar hij sinds 16 Augustus ten huize van Ary Prins logeerde, ijlings te verlaten, zelfs zonder afscheid van zijn gastheer te nemen. Terug gekeerd in Baarn dreigde, op 3 October, de toestand nagenoeg onhoudbaar te worden door Van Deyssel's overgevoeligheid voor de vochtige dampen waarmee — sinds eind September — de hele atmosfeer in het Gooi vervuld was. Toen echter in de avond van 3 October de wind opstak en onmiddellijk de kwellende dampen verdreef, trad een herstel in van de langdurige depressie. Van Deyssel voelde zich weer licht en vrolijk en stelde tot zijn verrassing vast, dat hij de volgende dag al winkelend enz. meer dan drie uur aan één stuk op de been kon blijven. Was hij na zijn thuiskomst nauwelijks tot werken gekomen, en telkens blijven steken in de op 18 September begonnen *Voorreden* voor de bundel *Verzen* van P. C. Boutens, op 7 October was hij vastbesloten eindelijk weer eens te gaan schrijven, desnoods iets tweede-rangs. „Het volkomen-goed maken van iets tweede-rangs is beter dan het gebrekkig maken van iets eerste-rangs, niet alleen om dat voor een bouwmeester beter is een wèl-ingericht burgerhuis te maken dan een leelijk paleis-begin, om dat voor een schoenmaker enz., maar ook om dat hoe meer volkómen het tweede-rangse zijn zal, hoe meer het daardoor . . . ja, éérste-rangs wórdt.

Het (bewust) gaan maken van iets tweede-rangs is eenvoudig een betrouwbaarder weg om het eerste-rangse te bereiken dan het gaan maken van iets eerste-rangs". (*P. de M.*, 7 Oct. 1897).

Zondag, 17 October begint hij te werken aan wat hij dan nog zijn *Levensboek* noemt. 's Avonds kan hij al vaststellen iets goeds, iets héel goeds gemaakt te hebben.

Onder „passive extaze" werd verstaan een toestand als die van 29 September 1895 tot eind December van dat jaar. Deze toestand kenmerkte zich o.a. door een geregeld volvoeren van de zich opgelegde dagorde,

door het weigeren van elke gedachte die de blijdschapstoestand zou kunnen storen en, in verband hiermee, het ervaren van het denkgevoel „waarin alles mooi en goed is, ik bedoel: het gevoelsbewijs van de *waarheid* van dien hoogen toestand, waarin men het geluk heeft dan elke storende gedachte te *mogen* weigeren". (*Mem.* 15 Oct. '95). Daarnaast was dagelijks in hem, „in de diepte, alom een lente-gerucht, een ritselend bloei-beweeg, als een preludium". (*P. de M.*, 9 Nov. '95). Op 12 November d.a.v. kondigde zich het zien als een symbolist, uit de Rozelaar-periode, reeds aan:

„Gisteravond, *toen het al geheel donker*, dus eigenlijk nacht, was, iets heel schoons gezien in het rond-point hier vlak bij. Door het duistere grijs van de lucht *schenen flauw* de sterren. Daar tegen stonden opgestrekt de bladerloze boomen met hun kronkelende puntige takken. Elders in het zelfde wonderlijke ruim, spreidde zich heel fijn *tegen den donker* (dus *geen schemering*), het rag der fijne takjesmassaas. En verder een prachtig gezicht van een ronde borstwering van boomen.

Er boven zag je die lucht met flauwe sterren, dan de in-zwarte massa van den ronden sparrendam in de hoogte en daaronder de kale palen der stammen met de grijze lucht er achter erg ruim er door heen te zien. Het bizonder schoone was juist dat zoo wel er boven *als er achter* de lucht zoo ruim te zien was.

Ik zag het als een „symbolistische" houtsneê.

Het geheim van het klassieke schrijven is hierin, dat men, *in staat tot* wilde, uitvoerige en bizarre schrijverij, in dien staat dus, *gewoon* gaat schrijven, in de bekende vormen. Datgene in U wat anders tot wilde opsommingen van adjektieven enz. zoû komen, vloeit dan ongemerkt in het gewone schrijven en doet dit schoon worden.

Deze volzin, bij voorbeeld, is gewoon: „Het was zoo rustig in den avond, de weide en het bosch bevonden zich onder een stille lucht". Nu kunt gij er iets persoonlijks en goeds van maken door zeer dien avond in uw verbeelding te zien-voelen en er dan al de warme bizonderheden van te noteeren: „Het avonde in zoet-grijze rust, de schemering droefde loom langs het bosschende" enz. (Dit voorbeeld behoeft niet iets goeds te zijn, daar het alleen te doen is om de manier te toonen). Maar nu maakt gij het klassiek door de stemming (zal ik maar zeggen) *die U in staat stelt* aldus *weelderig* en *vreemd* te schrijven, *toe* te passen in het gewone schrijven.

In de stemming zijnde, gaat gij gewoon schrijven. De stemming werkt dan van zelf en als buiten U om. Het goede, in plaats van tot krullen en ornamenten te worden, in plaats van op te gaan in pluimen en wolkjes, wordt dan tot de bevallige degelijkheid der taal zelve.

De volzin, die aldus ontstaat zoû veel gelijken op dien ik zoo even als „gewoon" noteerde. Het verschil zoû niet opzichtig zijn zoo als bij

de tweede manier. De gelijkenis zoû echter oppervlakkig en het verschil wezenlijk zijn. Hoe die volzin in dit geval wezen zoû, kan ik nu niet schrijven, daar ik niet gestemd ben.

Bij de tweede manier, — de wild-lyrische, de romantische, — hoe zal ik haar noemen? — is de *neiging* ook om het gevoelde door een sterk, ja een *sterker* woord uit te drukken („ben ik opgewonden"?" — „goed, ik schrijf „vervoerd", „verrukt", „bedwelmd" enz.); terwijl bij de derde manier, de klassieke, de *neiging* is het gevoelde door een minder sterk woord te geven, een woord dat *vooral* eerder iets beneden dan iets boven het gevoelde moet zijn. Zoo moet ook de eenvoud van lijnen der Griekse gebouwen worden verklaard, misschien.

Het klassiek-bevallige is wellicht onontleedbaar; en wellicht zoû het dat zijn om dat het het goddelijke en dit onkenbaar is. Het is het dons van de perzik en de fluweelschijn van de druif. Bij aanraking verdwijnt het". (*P. de M.*, 12 Nov. '95).

In de zomer van 1891, Van Deyssel was toen woonachtig te Bergen-op-Zoom, werd dagelijks een groot aantal uren uitgetrokken voor „het beheerschen en leiden eener speciale zoogenaamde wilswerking, en wel zóo, dat die toepasbaar wordt op een bepaald soortelijk leven. Deze „wilswerking" is een extaze of boven-normale geestes-spanning, die in staat stelt álles te doen wat men „wil" doen". Over dit langdurig empirisch procédé en het daaraan verbonden gevaar zich zelf allengs geheel alleen tot doel te worden, heeft Van Deyssel verhulde mededelingen gedaan in *De Nieuwe Gids*, 1927, II, 326—332 (*Denken* en *Gedachte en wilswerking*, geschreven 15 Januari 1916). Men leze aldaar op blz. 329 i.p.v. „naar de ervaring leert" „naar de ervaring van 1891 leert". Zie ook de laatste alinea van blz. 276 (geschreven 16 Februari 1901) in *Verzamelde Opstellen*, VII, A'dam 1904.

17–10–1897, *middag* Intussen bleef dit onderwerp hem heel zijn leven bezighouden. Zie o.a. *Bij het graf van Napoleon* (geschreven tussen 28 Maart en 7 April 1901), in *Verzamelde Opstellen*, IIX, A'dam 1905, 261—278, en, laatstelijk, *Daad en Gedachte*, in *De Nieuwe Gids*, 1940 II, 711 (geschreven 18 Juni 1936) en de notitie van 13 Maart 1951, in *Roeping*, 1953, 594—595.

17–10–1897, *avond* Het in 1884 ontworpen, tien foliovellen beslaande, *Levensplan* voorzag de volgende gang van zaken:

Augustus 1884—Juli 1888:	(Dagelijks 5 blz. à 2500 letters)
Mr. in de Rechten	21 romans à 250 blz.
Dr. in de Letteren	312 blz. tooneelkritiek
	1200 blz. literaire kritiek
	2500 blz. dagboek of kroniek
werk voor den avond	*werk voor den namiddag*

Januari 1888—Januari 1892:
schilder, ingenieur, architekt
5 doeken

werk voor den namiddag

30 tooneelstukken
300 sonnetten
80 novellen

werk voor den avond

Januari 1892—Januari 1896:
beeldhouwer 3 bruggen

namiddag

een paar staathuishoudkundige werken

avond

Januari 1896—Januari 1902:
Minister, lid v. d. 2e Kamer der Staten-Generaal, president van de republiek der Nederlanden – Grootere uitbreiding der zaken, financiëele operaties, industriëele ondernemingen, huizenbouw, effectenzaken

ochtend- en namiddag

„Over de republikeinsche regeeringsvorm in Holland"

avond

Januari 1902—Januari 1904:
trouwen en reizen

rusten

{ ochtend, namiddag en avond.
Zomer: badplaatsen, winter: Parijs en Italië, Londen, Weenen, Berlijn.

Januari 1904—Januari 1914:

ochtend: zaken doen

namiddag: over filantropie schrijven, huizen van liefdadigheid en algemeen nut stichten, schilderen en beeldhouwen.

avond: romans en tooneelstukken schrijven en verzen.

Januari 1914—Januari 1924:
ochtend: mijn kinderen opvoeden
namiddag: wandelen en rijden
avond: schrijven: „Wijsbegeerte der twintigste eeuw".
Een groote kunstgeschiedenis.
Een groote literatuurgeschiedenis.
„De toekomst van Nederland".

Januari 1924—Januari 1934:
ochtend: mijn kinderen pousseeren
kranten en boeken lezen
namiddag: wandelen en rijden
avond: Schouwburgen en koncerten bezoeken
Een boek schrijven over de Nederl. taal.

Januari 1934—Januari 1944 en verder:
ochtend, middag en avond: algeheele rust, aan 't hoofd der familie glimlachjens en raadgevingen.

18–10–1897 De tevredenheid over het *Levensboek* duurt voort. „Als er een werk-seizoen kómt, dan is het gisteren begonnen". Als een fout wordt daarom betreurd dat 's middags gewandeld werd van 2.30—5 in plaats van 2.30—3 (*P. de M.*, 18 Oct. '97). De dagorde houdt van nu af aan weer drie *Zittingen* in, d.w.z. drie onderdelen van de dag die uitsluitend aan letterkundige arbeid besteed moesten worden. Aan elke zitting ging, inbegrepen in de duur dier zitting, een opening, een ouverture vooraf, n.l. een zich langzaam-aan in de geabsorbeerde en emotionele toestand brengen, die voor het werk werd nodig geacht. De drie uitwendige maatregelen hierbij waren: 1. het geordend leggen van het papier 2. het overlezen van het reeds in een vorige zitting geschrevene 3. het houden van de pen boven het papier; dit laatste soms in combinatie met het neuriën van wijsjes o.a. uit *Der Bettelstudent*, die dan de herinnering aan de meest bewogen levenstijd (1883) terugbrachten, aldus de zelfbespiegeling deden ontstaan en de voor het schrijven begeerde, veelal heroïesche, sentimenten veroorzaakten.

19–10–1897 Ook de levensverrichtingen handhaven zich goed en bereiken nagenoeg volkomen het gewenste peil.

„Heden [19 Oktober 1897], 8 u. 40 ocht.
578e d[ag] v[an] goed-opst[aan] sedert 19 Septr. 1895
16e achter-een-volgende

Gist[eren] 7e d[ag] v.[an] goeden-afgang sedert 11 Okt. 1897
0e „ „ op-tijd- „ bepr[oefd] sedert 11 Okt.1897
1e „ „ op-tijd-aan-ontb[ijt] „ „ „
0e „ „ „ „ -in-studeerk. „ „ „
0e „ „ 's midd. en 's av. niet rooken „ „ „
(*Mem.*, 19 Oct. '97)

In marge van het ms., naast „Het lichaam leeft eeuwig" enz.: „N.B. Deze paragraaf voldoende, maar niet zoo goed als de vorige".

19–10–1897, *avond* In marge van het ms., naast de laatste alinea: „Dit niet zóo goed, hoewel voldoende".

20–10–1897, *ochtend* Geschreven in 1e zitting: 8—12 (echter 45 minuten te laat begonnen) (*P. de M.*).

20–10–1897, *middag* Geschreven in de tweede zitting: 5—6 (echter 1 uur te laat begonnen). De derde zitting, 7—8.45 gewijd aan Boutens' verzen (*P. de M.*).

21–10–1897 Door te laat zijn en brieven de eerste zitting $1^3/_4$ uur te laat begonnen. De derde zitting weer gereserveerd voor Boutens (*P. de M.*).

22–10–1897 Eerste zitting 80 minuten te laat begonnen, evenwel niet door eigen schuld, doch door niet afgegaan zijn van de wekker. Aan het begin van de tweede zitting (4—6) houdt hij zich voor: „Het schrijven is een *kunst*. Gij zijt iemant, die daartoe *aanleg* hebt. Als gij nu gaat zitten en schrijft zoo maar wat op, dan zal dat werk zijn met kunstelementen, maar daarom nog geen *kunst*.

Gij gaat daar zitten met uw áanleg. Juist, maar nu begínt het pas, nu komt het beöefenen, werken, uitwerken en bewerken, waardoor eindelijk tot *kunst* gekomen kan worden".

Het in de middagzitting geschrevene is, op de twee laatste alinea's na, terstond geschrapt geworden. In marge van het ms.: „Kán tot iets goeds omgewerkt worden. De daad van dit schrappen vind ik heerlijk. Waar de slagregen der schrapstrepen valt, zal het gekweekte beter gedijen".

De derde zitting nog steeds gewijd aan Boutens. (*P. de M.*)

23–10–1897 „In dezen tijd van geluk (sinds 17 Okt. *passieve extaze*) staat de barometer al-door zeer hoog, bijna op „bestendig". Hij variëert tusschen 77 en 77½" (*Mem.*).

De middagzitting (3.30—6) ten onrechte 1½ uur te laat begonnen (*P. de M.*).

In de derde zitting wordt Boutens terzijde gelegd. „Ik kán nu Boutens niet lezen. Nu verbleekt het te véel, om dat ik nu aktief of zelf „mooi" ben. Ik kan of wensch trouwens niets te lezen" (*P. de M.*).

24–10–1897 De levenswijze is nu aldus: „Ik sta op om 7 u., kleed mij in 20 a 30 minuten, wandel dan 10 a 15 min., ontbijt dan met koffie en brood met roggebrood, dat mij heerlijk smaakt (dikke sneden brood, met weinig boter en dun roggebrood). Dit moet nog verbeteren tot: géén boter en cacao in plaats van koffie, dan melk in plaats van cacao. Verder gaat de Dagorde zoo als den vorigen winter. Ik zit dik gekleed, vooral de beenen ingepakt in voetenkist en reisdeken, met wijd open raam. De kachel brandt. Een vuurscherm staat er voor" (*Mem.*).

In de middagzitting maar één regel door bezoek van Anna Fles en wandeling daarna (*P. de M.*). Geen avondzitting door vermoeidheid. „Ik ben moe. De helderheid duurt voort. Maar de Schoonheid en Waarheid vertoonen zich niet meer. Ik hoop dat Het morgen weerkomt; maar komt het niet weêr, dan zal ik de beschreven papieren ter zijde leggen en aan ander werk gaan. In géen geval zal ik bij dat geschrevene iets voegen, wat niet door Het is ingegeven" (*Mem.*).

In het begin van de avond waren wel enkele regels geschreven, die echter terstond als „geheel onvoldoende, slecht. Maar kon tot uitwerking dienen" werden afgekeurd. Hier volgen ze: „In mij kan niets stijgen of het wordt daardoor mooi, om dat ik meer in mijn licht ben dan in de dingen. In een gewonen spiegel, spiegelt het leelijke voorwerp zich als leelijk, het mooye zich als mooi af. Maar in een gouden spiegel, staan beide in goud-glans. Beider beeld is van het wezen van den spiegel deel gaan worden. Hun hoofdzaak is niet meer, dat het eene leelijk en het andere mooi is, maar dat zij beiden in het goud staan. Zoo spiegelen in een wezen, waarin de schoonheid is, de voorwerpen zich in schoonheid af".

25–10–1897 De hoop van 24 Oct. blijft onvervuld. „Het is niet weêrgekomen. Ik ben schrijf-moe" (4 u.55, middag). De moed wordt intussen niet opgegeven. „In dit seizoen zal ik het aandurven: Ik ga mij weêr geheel afzonderen. Geen Kerstvakantie. In 't geheel geen bezoeken brengen en zoo min mogelijk bezoeken ontvangen. Voorloopig bepaal ik: niet voor Paasch-Saturdag uit mijn werk te zullen komen. Ik noodig mij uit tot een winter als die van '87—'88 te Houffalize. Het bezoek bréekt telkens de, mindere of meerdere, extaze, die voor het werk noodig is. Zonder bezoek en met een absoluut regelmatig leven zal de tijd mij zeer kort, — te kort — vallen, en de winter zal óm zijn — helaas! — vóor ik het weet" (*Mem.*).

Het geschrevene in de eerste en enigste zitting wordt „goed studiewerk" geacht. De rest van de dag houdt Van Deyssel zich bezig met het doorbladeren van zo juist ontvangen boeken :Maeterlinck *Douze Chansons* en *Annabella*, Laforgue *Poésies complètes*, Douglas *Poems*, Gide *Nourritures terrestres*, Kahn *Palais nomades* en *Limbes de lumière*.

Met Ruusbroec was Van Deyssel, op dit tijdstip, maar weinig vertrouwd. Eerst in Februari en Maart 1899 verdiepte hij zich ernstiger in deze mysticus, vond hem toen „heel belangrijk en „mooi", met het voelbaar verlangen verder te lezen". Op 26 Febr. '99 noteerde hij: „Het is echter zeer oppervlakkig en de mooye toon slechts die mij behaagt". De bij zijn lectuur gemaakte aantekeningen werden veel later gepubliceerd in *Verzamelde Opstellen* XI, A'dam 1912, 226—229.

Van de geschriften van de Heilige Teresia kende Van Deyssel alleen het eerste deel van Bouix *Oeuvres de Ste. Thérèse*, Paris, 1852. Hij kreeg dit werk in 1891, door bemiddeling van zijn broer Jan C(arolus) Alberdingk Thijm S.J. (A'dam 3 Juni 1847—Grave 22 Juni 1926) voor enige jaren te leen uit een kloosterbibliotheek. In deze editie wordt, op blz. 120, een voetnoot aangetroffen, die in andere uitgaven niet voorkomt. Deze

voetnoot behelst o.m. een uitvoerig citaat uit het eerste hoofdstuk van Saint Denys l'Aréopagite *Théologie mystique*. Op zijn beurt citeerde Van Deyssel S. Dionysius Areopagiticus in zijn *Tot een levensleer* (1895). Zie *Verzamelde Opstellen*, II, A'dam 1897, 333 [„. . . . boven de werkingen van het Intellekt . . . .", een vertaling van: „. . . . au-dessus des opérations intellectuelles . . . ."]. Enig ander geschrift van Dionysius heeft Van Deyssel nooit onder ogen gehad. Zijn mededeling over zijn zich verdiept hebben in deze auteur (zie G. Knuvelder *Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse Letterkunde*, IV, Den Bosch 1953, 56) moet dus cum grano salis genomen worden. Hetzelfde geldt voor zijn beweerde vertrouwdheid met Suso en Böhme.

26–10–1897 Te 3 uur 35 wordt aangetekend: „Het weêr is eerste rang. De barometer staat hoog. De atmosfeer is zóo dat het niet beter kan. Er is geen ongesteldheid [. .], alle funkties gaan volkomen goed: eten, slapen, enz. Ik leid een zeer regelmatig leven. Er zijn geen moreele drukkingen. Ik zie er goed uit. Tóch gevoel ik mij ellendig. Tóch lijden de zenuwen. Hierop móet volgen een heerlijk tijdperk" (*Mem.*).

In de avondzitting niets geschreven (*P. de M.*).

27–10–1897 In marge van het ms., bij de aantekening over de Sensatie: „voldoende, maar niet goed".

Het *P. de M.* van deze dag vermeldt enige van „de beste menschen", die Van Deyssel, in de tweede zitting, op 't oog had: „Dante, Hamerling, Schiller, Schefer, Goethe, Multatuli, Wallis, Shakespeare, Larochefoucauld, A. Pierson, Vondel, Plinius, Rothe". De avondzitting wordt gewijd aan het afhandelen van correspondentie.

28–10–1897 Tweede zitting doorgebracht met het ordenen van de voorrede Boutens. Avondzitting niet gehouden (*P. de M.*).

29–10–1897 Geen avondzitting. Het *Levensboek* krijgt nu tot voorlopige titel: *Handboek tot het Geluk* (*Boek van Rozelaar*) (*P. de M.*). De *Dagorde* is als volgt: „7 u. op; 7—7.25: aankleeden; 7.25—7.40: wandelen; 7.40—8: ontbijt; 8—12: werken; 12—12.30: wandelen; 12.30—1: 2e ontbijt; 1—1.30: wandelen; 1.30—2.30: slapen; 2.30—3.30: wandelen; 3.30—6: werken; 6—7: eten; 7—8.30: licht werk; 8.30—9: uitspanning in huiskamer; 9—10: licht werk; 10—10.30: nacht-toilet; 10.30—7: in bed" (*Mem.*).

30–10–1897 Notitie van 9 u. ochtend: „25, 26, 27, 28, 29, 30 Oktober, *ofschoon helder en arbeidend*, toch ellendig, met benauwende, schrikkendoende, zenuwverschijnselen. Het is de invloed van het weder, dat

overigens zeer goed is, maar nu schijnt het te werken als een uitmuntende medicijn, waar men *te veel* van neemt" (*Mem.*).

Volgens Van Deyssel, *Werk der laatste jaren*, A'dam 1923, 177, zou Novalis of Maeterlinck dit (n.l. eerste regel, vierde aantekening) hebben gezegd.

30–10–1897, *avond* Niets moois gezien spijts het feit dat hij zich, tussen 4 u. en 4.30, naar een bepaald punt („aan de zes woningen") begeven had, om van daaruit de zon te zien ondergaan (*P. de M.*).

Het was mede de intensiteit van dit verlangen naar zijn vrouw geweest, die te Hamburg het zenuwgestel zo zeer had doen lijden. Kort voor zijn vertrek had hij daar, 2 Sept. 1897, zijn verlangen neergelegd in enkele bladzijden, die onvoltooid en ongepubliceerd bleven. Zij mogen hier volgen:

Eringard tot Hjalmar.

Ik zoû je willen schrijven een brief van verlangen. Ik voel nu zoo zeer dat waar jij bent mijn Geluk is. Ik vind daar álles zoo mooi. Zie je, ik kan niet lezen van een mier, bij voorbeeld, of ik zie dien grooten mierenhoop in het bosch, met den heelen hoogen boom en het mos en het pad er bij en de lucht en het licht vooral, de lucht, witte wolken in blauwe lucht, zoo als die door het zonnelicht tintelend zilver worden gekleurd.

En daarin is het, daarin is wat ik als het heerlijkste voel. Het is in dat gulden licht, dat in de ruimte is. Maar toch is het dát niet. Ik zie het zóo alsof dat guldene doortrokken is met mijn gevoel, als of dat van een heel bizondere innige zoetheid is door mijn gevoel.

En als ik nu met mijn gedachte bij het huis kom en bij jouw, die bent in het huis, dan vind ik dat iets zóó moois, dat ik het met die gedachte niet aan mag ráken. Door den gang te loopen, eenvoudig maar te gáan door den gang lijkt mij verkieslijk boven alle heerlijkheden. Zal ik het weêr voelen door al mijn leden zoo als het al eens is gebeurd?

Er fluistert een woord in mij dat ik nauwelijks op durf schrijven . . . Zoû dit Liefde zijn? Ja, dit is Liefde, voor zoo ver ík reiken kan. Ik heb nooit betere Liefde gekend. Want ik heb laatst gedroomd, dat je stond half boven mij en je hand hield op mijn hoofd, en wat ik toen voelde aan die vingers, dat weet ik, dat het innigste is wat ík voelen kan.

Ik weet ook dat het Liefde is, om dat het Licht, dat ik mij als het schoonst en beste, dat gedacht kan worden, voorstel (God) zich hecht aan de voorstelling van jouw in het huis, in de kamer, waar wij met ons tweën samen zijn. Maar het is niet vreemde of wilde Liefde. Het is de Liefde in de Rust, die, geloof ik, meer dan de Verrukking is.

Weet je wel, — neen, je weet het niet en daar ben je mij des te liever om — dat ik alles aan je te danken heb?

Ik mijmer hier maar zoo stil en dan is het zoo ziels-genoegelijk om mijn gedachte te laten dwalen over allerlei landschappen, menschen-aangezichten en dingen, tot zij eindelijk vinden hun plek van liefste rust, waar zij al tijd heen getrokken worden.

Dan ga ik weêr een beetje weg van je met mijn gedachte, en denk aan dingen, aan menschen, die ik aardig vind, of mooi, ja, wel verrukkelijk mooi. Maar denk je dat iets anders verrukkelijk moois voor wat het mij geeft vergeleken kan worden met wat mijn gedachte voelt als die in jouw nabijheid komt? Zie je, dit is geheel iets anders. Het is geen rijke uitgelatenheid, het is héél stil, zie je, maar het is dieper. Het verschilt van alles in wézen; het is een betere wézenlijkheid.

Het is alleen Teederheid. De paden der Teederheid zijn de schoonste paden. De paden der Teederheid leiden naar een oord, dat heel licht en heel stil is en hoog verheven boven alle oorden.

Ik ga alleen naar andere dingen toe met mijn gedachte, om des te schooner naar jouw terug te dwalen. Maar ik raak je niet aan; ik zie je niet, ik blijf maar om je henen. Precies zoo als een heel zacht kijkend oog voel 'k mijn gedachte gaan en om je henen turen. Ik durf je niet aan te raken, om dat ik daar niet mooi genoeg voor ben. Om naar je op te mogen kijken, moet ik zóo innig, zóo innig mooi zijn, geheel verteederd tot gevoel en niets meer merkend daar om heen.

Ik denk dan maar om een plooi van je kleed, dat staat op de vloer, en mijn gedachte is zoo te vrede als een trouwe hond aan voeten van zijn Vrouw. Ik heb het nooit goed doordacht, nooit uren genoeg er aan gedacht, dat dit de plaats is, waar ik vond de Stilte van 't Geluk. Wat heeft dat kleed doordringend goeds, wat ís het toch, dat mijn gedachte èn 't kleed doordringen komt, zoo dra ik 't in gedachte zie. Als dit niet Liefde is, zal ik nooit Liefde kennen.

Ook zonder iets te zien blijft mijn gedachte je nabij, en dát alleen maar voelend is zij zoo blij en voelt zich warm en veilig.

Waarnaar zal ik het eerste zien in drang van mijn verlangen om toch iets te zien ontluiken. 'k Sta aan de poort van eindloos liefelijken tuin, mijn rijkdom heeft geen grens, 'k weet er nog niet meê te verkeeren.

Ik zoû niet wenschen dat je ánders was, ook niet een heel klein beetje ánders. 'k Heb je zoo dikwijls reeds gevonden en 'k vind je nú: volmaakt van 't diepst te denken goed, van teêrst te voelen schoonheid eindeloos.

Zoo heeft mijn Liefde je voor mij gemaakt. Maar eerst heb jij zóo mijn Liefde gemaakt.

Mij is het teederst als ik denk om het onzichtbaar waas, dat om je henen is, en naar je henen is van mijn gedachte uit. Als ik mij voor ga stellen in licht en kleur je leven, hoe je daar staat, hoe je daar bent en doet,

en streelend raken gedachte -blikken je even aan, dan komt er wel een warm licht in mij op en dingen, mooi om te zien, dan hoor ik mij je lieflijk vragen gaan, of zonneschijn nog al tijd niet tot goude druive en bloemen wordt boven je hoofd, en witte vloer tot zonnedons onder je voeten en of je tuin en huis nog altijd niet is mijn eenig paradijs.

Ik zou maar al tijd om je willen denken en daaglijks zenden naar je uit bloemen van teedere gedachte. Het is zoo heerlijk: niemant weet van hen die 't daaglijksch leven merken en zoo maar kijken, wat stille wetenschap van heimelijke heerlijkheid zoo zacht gloeit door mijn leven en wat ik denken mag dat zij niet mogen denken. Ik ben soms bang dat aan mijn oogen het eens te merken zijn mocht of aan een glimlach in een stilte.

Het is van een, die dit maar weinig kent, te vragen of men de Teederheid niet moede worden kan. Want dit is geen seizoen van 't Leven, het is geen spel der ziel, die nog van andre spelen weet. Het is de schoonste weg naar boven 't Leven zóo zeker, dat op den grootsten afstand, als ter nauwer nood de weg maar is betreden, het licht gevoeld wordt der Oneindigheid.

Ik ben, geloof ik, het gelukkigst als ik mijn gedachte stil tot je fluisteren hoor.

Ik wensch niets anders dan te wonen in je woning, want daar is iets, een schijn, ik weet niet wat het is, die de dagen daar tot wondre dagen maakt, zoo dat ik zelf, geheel en al, met ziel en lichaam in den Hemel voel te zijn. En zoo als ik niet zoû wenschen dat daar alles goud en marmer en juweelen waar', om dat ik weet dat boven vormen-schoonheid de Schoonheid zelf daar Schijnt die hout en aarde en al wat anders leelijk is maakt tot het hoogste schoon — zoo zoek ik niet naar rijke beelden om mijn gevoel in weêr te geven, maar zoek heel innig naar de stem van mijne Ziel, wier fluisterend bewegen in 't diepe lachend weenen mijner woorden blijk' ".

31–10–1897 In de ochtendzitting zo weinig geschreven door het zitten bladeren en lezen in *La force des choses*, *Amants* en *Jour d'épreuve* van Paul Marguerite, en in *Crépuscule* en *Les oiseaux s'envolent et les fleurs tombent* van Elemir Bourges. Geen middagzitting: „Eerst bezoek, toen gewandeld" (*P. de M.*).

1–11–1897 Deze dag geen middagzitting tengevolge van „laat slapen, wandelen, lezen" (*P. de M.*). Vanaf „niet alleen bemin ik zelf" enz. werd geschreven in de avondzitting; vanaf „Aangezien ik de éerste mensch" enz. werd geschreven in de middagzitting van 5 Nov.

Vgl. de tweede notitie met een aantekening van 30 Dec. 1949: „De aandoeningen, die genoemd worden „spijt" of „berouw" ken ik niet uit

ervaring. Het verdriet, dat mijn vader door mijn jongelingsgedrag had, acht ik het onvermijdelijk gevolg der, — in den zin van Nietzsche en Wagner's Siegfried práchtige, „heroïesch-individualistische", jeugd-ontplooying van zijn zoon. Ofschoon verder het levensgedrag in sommige perioden bepaald ellendig slap, onbeholpen, dom genoemd moet worden, kan ik toch ook niet zeggen daar ooit spijt of berouw over gehad te hebben, even min als over fouten of mislukkingen in 't heel kleine, gewoon alledaagsche" (*Inedita*).

In marge van het ms., naast de slotalinea van de tweede notitie: „Dit is elders beter verwerkt: In *Caesar* en in de Voorreden tot het *Boek van Frank Rozelaar* — 8 Nov. '98".

In marge van het ms., naast *Dandysme:* „Te verwerken" en „Zie „*Caesar*, 1 Nov. '98".

2–11–1897 Het sombere weer laat niet na het zenuwgestel te beïnvloeden. Te 9 u. 30, ochtend wordt echter krachtig weerstand geboden. „Mijn houding tegen het in mij rondspringende zenuwbeest, is dat ik het zal te niet doen alsof het een hartstocht ware" (*Mem.*). Geen avondzitting: brieven aan J. Blok, de uitgever van Boutens' *Verzen*, en aan Jan van Lokhorst (*P. de M.*).

3–11–1897 In de ochtendzitting begint Van Deyssel aan zijn opstel over *Fransche Symbolisten*. Hij komt voorlopig niet verder dan de tweede alinea van ben. op blz. 302 in *Verzamelde Opstellen*, IV, A'dam, 1898.

4–11–1897 Te 8 u. 50 ochtend wordt aangetekend: „Mijn houding tegenover het zenuwbeest is *nieuw* en overwinnend. Dit is misschien nu nog mooyer, deze toestand, meen ik, dan indien het zich in 't geheel niet vertoont,: het *is* er en ik doe eenvoudig net alsof het er niet is. Het is er geweest in zijn verschijnselen, die ik vroeger het *aller-ergst* vond, en het eenige wat ik er tegenoverstel, is: gewoon, regelmatig dóorleven, met een uur meer rust nu en dan, en verder: er tegen zeggen: blijf wèg, je zúlt wegblijven, ik wíl niet, dat je je vertoont" (*Mem.*). „Als ik bemerk moe te worden, gooi ik niet wanhopig mijn pen neêr, maar *rust een weinig* en *ga dan weêr* een beetje verder" (*idem*).

6–11–1897 Geen middagzitting door bezoek Herman Gorter. In de avondzitting nog 30 briefregels aan Albert Verwey.

7–11–1897 Vandaag zo weinig gewerkt om dat in de ochtendzitting aan Frederik van Eeden 21, en aan de uitgever Paul Groesbeek 20, briefregels geschreven werden. In de middag- en avondzitting hield Van Deyssel zich

bezig met Gorter's *De School der Poëzie* (hem wellicht op 5 Nov. door Gorter gebracht?). De in deze beide zittingen geschreven aantekening werd gepubliceerd in de *Verzamelde Opstellen*, VI, A'dam 1901, 26—29 (*Artisticiteit*).

8–11–1897 Te 4 u. namiddag wordt aangetekend: „Heden 23e dag van nagenoeg onafgebroken mooi weêr" (*Mem.*).

10–11–1897 „Het is vandaag de 24e dag [moet zijn 25e dag — H. P.] van mooi weêr, achter-een-volgend. De kachel brandt gewoon. Het raam staat *een weinig* open. Mijn beenen zijn geducht ingepakt. Met mooi-weêr kan dit 's winters ook misschien" (*P. de M.*). Doelend op „De dag was zoo helder en rein", noteert hij in de middagzitting:

„Ik kan die kleine versjes er ook tusschen zetten" (*P. de M.*).

In werkelijkheid had zich, blijkens een losse aantekening van 10 Nov. '97, het, aan het slot van de derde zitting beschreven, tafereeltje als volgt voltrokken:

— Annie: „De maan stond eerst in de boom, nu staat-i in de lucht, wie heeft 'em daar gebracht?"

Moeder: „Onze-lieve-heer".

Annie: „Wie is dat? Is dat een aardige man?" —

11–11–1897 De ochtendzitting begonnen met 35, ongepubliceerd gebleven, regels over Gorter's *School der Poëzie*.

In de derde zitting spreekt Van Deyssel met zich zelf af: „Eerst met dit dagboek zoo maar voort gaan. Dán, moet dat allengskens veranderen in *Levens-geschiedenis*, *Levens-Leer* en *Handboek tot het Geluk* (Boek van Rozelaar, enz.)" (*P. de M.*).

12–11–1897 Te 8 u. 30 's ochtends wordt aangetekend: „Heden 27e dag van nagenoeg onafgebroken mooi weêr. Ik ben van gevoelen te moeten wonen, eens een paar seizoenen, daar waar het aldoor zulk weêr of bijna zulk weêr is als nu sedert 17 Oktober hier" (*Mem.*).

Het gedicht *Tot een kind* wordt „goed, maar nog iets te zwaar van materie gevonden" (*Mem.*).

13–11–1897 Te 7 u. 25 's avonds wordt aangetekend: „Het is heden, ook van-avond, zomerweêr". Zo lang de barometer op mooi-weer stond (van 17 Oct. tot 12 Nov.), had Van Deyssel toch nog al „last van de zenuwen" gehad, terwijl het van-daag „nu-i op „veranderlijk" is gedraaid, dadelijk beter is gegaan. Het heeft vandaag gewaaid. Dat heeft goed gedaan. Het schijnt dus dat de wind soms goed doet, niet alleen als-i

de wolken wegwaait; maar ook als-i door mooi weer heen waait. Maar ik hecht er weinig aan en aan het last van zenuwen hebben heelemaal niet meer" (*Mem.*).

In de avondzitting schrijft hij nog een gedichtje dat er, volgens hem, mee door kan.

„Ik heb gezien:

Iets blonds, iets blanks,
En wit, en klein;
Iets teêr en rein.
Zoo licht, zoo fijn.
Het is van mijn" (*P. de M.*).

14–11–1897 Het is ook vandaag weer „een volkomen mooye zomerdag, 64 graden en méer nog, buiten. Ieder-een is er verbaasd over. — Ik heb bijna al deze mooye dagen gezeten met de kachel aan en het raam wijd open, maar met die groene vliegen-hor er voor, die het binnenkomen van de buitenlucht tempert. — Ik heb weinig honger en dorst, eet en drink héél weinig en bevind mij daar uitmuntend bij. Vooral heel weinig vleesch. Maar veel brood, roggebrood, en appelen" (*Mem.*).

De avondzitting gevuld met 30 briefregels aan A. Aletrino; een condoléance-schrijven naar aanleiding van het heengaan, op 13 Nov. '97, van Aletrino's vrouw, Rachel Mendes da Costa.

15–11–1897 Deze feestdag was de negende verjaardag van zijn oudste zoon J(oseph) W(illem), L(ambertus) Alberdingk Thijm (geb. 15 Nov. 1888 te Mont-lez-Houffalize).

16–11–1897 De avondzitting besteed aan 7 briefregels voor Herman Heyermans en 30 voor Verwey (*P. de M.*).

18–11–1897 Het regent, maar 't weer blijft zacht. Het raam staat wijd open. De kachel brandt. Het werk wordt echter een uur te laat begonnen (*P. de M.*).

Vgl. het geschrevene in de tweede zitting met de eerste versie in het *Civil Service Note Book*, zelfde datum: „Toen ik door mijn kamer ging na het potsierlijke te hebben geschreven, zag ik duidelijk dat mijn kerk tot een draaimolen was verdraaid. Dit komt ook nauwkeurig met 't verschil van rhythme uit, dat 'k in mijn ooren suizen hoor. Het rhythme is ín mij. Toen kwam het kind en het lieve beeldje brak, dat zij mij aan had willen bieden. Ik zal dit niet meer doen".

In de middagzitting 10 briefregels aan Etienne Bosch.

19-11-1897 Geen ochtendzitting gehouden door bezoek van Gorter. In de middagzitting wordt nog genoteerd: „Heb ik wel eens een jaar lang moeite gedaan, zonder iets te bereiken, en komt op een anderen tijd alles van-zelf en zonder moeite, — dan volgt daar niet uit, dat ik het moeite doen dan toen liever had moeten láten. Het heeft misschien alleen ánders gewerkt dan ik mij had voorgesteld. In plaats van dat elk plantje des middags opkwam waar ik des morgens het zaad voor had gelegd, schieten, na maanden van onzichtbaar broeyen, alle plantjes te voren, die ik in een vorig seizoen heb gezaaid.

Zoo doe ik met het werk in 't klein. Ik schrijf alleen wat van zelf in mij op-welt. Wéét ik op een oogenblik niet wàt verder te schrijven, dan span ik mij niet in om het vervolg te vinden. Ik ga zoo lang aan iets anders. In dien tijd groeit dat vervolg in mij. En als ik merk het te weten, ga ik weêr door met dat eerste" (losse aant. over *Methode*).

20-11-1897 Oorspronkelijk was de eerste notitie in de eerste zitting een tweede, minder goed geachte, versie van: „Steeds is mijn venster open en mijn vuurtjen aan". Op 2 Nov. '98 werd, in de marge van het ms., bij de tweede versie aangetekend: „Neen, deze versie is juist beter".

Ditmaal de ochtendzitting 75 minuten te laat begonnen. „Daar moet wat aan veranderd worden" (*P. de M.*).

22-11-1897 Nog steeds venster open en kachel aan. „De barometer staat 77.9. Dat is zoo hoog als hij nu nog niet geweest is. Gisteren ook. Echter is de lucht bedekt en alleen met hier en daar een klein blauw plekje" (*P. de M.*).

In marge van het ms., over de tweede zitting: „Voortreflijk, 3 Nov. '98". In deze middagzitting als titels voor het ms. bedacht: „Gedenkschriften"; of „Gedachten en Gedichten"; „Herfst- en Wintermaanden"; of, als het heel lang, mooi en groot mocht worden: De Goddelijke Roman. (???)" (*P. de M.*).

24-11-1897 In de avondzitting brieven aan Eduard Verburch, Johan de Meester en Hein Boeken, samen 30 regels. Nog steeds venster open en kachel aan (*P. de M.*).

25-11-1897 In de avondzitting gerust (*P. de M.*).

26-11-1897 De ochtendzitting moest beginnen om 8 uur en duren tot 12 uur. In werkelijkheid begonnen om 8.45. „Toilet: 7—7.40; gewandeld 7.40—7.55; ontbeten: 7.55—8.15; verloren: 8.15—8.30, plus een kwartier, nodig voor werkkamerschikking, kachel, venster, reisdeken, pijpje etc." (*P. de M.*).

Met de Reus in dit sprookje bedoelt Van Deyssel zich zelf.
De twee slotalinea's werden neergeschreven in het *Mem.*

29–11–1897 Voor 't eerst sedert 17 Oct., of nog vroeger, slecht weer. Zondagavond, 28 Nov., bovendien een onweer, Toch nog steeds het venster open (*P. de M.*).

Vgl., in verband met de voorlaatste notitie van deze dag, een losse aantekening van die zelfde dag: „Jô zei —, toen hij de worst in zijn soep kreeg: dat is het nijlpaard, jongens (Treffend van juistheid). En vanochtend bij de waschtafel van de donkerte zoo als die wemelde om de kaars-uitwaseming: „net een licht in een bosch, of nee, . . . pa . . ., Indianen om een vuur".

De laatste regels van de tweede zitting werden geschreven na nog eens „de algemeene levensgang" overzien te hebben:

Natuurlijke koele helderheid (1887)
Ziende Weten (1891)
On-ziend Weten (1895)
On-ziend Weten × Ziende Weten
Hoogere Helderheid
Dichterlijke Warmte
Ziel en Liefde
} — 1897
Het jeugd-paradijs te-rug in hoogere mate.

30–11–1897 Steeds nog het venster open. Idee om te schrijven: „'s ochtends poëtiesch dagboek, etc., 's middags: sprookje, etc., 's avonds: boekbeoordeeling, etc., lektuur, etc." (*P. de M.*) 's Middags, om 5 u. 55, komt hij nog eens terug op het sprookje (over de slechte Reus). Hij vindt 't „tamelijk werk". Evenwel: „de manier van dit sprookje moet ik niet hebben. Dit is min of meer geëmotionneerde allegorie. Het andere werk is beter. Daarvan wéét ik dat het goed is, en daarmeê kan ik, om zoo te zeggen, in 't oneindige doorgaan. Dáár dóór zal ik wellicht den toon van het sprookje, zoo als ik het bedoel, krijgen. Dán zullen wij verder zien. Nu houd ik mij voorloopig maar aan het andere" (*P. de M.*).

1–12–1897 Regen. Het venster blijft open. Als nieuwe titels worden voorgesteld: „Het boek van Hemel en Aarde" of „Het Boek der Goddelijke Dagen" (*P. de M.*).

Niet geslaagd in het schrijven van een artikel over Gorter, dat zou moeten beginnen: „Daar is heuchelijk nieuws. De Heer Gorter, een der twee of drie enz. is op weg goddelijke poëzie te maken" (*Civil Service Note Book*)

2–12–1897, *middag* Met X. werd een boekhandelaar bedoeld, die een, door Van Deyssel aan zijn vrouw met Sint Nicolaas present te doen, kookboek was komen aanreiken.

„De regels: „Ik ben iets, waarin iets onuitsprekelijks glimlacht. Wat lacht zoo zacht in mij?" enz. zijn niet goed, ofschoon het gevoel, dat aanwezig was terwijl zij opgeschreven werden, aller-zeldzaamst mooi was.

Indien gij iets, wat ook, zoude zijn gaan beschrijven of vermelden, bij voorbeeld wat gij dien middag gezien hadt, zoude waarschijnlijk dit gevoel zich in de beweging van den volzin hebben gelegd en daardoor zoû het stukje even zeldzaam mooi zijn geworden als het gevoel was. Nu hebt gij getracht in iets uiterst fijns en *opens* (namelijk niet in-gewikkeld of omdoezeld, zoo als de meeste stukjes, die beginnen met „Ik ging wandelen" of zoo) direkt het op het oogenblik van het schrijven zelve aanwezige gevoelsfeit weêr te geven. En nu is het eenvoudig iets heelemaal-niet-goeds geworden.

„Ik ben iets, waarin iets onuitsprekelijks glimlacht", — ik herinner mij dat gij dacht met die woorden het „goddelijke", dat gij meendet dat met U gebeurde of in U gebeurde, tot zijn naaksten eenvoud teruggebracht, weêr te geven. Toch verhaalt nu deze volzin absoluut niets goddelijks, dichterlijks of moois. Integendeel, een makelaar, die in hare tegenwoordigheid aan het Sint-Niklaas-geschenkje voor zijn dochter denkt, zoû zeer juist het met hem gebeurende wedergeven, indien hij deze woorden gebruikte.

Gij hebt, dit schrijvende, waarschijnlijk vergeten, dat de schoonheid alléén in den toon, in de lijnbeweging, van den volzin, is; en *nooit* „in het onderwerp", zelfs al is dit onderwerp een aller-zeldzaamste gevoelsgebeurtenis. Ik geloof dus dat, indien gij met dat gevoel of die gesteldheid in U, toen eene boerewoning of stadsgracht of uw kamer zoo als gij die toen zaagt, waart gaan beschrijven, de „goddelijke glimlach", dien gij meendet dat toen in U was, zich in het kunstwerkje zoû hebben gelegd.

Het is evenwel ook zeer goed te denken, dat het moment meer in zich zelf te fixeeren was zóo, dat er toch iets goeds ontstond. Indien gij b.v. gezegd had: „Ik denk dat nu het godlijke in mij glimlacht" zou dit, hoe wel niet goed, misschien reeds meer in de richting van het goede geweest zijn. Nu komt het er op aan aan te toonen, waarom dít beter zoû zijn geweest, aangezien, bij het werk, gíj U immers alleen om de nauwkeurigheid te bekommeren hebt en het overige aan het Onbewuste hebt over te laten, en gij, zoo als ik mij herinner, juist, óm de nauwkeurigheid, de woorden „god" of „goddelijk" hier niet hebt willen gebruiken.

Gij dacht: „ja, bij het nu gebeurende, wéét ik eigenlijk niet anders dan dat ik iets ben, en dat, in dat iets, dat ik ben, iets, voor dat éerste iets heerlijks, gebeurt, dat mij *doet denken aan* of dat ik *zoû willen vergelijken met* een („opperste") glimlach of lichtschijn, enz. Van „god" of „godde-

lijk" wéét ik eigenlijk niet, dus mag daarvan niet spreken. Hoe zeg ik dit nu op zijn kortst en verandwoordelijkst?" En toen is de bekende volzin gekomen.

Maar gij moest opschrijven *nauwkeurig wat gij dacht*. Dit lijkt nog iets anders dan op te schrijven datgene waartoe uw gedachte, *op zekere reduktie-wijze*, terug te brengen is.

Dacht gij niet eigenlijker: „nu ben ik in dadelijke aanraking met dat wat de menschen bedoelen als zij spreken van God of het goddelijke" dan gij dacht: „ik ben iets, waarin iets onuitsprekelijks glimlacht?"

Ik weet dat deze kritiek juist maar zwak is, maar kan nu niet beter. Deze zelf-kritiek lijkt mij zoo zeer belangrijk, om dat ik in geval het mij zelf geldt alleen kan *weten*, dat er een gevoelsfeit aanwezig was van edeler hoedanigheid dan andere gevoelsfeiten, die in goed werk zijn omgezet, terwijl *dit* slechts tot waardeloos werk is geworden. Alleen bij *zelf*-kritiek kan men zich den *toestand*, die aanwezig was, herinneren en *op welke wijze* daaruit het voorhanden werk is voortgekomen en, na besef der foutiefheid van het werk, nagaan op welke wijze het er uit had *moeten* voortkomen. Want het werk is foutief door de *wijze waarop* het uit den toestand is voortgekomen.

De toestand of het gevoelsfeit, waarin de hier behandelde regelen werden geschreven, is niet het zelfde als, maar ook iets gelijk het verschijnsel der geestelijke ejakulatie in het ledige, dat gij meen ik bij de verschijnselen, waarvan de ziele-natuurkunde nota moet nemen, hebt geboekt" (aant. van Maandag, 7 Nov. '98, in het dossier *Text-kritiek*, folio 51 G 1 t/m 51 G 3).

3–12–1897 Het in de middagzitting geschrevene (tot „Het pleizier, het lief pleizier" enz.) onmiddellijk verscheurd. „Je les ai déchirés [deze 36 regels — H. P.], parceque ce rire là blesse la tendresse" (*P. de M.*). Vgl. ook de notitie over *Ironie*, in *Verzamelde Opstellen* VI, A'dam 1901, 94—96, welke notitie dateert van 13 April 1899.

Het „menschendorp" is het centrum van Baarn, dat bezocht werd in verband met inkopen voor het a.s. Sint Nicolaasfeest. Een gedetailleerd overzicht van deze inkopen geeft het *Civil Service Note Book* op 4 Dec. '97. Nog zij gewezen op de speldeprikken aan het adres van respect. Charles M. van Deventer en Mr. J. N. van Hall.

4–12–1897 „Steeds venster open en kachel aan. Het onderste gedeelte van het lichaam bevindt zich in 3 dekens". Geen middag- en avondzitting, in verband met het maken van Sinterklaassurprises. Arnold Ising Jr., Van Gogh, Jan Veth, Frederik van Eeden, Willem Kloos en Alphons

Diepenbrock worden door Van Deyssel bedacht met een afdruk van het bekende portret door H. J. Haverman, van Juli 1897.

5–12–1897 Nog steeds het venster open. In de ochtendzitting ook de aantekening *Over de vrije versmaat*, zie blz. 32 tot 33 in *Verzamelde Opstellen* VI, 1901, in de middagzitting 30 briefregels aan Verwey. Geen avondzitting vanwege Surprise-avond (*P. de M.*).

6–12–1897, *middag* De langverwachte was Sint-Nicolaas. Deze dag geen avondzitting door naviering van het Sint-Nicolaas-feest (*P. de M.*).

8–12–1897 „In dit stukje („Het was nog donker" enz.) is", zo noteerde Van Deyssel op 12 Januari 1934, o.a. onjuist de wending „nauw' merkbaar", „toen is zacht en nauw' merkbaar het daglicht daar opgegaan voor mijn ". . . . onjuist namelijk als zijnde een kunst-deel zonder werking (op den voor dergelijke werkingen zeer toegankelijken geest of aandacht). De *bedoeling* is, dat het ontzachlijke, het hoog verhevene, dat het opgaan van het daglicht is, gebeurde, terwijl dit niet met donderslagen en bliksemgevlam geschiedde, maar, integendeel, door het nog nietige licht, dat door de duisternis heen komt bij de éerste schemering, en dat dan heel langzaam aan minder nietig wordt.

Van dit alles nu, staat niets in het stukje. Het hoog verhevene, dat het opgaan van het daglicht is, stijgt niet onweêrstaanbaar uit het stukje op, zelfs niet in 't minst, èn men begrijpt niet *onmiddellijk*, dat met het „nauw merkbare" de nietigheid van het licht bij het schemeringbegin wordt bedoeld. In-tegen-deel, zoó als het er staat, zoû de lezer moeten denken: „nu ja, als er niets anders gebeurde als dat het dag werd", en dat gebeurde nog wel voor jou nagenoeg onmerkbaar, waarom acht je het dan gepast deze geheel onbelangrijke mededeeling openbaar te maken, of ook maar neêr te schrijven?"

De algemeene bedoeling van het stukje is, dat het „goddelijke" gebeurt van uit, of samen met, het zeer geringe en allereenvoudigste. Ook de uit-drukking dezer algemeene bedoeling is echter niet geheel redelijk gemaakt om dat al het in het stukje genoemde geringe als zoodanig zijn beteekenis zoude krijgen door de verbinding met het hoog verhevene. Indien het hoog verhevene er niet is, is er ook geen tegenstelling, en is er bij al het andere geringe nog het geringe van het dag worden, dat buitendien armzálig gering is om dat men er nog wel bijna niets van bespeurt.

Indien de schrijver van dit stukje bij herlezing er van, na dertig a veertig jaar, door ontroering wordt bevangen, wordt deze veroorzaakt, ten eerste, door de herinnering aan het met zijn persoon gebeurde toen dit werk gemaakt werd; ten tweede, door dat het stukje deel uitmaakt van een geheel, dat hij, na zoo veel tijd en in de zékerheid zijner onpartijdig-

langzaam en heb al den tijd. Als ik moe word, rust ik wat uit". Als titel voor het ms. wordt nu weer overwogen: „Studies in poëzie". „Neen, dit lijkt te veel op de School der Poëzie" (*P. de M.*).

Vóordat hij de vraag (eerste regel, tweede zitting) in het ms. neerschrijft, heeft hij op het *P. de M.* verzucht: „Sinds 17 Oktober is het van-daag de minst vruchtbare dag geweest". In de avondzitting nog gewerkt aan Jolles en 22 briefregels toegericht aan J. Blok.

17–12–1897 Heden de ± 7de dag dat de ochtendpost eerst 's avonds wordt ingezien (*P. de M.*).

Na het neerschrijven van de eerste aantekening, tweede zitting, wordt op het *P. de M.* genoteerd: „Ik moet beproeven — na een tijd, en niet voor ik hiervan een 300 blzd. heb — 1e, of ik mijn verleden leven ook aldus kan beschrijven; 2e, en ook dat van anderen (met vreemde namen, enz.); en eindelijk verwacht ik dat deze wijze van werken van zelf zal overgaan in een drama, poeëm of roman. En anders, is 't óók goed; dan blijf ik altijd maar zoo doorgaan".

Omtrent de derde zitting tekent hij aan: „Een 3e zitting schijnt er heelemaal niet geweest te zijn. O ja, tòch: 3e zitting: 10 briefregels aan Verwey".

18–12–1897 Op deze dag wordt het volgende gedrags-voorschrift uitgevaardigd: „Strijd of aarzeling mag er niet zijn. Dit is het aller-verderfelijkste. Zoo dra gij dus bemerkt in strijd of aarzeling te zijn, verwijdert gij de gedachten waaruit die bestaat en gaat met krachtige oplettendheid denken aan hetgeen gij op dat uur denken moet. Dus in de slaapuren aan de slaap-verwekkende voorstelling, in de werkkamer aan het werk, in de wandel, etens- en rusturen aan de zichtbare omgeving of ook aan het werk. Aan werk namelijk, dat niet bij den strijd of aarzeling betrokken is.

Door uw gedachte er onmiddellijk van te verwijderen, vertrouwt gij het onderwerp van den strijd toe aan het Onbewuste. Aan het Onbewuste zal dan waarschijnlijk later plotseling de bevredigende oplossing ontspringen.

De zegswijze: „onthoud U in twijfel" is alleen duidelijk indien gij haar aldus verstaat, dat gij het buiten-gewone nalaat en uw gewonen levensgang gaat. Ik zoû bijna zeggen: doe liever een misdaad dan dat gij den strijd toelaat" (losse aantekening van 18 Dec. '97).

In de avondzitting 63 briefregels (aan Aegidius Timmerman en Arnold Ising Jr.) (*P. de M.*).

19–12–1897 De temperatuur in de kamer is 57 graden. Venster open en kachel aan. De kleding en zeteling is als volgt: „Dikke sokken, gewone

Het is een klad- of schetsboek. Aan de krabbeltjes kan men zien het enorme, dat met den schrijver gebeurde. Inhaerent aan het enorme van het gebeurde en gebeurende is dat het een ont-dekking *voor-goed* was. Het karakter zelf van het gebeurende bevatte die eigenschap van voor-goed-heid" (*Inedita.*).

Het kristallen vat uit de voorlaatste aantekening, eerste zitting, was een kristallen inktkoker, op 5 December van zijn vrouw ten geschenke gekregen. De eerste vulling vond plaats op 7 Dec. (*P. de M.*).
In de avondzitting 33 briefregels aan Jan Veth en 17 aan Verwey (*P. de M.*).

9–12–1897 In de eerste zitting ook nog geschreven over André Jolles. Zie Harry G. M. Prick *Lodewijk van Deyssel en André Jolles*, in *De Nieuwe Taalgids*, XLVII (1954), 271—281. In de avondzitting 60 briefregels aan Verwey, 10 aan Jeannette Nijhuis en 10 aan G. H. Breitner (*P. de M.*).

10–12–1897 In marge van het ms., naast de laatste regel van de eerste zitting: „N.B. goed; doch uitwerken en, voor u zelf, aannemelijk maken"
In de avondzitting 54 briefregels (Arnold Ising, Stadermann).

11–12–1897 In marge van het ms., naast „Dragend in mij" enz.: „Dit is twijfelachtig. Aan H[erman] G[orter] vragen. 1 Dec. '98".

13–12–1897 In de tweede zitting ook over Gorter geschreven: gepubliceerd in *Verzamelde Opstellen* VI, A'dam 1901, 33—35.
In de derde zitting 15 briefregels aan Johan Thorn Prikker, 2 aan Aegidius Timmerman, 10 aan P. L. Tak (*P. de M.*).

14–12–1897 In de tweede zitting ook geschreven over Jolles. Zie noot 9 Dec.

15–12–1897 Nog steeds venster open en kachel aan. „Het is mooi en zacht weêr". In de middagzitting gewerkt aan Jolles, in de avondzitting „80 briefregels aan Boutens, Maurits Wagenvoort, etc." (*P. de M.*).

In marge van het ms. (echter doorgestreept) bij de laatste regel van „Haar stille wijze" enz.: „Dit kan er wel bij. 1 Dec. '98".

16–12–1897 De ochtendzitting wordt moe begonnen door slecht slapen ten gevolge van het de vorige dag verzette werk. Van Deyssel heeft behoefte aan een aanmoediging: „Denken: alles is goed. Opschrijven: eenvoudige gedachten, alléén *naauwkeurig*. En: er bóven blijven. Ik doe

heid, de uitdrukking acht eener geestesverheffing, die in de Schoone Letteren der laatste . . . laat ons zeggen laatste honderd jaar ongeëvenaard is, en die van den rang is der groote wereldgebeurtenissen, vooropgezet, dat men iets dat blijft binnen het gedachtenrijk en dat soms, zoo als in de gevallen van Rembrandt en Erasmus tot het oprichten van gedenkteekenen leidt, zoo als anders alleen stichters van dynastieën en staatseenheden en dergelijken gelden, tot de wereldgebeurtenissen wil rekenen.

Ik herinner mij bij het schrijven van dit stukje geaarzeld te hebben tusschen den nu gebruikten text betreffende het daglicht èn een andere versie, en het „opgaan" van het „daglicht" gekozen te hebben „om dat men dan meer volstrekt reëel in de uitdrukkingen blijft" en alleen zegt wat, in alle opzichten, precies zóo gebeurde".

[Dat Van Deyssel zich in 1934 deze aarzeling uit 1897 herinnerde, is wel een buitengewoon blijk van de scherpte van zijn geheugen. Sinds 1911 had hij waarschijnlijk niet meer, en sinds 1918 beslist nóoit meer, het ms. van *Het Leven van Frank Rozelaar* onder ogen gehad. Hij vergiste zich bovendien niet. Inderdaad geeft het ms. hier twee versies. De oorspronkelijke versie luidde: „Toen voelde ik zacht en naauw' merkbaar de hemel opengaan voor mijn". — H. P.]

Drie jaar later, 17 Januari 1937, kwam Van Deyssel er nogmaals op terug: „In dit stukje wil de schrijver zeggen het zelfde, dat voorkomt in het Evangelie, waar Christus zegt: „ten zij gij wordt als deze kleinen, zult gij niet in het Rijk mijns Vaders binnen gaan". En waarmeê ook over-een-komen, onder vele andere, de regels van den 19e eeuwschen uit Haarlem afkomstigen dichter Nicolaas Beets: „Hoe zalig als de jongenskiel nog om de schouders glijdt. *Dan is het hemel in de ziel.* En alles even blijd' ".

Deze schrijver wil zeggen, dat het binnen gaan van dat Rijk hem op de aangegeven wijze is gebeurd. Hij is daar samen, in innige gemeenschap, met het kleine. Dáardoor, of ten gevolge dáarvan, gebeurde het hoogste of schoonste wat op de hemel-aarde gebeuren kan: de dag ging op. De beschrijving van wat er daar was is de afbeelding van het psychisch geschieden. De ziel komt in den hemel, of de hemel komt in de ziel, nu zij zich mag vereenzelvigen met het kleine. [. . .]

Het moet niet zóó begrepen worden, dat er in den geest, of in de ziel van dezen mensch iets gebeurde, er daar geluk, of heerlijkheid kwam, terwijl die gebeurtenis zich voordeed te gelijker tijd met de hier genoemde uiterlijke dingen; maar deze mensch was in een zielstoestand zóó, dat het opgaan van den dag het schoonste is wat op de hemel-aarde kan gebeuren en dat dit, nu hij hier was met het zeer kleine, hèm gebeurde. Hèm gebeurde het. Het gebeurde allen menschen, maar dus ook juist hèm. Als hij maar op deze manier samen is met het kleinste, dan gebeurt het aller-grootste. [. . .]

schoenen, Kneipphemd en onderbroek, dikke bovenbroek met bretelles, flanellen hemd, roode stropdas, gewoon vest, jachtvest, dik sportjasje, beenenkist, reisdeken, dunne reisdeken en een beddedeken". In de derde zitting wordt hieraan nog een beddedeken toegevoegd. „Maar toch blijft een gevoel van koude aan lendenen en billen voortbestaan. Dit dringt niet op die plaats door de dekens heen, maar sluipt langs den bovenkant tusschen de dekens en de onmiddellijke lichaamsbekleeding door om eerst dáár voelbaar te worden, wijl daar de onmiddellijke lichaamsbekleeding dunner is dan zij hooger op is. Dit kan alleen verholpen worden door op die plekken de onmiddellijke lichaamsbekleeding te verdikken. Ik zal dus morgen een wollen onderbroek over de andere aandoen, zoo als vroeger ook al eens geschied is". Deze besognes weerhouden Van Deyssel er niet van om in de derde zitting nog 72 briefregels (Charles Boissevain, P. L. Tak) en 31 (Paul Groesbeek, over *Een Liefde*) te schrijven (*P. de M.*).

De Maandagochtend, 20 Dec. '97, geschreven *Text-kritiek* acht de aan het slot van de tweede zitting geboekte gebeurtenis „veel schooner van aard dan die, welke geboekt werd in de middagzitting van 15 Dec. „En toch is deze laatste iets veel schooners geworden in de wedergeving. Dit mag natuurlijk niet. De eerste is geboekt in een mengsel van aardig realisme en wetenschappelijke zielkunde, — goed genoeg om in dit werk desnoods zoo te blijven staan, maar zeer inferieur aan de boekings-wijze der laatste. Het verdriet en het gevoel van hier het heiligste te schenden, die bij het schrijven van dat van [gisteren] in U zijn gerezen, wordt wellicht veroorzaakt door de onevenredigheid tusschen de waarde van dit oogenblik in uw gevoelig-verstandelijk besef en de lage schoonheidswaarde der wedergeving".

20–12–1897 „Dit (n.l. de *Afdwaling*) is een goed stukje, fijn en zuiver. Doch het mist emotie en hoogere verwerkelijking-in-rhythme. Het is *goed* en dit is *genoeg*. Het is goed, want ik geef alleen de mate van aandoening en rhythme die ik in den tijd van het schrijven heb. Maar het behoort daarom niet tot de mooiste der stukjes" (*Text-kritiek*, 20 Dec. '97). In de avondzitting 10 briefregels aan Mevr. Pijpers-v. d. Voort te Den Haag, en 30 aan Boutens; (*P. de M.*).

23–12–1897 „Het vriest vrij hard. Echter warme zonneschijn en ook nog geen bevroren ruiten. Steeds venster open en kachel aan". Had Van Deyssel in de avondzitting van 22 Dec. al 23 briefregels toegericht aan Aegidius Timmerman (over de uitgever Blok), in de avondzitting van 23 Dec. schrijft hij hem andermaal 8 korte regels. Bovendien 66 briefregels aan C. F. van der Horst en 12 aan Boutens (*P. de M.*).

In marge van het ms., naast de laatste regel van de tweede zitting: „Hier eindigt de „Afdwaling" of het „Slechte Avontuur", 5 Nov. '98". —

24–12–1897 Een derde zitting heeft, waarschijnlijk in verband met het a.s. Kerstfeest, niet plaats gehad (*P. de M.*).

25–12–1897 „Steeds venster open en kachel aan. Kleeding en zeteling: Voetenkist, reisdeken, sokken, schoenen, dubbel gevouwen over de stoel heen: rood gestreepte deken, daarover groote wollen deken, daarover dunne reisdeken. De gestalte, gekleed met 1 de reeds genoemde sokken, 2 de id. schoenen, 3 een Kneipp-onderbr., 4 een Jaeger onderbr., 5 een winterbovenbr. met bretelles, 6 een Kneipp-hemd, 7 een flanellen hemd, 8 een gewoon vest, 9 een wollen jachtvest, 10 een wintersport-jasje, 11 een roode das, — neemt plaats in de voetenkist en wikkelt beenen en kniën in de daarin aanwezige reisdeken, daarna billen en kniën in de dunne reisdeken, die ook in de beenenkist komt af te hangen en slaat vervolgens de groote wollen deken over het lichaam en over de kniën, zoo dat die aan de andere buikzijde wordt ingestopt en ook in de voetenkist afhangt" (*P. de M.*).

In marge van het ms., naast de laatste regel van de eerste zitting: „Dit is zeer goed" [25 Dec. '97].

26–12–1897 „Hard vriezend, zonnig weêr. — De gisteren beschreven kleeding is vermeerderd met één paar sokken, zoo dat er nu twee paar sokken over elkaâr gedragen worden. De warmte aan de voeten is nu voldoende". In de derde zitting 37 briefregels aan Léon Paschal (*P. de M*)..

27–12–1897 Als titel voor het ms. wordt nu weer verkozen: „Het Boek van den Hemel en van de aarde". In derde zitting gewerkt aan Jolles, zie noot 9 Dec., en 37 briefregels aan Kloos geschreven (*P. de M.*).

28–12–1897 In de tweede zitting alleen een notitie op het *P. de M.*: „Het is nu de tijd om geheel tot het gewenschte leven te komen: niet rooken; de post altijd alleen 's avonds; 1e ontbijt: alleen suiker in het 1e kopje, alleen boter op den 1en bam (ik beweeg mij in de richting van: alleen melk en droog brood); 2e ontbijt: alleen boterhammen met kaas of koek of zoo, roggebrood en appelen; 3e maaltijd: grutterskost *om te beginnen*, dan groenten, aardappelen en een klein stukje vleesch. Niets toe. 2e en 3e maaltijd nooit iets drinken, 1e maaltijd zoo weinig mogelijk. Het éene dunne hoofdkussen van 's nachts zoo mogelijk nòg verdunnen. De maaltijd-dingen gelden alleen voor zoo ver de liefde er zich niet tegen verzet".

In de avondzitting 5 briefregels aan C. F. van der Horst. „Verder: gelezen, enz."

In het ms. achter „De afbeelding van": tussen haakjes een vraagteken.

29–12–1897 In de avondzitting 3 briefregels aan Alexander Teixeira de Mattos, 5 aan Arij Prins, 22 aan Verwey en 54 aan Mevr. D(orothea) A(nna) Fuchs-Alberdingk Thijm (A'dam 30 Januari 1825—Antwerpen 3 Aug. 1910).

Sinds het najaar van 1878, dus sinds zijn veertiende jaar was Karel Alberdingk Thijm met Catharina Bartholomea Horyaans (A'dam 23 Juli 1864—Laren 21 Februari 1941) in, allengs tot liefde uitgroeiende, vriendschap verbonden geweest. De Kerkelijke Inzegening van hun huwelijk vond plaats op Donderdag 26 Mei 1887, in de Kerk van de H. Bonifacius aan de Parkstraat te Amsterdam. Deze aantekening in verband met de vierde regel van de tweede notitie.

30–12–1897 In de eerste zitting wordt aangetekend: „Nu ik de helft van den bedoelden afzonderings- en werktijd ongeveer bereikt heb, wil ik even aanteekenen, dat het algemeene gedragsplan is: *onafhankelijk van het al of niet min of meer voort-duren der werkzaamheid*, — het tegenwoordige leven van geheele afzondering en met de thands vigeerende dagorde voort te zetten *voorlopig tot 1 April*" (*P. de M.*).

In de tweede zitting ook geschreven over Elemir Bourges [zie *Verzamelde Opstellen*, VI, A'dam 1901, 35—36] en briefkaarten met Nieuwjaarswensen aan Carry en Mary van Hoogstraten, Frederik van Eeden en Herman Gorter. In de avondzitting nog 4 briefregels aan Jan Veth (*P. de M.*).

31–12–1897 In marge van het ms., doelend op de voorlaatste en op de laatste alinea: „Dit kan niet bij het vorige".

1– 1–1898 Het in deze zitting geschrevene wordt „tamelijk werk. Met hoop op beter" genoemd. Geen middagzitting „om dat het Nieuw-Jaarsdag is". In de avondzitting 32 briefregels aan Verwey en 54 aan zijn broer Jan Alberdingk Thijm S.J. (*P. de M.*).

2– 1–1898 Het is vandaag „een zachte dag, zóó donker als er dit winterseizoen nog geen geweest is" (*P. de M.*).

Het in de middagzitting geschrevene acht Van Deyssel „niet bizonder werk". (*P. de M.*). In de *Text-kritiek* houdt hij zich voor: „Ik geloof, waarde vriend, dat een *gevoeligheid* of *gevoeligen bewustzijnsgraad* als doorloopend in deze uwe symbolieke stukjes aanwezig is, *moet samenkomen* met een *plastiek* als die van het stukje, waarin komt van violen en fluweel, met een *exaltatie* of *verheffing* als die uwer eerste opstellen, en Apokalyps, welke in dit laatste helaas in pure bombast verloopen is, met een *emotie* als

die, welke nu slechts tot kleine versjes aanleiding heeft gegeven; en dat wanneer al die elementen samenkwamen, de poëzie zoû kunnen ontstaan, waarnaar gij streeft".

In de avondzitting 15 briefregels (Frank van der Goes, Verwey) en 15 aan Van Eeden (*P. de M.*).

3– 1–1898 Er is zachte vorst, maar het weer blijft mooi. In de nacht van 2 op 3 Januari slecht geslapen. „Hoe dat komt, begrijp ik niet" (*P. de M.*). Voor 't eerst denkt Van Deyssel over de uitgave van 't werk, waaraan hij bezig is. Een dossier wordt aangelegd betreffende *Papier, Inkt, Schrift, Kopie, Uitgave, Expeditie,* in de navolgende noten te citeren als *Papier etc.* „Dit werk moet beter uitgegeven worden dan de Verzamelde Opstellen. Ten eerste, hollandsch papier; ten tweede, andere letter met meer interlinie, ten derde, liefst ook omslag van andere kleur. Ik zal er mij meer meê bemoeyen dan met de vorige uitgaven. Ik zal uitrekenen hoeveel bladzijden in het tijdschrift *Nederland* dit werk zoû beslaan en hoeveel het daar dus zoû opbrengen, berekend naar het honorarium der levensbeschrijving - Alberdingk Thijm".

38° koorts, n.l. om 5 uur 's middags. Het hier geschrevene is niet ontstaan in de derde werkkamer-zitting, maar in een zogen. supplementzitting in de huiskamer. Van Deyssel vergat deze, op het *P. de M.* neergeschreven, supplement-zitting over te boeken in het ms.

Dinsdag, 4 Januarie '98 gaat voor 't eerst het venster dicht „wegens koortsige verkoudheid". Er wordt niet gewerkt. Te 3 u. 30 is de koorts niet meer aanwezig, want de thermometer wijst 36.9. Te 8 u. 30 is de temperatuur weer gestegen tot 37.5. In de nacht van 4 op 5 Januarie heeft de patiënt goed geslapen, maar voelt zich toch te ziek om te schrijven. „Dit vermoeit mij te veel. Toch ben ik alleen verkouden".

Het is heden de 2e dag van niet-uitgaan. „Lichte lektuur bevalt mij goed. Ik lees nu het dagboek van De Clercq. Dit lijkt treffend op Stendhal" (*P. de M.*).

Donderdag, 6 Januarie '98, wordt, te 9 u. ochtend, aangetekend: „Mijn goede werk-tijdperk heeft geduurd van 17 Oktober of nog iets vroeger tot en met 3 Januarie. Dus ongeveer 2½ maand. 4 en 5 Januarie heb ik voor het eerst niets gedaan wegens hevige verkoudheid. Deze heeft álle elementen, waar-uit het goede-leven bestond, geheel vernietigd: geregelde wandelingen, sobere en eenvoudige voeding, enz. Deze zal, met haar nasleep, vermoedelijk minstens veertien dagen duren. Of, daarna, de werk-strooming zal voortgaan, is zeer de vraag. In elk geval heeft wat nu gebeurd ís: 1e een op zich zelf *voldoende* reslutaat gegeven; 2e, naar het mij voorkomt, een onwankelbare zekerheid voor jaren verschaft" (*Mem.*).

Om 4 u. 30, 's middags, tekent hij aan: „Heden 3e dag van niet-uitgaan. De verkoudheid duurt voort. Eten en slapen als gewoonlijk en goed. Voortzetting der lektuur van De Clercq. 't Is toch maar zeer zwakjes en onnoozeltjes. Nu en dan een enkel aardig gevoeligheidje, een enkel geestigheidje.

— Ik heb goed vertrouwen, dat het nu niet uit zal zijn; maar dat ik over een paar dagen weêr goed met mijn werk voort zal kunnen gaan.

— Buiten allertriestigst weêr.

— Mijn vrouw is ook ziek.

— Ik ben toch nog geneigd onder dit alles „heerlijk" te schrijven, om dat ik alles heerlijk vind" (*P. de M.*).

Vrijdag, 7 Januarie '98 duren verkoudheid en triestig weer voort. In de tweede zitting echter weer geschreven: 70 briefregels aan G. van Hulzen, in de derde zitting 10 aan Verwey.

Zaterdag, 8 Januarie '98, alleen een korte aantekening over het dagboek van Willem de Clercq. Zie *De XXe Eeuw* 1902 II, 586.

Zondag, 9 Januarie '98, is er beterschap waar te nemen. Geschreven: 49 briefregels aan E(duard) M(aria) Alberdingk Thijm (A'dam 4 Nov. 1850—A'dam 29 Juli 1911) en aan Oom Pierre [Cuypers].

10–1–1898 De dag wordt begonnen met aan te tekenen: „Tot en met blz. 39 *mmmm* [= 2 Januarie '98] is het *goed*, mij bevredigend en als werk voldoende. Ik wéét dat dit, behoudens alle aanmerkingen, *goed* is, voldoende is. Van wat ik nu nog meer schrijven ga hoop ik het beste; maar voor de hoedanigheid daarvan, kan ik voor als nog niet instaan" (*Text-kritiek*).

Als titel wordt nu weer voorgesteld: „De Goddelijke Roman, in Gedachten en Gedichten" (*P. de M.*). In de tweede zitting nog een losse aantekening over zijn ziekte: „Dat de geest door een kleine ongesteldheid van het lichaam onmiddellijk zijne houding verliezen en zelfs om zoo te zeggen geheel gedood zoû worden, is een onduldbare gedachte. De ongesteldheid heeft mij nu verrast terwijl ik aan het van-zelf-gaande leven gewend was, en geene gewoonten van initiatief of zelf-dwang mij eigen waren. Ik herinner mij niet ooit een ongesteldheid aktief met den geest vernietigd of gelenigd te hebben. Toch moet het kunnen; toch moet *zoo lang de gedachte leeft* in het lichaam, álles in iets van waarheid of schoonheid omgezet kunnen worden; en natuurlijk met behoud van het aller-eerste gedragsvoorschrift der niet-overspanning".

12–1–1898 Op 11 Januarie had Van Deyssel niet aan zijn ms. verder gewerkt omdat hij zich, na de ochtendzitting geopend te hebben met een, bijna drie foliovellen beslaande, ongepubliceerd gebleven, uitval aan het adres van J. Huizinga, doodmoe gevoelde. 's Middags had hij in Goethe's

Wahrheit und Dichtung gelezen, 's avonds 10 briefregels aan Johan de Meester geschreven.

De Woensdagochtend-zitting wordt begonnen met een aantekening over Goethe (zie *Verzamelde Opstellen* VI, A'dam 1901, 40—42.). In de avondzitting nog 27 briefregels aan André Jolles en 39 aan Herman Robbers (*P. de M.*).

Op 11 Februarie '98 werden de, in de tweede zitting geschreven, zogenaamde „Meer-gedichtjes" in de *Text-kritiek* behandeld:

„*Geestelijke Gesteldheid bij het schrijven der „Meer-gedichtjes"*.

Ik zal nu eerst spreken van de twee, wier aanvangregels luiden: „Wij hebben gevaren. Weet gij wel? Het moet zoo zijn" en „Alleen, alleen met U te zijn".

De gedachte hierbij was: in de voorstellingen, die U speciaal als poëtiesch aandoen, namelijk idyllische, romantische, enz., moet ook werkelijk iets bizonder schoons zijn. „Het is niet maar inbeelding dat dweepende, schwärmerische gevoel, dat zich aan zulke voorstellingen bij uitstek verbindt".

Ten tweede: „als ik mij maar sterk van de plaats-verbeelding en van het gevoel (der liefde) doordring en daarbij toch de nauwkeurige contrôle over de voorstellingen behoud, denk ik langs dezen weg ook de poëzie te kunnen naderen, die langs den anderen weg, die der bewust-making, zekerder maar langzamer wordt genaderd.

[12 Febr. '98] Ten derde: indien ik mij in een zekere, sterke, mate weet te verbeelden dat iets gebeurd is, staat dat gelijk met indien het werkelijk gebeurd ware. Indien vrouwen-oogen mij op zekere wijze zeer sterk doen denken aan een nachtlijk uur in den maneschijn waar twee verliefden samen waren, of aan Romeo en Julia, komt dat om dat in zekeren zin gij met de beminde werkelijk die twee op het meer of Romeo en Julia wáárt. Immers, aanwezig is: de liefde, thands in déze twee, en dit gevoel of deze kracht *herkent zich* als zijnde het zelfde, wat vroeger in die anderen aanwezig was. In zoo verre dus als die anderen niets waren dan van liefde vervulde wezens, *zijt gij* en uw geliefde die anderen; immers zijt gij van liefde vervulde wezens. In hoofdzaak is slechts aanwezig: liefde in menschelijke wezens. Dat die wezens uiterlijk eenigszins ánders waren, is bíjzaak. [. . .]

De liefde is hoofdzaak en niet de wezens. De liefde is dus als een spoortrein, die eerst in éen landschap was en toen in een ander. *In zoo verre* deze landschappen niet anders zijn dan landschappen met een spoortrein er in, zijn zij het zelfde. Indien zij in hoofdzaak niet anders zijn, zijn zij in hoofdzaak het zelfde. Indien de hoofdzaak er alleen op aankomt en op de bijzaken *volstrekt* niet wordt gelet, is de enige eigenschap van hen, die er op aankomt, dat zij het zelfde zijn.

Waarom die twee Meer-gedichtjes eigenlijk niet goed zijn.

Iets goeds is alleen de uit-drukking van iets goeds dat werkelijk in U is omgegaan. In U nu was alleen omgegaan, in toestand van vaagheid en nauwlijks met een klein weinigje gevoel vermengd, de gedachte zoo als die boven verstandelijk aangegeven staat.

Om dus iets goeds te kunnen maken, had gij die gedachte moeten nemen en beginnen: „Ik denk wel eens" enz. Op die gedachte, zoo als gij haar gehad hebt, hadt gij dan *in* moeten gaan, evenals op de motieven uwer wèl goede stukjes, en naarmate gij er dieper op in hadt kunnen gaan, zoudt gij de bedoelde poëzie genaderd zijn.

Nú hebt gij als realiteit aangenomen niet datgene wat wàs, maar dat wat gij wènschtet. Vandaar dat het leêg is gebleven.

De verbindingsgedachte der gegeven voorstelling met de werkelijkheid, namelijk in het éene gedichtje, in den 1sten regel: „Wij hebben gevaren. Weet gij wel? *Het moet zoo zijn*" en in de laatste regels: „Ik heb gezien dat uw oogen zijn, als een meer in den nacht, in den maneschijn" — verklaart de bedoeling eenigermate maar staat koud en slecht en uiterst los met de andere regels in verband. In één woord het geval is, wel verre van diep-zinnig, in 't geheel níet, geboekt. De vele fouten van klankstelling, die in het gammele wezen van het opper-vlakkige gedichtje voorkomen, zijn een natuurlijk gevolg van het verkeerde procédé.

Ik zeg niet, dat het procédé volstrekt verkeerd is. In-tegendeel, ik geloof dat zeer sterke geesten ook langs dezen weg de poëzie bereiken kunnen. Wellicht zelfs is het de opperste weg.

Ik kan mij denken, dat een geest zoo sterk is, dat hij kan begínnen met de eene of andere voorstelling te nemen, en dat hij de diepere elementen, welke aan die voorstelling een innig leven moeten mededeelen, kan dwíngen zich daaronder te voegen. Maar uw geest is zoo sterk niet. Gij kunt U oefenen, om in deze richting sterk te worden. Het is mogelijk, maar het is een gevaarlijke oefening. Het is eenigszins een trachten om de hoogere poëzie, die blijkens uw zékerder werk, niet in uw wezen is, te forceeren om in uw werk te komen. Terwijl gij op de andere wijze werkend, wácht of iets van haar wellicht komen wíl.

Het derde Meer-gedichtje, „Nu zijn wij verre" is beter om dat gij precies wist welk sentiment gij geven wildet en dit er daarom min of meer is ingekomen. Maar bij de andere wist gij niet van een precies sentiment, alleen vaag van „liefde" en van iets heerlijk te vinden, maar dat ís geen sentiment. Wat gij in U had, dat staat er ook precies in en gij had niet anders in U dan er in staat.

Gij dacht: als gij zoo maar begont, zoû er wel iets moois te voorschijn komen. Een nauwkeurige ont-leding zoû U leren, dat het *deze* gedachte is, welke zich in het klank-wezen van het gedichtje uit-drukt. Even als in zeker ander gedichtje van iemant anders, waar sprake is van rotsen

en wraak noch rotsen noch wraak zich uit-drukken, maar alleen zich uit-drukt de razende poging om in een stijl te schrijven, die men niet machtig is.

Wat is het, dat een gedicht zegt? Niet de voorstellingen, welke de zelfstandige- naamwoorden en andere woorden, die er in voorkomen, wekken; maar nauwkeurig de geestelijke gesteldheid van den schrijver. De voorstellingen zijn de zinne-beelden zijner gesteldheid. En daar hij zelf waarschijnlijk niet weet hoe hij is of hoe hij toen was, kan hij dat in het gedicht als in een sekuren spiegel aanschouwen.

Na de lezing van een gedicht denk ik: hoe verschrikkelijk, hoe liefelijk, hoe machteloos of hoe potsierlijk. En het zijn niet de voorstellingen maar de wijze waarop die worden gegeven, welke den indruk bepalen".

13–1–1898 Heden de 10e dag van niet-uitgaan wegens ongesteldheid. „De methode, om plotseling af te breken en te laten liggen als het niet eenvoudig en nauwkeurig meer gaat, en nooit iets te forceeren om toch iets af te krijgen, maar dadelijk stil aan iets anders te gaan, — is uitmuntend". In de tweede zitting gelezen, in de derde 6 briefregels aan Frank van der Goes en 49 aan Herman Robbers (*P. de M.*).

Op 14 Januarie '98 niets aan het ms. toegevoegd. Als nieuwe titels bedacht: „Een Boek Gedachten en Gedichten" of „Gedachten en Gedichten" (*P. de M.*).

15–1–1898 In de derde zitting nog 23 briefregels aan Herman Heyermans en 26 aan Paul Groesbeek (*P. de M.*).

17–1–1898 Op 16 Januarie niets anders geschreven dan 54 briefregels aan zijn schoonmoeder, Mevr. A(nna) M(aria) Horyaans-Woons en 14 briefregels aan de apotheker Bierhaalder.

Op 17 Januarie weer, vóor 't ontbijt, voor 't eerst buiten geweest. In de avondzitting gelezen in Virginie Loveling en André Jolles (*P. de M.*).

In marge van het ms., naast regel 8 van de eerste zitting: „Zie waar ook elders dit onderwerp behandeld wordt: in de rubriek 17—24 Okt. '97 en in het stukje „Mijne Gedachte" ".

In marge van het ms., naast regel 1—8 van de tweede zitting: „Onvoldoende; wellicht later bruikbaar motief. 26 Februarie '98. Nú kan het wel. Het slot is op de volgende bladzijde".

19–1–1898 In de tweede zitting ook nog 10 briefregels aan Carry van Hoogstraten. Carry zo wel als Mary van Hoogstraten werden beide door Van Deyssel beschouwd als „schepselen van een hoogen schepselen-rang".

Hij herdacht hen met warmte in zijn *Gedenkschriften*. Zie *De Nieuwe Gids* 1941 II, 280—281.

Het *Mem.* van 11 Juni 1895 bewaart de geschreven portretten van de meisjes Hoogstraten: „Mary van Hoogstraten is, na een jaar lang ongeveer er minder goed te hebben uitgezien, — zeer schoon geworden, — magnifique, een harmonie van schoonheid en hooge edelheid, een schoonheid van den hoogsten adel, van hoofd-bouw, van expressie, van wangenkleur, voorhoofd-kleur, oogen-kleur, lippenkleur, haarkleur, en van kleurenharmonie, — van in haar diepe pracht kern-echte oude-vorstelijkheid. Zij is de meest monumentaal adel-mooye vrouw, die ik gezien heb.

Haar wangenkleur is teêr blauwend van blanke albastheid. Er is een overeenkomst tusschen een harer oogenkleuren en de teint, die superbe is. Dit is het blauwe adel-bloed.

Als zij lacht of spreekt is dat de ruïne dezer harmonie. Er blijft niets van over. Zij heeft overigens de allures van een door haar moeder slecht opgevoed en veel te vrij gelaten wordend groot schoolmeisje. Zij is bovendien altijd in slecht humeur als ik er ben, en *toont* dit. Zij minacht mij.

Carry ook, vindt *eigenlijk*, in het diepst van haar hartje, mij-en-mijn-vrouw, maar óok mij-alleen, gekke-menschen, maar houdt dit ondoorgrondelijk en zonder zich zelfs voor mijn observatie-blik één oogenblik te verraden, verborgen onder haar aangeboren en door haar zelf aangekweekt en vervolmaakt, door haar verkeerde opvoeding zonderlinger wijze niet benadeeld, lief en vroolijk savoir-vivre.

Carry is niet schoon, maar mooi. Te vergelijken met de meeste andere meisjes is zij mooi. Zij is eenigszins grof Duitsch-mooi, poezel-bekoorlijk; een lieve blonde als een Duitsche wingerd".

20–1–1898 Voor de 4e maal weer vóor 't ontbijt buiten geweest. Gewerkt aan Jolles. Zie noot 9 Dec. 1897.

21–1–1898 De zitting begonnen met aan te tekenen: „Eigenlijk weet men gedurende het ontstaan van een stukje of gedichtje zeer goed hoe het is; niet alleen in 't geheel, maar ook wel bijna van iederen volzin afzonderlijk.

Niet alleen ziet men het dadelijk aan de geschreven woorden, maar men gevoelt het ook op het oogenblik zelf aan de geestelijke gesteldheid zelve, waarvan de woorden de uitdrukking zijn. Zoo zijn uw kleine gedichtjes, die de mystiesch-symbolische emotie bedoelen, bijna alle en heel en al geworden tot poetiesch realisme en lichtelijk geëmotioneerde allegorie. Terwijl de grootere en kleinere stukken, waarin de symbolische visie waarlijk aanwezig is, niet tot poëzie zijn geworden en dus eigenlijk slechts aanteekeningen of proefnemingen van visie zijn" (*Text-kritiek*).

In marge van het ms., bij het gedicht „In den hemel": „Onvoldoende, maar goede motief-aangeving".

22–1–1898 De dagorde heeft weer zijn verloop als vóor de ongesteldheid (3 Januarie). In de tweede zitting gewerkt aan Jolles (zie noot 9 Dec. '97). In de derde zitting 12 briefregels aan Joh. Labberton en 15 aan Arthur v. d. Stempel (*P. de M.*).

24–1–1898 Had Van Deyssel al op 23 Januarie 's avonds „moe en suf neêrgezeten", op 24 Januarie moet hij 's morgens noteren: „Ik ben ongesteld, héél lichtelijk (in rug, in keel, en algeheele gedruktheid); maar ben het toch". In de tweede zitting niets kunnen doen, in de derde zitting 22 briefregels (Verwey en Boutens) — (*P. de M*).

25–1–1898 In de ochtendzitting gewerkt aan een, ongepubliceerd gebleven, artikel over de Zola-Dreyfus-affaire. In de middagzitting ook gewerkt aan Jolles (zie noot 9 Dec. '97), in de avondzitting 14 briefregels aan Léon Paschal (*P. de M.*).

In de marge van het ms., naast de laatste regel van de tweede zitting: „Voldoende; maar koud voorbeeld hoe men schrijft bij weinig inspiratie".

26–1–1898 Het in deze zitting geschrevene wordt beschouwd als „eindelijk weer eens, niet best, maar ten minste *goed* werk" (*P. de M.*).

In marge van het ms., naast de laatste regel van de eerste zitting: „Voldoende, maar alleen dekoratief, zonder een der essentiëele bestanddeelen. *Middag:* Neen, onvoldoende, alleen een motief-aangeving".
In marge van het ms., naast de laatste regel van de tweede zitting: „Niet drukken, want reeds elders gevonden (5 Nov. '98)".

27–1–1898 Heden weer voor 't eerst het venster open. Als einde van het seizoen wordt voorlopig bepaald 8 April '98 (Paaszaterdag). In de derde zitting 24 briefregels aan Koba Keurenaer en een begin gemaakt met het opstel over *De Brieven van Johan Thorn Prikker*, zie *Verzamelde Opstellen* IV, A'dam 1898, 285—298.

28–1–1898 In marge van het ms., naast de laatste regel van de ochtendzitting: „Hierover komt ook elders iets voor (5 Nov. '98)".
In de avondzitting 62 briefregels aan Verwey (*P. de M.*).

29–1–1898 In de avondzitting 24 briefregels aan Mevr. D. A. Fuchs-Alberdingk Thijm en aantekening van het verlangen om de Mahabharata in 't Duits te lezen (Zie Prikkers Brieven, blz. 118) — (*P. de M.*). Zondag 30 Januarie '98, in alle zittingen gewerkt aan het opstel over Thorn Prikker.

31–1–1898 In de ochtendzitting gaan „vreugde-stroomingen" door Van Deyssel heen. „Ik hoop vast dat het mooiste nog komen moet" (*P. de M.*).

In de tweede zitting ook gewerkt aan Thorn Prikker. In de avondzitting 30 briefregels (Verwey, Groesbeek, Heyermans) — (*P. de M.*).

1–2–1898 Heden door moeheid niet uitgeweest vóór het ontbijt. In de avondzitting gewerkt aan Thorn Prikker en zich voorgehouden: „Bewaar uw gesteldheid goed. Wie weet hoe zeldzaam zij is". (*P. d. M.*).

In marge van het ms.: „1 Febr. uitgegaan. Het natte bosch, grijs.
2 Febr. wind storm zonne-dalingen- en rijzingen, zonne- en schaduwspel aan het eind van den weg voor mij uit".

3–2–1898 Op 2 Februarie '98 de gehele dag bezig geweest met het opstel over Thorn Prikker. Toen, in de avondzitting, genoteerd: „Gisteren en heden lenteluchten. 't Is om gek te worden. Pas de herfst-lente gehad, en nu al weêr de lente-lente". Voorts: „1e dag van dien brakken of bitter-zilten smaak in den mond". „Het grootste geluk is in het maken van goed werk. Het aller-grootste in het maken van poëzie. Door zoo veel mogelijk in de omstandigheden te blijven, waarin wij goed gewerkt hebben, bevorderen wij de voortduring van het werkvermogen" (*P. de M.*).

Nog aangetekend, in de tweede zitting, in *Papier, etc.*: „Ik ben van plan alle stukjes te nummeren: I, II, III, enz. Hoe ik ze verder, — zelfs of ik ze al of niet — in enkele groote afdeelingen zal splitsen, weet ik nog niet".

4–2–1898 In de ochtendzitting van deze dag gewerkt aan Thorn Prikker en aangetekend: „In de kunst van wille-keurige gemoeds-richting ben ik geheel onervaren". In de avondzitting 20 briefregels (Eduard M. Alberdingk Thijm, Frans Netscher) en 20 aan Ed. Verburch (*P. de M.*).

Op 5 Februarie '98 aangetekend: „Heerlijk lenteweêr met lichte vorst. Gij begint de 1e zitting altijd een uur te laat. Dit kan zoo niet blijven. Een klein opwekkingspapiertje 's ochtends zoû gewenscht zijn. Het kan om de steel van de haarschuyer gewikkeld worden. Denk er om, dat gij nu nog betrekkelijk „alles kunt"; dus *gewen* U nú aan de dingen, die aan uw leven ontbreken en die gij er in zoudt wenschen: 1e, 's ochtends geen koffie, maar Malz-koffie en dan melk, 2e, geen suiker 's ocht., 3e, geen drank 2e en 3e maaltijd of alleen een glas water, 4e, 4e maaltijd beginnen met rijst etc., 5e, droog brood 's ochtends, 6e, weinig rooken". Van 2.30—4.15 gewandeld onder de lente-lucht (*P. de M.*).

Op 6 Februarie '98, aangetekend, in eerste zitting: „Om iets te vinden gelijkend den aard mijner gewaarwordingen van dezen tijd, moet ik te-ruggaan tot die jeugd-periode, welke aan de periode der „hartstochten" voor-af-ging. Meer dan den heerlijken oogenblikken van Laroche 1885 en van Houffalize 1887—'88, gelijken mijn tegenwoordige ondervindingen op tijden van Rolduc (1875—'76) en Amsterdam (1879—'81). Dit wordt bevestigd door de beelden, die zich tijdens een geluksgevoel opdoen en die Rolduc-voorstellingen zijn. Amsterdam-voorstellingen doemen wel is waar niet op, maar ik „meen mij te herinneren" dat er toen toch (14—16 jaar) oogenblikken moeten zijn geweest, waarin het leven zich zóó heerlijk en een en al paradijs liet aanzien".

In de middagzitting van deze dag het dossier *Kleeding* bijgewerkt. Dit dossier, bestaande uit 36 quarto-vellen, licht ons nauwkeurig in over de tussen 1887 en 1901 door Van Deyssel gedragen kleding. In de periode 1901—1952 werden trouwens ook nog wel, van tijd tot tijd, kledingstaten aangelegd. Uit het betreffende dossier blijkt dat de kleding in de Rozelaar-periode als volgt is geweest: „Kneipp-hemd; Kneipp-onderbroek (tijdelijk surrogaat: Amersfoort-onderbr. van mijn vader); zwarte sokken; bottines aan één stuk, met elastiek; wit flanellen hemd; roode zijden foulard-das; peper-en zout vest van '83; bruin geverfde broek van vader, met bretelles; wollen jacht-vest (van Gorter.). Dit laatste draag ik bij wijze van jasje, nu open, dan dicht. Het bevalt mij om dat 't zoo goed sluit". Aldus was de kleding op Dinsdag 9 Nov. 1897, 9 u. 50 avond. Op 6 Februarie '98 wordt nu o.a. aangetekend: „De werktijdkleeding is nog steeds als boven omschreven". Verder wordt nog een „blauwe demi-saison (met het kettinkje om hem aan op te hangen) van vader gebruikt, als huisjasje. Voor de wandelingetjes wordt gebruikt: overschoenen, die prachtige Engelsche overjas met pélérine, paraplu en grove eenvoudige stok".

De avondzitting van 6 Februarie doorgebracht met lezen in Goethe (*P. de M.*).

8–2–1898 In de avondzitting 35 briefregels aan Van Eeden, en 53 aan zijn broer F(ranciscus) L(ambertus) Th(eodorus) Alberdingk Thijm (Amsterdam 2 Dec. 1854—overleden te New York in 1925).

10–2–1898 De dag begonnen met aan te tekenen: „Ik denk wel eens, als ik iets zal gaan schrijven: „moet ik niet wachten tot ik zóó gesteld ben, dat ik de zich nu voordoende gedachte fijner en mooyer kan opschrijven? Dit kan echter niet; want als ik wacht of uitstel, ontvliedt zij. Ik schrijf dus alles op. Het eene wordt beter dan het andere. Dit laat ik over aan den toestand van het Onbewuste, die onafhankelijk van mij is. Latere,

eventueele, overwerkingen worden hierdoor niet uitgesloten" (losse aant. over *Methode*).

Vandaag de kortelings aangevangen lectuur van Novalis' *Heinrich von Ofterdingen*, in de editie Tieck und Schlegel, Wien, 1820, voortgezet „Novalis spreekt reeds van „eine Romantische Lage" als twee verliefden samen in een grot zijn. Ongeveer in 1795. Deze uitdrukking kan dus niet van de „Romantiek" afkomstig zijn. Ook Rousseau in zijn Confessions gebruikt het woord „romanesque" in de tegenwoordige beteekenis". [Het zinnetje over Rousseau is een toevoeging van 14 Maart 1899 — H. P.]

In de avondzitting stelt Van Deyssel zich deze *Tijd-verdeeling* voor:

15 Okt. — 15 April	—	winter-werkseizoen
15 April — 7 Mei	—	vakantie
7 Mei — 15 Aug.	—	zomer-werkseizoen
15 Aug. — 15 Okt.	—	vakantie

„Eigenlijk is de vakantietijd veel te groot. Heeft Zola wel ooit vakantie?" (*P. de M.*).

11–2–1898 In eerste zitting aangetekend: „In aanmerking genomen, dat gij schade van circa 10 jaar hebt in te halen en dat als gij het nu in gang zijnde vermogen breekt gij niet kunt weten, of en wanneer het te-rug zal komen, ware het misschien beter dít tijdperk zoo lang mogelijk te doen duren" (*P. de M.*). Zie verder noot 12 Jan. '98.

In marge van het ms., naast „De glimlach van het licht" enz., eerste zitting: „Nazien".

In marge van het ms., naast de laatste regel van de tweede zitting: „N.B. Moet beter uitgewerkt worden".

12–2–1898 In de eerste zitting 30 briefregels aan zijn zuster C(atharina L(ouisa) M(aria) Alberdingk Thijm (A'dam 29 Nov. 1848—A'dam 14 Januari 1908).

Zie verder noot 12 Jan. '98. Nog aangetekend over Novalis: „Heinrich von Ofterdingen begint met zonderlinge, koude en rhetorische, half allegorische tafereeltjes. Er zijn wel mooye trekjes in, zoo als het vergulden der boomtoppen, als de Princes in het bosch komt, het fluisteren van den wind daarin, enz. maar het is alles ouderwetsch (wat de „Fragmente" niet zijn), leêg en koud. Het is slecht werk. Het verhaal van den dichter, die door het zeemonster gered wordt, is eenvoudig belachelijk. Het verhaal van den Koning, die een dichter tot schoonzoon krijgt is van niets verder af dan van een sensitief-wijsgeerigen achtergrond, waarin de evenwaardigheid van het dichterschap en het Koningschap zoû worden betoogd".

In marge van het deze dag geschrevene: „N.B. Dit is op zich zelf goed en zoû afgezonderd van het volgende bruikbaar zijn".

13–2–1898 Het *P. de M.* noemt de eerste ochtendnotitie een „duffe aanteekening". In de tweede zitting de proef verbeterd van het opstel over Thorn Prikker.

14–2–1898 Wat Van Deyssel had gedaan, liet zich niet achterhalen. Het *P. de M.* opent met de opwekking: „Kom, als éérste regel geldt, dat wij altijd maar door moeten gaan". Het grootste deel van de eerste zitting wordt „gesufd".

15–2–1898 Nog in de tweede zitting aangetekend: „Gij moet er u wèl rekenschap van geven, dat het nu zóó is, niet maar iets als uw voor de toen eerstvolgende jaren voorziene praktijk van 1887—'88 mogelijk zoû worden; maar het zoû best kunnen zijn, dat alles wat gij omstreeks '84—'86 hebt verlangd, mogelijk werd; dat m.a.w. uw leven zich nu feitelijk ging realizeeren; dat *gebeurde* wat gij toen hebt verlangd" (*P. de M.*).

De uiting „Beter natuur zonder stijl" enz. is te vinden in het opstel over Thorn Prikker. Zie *Verzamelde Opstellen*, IV, A'dam 1898, 286.

In marge van het ms., over de eerste zitting: „N.B. moet omgewerkt worden. N.B. Ik vind het nu toch voldoende; middag v. d. zelfden dag".

16–2–1898 In marge van het ms., naast laatste regel, eerste zitting: „Onvoldoende, later uit te werken".

Vgl. met de voorlaatste alinea van de tweede zitting: „Er is een kriant kontrast tusschen mijn zelf-taxatie, als ik van binnen, van mijn intiem studeervertrek-mijmer-leven uit oordeel èn de ook door mij oprechtelijk uitgebrachte taxatie van mij-zelf, als ik naar het gehalte van het tot nu toe door mij geproduceerde oordeel. Het is mij onmogelijk mij geestelijk te voelen anders dan tenminste iemant als Goethe b.v., maar oordeel ik naar mijn werk en zeg ik: wat zoû je van den voortbrenger van dat werk zeggen, als je 't niet zelf was, dan antwoord ik: een soort Hollandsche Huysmans, van díen rang namelijk" (*Mem.*, 6 October 1889).

17–2–1898 De ochtendzitting begonnen met een aanval tegen *De Gids*, nooit gepubliceerd en trouwens onvoltooid gebleven.

18–2–1898 Van Deyssel is zwaar verkouden. Het venster blijft echter open. In de ochtendzitting 11, ongepubliceerd gebleven, regels over *Dandysme* en een aantal „losse invallen over *Socialisme*. O.a.: „Die in of nabij de Eeuwigheid leeft en wat er verband meê houdt: de Schoonheid, de Liefde, kan niet tot het Socialisme komen langs den weg der historische ziens-

wijze. De historische zienswijze kenmerkt zich hierdoor, dat het *besef van Eeuwigheid* haar vreemd is" — „Ik verkondig U niet de leer van voor het een of ander te ijveren. Ik verkondig U de leer van maar zoo stil te zitten werken en kijken en alles heerlijk vinden".

19–2–1898 Nog steeds zwaar verkouden. De eerste zitting begint met een opwekking: „In aanmerking genomen hoe lang ook een uitmuntende geest als Gorter er over gedaan heeft om weêr eenigszins tot leven te komen en in aanmerking genomen, dat ik, *na 10 jaar*, de goede werk-*geest* ten minste nu weêr te pakken heb, wordt het wenschelijk dit werk-tijdperk zoo lang mogelijk te doen voort-duren" (*P. de M.*).

Nog eens wordt de levens-bedoeling vastgelegd, die is: „te werken om te bereiken de voortbrenging van zoo goed mogelijke poëzie (met dien verstande dat in zeker proza meer poëzie is dan in zekere verzen). Ik wil, in werk-tijdperken, altijd door, eenvoudig en kalm werken. Aangenomen, om ons voor een oogenblik van deze tijdelijke benamingen te bedienen, dat symbolisme iets beters is dan realisme, — ga ik toch maar gewoon opschrijven wat zich op een gegeven oogenblik voordoet, aangezien zich voordoend realisme veel kans heeft beter te zijn dan geforceerd symbolisme, en ik verantwoord ben met te geven wat ik dien dag geven kan.

Des ochtends werk ik op deze sekure, beproefde manier. Des middags, als er zich met aandrang iets voordoet, ook. Zoo niet, dán ga ik beproeven de poëzie op de gevaarlijker manier te naderen. Des avonds ga ik aan theorie en kritiek" (aant. over *Methode*).

In de *Text-kritiek* noteert hij nog: „Ik begin hoe langer [hoe] meer te gelooven dat, gegeven de aanwezigheid van zekere vermogens, en gegeven een zekere toestand van algemeene opgewektheid, of liever het niet-in-lijden-zijn maar min of meer normaal werken dier vermogens, de hoogere poëzie iets is, dat door *beärbeiding* verkregen, of dan althands genaderd, worden kan. Het is natuurlijk beärbeiding der geestelijke gesteldheid, die bedoeld wordt. Niet beärbeiding van den text in gespannenheid van geest en bij schokjes van inspiratie. De text moet altijd gemakkelijk, van zelf uit de aanwezige gesteldheid voortvloeyen.

— De vraag of zekere kunstenaars altijd door in goede gesteldheid waren en dus niet anders gesteld wanneer zij werkten dan wanneer zij een potje bier dronken (zie Prikker over v. d. Weyden). Wat is de bedoeling van deze vraag?

Iemant, die altijd in goede gesteldheid of verrukking is, heeft het nog pleizieriger dan iemant, die het slechts nu en dan is. Dat is zeker. En de hoogste verrukking voor een ziener of wetende is op een bijna onbespeurbaar verschil na gelijk te zijn aan een gewoon mensch. Dat is ook zeker. Ook kunt gij mijnentwege dit laatste soort verrukking niet verrukking

maar eerder iets anders noemen. Dat is alles uitmuntend, maar hieruit volgt niet, dat in een hèm slechts zelden gebeurenden toestand van verrukking door een ander kunstenaar gemaakt werk niet zeer voortreffelijk werk zoû zijn al is het dan ook niet het aller-beste".

In de middagzitting nog geschreven over Arij Prins. Zie *Tweemaandelijksch Tijdschrift* 4de jaargang, 1898 II, 181—183, niet herdrukt in de *Verzamelde Opstellen*.

In de avondzitting 4 briefregels aan Dr. E. D. Pijzel (*P. de M.*).

20–2–1898 Gelezen in Novalis: „Waar in Heinrich von Ofterdingen van de mijnwerkers sprake is, moet wel begrepen worden dat Novalis het mijnwerkerschap geenszins als een symbool van het leven des „Zienden-Wetens" voorstelt. Niet is het zóo: dat hij denkt over het „Ziende-Weten" terwijl hij spreekt over het mijnwerk. Maar het mijnwerk *is* voor hem zooveel als het Ziende-Weten van het groote Wezen, dat de aarde voor hem is. Zóó moet het begrepen worden om een goeden blik op den aard zijner levensbeschouwing te krijgen". Op 21 Februarie wordt hieraan toegevoegd: „Blz. 148 (Heinr. v. O. 6tes Kapittel). Het geheel dezer meisjesbeschrijving is heel leelijk. Ik bedoel: als men dit zoo na elkaâr leest, ontvangt men den indruk van iets belachelijks en monsterlijks". En nog op 6 Maart: „De laatste 20 bladzijden van het eerste deel van Heinrich v. O. heb ik ongelezen gelaten. Het was mij niet mogelijk verder te lezen; want het was voor mij geheel abrakadabra oftewel een geheel ononderscheidbare warwinkel".

Vgl. hiermee de indruk bij de herlezing in 1928: „In de geschiedenis, sagen of voorvallen, in het eerste deel van *Heinrich von Ofterdingen*, komt nergens eene kunst-verwerkelijking voor, die ze tot stukjes Letterkunde van werkelijke waarde zoude maken.

De geschiedenis van den dichter op het zeerooversschip, waarin de „magische" kracht van het dichterschap wordt voorgesteld, is eenvoudig *belachelijk*. Er wordt daarin ook niets bespeurd van wat eigenlijk bedoeld wordt of van wat het zoude móeten zijn.

In de geschiedenis van het bezoek aan de onderaardsche holen, waar Heinrich in de bibliotheek van den kluizenaar het boek aantreft dat zijn eigen levensverhaal bevat, voelt men wat bedoeld wordt. Maar dit bedoelde is niet bereikt. Er is hier namelijk sprake van een hoogere dichterlijke waarheid. *Vertoevend ín deze waarheid*, ziet men het eigen leven als niets anders dan een verhaal uit een boek.

In het geheele werk ligt die geest, waartoe behoort dat het onderscheid tusschen werkelijkheid en phantaisie voor het menschenbesef wordt opgeheven. Deze geest is echter te dof in het werk aanwezig. Daarom zijn deze gedachten en bedoelingen niet verwezenlijkt tot de kunstwaarden of gevoels-wijsgeerige constructies, die zij bedoelen te zijn.

Bij het ondervinden der gewaarwording, dat de phantaisie even werkelijk is als de werkelijkheid moet namelijk die *gewaarwording van werkelijkheid* in de phantaisie even krachtig zijn als, en in niets verschillen van, de *gewaarwording van werkelijkheid* bij het beschouwen of denken der „gewone" werkelijkheid. Het werk van Novalis is echter reeds zeer belangwekkend om dat het helpt om *langs directen gevoels- en verbeeldingsweg* de godsdienst-waarheden te begrijpen" (*Inedita*).

Novalis *Fragmente* werden door Van Deyssel veel hoger aangeslagen. In December '95—Januari '96 en in Maart 1899 heeft hij er zich langdurig in verdiept. Hij vond dat de *Fragmente* ontstaan zijn „in een geestelijke atmosfeer, die gelijkt op de mijne van 1882—'86. Geen enkel auteur gelijkt zoo zeer op het meest eigenlijke of diepste van mijn toenmalig geestesleven. Het is heroïeke verstandelijkheid" (Notitie van 14 Maart '99). Zie ook de notitie van 21 Januari 19[02] over Novalis' *Die Lehrlinge zu Saïs*, in *Verzamelde Opstellen*, XI, A'dam 1912, 222.

21–2–1898 Voor het eerst valt er sneeuw deze winter. „Dit is de eerste dag of ochtend, dat ik niets te zeggen heb, en, wat erger is, ook niet weet wat ik in zulk een omstandigheid ook weêr doen moet. Alles, ook het lezen van iets goeds, is mij onverdraaglijk". In de tweede zitting houdt hij zich voor: „Als gij zoo absoluut niet weet wat te doen, dan gaat gij den dag maar beschrijven: er ligt sneeuw, enz." Toch nog 24 regels over Ibsen geschreven, (*P. de M.*) in antwoord op een „Litterarische Enquête des Tageblattes *Politiken* anläszlich des 70 Geburtstages Henrik Ibsen". Een bewijsnummer van dit Kopenhaagse dagblad kreeg Van Deyssel nooit toegezonden.

Het deze middag geschrevene werd geboekt op een folio (no 60) met het hoofd *Huiselijk Dagboek en Probeersels in uren, dat ik heelemaal niets weet.* Het is niet met zekerheid na te gaan of de volgende folio's (60*a* t/m 60*a*[26]) beschouwd moeten worden als deel uit te maken van dit *Huiselijk Dagboek.*

24–2–1898 Het werk wil nog steeds niet bijster vlotten. Van Deyssel herinnert zich echter: „Ik mag iederen dag een nieuwe pen nemen. De fijnheid van het penneschrift heeft wellicht een weinigje invloed op die der gedachte".

In de eerste zitting werkt hij weer aan het nooit gepubliceerde stuk over de Dreyfus-Zola-affaire (*P. de M.*).

In de middagzitting legt hij zich allerlei gedragsvoorschriften op betreffende het al dan niet op straat snuiten „van uw neus". Hij is op dat ogenblik nog steeds een weinigje verkouden. In de avondzitting leest

hij de courant en Novalis. „Novalis over dichtkunst in Heinrich v. O. is zeer goed" (*P. de M.*).

25–2–1898 Het is heel nat weer. „Nu houd ik het venster maar toe". In de middagzitting gevoelt hij zich, na een aantekening over Gide (zie *Verzamelde Opstellen*, VI, A'dam 1901, 37 (tot voorlaatste alinea), „extra-ordinair beroerd". „Hierop zal iets moois volgen". Inderdaad wordt dit voorgevoel de volgende dag bewaarheid. In de avondzitting nog 37 brief-regels aan zijn zuster Catharina (*P. de M.*).

Op Zaterdag, 26 Februarie '98, schrijft hij dan in alle zittingen over *Thijs Maris:* 124 folio-regels, waaraan er op 27 Februarie nog 67 worden toegevoegd. Zie L. van Deyssel *Verbeeldingen*, A'dam z.j. (1908), 41—53. Blijkens de *Text-kritiek* van 13 Oct. '99 vond Van Deyssel, na *Over Thijs Maris* te hebben voorgelezen o.a. aan Gorter, Verwey, Van Looy, Veth, Frans Boersma en Jacqueline Sandberg (later Mevr. J. Royaards-Sandberg), dit opstel zeer goed. „Boersma heeft echter gelijk met te zeggen, dat het hier en daar te duidelijk „weêr opgenomen" blijkt (dat zijn de afscheidingen, waar ik 's ochtends heb opgehouden en 's middags weêr ben voortgegaan, enz.)".

In de middagzitting van 27 Februarie nog aangetekend: „Ik heb gedurende dit werkseizoen als nadeelige afleidingen gehad: ongesteldheid en agiteerende gedachten. De gedachte niet de meester te zijn over eene agiteerende gedachte, zelfs over eene geringe niet, is mij onverdragelijk. De werking der gedachte, welke mij de laatste dagen agiteert, is wel is waar gering. Al de levensverrichtingen worden normaal volbracht. De slaap wordt niet belemmerd. De eetlust is nauwlijks iets minder. Ook wordt geregeld doorgewerkt; maar het beste soort werk durf ik niet goed aan. En behalve dat, zijn er eenige door die gedachte onmiddellijk veroorzaakte, verschijnselen van zenuwachtigheid en gedruktheid; wel is waar zeer gering, maar die toch niet mochten voorkomen" (losse aant. van 27 Febr. '98).

In de avondzitting nog 51 briefregels aan Mevr. D. A. Fuchs-Alberdingk Thijm (*P. de M.*).

28–2–1898 In de ochtendzitting 70 briefregels aan Jan C. Alberdingk Thijm S.J. en 23 aan de uitgever H. Kleinmann te Haarlem. In de avondzitting 7 briefregels aan Mr. Jan Vijn en 35 aan Scheltema en Holkema's Uitgeversmij. te Amsterdam (*P. de M.*).

1–3–1898 Het lag in Van Deyssel's bedoeling om het geschrevene van 1, 2 en 3 Maart '98, (tot en met de eerste twee paragrafen van de ochtendzitting van 3 Maart), t.z.t. in een bundel van de *Verzamelde Opstellen* te publiceren onder de titel *Causerie*.

Met „een ouden dichter" is bedoeld Alfred de Musset. Zie blz. 186 van diens *Poésies Nouvelles* (1836—1852), Bibliothèque Larousse, Paris s.d. Het gedicht, een *Chanson*, luidt in zijn geheel:

Quand on perd, par triste occurence,
Son espérance
Et sa gaieté,

Le remède au mélancolique,
C'est la musique
Et la beauté!

Plus oblige et peut davantage
Un beau visage
Qu'un homme armé,

Et rien n'est meilleur que d'entendre
Air doux et tendre
Jadis aimé!

Alfred de Musset's invloed op het denken van Van Deyssel verdient een afzonderlijk onderzoek. Na de lezing van De Musset, vermoedelijk winter 1882, kon Van Deyssel niet meer voor de Waarheid houden wat hij tot voor de lezing van De Musset voor de Waarheid hield. Of de lectuur van De Musset beslissend is geweest in het proces dat leiden zou tot Van Deyssel's breken met de Katholieke Kerk, valt niet met zekerheid te zeggen. Het staat echter vast dat deze lectuur het afscheidingsproces versneld heeft. In 1909, toen Van Deyssel een hernieuwde aanvaarding van de praktijk van het Katholicisme vrij dicht nabij scheen, erkende hij — 8 Juli 1909 — dat hij, wel beschouwd, door die lectuur van destijds, niet het Christendom als onwaar had leren kennen, maar zijn eigen opvatting daarvan. Het Christendom, zoals het in hèm leefde, had toen plaats gemaakt voor de gedachte, die ontstaan was door zijn lectuur. Met betrekking tot die, door De Musset ontstane, gedachte, vroeg Van Deyssel zich nu af of hij destijds niet het vermogen had gemist „die gedachte zelve objectief te zien en er dan het uiterst relatieve en het nietige van in te zien" (*Inedita*).

1–3–1898, *middag* De gemoedsrust-storingen of tegen-werk-stemmingen werden door Van Deyssel, sinds Sept. 1891, in twee grote afdelingen gesplitst: A „Die welke ontstaan door de sterke preokkupatie door, door de „zenuwachtigheid" over, de een of andere maatschappelijke, uitwendige, het denk-, werk-, wil- en goede-gewoonte-leven verstorende, gebeurtenis. B. Die welke uit andere oorzaken voortkomen: invloeden van klimaat,

atmosfeer, temperatuur, gestel (verkoudheid, koortsigheid, pijn, schrijfkramp, konstipatie, duizeligheid, enz.)". Deze tegen-werk-stemmingen en hun bestrijding beschouwde hij als te behoren tot *la vie purgative*, dat inferieur is aan en de baiss van *la vie illuminative;* een terminologie door hem ontleend aan De Ponlevoy *Commentaire sur les exercises spirituels de Saint Ignace*. De hier bedoelde gemoedsrust-storing werd, blijkens het *P. de M.*, veroorzaakt door het, tégen de dagorde in, bezig geweest zijn met het uitzoeken van papieren en met het noteren van desiderata.

In de middagzitting ook nog voorgesteld, als titel van het ms.: „Het Boek der Genade / Gedachten en Gedichten, door L. van Deyssel" (*P. de M.*).

2–3–1898 Het uitroepteken achter „geen drama" kan niet anders slaan dan op Van Deyssel's, in October en November 1895 ondernomen, pogingen om tot het schrijven van een drama over Napoleon te geraken; een drama in verzen nog wel omdat hij, 16 Oct. '95, meende „gemerkt te hebben, dat men goed lyrisch proza, door eene omzetting der woorden, in goede verzen veranderen kan. Vroeger had ik het idee, dat de versregel zoo in-eens in hare volmaaktheid van klank uit den vervoerd gestemden schrijver moest voortkomen" (*P. de M.*). Van Deyssel's pogingen faalden evenwel. „Het drama over Napoleon I", zo schreef hij mij, 17 Mei 1943, „waaraan ik werkte omstreeks 1895, heeft het niet verder gebracht dan tot de toestanden van voorbereiding, ontwerp en schets. Het heeft voor mij vooral het voordeel opgeleverd eener door vrij veel lectuur over dat tijdperk ontstane kennis".

„Gij moogt nooit droevig of neêrslachtig zijn".

Van Deyssel was dit maar al te vaak. Toen het voorjaar van 1899, na de zo gelukkige *Rozelaar*-periode, geheel in depressies dreigde onder te gaan, was een nieuw bestrijdingsmiddel der gemoedsrust-storingen van node: het *Livret des Exhortations* (periode 10 Dec. '98—3 Maart '99). Om een indruk te geven van dit boekje, citeren wij een notitie daaruit, van 19 Febr. '99, onder het hoofd *Méditation pour cas de dépression par suite d'indisposition, rhume, etc.:* „Vous savez que ceci n'est rien et que cela passera bien vite. Vous *savez* que votre vie s'est améliorée pour de bon. Vous ne vous arrêterez à aucune pensée désagréable; au contraire, vous l'écarterez dès qu'il s'en présente une. [. .] Dans les moments de grande dépression, il faudrait trouver associée ou liée à la pensée déprimante la pensée ou le souvenir réconfortant. Pour cela il faut lier à la pensée „je ne puis plus rien" la réminiscence: „par Gorter en décembre j'ai acquis la plus grande certitude". Pour *trouver* cette seconde pensée *liée* à la première il faut vous exercer à les penser ensemble.

Vous commencerez cet exercice en répétant quelques fois vocalement

(ne fût ce que machinalement): „je suis misérable, je ne puis plus rien. Par Gorter en décembre 1898 j'ai acquis la plus grande certitude".

In de avondzitting lectuur couranten en Camille Mauclair *Soleil des morts*, „niet veel bizonders" (*P. de M.*).

3–3–1898 De ochtend wordt moe begonnen. Getempteerd door een vloo, heeft Van Deyssel een slechte nachtrust genoten (*P. de M.*).

Rousseau — Op 28 Dec. schreef Van Deyssel aan Arnold Ising Jr. o.a.: „Ik heb juist gelezen de Confessions van Rousseau, die ik nog niet kende, en ik ben er ten sterkste door getroffen, hoe ontzettend ik in de meeste dingen op die man lijk. Met geen auteur heb ik ooit kennis gemaakt, die, wat zijn menschelijken aard aangaat (niet zijn geestelijke aspiraties) zooveel overeenkomst heeft met mij". Vgl. hiermee de aantekening bij de lectuur der *Confessions* (geschr. 28 Febr. '99) in *Verzamelde Opstellen* VI, A'dam 1901, 43—47.

Henri Borel — Zie ook *Over kunst, of eigenlijk over den Heer Henri Borel*, in *Verzamelde Opstellen* V, A'dam 1900, 45—49 (geschr. 26 Maart '99). In de nalatenschap bevindt zich een nog veel scherper stuk over Borel's *Het Jongetje* (geschr. 24 Mei '99, 4 quarto-vellen). Zelfs Borel's vele reizen irriteerde Van Deyssel blijkbaar; vandaar dat hij hem, in *Over kunst* enz., ricanerend adresseerde: „de Heer Henri Borel te Nisjni-Novgorod". „Ik was wèl te Peking geweest, en te Canton, te Singapore, te Saïgon, te Batavia, maar nooit in Nisjni-Novgorod", aldus Borel in *De Telegraaf* van 20 Sept. 1924, Avondbl., Derde blad.

4–3–1898 In marge van het ms., over het deze dag geschrevene: „Op deze bladzijde is iets goeds (5 Nov. '98)".

5–3–1898 Begonnen met aan te tekenen: „Indien gij 's ochtends niet áanstonds begint te schrijven, maar b.v. gaat zitten neuriën en mijmeren, ontstaat er allengskens eene verderfelijke geënerveerdheid. Gij moet dus onmiddellijk begínnen. Daarom is het goed in het onmiddellijk aan het schrijfuur voorafgaande uur vast te stellen, wáármede gij zult beginnen en in dat voorafgaande uur dááraan hoofdzakelijk te denken, zoo dat gij kunt beginnen met op te schrijven wat reeds gereed gemaakt is door uw gedachte terwijl gij niet schreeft. Uw leven moet één zijn met uw werk. Uw leven moet niet anders zíjn dan uw werk.

Ook indien gij niet een samenhangend werk schrijft maar alleen allerlei opkomende gedachten en aandoeningen aanteekent, kunt gij door *niet te denken* aan allerlei dingen, waar gij niet meê noodig hebt, *maar alleen* aan iets uit uw in gang zijnd werk, het ontstaan van zich associëerende

gedachten voor het vervolg van uw werk vergemakkelijken. Maar wat ik nu zeggen woû, is dus: 's ochtends *vooraf* vast-stellen en dadelijk dáármeê beginnen. *Niet denken aan:* Die-en-die vriend, die uw laatst verschenen opstel leest en wat hij er wel van zoû denken" (losse aant. over *Methode*).

6–3–1898 Geen middagzitting. In de avondzitting 36 briefregels aan Verwey (*P. de M.*).

De *Text-kritiek* noemt de tweede aantekening van deze dag, op 7 Maart '98, „een passabel proza-stukje. Maar het is lang niet wat het zoû moeten zijn. Het is „causerie". Gij wilt zeggen, dat het Ideaal, dat over-een-komt met het liefde- en aanbiddings- of hoogste vereerings-gevoel uwer nachtelijke droomen van toen gij nog een kind waart, thands „werkelijkheid" is geworden. Dit is een allerfijnste aandoening, die slechts gerealizeerd kan worden in aller-fijnsten klank van poëzie. Er staat nu een praatje óver die aandoening; maar zelve staat zij er heelemáál niet".

8–3–1898 In de avondzitting aangetekend: „Al wat ik tot nu toe in dit werk-seizoen heb opgeschreven beschouw ik als een massa aanteekeningen, die behooren tot een volledig denk- en voel- of levens-stelsel, dat er langzamerhand door zal worden samen-gesteld. Ik bedoel, dat ik mij gevoel als geëntameerd hebbend een groot al-gemeen levenswerk.

Of die verzameling aanteekeningen tot een aan-een-geschreven werk zullen worden omgewerkt, of zóó blijven en alleen vermeerderd worden, en of zij in een dezer vormen geheel of gedeeltelijk gedrukt worden vóór het werk af is, is bijzaak.

Ik heb nu en dan behoefte aan een aan-een-geschreven werk te gaan, om de heerlijke gewaarwording te hebben van aan iets voort te gaan, van telkens door het eenmaal in gang zijnde onderwerp zelf als 't ware weêr aan den gang geholpen te worden. Wat dit is, heb ik gemerkt aan de stukjes over Prikker en Thijs Maris" (losse aant. over *Methode*).

Intussen herhaalt zich nog iedere morgen aan het begin der zitting het zitten mijmeren zonder doel over reeds gepubliceerde stukken. Van het vooraf in de gedachte voorbereiden van het werk komt ook niets terecht. In de derde zitting 19 briefregels aan Jan Alberdingk Thijm S.J. (*P. de M.*).

„Het is precies tien jaar geleden" enz., n.l. in het voorjaar van 1888 te Mont-lez-Houffalize, op de *Villa des Chéras*. Het leven te Mont wordt, tegen het einde van deze ochtendzitting, nog eens voor de geest geroepen.

Van Deyssel's twee jongste kinderen, n.l. Joanna Catharina Alphonsina Alberdingk Thijm (Baarn 16 Dec. 1893—Rosmalen 30 Maart 1953) en Jan Eduard Frank Arnold Alberdingk Thijm (Baarn 11 April 1895).

In de derde zitting nog aangetekend: „Al die jaren, groote God! al die jaren, dat ik zoo ellendig ben geweest, ík!" (*P. de M.*). En, te 10.40: „Waarde vriend, gij verknoeit uw derde zittingen. Let daar eens op" (idem).

9–3–1898 De dag begonnen met 58 folioregels gedragsvoorschriften, die moeten voeren tot bewegingloos inslapen. In de middagzitting vraagt hij zich af: „Hoe kómt het dat, waar achter mijn werken in mijn geest een „mystiesch-symbolische" intentie schemert (het móest misschien wel heelemaal níet, maar de intentie ís er toch min of meer), het zoo vaak in werkelijkheid een soort van poetiesch realisme wordt?" (*Text-kritiek*).

10–3–1898 De eerste zitting begonnen met een herinnering aan het vroegste levenstijdperk, op het buiten *Heuvelrust* te Hilversum.

In de derde zitting: „J'ai trouvé le bonheur, après dix ans, et je ne le lâcherai pas. Je continuerai l'isolement" (*P. de M.*).

11–3–1898 Naar aanleiding van het vandaag geschrevene wordt genoteerd: „De dramaas van Maeterlinck zijn niet anders dan . . . impressies, zal ik maar zeggen, zoo als bv. uw stukjes der verschrikkingen, en die op zekere wijze geordend. Hij bedenkt dus bij voorbeeld een drama en schrijft het dan in díen stijl, even als gij b.v. het 13e hoofdstuk van *Een Liefde* in den impressionistischen stijl hebt geschreven. Gij begrijpt mij: de scène van Mathilde in den tuin, met de borende heesters, die „Jozef!" roepen, — nu, het was U immers niet moeilijker die daar te schrijven toen het te pas kwam dan het U zoû geweest te zijn die impressie te schrijven onmiddellijk na den middag, waarin gij haar zoudt ontvangen hebben. Dit is heel bizonder, maar het ís toch zoo" (*Text-kritiek*). „Je moet oppassen voor herhalingen in je werk. Die enkele bij Gide zijn al hinderlijk" (idem).
De derde zitting totaal verknoeid met voorlezen (*P. de M.*).

12–3–1898 Het heeft in Van Deyssel's bedoeling gelegen het 's middags geboekte t.z.t. te publiceren in een bundel van zijn *Verzamelde Opstellen*, onder de titel *Een wandeling met hindernissen*.

„Maar dit durf ik niet te wagen".
Niet alleen durfde Van Deyssel dit niet te wagen, maar ook was het hem doorgaans, en dit tengevolge van zijn overbewustheid, overgevoeligheid en . . . verlegenheid, volstrekt onmogelijk zich aldus te gedragen; een onvermogen dat hem bitter heeft doen lijden en dat hij eerst rond zijn zestigste levensjaar wist te overmeesteren. Hoe tragische aspecten deze machteloosheid aannemen kon, blijkt o.m. uit een op 26 April 1920 geschreven, en toen voorlopig terzijde gelegde, bladzijde van zijn *Ge-*

denkschriften. Na uitgemaakt te hebben dat een villapark „mooyer dan een eenzaamheid" is — in de *Gedenkschriften*, A'dam 1924, 33 — vervolgt het ms.: „Om dat den laatsten keer, dat ik door het villa-bosch-park Trompenberg kwam, ik alleen liep en uit verschillende hekken de kinderen en de volwassenen kwamen en onvriendelijk waren, dáárom zoû ik mij overgeven aan lyrische verheffingen van haat tegen „de menschheid!" Zóo ging het van 1885 tot 1891 altijd. Met dergelijke herinneringen werd stelselmatig de haatbeweging gestookt. Ach God, wees mij toch genadig. Laat mij niet terugvallen in lang vergeten afgronden van dwaling en alles verliezen wat ik in zoo veel jaren gewonnen heb.

Een villapark is mooyer. Het onvriendelijke kind en de onvriendelijke volwassenen hadden iets leelijks van mij gehoord en geloofd. Is het dan niet goed en aardig, dat zij leelijk tegen mij doen? Eén kleinigheid. Eén maal zeepbellen blazen met de kinderen, één maal spreken met de volwassenen, zoo dat zij hooren, dat ik niet iemand ben, die alleen snauwen en griezelig grinniken kan, en zij draayen om, als een blad op een boom in den wind" (*Inedita*).

„Afgescheiden van alle sensitief-wijsgeerige vertakkingen" enz.
vgl. de *Verzamelde Opstellen*, VI, A'dam 1901 58 (geschr. 15 Juli '99).

Vgl., in verband met de voorlaatste alinea van de middagzitting, Frederik van Eeden *Mijn Dagboek*, III, 16 Mei 1894: „'s Morgens veel met Karel gepraat over den rang van letterkundige en poëet in onze maatschappij. Hij voelde als of er iets verdiend was in de minachting, waarmee niet-intellectueele aristocraten op schrijvers neerzien".

14–3–1898 Geschreven in grote moeheid, die tijdens de tweede zitting omslaat in een ellendige stemming. „Ik geloof niet sedert het begin van dit werkseizoen zoo'n slechten dag gehad te hebben". In de derde zitting toch nog 86 briefregels (*P. de M.*).

15–3–1898 De tweede zitting 50 minuten te laat begonnen, want 50 minuten te lang gewandeld. Als verontschuldiging wordt aangevoerd: „'t Is zulk mooi weêr". Maar toch: „Dit lange wandelen moet gij niet meer uithalen. Ik waarschuw U nu bij 't begin en vóór het te laat is. Ten eerste, is het volstrekt tegen de dagorde, ten tweede, belemmert het het werk er na, ten derde, is het het begin van het einde. *Denk er om*" (*P. de M.*).

16–3–1898 De moeheid duurt voort. Het venster gaat dicht om de vocht. Tegen het einde van de dag weemoed en neerslachtigheid (*P. de M.*).

17–3–1898 Venster weer open. „Ik ben nog moewer dan gisteren [. . .] Sedert Zondag-middag gaat het slecht, geloof ik. De te groote wandeling

van Dinsdag heeft veel op haar geweten". De lectuur van Mauclair's *Soleil des Morts* wordt voortgezet.

's Middags blijft Van Deyssel voor 't eerst sedert 't begin van dit werkseizoen thuis „alleen wegens nerveuze depressie". „Ik gevoel mij ellendig, bij manier van spreken. Mijn vrouw zegt dat mijn toestand reeds sinds 3 weken slecht is, ík weet maar van sinds Zondag. Ik ken de oorzaken niet; maar zal het warm eten om twaalf uur weêr invoeren. Ik begrijp er niets van want sedert Zondag of zoo heb ik volstrekt geen versobering van voeding of andere wijziging van levensgewoonte ingevoerd.

In-tusschen verergert de toestand merkbaar. Van-daag is b.v. veel erger dan Zondag. De verschijnselen zijn: moeheid, neêrslachtigheid, universeele weêrzin en dwarschheid, toomeloze drift-uitbarstingen, kriegelheid, naarheid tegen mijn omgeving, „vallerigheid" ".

In de derde zitting, die gevuld wordt met 125 grote briefregels aan Verwey, gevoelt Van Deyssel zich, mede door het nuttigen van een biefstuk, weer veel beter (*P. de M.*).

19–3–1898 In de eerste zitting van Vrijdag 18 Maart '98 geschreven over Mauclair *Le Soleil des morts*. Zie *Verzamelde Opstellen* IV, A'dam 1898, 307—309, in de tweede zitting geschreven over Gide *Les nourritures terrestres*. Zie *Verzamelde Opstellen* VI, A'dam 1901, 37 (tweede alinea van beneden)—40.

De eerste zitting van heden opent met een wijziging in de dagorde: „Ik breng de *verandering* aan van 12—12.30 niet te wandelen, maar de zitting te vervolgen en in plaats daarvan (wat tot nu toe niet geschiedde) 1—1.30 te wandelen. *Oorzaak:* de dagelijks terugkeerende beroerdheid op die wandeling ten gevolge van geen eten-in-de-maag. Een onbeduidend maar lastig verschijnsel". Die zelfde dag moet hij evenwel weer aantekenen: „Bij de eerste proefneming heden heeft deze verandering geen goed gevolg gehad, want na den maaltijd was de moeilijkheid bijna even groot als zij vóór den maaltijd geweest zoû zijn" (*P. de M.*).

20–3–1898 Het venster staat wijd open en de kachel is aan. Het is de eerste volkomen lente-ochtend. In de tweede zitting 34 grote briefregels aan Verwey. Nadien weer geënerveerd (*P. de M.*).

21–3–1898 Tweede lente-ochtend. Echter „lichtelijk gebouleverseerd door het sterfgeval van den man der zuster mijner gade". Geschreven worden 6 regels van een telegram aan Verwey en de voortzetting van het, op 5 Nov. '97 begonnen opstel over *Fransche Symbolisten*. In de derde zitting is 't hem vreemd te moede, „maar ik heb hoop dat ná een paar dagen oponthoud het goede werken weêr voort zal duren. Van-daag is namelijk beslist dat ik om de begrafenis van mijn zwager, er uit zal gaan". Hierna

wordt het dossier *Kleeding* bijgewerkt: „Gedurende het tijdperk van geluk en werk-tijdperk, dat ik achter den rug heb, was ik nu laatstelijk aldus gekleed: zwarte, middelmatig dikke, sokken (aan het bed hangt steeds een tweede paar klaar voor als het koud wordt); zeer oude, half vergane, bottines (op de wandelingen met mijn vrouw doe ik een goed paar lage schoenen aan, en bij slecht weêr overschoenen); één Amersfoort- of Kneipp- en daarboven één wollen onderbroek; een Kneipp-hemd, één wit flanellen hemd, een peper- en zout vest van 1883, een jachtvest; geribte loodgieters-broek en -jasje, oude rood zijden das. Hierbij staat voor in huis en op ochtendwandeling die oude Duitsche hoed zeer goed; mijn haar is tamelijk lang en mijn baard groeit in 't wild. Aldus ben ik zeer gelukkig geweest".

Dinsdag, 22 Maart '98 wordt in de eerste en tweede zitting het opstel over *Fransche Symbolisten* voltooid. „Te 5.45 komt Verwey binnen", met wie de gehele 23e Maart wordt doorgebracht.

Donderdag, 24 Maart: geen eerste zitting, in verband met de reis naar Amsterdam (begrafenis-zwager). De tweede zitting wordt opgeslokt door het thuiskomen uit Amsterdam. In de derde zitting „alleen eenige briefregels (Verwey). Verder niets. Dit is jammer".

Vrijdag, 25 Maart, vraagt Van Deyssel zich in de derde zitting af: „Wat hebt gij in den eerste-zitting-tijd gedaan?" Antwoord: „Ik weet niet; maar gewerkt, niets". In de tweede zitting van 2—3 geslapen, van 3—4 gewandeld en toen, door de aanwezigheid van anthraciet-lucht in de werkkamer, de werkkamer maar weer verlaten. In de avondzitting echter 81 briefregels aan Verwey.

Saturdag, 26 Maart, is Van Deyssel „zeer moe en aan alles vreemd". In de eerste zitting 7 briefregels aan Verwey, in de tweede niets, in de derde 9 briefregels aan Anna Fles (*P. de M.*).

Zondag, 27 Maart, wordt in eerste en tweede zitting aangetekend: „Ik heb nu het werk van 17—24 Oktober '97, het eerste van dit werk-tijdperk, voor het eerst overgelezen. Nu is mijne meening dat, ten bate eener ordening voor den druk, de „Koele gedachten" hieruit verwijderd zouden moeten worden en bij de andere „Koele gedachten" gedaan. Vervolgens moeten sommige stukjes vervallen, mij dunkt nu reeds, dat van „o stem, stemmetje", dat, waarin voorkomt van de „ongewasschen schooljongenshand", en dat waarin voorkomt van de bloesemende stilte en de gewonnen knikkers. Eindelijk moet het begin van sommige wandel-stukjes wegblijven, want door de over-een-komst met vorige dergelijke, wordt het een beetje zeurderig" (*Text-kritiek*).

Maandag, 28 Maart: in eerste en tweede zitting geschreven aan *Een Begrafenis*. Geen derde zitting.

Dinsdag, 29 Maart: in de eerste zitting gelezen in Huysmans *La Cathédrale* en daarna, als ook in de tweede zitting, het schrijven van *Een Begrafe-*

nis voortgezet. In de avondzitting 7 briefregels aan Mary van Hoogstraten.

Woensdag, 30 Maart: *Een Begrafenis* voltooid. Zie L. van Deyssel *Verbeeldingen*, A'dam z.j. (1908), 97—105. De *Text-kritiek* luidt als volgt:

„Dit stukje is een verzameling van onsamenhangende fantazieën of opmerkingen, die 1e elk op zich zelf niet kwaad zijn en 2e een algemeene gesteldheid tot ik zal maar zeggen hevig of fel zien der dingen doen blijken. De fout is dat de verschillende onderdeelen niet op elkander werken of terugwerken en dit houdt verband met de tweede fout, welke is, dat het geheele stukje geestelijken ondergrond mist.

De gelijkenis tusschen het gelaat der mededeelende „zij" in 't begin èn de huisgevel is een aan de oppervlakte aangebracht inlegsel, zonder verdere dracht. Hier en daar, — wellicht juist op die plaatsen, waar het zoo'n beetje rijmt — begint het naar ouderwetsche lyrische fantazie te zweemen; aan 't einde lijkt het zelfs op Hélène Swarth, met de koude wind, die over het kerkhof waait. Het maakt den indruk van een dik, kleur-rijk, wat grof, proza-gedicht, zonder geestelijken inhoud. Het opstel over Thijs Maris, nederiger van aanleg, doffer en véel minder hevig van kleur, — ofschoon ook met fouten en geheel nog ver van iets *zeer goeds* verwijderd — is veel beter dan dit" (20 Juni '98).

„Ja, het is een schakeering van „geniaal" en bruusk impressionisme. Het mist den geestelijken ondergrond, den samenhang, de kompósitie en de melodie, van een *gedicht*, en de doorwerktheid of beärbeiding van degelijk *kunstwerk*. In vergelijking met Maeterlinck is het *zeer slecht*. In vergelijking met het tegenwoordig Hollandsch werk komt het nogal vooraan, om dat er een *manier-van-zien uit blijkt*, die beter is dan de meeste thands werkende. Van de Hollanders is het het dichtst bij Prins.

Bezien van de gedachte aan geestelijken ondergrond en aan redelijke samen-stelling uit, — hoe misplaatst is dan, bij voorbeeld, het stukje van de oude vrouw wier oogen gevangen vogels lijken binnen vensterkozijnen, nu deze vrouw zich in een kamer bevindt, waar natuurlijk óók vensterkozijnen zijn. Ook de verandering van het vrouwengezicht in een huisgevel, aan het begin, kan er nauwlijks door, wijl deze gebeurtenis hier niet de natuur van een visioen-bedrijf maar, althands méér, die eener, verstandelijke, vergelijking heeft, *zoo dat* men op het punt is in plaats van de geheele vrouw te zien verdwijnen onder de verschijning van den huisgevel, de huisgevel te zien (in het klein dan?) *boven op het lichaam der vrouw*, — iets baroks natuurlijk.

De geheele houding der „studie" is overigens die van brokkelig impressionisme belandend in symbolische alleen-*plastiek* en niet van impressionisme dat het tot symboliek heeft gebracht en daaronder zelf toen verdwenen is. Het *eigenlijke* is: de schrijver, die een begrafenis bijwoont en daar indrukken krijgt. Van een verwerken der motieven tot een symboliesch geschieden is geen sprake" (4 Juli '98).

Donderdag, 31 Maart: In de eerste zitting houdt Van Deyssel zich bezig met archief-ordening. In de middagzitting begint hij te schrijven aan *Avond*. In de avondzitting schrijft hij nog enkele briefregels.

Vrijdag, 1 April '98: Vandaag heeft hij weinig kunnen doen door de hinder, ondervonden van een schilder aan het venster. In de derde zitting 45 briefregels aan Mevr. D. A. Fuchs-Alberdingk Thijm (*P. de M.*).

2–4–1898 Het werkseizoen wordt voorlopig verlengd tot 1 Juni '98. In de ochtendzitting wordt *Avond* voltooid. Zie L. van Deyssel *Verbeeldingen*, A'dam z.j. (1908), 61—68. De *Text-kritiek* zegt er van: „Zoo iets moet gemaakt worden zoo dat alle volzinnen liggen op een beven van aandoening er onder. Zoo als het er nu staat, is het wel, behalve de fouten, min of meer juist en fijn, maar verder koud en daarom slecht. Niet alleen symbolische observatie en notitie van psychiesch geschieden moet er zijn, maar *emotie*" (5 Juli '98).

„Hebt gij ge-durende het schrijven van „Avond" iets gedaan om emotie op te wekken, dat is: geneuried of gedacht aan een bemind mensch? — Neen. Ik ben alleen den stelregel gedachtig geweest: „Altijd maar doorwerken, zoo goed mogelijk". Verder heb ik de algemeene gedachte (aan den verderfelijken of bedroevenden invloed van den bezoeker) ondergrondsch aanwezig gehouden. Ten derde heb ik het „symboliesch" opmerken of gewaar worden in mij doen plaats hebben" (6 Juli '98).

Zondag, 3 April: Gelezen in de *Revue Nouvelle* over Huysmans. In de derde zitting 20, ongepubliceerd gebleven, regels over Verwey (*P. de M.*).

4–4–1898 De gehele verdere dag gelezen in *La Cathédrale*, waarover Dinsdag, 5 April en Woensdag, 6 April, in alle zittingen geschreven wordt. In de avondzitting van 6 April nog 28 briefregels aan Jan Veth en 4 aan Anna Fles. Daarna overwogen: „Eens eene romanbladzijde probeeren, zoo als de Kleine Republiek; maar dan in het gevoel en den stijl van tegenwoordig. Zoo eens een dag beschrijven".

Donderdag, 7 April '98: in alle zittingen geschreven over *La Cathédrale* en met dit opstel gereedgekomen. Zie *Verzamelde Opstellen*, IV, A'dam 1898, 321—334.

Vrijdag, 8 April: zeer slecht geslapen. „Ik heb den heelen nacht de meest bepaalde nachtmerrie gehad". De gehele dag wordt, spijts het zomerweer, niets uitgevoerd. „Ik heb last van de muggen".

Saturdag, 9 April: in de eerste en tweede zitting geschreven over *De Candidatuur van Bommel*. Zie *Verzamelde Opstellen*, IV, A'dam 1898, 311—318. In de derde zitting 43 briefregels aan J. de Koo.

Zondag, 10 April: het op 9 April begonnen opstel voltooid. In de tweede zitting 59 grote briefregels aan Johan de Meester, 25 gewone korte

aan P. L. Tak, 12 briefregels aan Verwey, 37 gewone korte aan Jacqueline Sandberg en 8 briefregels aan Etha Fles.

Maandag, 11 April: In de eerste zitting als titel voorgesteld: „Het Boek van Frank Rozelaar. / In gedachten en Gedichten". In de tweede en derde zitting niets uitgevoerd.

Dinsdag, 12 April: In de eerste zitting wordt aangetekend: „Ik heb tot nu toe op deze wijzen gewerkt:

1° het zich geëmotionneerd bewust-maken van het even te voren gebeurde. Op die wijze wordt de plaats bepaald, waarop men dien dag zich bevindt in het Drama van zijn eigen leven. En indien het regelmatig wordt voortgezet komt er werkelijk iets met een zekeren gang er in tot stand. Dat wil dus zeggen: *afwachten* wat er geschiedt, afwachten welke aandoeningen en gedachten zich bewust gelieven te maken, en die, ieder afzonderlijk, als korte stukjes noteeren, naarmate zij zich voordoen.

2°, het trachten de poëzie te forceeren, of *aktief* beöefenen (in tegenstelling tot het zoo even genoemde passief beöefenen) zoo als in de „Meergedichtjes".

3°, het schrijven, zoo-maar dadelijk beginnend en telkens onafgebroken voortgaand, van „schetsen" of „kleine novellen", zoo goed en zoo kwaad als het gaat (En het, hiermede gelijkloopend, schrijven van causerieën of kritiek-artikelen).

Uit de geestes-gesteldheid der telkens bewust-making van het aanwezige leven ben ik nu echter zeer uit geraakt. Van den anderen kant doet zich de nerveuze behoefte voor 's ochtends dadelijk *aan het werk te gaan* en in de verbeeldingen van dat werk te leven. Ik kan niet heele ochtenden zitten wachten of er zich ook een aandoening of gedachte zal voordoen. Ik zou dus aan iets uitgebreids in den trant der kleine novellen willen gaan. Daar tegenover staat dat het doen van het andere, tot nu toe alleen in kleine stukjes aanwezige, werk mij veel gelukkiger maakt dan het schrijven der novellen en dít op den weg is, dien ik wil, terwijl, gá ik eenmaal aan iets grooters in den trant der novellen, ik mij daardoor hoe langer hoe meer, van den weg, dien ik op wil, verwijder" (aant. over *Methode*).

In de derde zitting heeft Van Deyssel de zekerheid hervonden: „Het zal terugkomen. Ik ben overtuigd dat ik nog mooi zal werken. Het mooiste van dit tijdperk moet nog komen" (*P. de M'*).

14–4–1898 De beschrijving van een nachtmerrie die zich had voorgedaan in de nacht van 12 op 13 April.

Vrijdag, 15 April: In de eerste zitting 14 briefregels aan Boutens; in de middagzitting begonnen met het *Bezoek aan den Dom te Keulen* [in Juni '97 voor de eerste maal door Van Deyssel bezocht].

Saturdag, 16 April: In de eerste en tweede zitting hieraan voortgewerkt. In de avondzitting 47 briefregels aan Van Eeden.

Zondag, 17 April: In de eerste, en enigste, zitting verder gewerkt aan het *Bezoek aan den Dom te Keulen*, dat in de eerste zitting van Woensdag 20 April voltooid wordt. Zie L. van Deyssel *Verbeeldingen*, A'dam z.j. (1908), 31—41.

Maandag, 18 April: 33 korte regels aan de redactie van het weekblad *De Amsterdammer* en 42 briefregels aan Johan de Meester. Beide brieven zijn onverzonden gebleven.

Dinsdag, 19 April: 65 briefregels aan Johan de Meester.

Woensdag, 20 April: In de tweede zitting wordt het werkseizoen voorlopig verlengd tot 15 Juni en er wordt een begin gemaakt met het schrijven van *De Rhijn-val te Schaffhausen*.

Donderdag, 21 April: In de eerste zitting niets gedaan, in de tweede verder gewerkt aan de *Rhijn-val*, in de derde zitting 43 korte briefregels aan Paul Groesbeek (over herdruk *Een Liefde*).

Vrijdag, 22 April: In eerste en tweede zitting de *Rhijnval* voltooid. Zie L. van Deyssel, *Verbeeldingen*, A'dam z.j. (1908), 7—17. In de derde zitting 14 briefregels aan Paul Groesbeek, plus 18 regels kopie van deze brief.

Saturdag, 23 April: In de eerste en tweede zitting begonnen aan *Caesar*, respect. 31 en 25 regels. In de derde zitting 17 briefregels aan H. Kleinmann.

Zondag, 24 April: In de eerste zitting 60 regels *Caesar*, geen middagzitting. In de avondzitting 26 briefregels aan H. Kleinmann en 5 aan Coba Keurenaer. In de nacht van Zondag op Maandag andermaal een nachtmerrie.

Maandag, 25 April: Ofschoon zeer moe toch in de eerste zitting 29 regels en in de tweede 31 regels *Caesar*.

Dinsdag, 26 April: In alle zittingen gewerkt aan *Caesar*, respect. 22, 30 en 6 regels.

Woensdag, 27 April: In de eerste en tweede zitting telkens 24 regels *Caesar*. In de derde zitting niets, want „een weinigje van streek door de plotseling ingevallen warmte".

Donderdag, 28 April: In de eerste zitting 53, in de tweede 55 regels *Caesar*. In de derde zitting 15 briefregels aan Frans Boersma. Het venster staat, als steeds, wijd open, maar de kachel is niet meer aan.

Vrijdag, 29 April: Als titel van het *Rozelaar*-ms. nu weer voorgesteld: „Het Dagboek van een gevoelig jong man" (in *Civil Service Note Book*). In de eerste zitting 29 regels *Caesar*. Geen verdere zittingen.

Saturdag, 30 April: Na 31 regels *Caesar* met 't schrijven hieraan opgehouden. Van Deyssel weet er „nu verder niet goed weg meê". „Daarbij doet zich de laatste dagen weder sterk het verlangen gevoelen de bewustmakingen der dagen-zelf te hervatten" (aant. van Saturdagmiddag,

30 April '98). Op enige, geringe, varianten na heeft hij nu dus voltooid de, uit L. van Deyssel *Verbeeldingen*, A'dam z.j. (1908), 69—97 bekende tekst. Zie voor het kortelings gepubliceerde vervolg van *Caesar*: Lodewijk van Deyssel *Over „Caesar", gevolgd door het z.g. „tweede gedeelte" van Caesar*, met een aantekening van Harry G. M. Prick, *Maatstaf* III (1955—'56, 659—673.

Zondag, 1 Mei: In de eerste zitting *Caesar* vervolgd. Geen tweede zitting gehouden, en in de avondzitting: 34 briefregels aan Alphons Diepenbrock, 1 aan Van der Horst en 2 aan Gorter.

Maandag, 2 Mei: In de eerste zitting 10 korte regels financ. aantekening en 11 regels *Caesar*. In de tweede zitting nog 15 regels *Caesar*, spijts de grote hitte. „Het voorstel komt op om: 's ochtends weder de on-middellijke bewustmakingen te nemen en 's middags de novellen te vervolgen ('s avonds theorie en kritiek)".

Dinsdag, 3 Mei: In de eerste zitting 16 regels, in de tweede 8 regels *Caesar*, waarna verzucht wordt: „Waar moet het heen? Het is de tijd dat alles groen wordt en de bloemen allen gaan bloeyen". In de derde zitting 11 briefregels aan Johan de Meester.

Woensdag, 4 Mei: In de eerste zitting 9 regels, in de tweede 12 regels *Caesar*. In de avondzitting 8 briefregels aan Haverman en 54 aan Alphons Diepenbrock. In de nacht van Woensdag op Donderdag weer een nachtmerrie.

Donderdag, 5 Mei: In alle zittingen gewerkt aan *Caesar*, respect. 10, 19 en 8 regels. — De voetenkist wordt nog steeds gebruikt. „Maar sedert een paar dagen is het aantal dekens teruggebracht op 1 dikke en 1 dunne. In mijn rug een kanapeekussen". In de avondzitting 30 briefregels aan Arij Prins.

Vrijdag, 6 Mei: In de eerste zitting 14, in de tweede 8 regels *Caesar*. In de avondzitting 8 briefregels aan Herman Robbers.

Saturdag, 7 Mei: In de eerste zitting 27, in de tweede 6 regels *Caesar*. In de avondzitting 58 briefregels aan Emile Erens.

Zondag, 8 Mei: In de eerste zitting 9 briefregels aan Emile Erens, 12 aan Henriëtte Hendrix, 10 aan Verwey. In de tweede zitting een grote wandeling gemaakt en 18 briefregels aan Paul Groesbeek geschreven (*P. de M.*).

10–5–1898 In alle zittingen gewerkt aan de *Voorrede* (zie eerste aantekening), respect. 11, 11 en 8 regels. Verder niets gedaan. „Een dreigende slabakking is waar te nemen" (*P. de M.*).

11–5–1898 Het is regenweer. Het venster staat open, maar de kachel is weer aan. „Iets moois begint heel langzaam te bewegen. Ik geloof dat het mooye nu terug zal komen. Ik ben vol hoop" (*P. de M.*).

In de tweede zitting ziet Van Deyssel, voor 't eerst in 1898, een vlieg in zijn kamer. De stemming lijdt er evenwel niet onder. „Het zal komen, want ik begin alles weêr te zien als zijnde iets *moois*". In de avondzitting een, ongepubliceerd gebleven, aantekening over Verwey.

Donderdag, 12 Mei, met de kachel nog flauwtjes aan, vervolgt hij, in de eerste zitting, de aantekening over Verwey. Daarna begint hij te schrijven aan *Mijn Overtuiging*, de oorspronkelijke titel van *Mijne Gedachte*. Met de kleine stukjes der bewustmakingen wil 't maar niet vlotten, in de middagzitting. „Ook daarin moet gij U *oefenen*. Uw dagelijksche taak moet zijn op verschillende wijze de proza- en dichtkunst te beoefenen" (aant. over *Methode*, gemaakt in de middagzitting). In de avondzitting 41 korte briefregels aan Frans Boersma.

Vrijdag, 13 Mei: In de eerste zitting, bij koud regenweer, met venster dicht en kachel aan, verder geschreven aan *Mijne Gedachte*. In de middagzitting wordt de aantekening over Verwey vervolgd. In de avondzitting 22 briefregels aan Elisabeth M(aria) S[ybilla] Alberdingk Thijm (Leuven 21 Febr. 1863—Kessel-Lo 27 Oct. 1952) (*P. de M.*).

14–5–1898 De kachel is nog aan, maar het venster weer open. Van Deyssel woont „het aardige verschijnsel bij eener zware verkoudheid, wie de algemeene welstand belet door te zetten. Haar aanwezigheid blijkt dus alleen op sommige tijdstippen, vooral 's ochtends bij het ontwaken". Een opwekking is intussen wel van node: „Gij zijt iemant van aanleg, die zich dus nu zeer moet oefenen om iets goeds te produceeren". In de ochtendzitting geschreven aan *Mijne Gedachte*. In de middagzitting gelezen in Jolles. In de avondzitting 10 korte regels over die lektuur. Zie noot 9 Dec. '97.

Zondag, 15 Mei, is Van Deyssel lichtelijk ongesteld door de ingehouden verkoudheid. Het venster gaat dan ook weer dicht. „Wat te doen in geval van fysieke bezwaren, als men lichtelijk ongesteld is en daarom het gewone werk zoo goed niet gaat?", vraagt hij zich in de eerste zitting af. En het antwoord is: „Men kan dan zich een weinig bezighouden met levensregeling, in afwachting dat zich misschien iets anders voordoet". De daad bij het woord voegend legt hij onmiddellijk een *Dagboek betreffende Levensregeling* aan, en noteert daarin: „Mijn stelsel sedert den aanvang (17 Okt. '97) van het tegenwoordig tijdperk is geweest: zich in geen geval *inspannen*, althands niet wanneer lichte ongesteldheid of zoo aanwezig is. Er moet afgewacht worden. Alles moet eenvoudig en van zelf gaan".

In de tweede zitting 71 briefregels aan Frans Boersma. Geen avondzitting door moeheid.

Maandag, 16 Mei, gevoelt Van Deyssel zich de gehele dag zeer moe. „Maar geen kentering zal plaats hebben". In alle zittingen geschreven

aan een brief bestemd voor André Jolles. Zie noot 9 Dec. '97

Dinsdag, 17 Mei: „De ongesteldheid houdt aan. Zij vertoont zich echter niet; zij blijft ónder het leven en vertoont zich alleen in den vorm van moeheid". Wegens rook-verschijnselen aan de kachel is er een oponthoud van 9 tot 10 uur. Daarna verder geschreven aan *Mijne Gedachte*. In de middagzitting is hij zeer down en twijfelt bijna aan de voortduring van het goede tijdperk. „In elk geval houd ik de aanwezige levensregeling vol tot 15 Juni". Geen derde zitting „wegens downheids-crisis".

Woensdag, 18 Mei: „De crisis is voorbij (bezworen door een portie rolmops op gisteren-avond; maar ik ben zeer moe". Geen zittingen want gerust en bezoek ontvangen van Jo van Gogh-Bonger.

Donderdag, 19 Mei: „Weer beter dan gisteren". In alle zittingen bezig geweest met de samenstelling van de Vierde bundel *Verzamelde Opstellen*.

Vrijdag, 20 Mei: In de eerste zitting deze samenstelling voortgezet. Daarna de hele middag gerust. Tussen 5.35 en 6 uur onweert het. Toch 27 briefregels aan Frans Boersma en 14 aan Kleinmann geschreven.

Saturdag, 21 Mei: In de eerste zitting verder gewerkt aan *Mijne Gedachte*. Geen verdere zittingen.

Zondag, 22 Mei: De kachel is uit en het venster staat wijd open. „Het is prachtig zomerweêr en zeer warm. Ik zal niet vergeten dat in den arbeid *het geluk* is. De heerlijke *gewoonte* zal mij niet meer ontvallen". In de eerste zitting *Mijne Gedachte* vervolgd. Daarna het dossier *Vliegen* bijgewerkt. Dit dossier, getrouw bijgehouden in de periode Aug. 1891 tot Aug. 1900, behelst een uitvoerig verslag van de wijze waarop Van Deyssel — met chemische, mechanische en morele middelen — de vliegen bestreden heeft. Op 22 Mei werd, te 9 u. 35 ochtend, geboekt: „Van Perry ontving ik een nieuw middel tegen vliegen: een toestelletje van groen gaas met een ander van blauw gaas er in. Ook is er een lapje bij. Hoe het werkt, weet ik nog niet precies. Ik heb heden, ofschoon het buiten vol vliegen is, daarvan geen last. Er is misschien één in mijn kamer. Dat vind ik nu een mooi en aardig vliegertje, en daarmeê is de zaak in orde. Voor de ramen is natuurlijk de groote vliegenhor".

Geen verdere zittingen door bezoek van Frans Boersma.

Maandag, 23 Mei: Het is eersterangs zomerweer. In de eerste zitting 53 briefregels aan Kleinmann en 40 aan Verwey. In de tweede zitting gewandeld naar een bos en daar gerust. Geen avondzitting.

Dinsdag, 24 Mei: In de eerste zitting houdt hij zich voor: „Begin telkens maar weêr te werken, of althands U met uw papieren bezig te houden; ge zult dan spoedig weêr ervaren hoe heerlijk dat is". Daarna 30 regels geschreven in het *Dagboek betreffende Levensregeling*.

In de tweede zitting is hij „er nog zeer uit tengevolge van het bezoek van Zondag (Frans Boersma en, later op die dag, Van Deyssel's schoonzuster Mevr. M. Schrage-Horyaans). Geen derde zitting.

Woensdag, 25 Mei: „Ik begin langzamerhand van l.l. Zondag te bekomen". In de eerste en tweede zitting gewerkt aan *Mijne Gedachte*. „Nu het groen geheel is uitgekomen — de eikenheesters nu bijna ook geheel — begint het in huis —, vooral op vochtige dagen — zeer kil te worden. Toen ik te 1 u. 30 mijn studeerkamer betrad, viel de kilheid op mij. Ik legde mij te slapen met een overjas aan, en werd akelig wakker. Daarna, — op de wandeling van 2.30—3.30 — „had ik het in mijn bovenarmen" ". In de derde zitting 15 korte briefregels aan Verwey.

Donderdag, 26 Mei: Met venster open en kachel weer aan voltooit Van Deyssel *Mijne Gedachte*. Zie L. van Deyssel *Verbeeldingen*, A'dam z.j. (1908), 17—30. Men vergelijke daarmee *Over het Leven en De Waarheid*, in *Verzamelde Opstellen*, VI, A'dam 1901, 96—99 (geschr. 10 Mei 1899). Blijkens de *Text-kritiek* vond Van Deyssel *Mijne Gedachte* „in 't algemeen goed. De eerste bladzijde is de beste. Die twee passages, — de eene met de bloemetjes in den lampenschijn, de andere over het licht dat om U heen is als gij U nederzet — zijn minder in toon dan zij moesten zijn, zoo als ik gedurende het schrijven, en daarna stéeds, geweten heb" (18 Nov. '98).

In de eerste zitting ook nog begonnen aan het opstel *Over Albert Verwey* (8 regels). In de tweede zitting „lusteloos op de kanapee gelegen" en in de avondzitting „bezig geweest met de invulling van het biliët der belasting op bedrijfs- en andere inkomsten".

Vrijdag, 27 Mei: In de eerste en tweede zitting het opstel over Verwey vervolgd. In de derde zitting een kopie gemaakt van het ingevulde belastingbiliët.

Saturdag, 28 Mei: Moe, tengevolge van een nachtmerrie. In de eerste zitting 36 korte regels aan Herman Heyermans. Geen verdere zittingen.

Zondag, 29 Mei: Moe en dof. Toch nog gewerkt aan het opstel over Verwey. 's Middags (Pinkster-zondagmiddag) buiten gezeten. In de derde zitting 57 korte regels aan Verwey.

Maandag, 30 Mei: In de eerste zitting slechts 2 regels toegevoegd aan het opstel over Verwey. In de tweede zitting maar wat rond gehangen. De derde zitting gewandeld.

Dinsdag, 31 Mei: In alle zittingen geschreven over Verwey.

Woensdag, 1 Juni: In de eerste en tweede zitting het opstel *Over Albert Verwey* voltooid. Zie *Verzamelde Opstellen*, V, A'dam 1900, 5—13. In de derde zitting 52 briefregels (Frans Boersma, P. L. Tak, Hein Boeken, Henriëtte van der Schalk, Frank van der Goes) — (*P. de M.*).

2-6-1898 Geen verdere zittingen, want moe door te lange wandeling (*P. de M.*).

3-6-1898 Geen verdere zittingen, om de zelfde reden (*P. de M.*).

Saturdag, 4 Juni: In de eerste zitting begonnen aan *Bezoek*. De tweede zitting weer door een wandeling verknoeid. In de derde zitting niets kunnen doen om dat een vlieg 't hem lastig maakte.

Zondag, 5 Juni: In de eerste zitting een ongepubliceerd gebleven aantekening over Verwey en verder gewerkt aan *Bezoek*. Geen verdere zittingen door bezoek van Marius Bauer en Frans Boersma.

Maandag, 6 Juni: De kachel is weer uit. Er heerst zomerwarmte. De gehele dag niets gedaan en geheel uit alles door het bezoek van gisteren.

Dinsdag, 7 Juni: De gehele dag niets gedaan, want nog steeds geenerveerd door het bezoek van Zondag. „Het zal morgen wel weêr beter gaan".

Woensdag, 8 Juni: In de eerste zitting 26 briefregels aan Boersma. In de middagzitting de proef van *De Kroniek* verbeterd (opstel *Over Albert Verwey*) — (*P. de M.*).

9–6–1898 In de ochtendzitting gewerkt aan *Bezoek*. Geen verdere zittingen.

10–6–1898 Regenachtig zomerweer. „Het is mij reeds of langen tijd mij van het werk scheidt en of ik de gewoonte geheel kwijt ben". In de eerste zitting 4 regels toegevoegd aan *Bezoek*. „Ga maar door, ga met werken maar door, niets is heerlijker dan wanneer het weêr even gaat, . . . de goede aandoeningen, die weer uitkomen, als bloemen, als bol-begoniaas, geele, roode . . ." (aant. over *Methode*).

Op het *P. de M.* moedigt hij zich aan: „Kom, kom, ik ben in Januarie er wel 14 dagen uit geweest. Er is geen reden om te gelooven, dat het niet terug zoû keeren".

11–6–1898 In de eerste zitting nog genoteerd: „Ik moet zien een soort speeldoos of ander van zelf muziek-makend voorwerp in mijn kamer te krijgen, om mij nu en dan op te stemmen". Geen verdere zittingen, „maar toch te vrede den tijd door gebracht".

Zondag, 12 Juni: Niets anders gedaan, dan een brief aan André Jolles geschreven, die onverzonden blijft. Zie noot 9 Dec. '97.

Maandag, 13 Juni. Kil weêr. In de eerste twee zittingen de proef van de Vierde Bundel *Verzamelde Opstellen* verbeterd. In de derde zitting niets gedaan, want dood moe.

Dinsdag, 14 Juni: Het zelfde gedaan als gisteren, nu in alle zittingen. Bovendien 12 korte regels aan Kleinmann geschreven.

Woensdag, 15 Juni: Nog steeds in alle zittingen proeven verbeterd. „Een opleving heeft plaats. Van-daag een heerlijke dag".

Donderdag, 16 Juni: Vrij goed, maar betrokken weer. In de eerste

zitting op blz. 115 van de Vierde bundel *Verzamelde Opstellen* een voetnoot aangebracht. Geen verdere zittingen door verkoudheid.

Vrijdag, 17 Juni: In de eerste zitting een *In Memoriam F. Roosdorp* geschreven. Zie *Tweemaandelijksch Tijdschrift*, 1898 II, 467. Geen verdere zittingen, want „lam van verkoudheid".

Saturdag, 18 Juni: Alleen 's middags een beetje gewerkt aan de verbetering van de drukproeven Vierde bundel.

Zondag, 19 Juni: Alleen 3 briefregels aan Herman Heyermans.

Maandag, 20 Juni: „Ik ben weêr wat frisscher". In de eerste zitting 28 korte regels aan Jacqueline Sandberg. In de tweede zitting tekstkritiek op *Een Begrafenis*. Zie noot 21 Maart '98.

Dinsdag, 21 Juni: In alle zittingen drukproeven gecorrigeerd. Bovendien 10 korte briefregels aan het Groningse Studentengenootschap *Dicendo discimus* en 9 aan Kleinmann.

Woensdag, 22 Juni: Vrijwel de hele dag gerust, want geënerveerd door de zware vochtige warmte. De kamertemperatuur is 68° Fahrenheit. Alleen 45 korte briefregels aan Gorter.

Donderdag, 23 Juni: Mooi weer. „Indien gij goed geslapen hebt, hebt gij U om andere depressies niet te bekommeren. Gij begínt maar; het gáát dan wel". Niets anders gedaan dan drukproeven verbeterd.

Vrijdag, 24 Juni: Regenachtig weer. Drukproeven verbeterd. Van Deyssel gevoelt zich zeer opgewekt.

Saturdag, 25 Juni: „Ik ben nu dan eigenlijk bezig (ofschoon er, door gedruktheid en proeven-verbetering, de laatste dagen weinig van is gekomen) aan een schets, getiteld *Bezoek* (begonnen 4 Juni l.l.). Ik twijfel er wel eens aan, of ik die wel zal kunnen afmaken, of ik daaraan wel voort zal kunnen gaan. Deze twijfel mag niet voorkomen. Hij is geheel onredelijk. Het is *zeker* dat ik er aan zal kunnen voortgaan zoo lang er niet eene ingrijpende levens-verandering plaats heeft. Niet waar, gelet op de ervaring en op de pas gemaakte andere dergelijke schetsen, is het *geheel zeker*" (aant. over *Methode*).

Zondag, 26 Juni: In de eerste zitting proeven-verbetering. In de middagzitting 50 korte regels aan Arnold Ising Jr. Geen avondzitting.

Maandag, 27 Juni: Alleen 7 regels toegevoegd aan *Bezoek*. „Het is een zware, loome, drukkende, enerveerende, regenachtige en onweêrzwangere zomer". In de derde zitting proeven-correctie.

Dinsdag, 28 Juni: Proevencorrectie en lektuur Dickens *Het Verlaten Huis*.

Woensdag, 29 Juni: „Het achter-uit-gaan, dat mij geschiedt, bestaat eigenlijk hierin, dat ik mijn gedachten geen oogenblik *bij elkaar kan* houden [. . .]. De zomer is hier veel erger dan de winter. Er is een dikke, lamme nevel tusschen mij en al wat ik zoû willen doen". In de tweede zitting 19 briefregels aan Kleinmann en voortzetting van het corrigeren.

Donderdag, 30 Juni: „Ik geloof dat de tijd gekomen is zoetjes aan en zonder eenige inspanning enkele aansporingsmiddelen toe te passen, te beginnen met een avondgebed. Het zich forceeren of inspannen is om twee redenen verkeerd: 1°, wijl men dan slecht werk voortbrengt; 2°, wijl dan daarna een reaktie van geheele verslapping zich voordoet" (*Dagboek betreffende Levensregeling*). Geen enkele zitting.

Vrijdag, 1 Juli: Weer gewerkt aan *Bezoek*. Geen tweede zitting door bezoek Frederik van Eeden. In de derde zitting gelezen en gerust.

Saturdag, 2 Juli: In de eerste zitting proeven verbeterd. In de middagzitting gerust. In de avondzitting 26 korte briefregels aan Willem Kloos.

Zondag, 3 Juli: Alleen gewerkt aan *Bezoek* (7 regels).

Maandag, 4 Juli: Kil en buïg weer. „Absolute bezoek-weigering". In de eerste zitting tekstkritiek over *Een Begrafenis*. Zie onder 30 Maart 1898. Daarna 6 regels toegevoegd aan *Bezoek*. In de middagzitting 5 briefregels aan F. R. Coers Fzn. Zie over Coers Van Deyssels' „In Memoriam", Utrechtsch Studentenweekblad *Vox Studiosorum*, 17 Sept. 1937. In de derde zitting gelezen en gesuft.

Dinsdag, 5 Juli: In de eerste zitting *Bezoek* voltooid. Zie L. van Deyssel *Verbeeldingen*, A'dam z.j. (1908), 53—60, waar deze schets de titel *Een Bezoek* meekreeg. Met de „jonge hooge man", die het bezoek aflegde, is Frans Boersma bedoeld. Zie over Boersma Van Deyssel's *Gedenkschriften* in *De Nieuwe Gids*, 1941 II, 285. Uit *De Tijd* van 17 Nov. 1901 is mij gebleken dat Boersma, eigenlijk F. H. van Nederveen Boersma (geb. te Harlingen uit protestantse ouders, op 2 Febr. 1873— overleden?) op 3 Maart 1898 overging tot de Katholieke Kerk. Op 15 October 1901 trad hij in het huwelijk met Baronesse Hélène Catoire de Bioncourt te Moskou. Enkele weken na dit huwelijk werd hij, op voordracht van de Benedictijn Dom Willibrord van Heteren, door de H. Vader tot „cameriere segreto" (lid der pauselijke hofhouding) benoemd. Na 1901 verloren de vrienden (Boersma mocht Van Deyssel tutoyeren) elkaar geheel uit 't oog.

6–7–1898 In de ochtendzitting ook nog aangetekend: „Het komt mij wel eens voor, dat ik de dingen minder zeker of vast weet naarmate het konkreetere dingen zijn. Indien gij mij nu, op dit oogenblik, plotseling vragen zoudt wie, naar mijne meening, over Kristus een juistere gedachte hebben, de Katholieken of de Moderne Protestanten, zoû ik U niet kunnen andwoorden. En nog minder weet ik of ik voor of tegen Persoonlijken Dienstplicht ben. Er zijn echter enkele dingen, die ik altijd zeker weet, waaromtrent ik vastheid heb zoo als een „dogma" aan een „geloovige" geeft. Ik weet zeker dat mijn levenswensch is in den geestelijken toestand te zijn, die mij in de herfst van 1895 (Oktober?) en van 17 tot 24 Oktober 1897 te beurt mocht vallen. Vervolgens weet ik zeker dat

wat ik denk wanneer ik in dien toestand ben, dát is wat ik wensch te denken. Wat of hoe ik dan denk, weet ik echter nu niet meer. Mijn levenswensch is dus niet een vermogen of fortuin te verwerven of een staatsambt te verkrijgen; maar mijn wensch is in een geestelijken toestand te zijn".

In marge van het op deze datum geschrevene: „N.B. Elders staat iets soortgelijks. — 6 Nov. '98".

7–7–1898 Nog aangetekend in de eerste zitting, in *Civil Service Note Book:* „Misschien dat eene gedachte als dat de groote gevoeligheid voor atmosferische gebeurtenissen als die, welke bij Paulus bleek, — in verband gebracht kan worden met Poë. Wat aangaat de vergeestelijking der fysiologie is er misschien ook verband tusschen Poë en Novalis" en „De gedachte, — die zich voordoet als gij U weêr wat minder gedrukt gevoelt — dat er *wat aan te doen zoû zijn geweest* om U niet zoo gedrukt te gevoelen, — dat dat niet gehóéfd had, die gedruktheid".

In de tweede zitting gelezen in Heyermans' *Midzomer.* 's Avonds, ook in *Civil Service Book*, deze „Exhortation du soir" neergeschreven: „Demain matin vous vous habillerez vite et tout de suite. Vous ne regarderez pas la poste. Vous aurez soin de ne pas trop tarder au déjeûner. Vous prendrez moitié lait moitié café et dans la seconde tasse pas de sucre. Vous vous lèverez à 1 heure précise après le second déjeûner. Vous prierez votre dame de vous éveiller à 2 h. 30. Vous irez vous promener à 2.40 tout au plus tard. A 3.30 vous aurez soin de vous mettre à votre table de travail. A 7.30 aussi. Quand vous êtes fatigué vous pourrez vous reposer, mais en tout cas vous accomplirez les actions nommées à ces minutes là".

Vrijdag, 8 Juli: In de tweede en derde zitting in Dickens gelezen en gerust (*P. de M.*).

9–7–1898 In de eerste zitting al heel spoedig met werken moeten ophouden. „Als ik begin te schrijven, breekt het zweet mij uit. Ik kan niets doen". Nog aangetekend: „Als ik denk aan het openbaar maken van mijn werk, komt er een droevig verzet in mij op en lijkt het mij een onmogelijkheid, lijkt het mij dat ik liever ik weet niet wat zoû willen dan dat". (losse aant. over *Weemoed*). In de tweede zitting is Van Deyssel slechts in staat tot „wat oppervlakkige lektuur". In de avondzitting 50 briefregels aan Johan de Meester.

Zondag, 10 Juli: Saturdagavond verzuimd de „Exhortation du soir" te lezen. Toch nog 25, ongepubliceerd gebleven, regels over Gorter's *School der Poëzie*. De rest van de dag gelezen in Dickens' *Het Verlaten Huis* en gerust.

Maandag, 11 Juli: Alleen 18 briefregels aan Kloos. „Verder ongesteld. Buiten uitgerust. Om half acht naar bed".

Dinsdag, 12 Juli: De hele dag gerust wegens ongesteldheid (moeheid en lichte indigestie). In *Civil Service Note Book* aangetekend: „Bij de vraag „zal ik socialist zijn?", is niet zoo zeer de vraag wat de waarheid is, want die is zoo wel hier als daar; maar de vraag is: „waartoe bestemmen mij mijne neigingen?"

Woensdag, 13 Juli: Van Deyssel is nog altijd in de war, geënerveerd, moe en gedrukt.

Donderdag, 14 Juli: Niets dan 15 briefregels aan Verwey (*P. de M.*).

15–7–1898 In de ochtendzitting nog 57 regels over *De School der Poëzie*.

Saturdag, 16 Juli: „Op 1 Augustus zal ik beginnen aan de ordening van Rozelaar". „Nauwkeurig bepalen hoe het element-Verwey zich verhoudt tot werk, dat dat element mist". In de tweede zitting is de temperatuur nagenoeg 70 graden. „Het vertrek is bizonder vochtig, en bij deze temperatuur kan toch niet gestookt worden". In de derde zitting uitsluitend lectuur van couranten.

Zondag, 17 Juli: De kamertemperatuur bedraagt 68°. „Bien ou mal, un artiste travaille tous les jours, et vit toujours dans sons oeuvre". In de tweede zitting: „Je n'ai pas pu dormir. Tout est arrêté. Je me sens malade (Ce n'est rien du tout)".

Maandag, 18 Juli: De gehele dag buiten alles.

Dinsdag, 19 Juli en Woensdag, 20 Juli: [hierover niets kunnen achterhalen. — H. P.].

Donderdag, 21 Juli: In de eerste en tweede zitting gewerkt aan 't ontwerpen van een uitgeverscontract betreffende *Een Liefde*. In de derde zitting 45 briefregels aan Van Eeden.

Vrijdag, 22 Juli t/m Zondag, 24 Juli: Permanente moeheid.

Maandag, 25 Juli: In de tweede zitting 14 briefregels aan W. H. Cox te Deventer en 14 aan Mr. Evert Slaghek.

Dinsdag, 26 Juli: In de eerste zitting 60 briefregels aan Verwey. Nog genoteerd: „Zou het wellicht mogelijk zijn reeds nu het arbeiden van den zijn einde naderenden jaargang te bekijken, ten einde daaruit gevolgtrekkingen voor de toekomst te maken? Ik geloof het niet. Ik weet wel wát er gebeurd is; maar níet, ik zie zelfs in de verte niet, hoe ik het anders zoû hebben kunnen maken.

Behalve van ongesteldheid en van agiteerende gedachten, heb ik den nadeeligen invloed ondervonden van het slechte, natte en kille, zomerweêr. Maar, ook al zoû ik mij zonder nadeel hebben kunnen verplaatsen, — ik weet niet of het weêr niet overal slecht is geweest, en niet overal drukkend zoû hebben gewerkt. In elk geval is de zomer in deze kamer de slechtste tijd, het riekt hier naar de vocht. Dit is trouwens altijd zoo

geweest en dit heeft natuurlijk een nadeeligen invloed op den arbeid. Als het mooi weer is, maar niet *snikheet*, is het misschien nog erger dan wanneer het regent. Bij mooi weêr, is het hier in de kamer bizonder kil. Hoe het ook zij, en wat er ook gebeure, ik verwacht een *heerlijken winter*.

Mijn gereedschap is de bewust-making of sensatie, maar die, niet, zoo als vroeger, als 't ware koud en om zich zelfs wille, maar die, ten gevolge van den toestand van het latente begrip of der onbewustheid, van zelve werkend in de richting van het Ideaal (van Liefde, Schoonheid, God)" (*Dagboek betreffende het werken*).

Woensdag, 27 Juli: De kachel is weer aan, om de vocht. „Ik kan niets doen. Door den natten zomer is de grond door en door nat. Met de enkele mooye dagen, die wij nu hebben, dampt dat uit. Het is dus in mijn kamer niet uit te houden van de vocht. *Dit is het eenige, wat mij scheelt*. Ik ben anders goed tot werken gedisponeerd [. . .]. Ik zoû nu moeten: onmiddellijk *met mijn werk* naar een hooge drooge plek gaan. Maar als ik daarvan de noodzakelijkheid inzie, dán ben ik ook te lam om er de maatregelen voor te nemen. Dàt is het noodlot".

In de tweede zitting: „Op het logeerkamertje, schrijvend op het lessenaartje van mijne vrouw. Hier is het beter dan beneden [. .]. J'ai acquis la conviction que je réaliserai tout ce que j'ai désiré dans ma jeunesse. J'ai acquis la certitude van opnieuw alles te kunnen, en nu voor goed. Je sais que dans les dix derniers mois ma vie s'est transformé essentiellement et pour de bon dans la bonne direction. Je n'ai qu'à continuer ma vie de la même façon, et j'ai la certitude du bonheur et de la réussite".

Donderdag, 28 Juli: De hele ochtend in de tuin gezeten, de hele middag gewandeld.

Vrijdag, 29 Juli: „De zaak is niet meer *kurieuselijk iets te ervaren* door de Sensatie; maar, *wetende* dat de Waarheid de Schoonheid is en dat die aanwezig is, te beproeven van die aanwezigheid iets te bemerken" (*Civil Service Note Book*). Daarna 6 briefregels aan Verwey en bijwerking van het dossier *Vliegen* (5 regels). In de tweede zitting regenbuien. Donker, somber weer. Van Deyssel gevoelt de „gesteldheid van door het praktische leven te zijn opgeschrikt".

Saturdag, 30 Juli: 16 regels „privé-aantekening" over Verwey. Daarna deze Exhortation du matin" uitgevaardigd („pour quand vous êtes déprimé ou qu'il y a une pensée troublante"): „Vous *savez* que ceci n'est rien et que cela passera bien vite. Vous *savez* que votre vie s'est améliorée pour de bon. Si vous regardez votre vie des trois dernières années, vous apercevez des améliorations progressives. Ainsi, pendant la saison 1895—'96, vous avez travaillé pendant six semaines peut-être. Pendant la saison 1896—'97, vouz avez travaillé pendant 3½ mois tout au plus. Pendant la saison 1897—98, vous avez travaillé pendant 10½ mois.

Vous venez de passer la plus belle année de travail de toute votre carrière".

31–7–1898 In de tweede zitting bezoek van J. de Koo en diens vrouw, en van de beeldhouwer Pier Pander uit Rome. In de derde zitting gelezen in Dickens' *Mutual Friend* en gerust.

Maandag, 1 Augustus: Niets gedaan. „Ofschoon de temperatuur in de kamer 66 gr. is, valt de killigheid je op je lijf".

Dinsdag, 2 Augustus: „Ik ben op logeerkamertje. Temperatuur in studeerkamer: 66 gr., op kofferzolder: 75 gr., logeerkamertje: 71 gr. Het is hier nu goed. *Ramen wijd open. Zonnescherm neêr.* Ik heb nog overwogen of ik ook, in weêrwil der 66 gr., in de studeerkamer de kachel zoû laten aanleggen, om de vocht te verdrijven. Maar het kwam mij voor dat het er dan te warm zoû worden, of wel dat alleen de vochtige uitwaseming lauw in plaats van kil zoû worden, maar blijven bestaan, zoo dat het er dus tóch niet goed zoû zijn. ± 11 u.: 't Is hier uitnemend. 12 u.: 74 gr., nu en dan een koel windje. 't Is hier uitnemend". Geschreven: 14 briefregels aan Schokking. In de tweede zitting stijgt de temperatuur tot 76 graden.

Woensdag, 3 Augustus: Nog steeds op logeerkamertje. Temperatuur: 65 gr. „'t Is hier uitnemend, frisch en licht. Nu is nog de vraag of hier op een snikheeten dag verbleven zoû kunnen worden". Niets anders gedaan dan 17 briefkaartregels aan Gorter. Daarna, in *Civil Service Book*, een lijstje aangelegd van de plaatsen, waaruit Van Deyssel ooit vertrokken was zonder van iemand afscheid te nemen: 1885 —Laroche, Parijs; 1889 —Houffalize; 1892 — van Kleef naar Bergen-op-Zoom; 1894 — Londen; 1895 — Brünig, 1896 — van Baarn naar Keulen, 1896 — Heerlen (François Erens); 1897 — Hamburg (Arij Prins).

Donderdag, 4 Augustus: Alleen 10 briefregels aan Jacqueline Reyneke van Stuwe.

Saturdag, 6 Augustus: „Kil, somber, vochtig weêr. Venster open. Gisteren den heelen dag hier en daar „gehangen". Waarom ben ik gisteren niet naar het logeerkamertje gegaan, om daar te arbeiden? Om dat ik er tegen op zag er langs den gewonen trap naar toe te gaan, wijl men daar zoo licht koû vat en ik buitendien van meening was, dat de geheele woonplaats hier zoo nat was, dat ik „het er niet uit kon houden" ". Verder alleen 19 briefregels aan Van der Horst.

Zondag, 7 Augustus: Des ochtends buiten gezeten, met Baedeker. Des middags en 's avonds naar Utrecht. „Gij had des ochtends niet buiten behoeven te zitten met Baedeker, maar had zeer wel met uw werk *in het huiskamertje* kunnen plaats nemen". Van hieraf tot 11 Augustus niets dan „rondgehangen" (*P. de M.*). Op 16 Augustus geeft Van Deyssel het definitief op en gaat in vacantie, voorlopig naar Noordwijk aan Zee, ten huize van Verwey.

BIJLAGEN

A

Overzicht van het tijdvak 15 Dec. 1898—8 Jan. 1900

Om een indruk te geven van Van Deyssel's leven en werkzaamheid in de eerste jaren na de *Rozelaar*-periode, worden hier opgenomen drie, door Van Deyssel zelf opgestelde, *Levenstabellen* betreffende die jaren.

Het vacantie-seizoen van 1898 had moeten eindigen op 1 October, het ís — behoudens een aantal vóor die datum gemaakte tekstkritische aantekeningen — eerst geëindigd op 15 Dec. '98.

(5/V/'99 av.)

LEVENSTABEL [I]

Seizoen 15 December '98—15 Oktober '99

December
15—26
„Aanteek.", „Voorber." „Levensbeheer" enz.

Januarie
27 [Dec.]—1
Ongesteld. Groote brieven. Stukje Erens (Am^{r}). Allerlei beginnen en probeersels.
2—10
Van streek incident-Verwey. Niets. Naar Hilversum etc.

Februarie
11 [Jan.]—7
Goede werktijd. (stuk „Vader"). 19 Jan^{ie} Kloos. 30 Jan^{ie} Marie. 4 Febr. Belastingpapieren. Uitgeverskontrakt.
8—19
Grootere ongesteldheid. Lektuur-Novalis-Stendhal.
20—21
Werken-(Stendhal)
22—23
Weêr aan 't betere werk.
24—27—28
Moeite met het werk. Lektuur Ruysbroeck, Ponlevoy. Rousseau. Aanteek. over Rousseau en Ruysbroeck.

Maart
1—15
Gelezen in Rousseau, Ruysbroeck. Geschreven „Kunst-fysiologie" (over „Vader") en aanteekeningen over schrijvers. Sinds 23 Febr. weder 1e rang. Groote moeite met het werk. J'arrête decontinuer jusqu'au 16 mars la conduite passive; puis, si elle reste sans résultat, de comm encer au 16 la méthode active. Arrivé au 16, je n' ose pas entamer la méthode active, craignant de bouleverser le fond même de ma vie actuelle qui repose, depuis l'automne 1895, sur la tenue passive.

16—26
Gelezen in Novalis, Rousseau. Geschreven „Kunst-fysiologie", „Aanteek.", brieven. Prachtig weêr.

April
31 [Maart]—4
Verkoudheid. Kontrakt - *Een Liefde.*

5—13
Kontr. - *Een Liefde.* Aanteek. etc.

Mei
14 [April]—4
Geschreven artikel over *Ghetto.*

Juni
5—10—15
Aanteek. over Kachel, Kleeding, Novalis; onderhandelingen over *Een Liefde,* Herdruk *Opstellen,* lectuur Emerson, nieuwe Fransche schrijvers, Buysse, Hogerzeil. 10, 11, 12 Mei goed aan 't werk, maar eenmaal verdiept in uitvoerige uitgevers berekeningen moet ik daarmeê voortgaan. Boeken-ordening op zolder. Ik ben geruimen tijd, ononderbroken, bizonder wèl; maar leef een zeer oppervlakkig leven, geheel gedachte- en aandoeningloos. Tusschen 15 Dec. en 15 Juni heb ik misschien 3 maal gedurende 1 a 2 dagen „last van de zenuwen" gehad; maar geheel onbeteekenend en onmiddellijk over.

(20/I/1900 midd.)

LEVENSTABEL [II]

Seizoen 15 December '98—15 Oktober '99.

Juni
16—30
Aanteekeningen. Gide. Ik schrijf aan „Montjoie". Brieven schrijven. Lektuur De Stendhal. Ik ben geënerveerd en lig veel ter neder. Het ligt nu aan den „geest" en niet aan de vocht, zoo als verleden zomer. 26 Juni bezoek - Diepenbrock. Lektuur Barrès. Proeven-verbetering herdrukken. Over 't algemeen krachtig en gezond, een enkele maal „zenuwen". Overigens geheel gedachte- en aandoeningloos.

Juli
1—31
Eind Juli: Ik schrijf vervolg-causerie-Parijs. De kachel brandt in studeerkamer tot in Juli. Dit helpt tegen de vocht en bevalt goed.

Augustus - September - 14 Oktober
Vakantie. Utrecht - Joop - zwemmen. Zware vermoeidheden. Zenuwlijden. Afschuwlijke kamp tegen de vliegen. Ellendig humeur.

(8/I/1900 av.)

LEVENSTABEL [III]

Seizoen 15 Oktober 1899—31 Juli 1900

Oktober—November
15 — 6

lichte vorst, mooi weêr. zenuwziek, maar meer geestelijk, minder met vallerigheid en zoo, meer iets hels in de hersenen, in de richting der krankzinnigheid. Dit duurt echter niet lang. Mijn leven wordt goed, ik raak uitmuntend en geregeld aan 't werk en aan 't zagen. Ik schrijf over „Stille Wegen". Ik schik oude rekeningen.

November—December
7 — 14

Geheel uit alles door Koperen Bruiloft (19 en 20 Nov.); het mishaagt mij geweldig dat mijn werkleven nu verwoest wordt door de familie-feestelijkheden. Lektuur: Goethe en Verne. Sedert de eerste vakantie-moeheid (midden Augustus) is mijn humeur aller-ellendigst. Het zoû juist wat beter gaan, en nu komt dít weêr.

December—Januarie
15 — 8

Van 7 December tot 2 Januarie felle winter, die mij ontzettend aangrijpt. Ik schrijf wat, over „Catherine" (roman van M. Scharten-Antink.)
Ik ben hopeloos en woedend. Het is nergens in huis uit te houden. Ik ben telkens bijna voornemens te vertrekken; maar gevoel mij ook daarvoor te ellendig.
Heel langzaam aan (door verschillende oorzaken) worden de noodige maatregelen genomen om mijn kamer eenigszins bewoonbaar te maken (het eene luik blijft toe, ook de overgordijnen; buiten het huis kleedjes tegen de luiken van onderen, binnen in huis kleedjes onder tegen de overgordijnen aan; lang vensterkussen onder tegen het andere venster aan; strooken kleed worden onder aan de kamerdeuren gespijkerd; kleedjes om de bruine-kast van-onderen heen gelegd; schrijfstoel en voetenkist worden met 4 a 5 dekens belegd; ook op de kanapee een deken en een er vóór op den grond; 4 of 5 Januarie komt de behanger om de maraboet-randen om de vensters na te zien en er nieuwe bij te maken; de gaten der ondergrondsche luchtkokers buiten worden van boomwol in plaats van stroo voorzien). Ook des nachts is het niet te doen, daar ik geen kans zie mij goed toe te dekken.
Ik ben zeer geschokt en gedesequilibreerd. Ik lees Nansen, Noordpoolexpeditie, door Stamperius.

B

Fragmenten uit de *Text-kritiek* (Nov.-Dec. 1898).

„*4 Dec. '98, Zondagochtend:* De fout van vele dier landschapstukjes is dat zij losse natuurbeschrijvinkjes zijn met *in hun toon* de schijn of allure van een geestelijken ondergrond te hebben of een ziele-geschieden te verzinnebeelden, terwijl zij feitelijk los en wezenloos „in de lucht hangen".

Dit is het gevolg van het stelsel om zoo-maar op te gaan schrijven, terwijl dan later uit het geschrevene blijke of er waarlijk iets geschied is. Nu, het is nu gebleken dat er meestal niets geschied was. Maar dit is niets. Het was zeer goed zoo. Als èr op de twaalf stukjes maar één goed is, nu, dat is immers voldoende.

De vraag is of het voorschrift van zich niet in te spannen niet wel eens gehouden is voor een voorschrift, dat het „terugkrabbelen in de gedachte" (plaats gehad hebbende sensatie reproduceeren of sensatie retrospektief evokeeren) zoû verbieden.

Uit de nauwkeurige studie van: wèlk werk nu gebleken is goed te zijn en wèlk niet, in verband met de herinnering en beschrijving der toestanden, die aanwezig waren toen het werk ontstond, — kan een bijna onfeilbare kunst-wetenschap voortkomen.

Zeker is, en heel opmerkelijk, dat *terwijl* de beste langduriger „toestanden" of ook de enkele beste „momenten" aanwezig waren, geen best werk is ontstaan, alleen slecht, tamelijk, of in 't geheel géen. Tot die beste toestanden reken ik den „staat" van 17—24 Okt. '97, het innerlijk verschijnsel, dat aanwezig was, bij het schrijven der waardelooze regels „Ik ben iets, waarin iets onuitsprekelijks glimlacht" enz. èn de geestelijke „ejakulatie" na een der „Meer"-gedichtjes. Ook is zeker, dat althands eenig van het betrekkelijk beste werk is ontstaan, toen in 't geheel geen „toestand" of „moment" aanwezig was; zoo de „Begrafenis" en „Thijs Maris". Een der volgens Gorter beste alineaas van de „Begrafenis", namelijk het begin, is zelfs een later koel verstandelijk aangebrachte verandering.

Kan gezegd worden, dat — het uitmuntende dat het overigens in vele opzichten heeft en mijn volstrekte goedkeuring van het gemaakt te hebben al is er dan ook weinig definitiefs bij, daargelaten — een misverstand doorloopend de werkperiode grootendeels beheerscht heeft, met name Oktober-November ('97)? Met andere woorden: zouden de toestanden en momenten uit dat eerste tijdperk beter benut hebben kunnen worden indien ik maar geweten had ze anders aan een inhoud of aan een anderen inhoud te verbinden? Het komt nu immers voor dat de toestanden, langere en kortere, van 17 Oktober tot ongeveer 1 December 1897 er betere waren dan b.v. die van Februarie en Maart 1898, terwijl toch de in Febr. en Maart gemaakte „Begrafenis" en „Thijs Maris" beter werk is dan het in Oktober en November gemaakte?

Is het dus niet waarschijnlijk dat die toestanden in het verhaal zouden zijn gekomen, als de adem of atmosfeer van het verhaal, indien ik toen een verhaal geschreven had? Want evenmin als het wezen van een gedicht is de voorstelling die de daarin gebruikte woorden doen ontstaan maar wel de gesteldheid van den maker die uit de schikking der woorden blijkt, — ontstaat er een gedicht door om zoo te zeggen fysiologische aanteekeningen omtrent dien toestand al is die toestand nog zoo mooi

Wat is nu eigenlijk het misverstand geweest bij dat eerste werk (van Okt.—Nov. '97)? Wat is de oorzaak dat er geen climax in is?

Ik dacht toen: de ziel waakt en werkt: Haar doel is te bereiken: de „Helderheid", de „Goddelijkheid" door den gang van het Bewuste tot het Onbewuste, de „Liefde", de „Kinderlijkheid" — ga ik nu dagelijks in het land-

schap en schrijf wat ik gezien heb, dan zal ik op die wijze te weten komen, hoe ik mijn doel nader, hoe ver ik er van verwijderd ben, enz.".

Nu zoû ik willen weten: hebben anderen door eenvoudig op die wijze dagboek te houden een poëem of eene zielegeschiedenis van stijgende intensiteit gemaakt (Bunyan?) en ligt het alleen aan mijn inferioriteit dat ik het niet heb gedaan, of hebben al de zulken van te voren als 't ware de groote lijnen van hun verhaal vastgesteld en daarna het verhaal gemaakt gelijk ik met de Begrafenis of Caesar heb gedaan?

Een ding is zeker: het werk dat góed is is *anders van aard* dan het werk dat slecht is. Is niet het op zekere wijze gewild-symbolische slecht uitgevallen? En het, min of meer diep, de werkelijkheid beschrijvende, goed?

Woensdag, 8 Dec. '98, ochtend. Het werk dat niet goed is (van 17 Okt. tot begin December '97 ongeveer) bestaat uit slappe en verwarde „symbolische" stukjes, uit psycho-fysiologische aanteekeningen omtrent opgewekte toestanden, enz. (dit, met name dit laatste, heb ik trouwens gedurende het werktijdperk óok geweten).

Ik weet dat de aanwezige toestanden van het tijdperk 17 Okt.—begin Dec. er betere waren dan de in Dec.—Januarie en later aanwezige, en dat dus, had ik in dat tijdperk beter geweten hoe en wat ik moest schrijven, er nog beter werk zoû zijn ontstaan dan er nu láter (December—Januarie) ontstaan ís.

De toestanden, met name die (de opperste) van 17—24 Okt. en die, in welken geschreven werd: „De ziel is ontwaakt, de ziel omgeeft mij als een damp" enz. waren werkelijk zéér buitengewone en hooge toestanden (zoo als blijkt uit de door Gorter gecertificeerde qualiteit van het in den nasleep dier toestanden ontstane werk); maar al is een toestand buitengewoon, waarin wij onze ziel ons als een damp zien omgeven en al zoude b.v. een van twee menschen die beiden deze toestanden kennen zulk een toestand herkennen wanneer de ander iets door hem beleefds aangaf met de woorden: „mijn ziel zag ik toen als een damp mij omgeven" — dan bezit daarom zulk een volzin geen poëtisch gehalte.

In 't midden gelaten wie gelukkiger geweest is of schooner wezens-staten heeft gekend, zoo zal niemant Ruysbroec een dichter noemen, maar iedereen Dante wèl.

„Ruysbroec was meer dan een dichter!" — Goed, dit laat ik buiten bespreking, ik zeg alleen dat de werken van Ruysbroec of de H. Teresia niet tot de poëzie behooren.

Ik was dus in Oktober—November '97 een instrument in magnifieken toestand, maar dat niet: iets speelde of maakte. Ik maakte alleen aanteekeningen waaruit mij zelf bij het herlezen later weêr zal blijken, dat ik toen in zoo een superben toestand was. Nog eens: al weet ik voor mij zelf dat wanneer het zoo is dat ik *van-zelf* in 't bosch onhoorbaar ga loopen of dat

„alles mij helder schijnt als diamant" ik in een staat ben zoo als alleen weinige menschen hebben gekend, dan bezitten daarom de woordenreeksen, waarin zoo een staat min of meer wordt aangeduid, niet poëtische waarde (evenmin als de opnoeming der fijne kenteekenen van een uitmuntende viool, een muziekstuk is).

Indien ik toen geweten had hoe en wat te schrijven, zouden die staten of toestanden de ziel van het kunstwerk zijn geweest, te weten: zijn klank-expressie of accent. Het wèrk zoude die diamant-helderheid hebben gehad of van dien zieledamp omgeven zijn geweest en die zouden er de uitmuntende hoedanigheid van hebben uitgemaakt.

In wat ik nu schrijf, is iets waars, maar het dringt niet genoeg in het onderwerp in en laat nog al wat onopgelost.

Het is waar dat indien ik schrijf „ik heb van-daag weêr voor het eerst iets moois gezien" . . . „wij zijn gaan wandelen" . . . „mijn ziel is als een damp" — en zoo verder op die manier, dit mededeelingen zijn zonder inhaerent poëtiesch gehalte, maar *hoe komt het nu eigenlijk*, dat een geval als met het knikker-winnen, gedurende hetwelk de fijnste aandoeningen bewogen, tot heel en al niets geworden is en de „Begrafenis" zonder aandoening bijgewoond en beschreven, tot iets veel beters, hoe komt het dat ook zulk een wandeling-beschrijving zoo min is in vergelijking met de „Begrafenis"? . . . èn . . . — iets ánders — hoe komt het dat het versje „Mannetje, klein-mannetje" enz. gedurende dien éersten schoonen tijd gemaakt een soort van grof-lief dichterlijk realisme is, te vergelijken met het goede en fijne „Ontwaak, klein kindje" enz., terwijl toch het beleefde oogenblik dat tot het „Mannetje, klein-mannetje" aanleiding gaf mij van beter hoedanigheid lijkt, althands uit een schooneren tijd is, dan de toestand, die „Ontwaak, klein kindje" vergezelde.

Hoe kan het verschil tusschen zoo'n slap wandeling-beschrijvinkje en de „Begrafenis", — *het verschil in wat er gebeurde toen die dingen ontstonden*, precies geformuleerd worden? . . . (Want de wandeling is toch ook een „beschrijving" enz.).

Kan ik zeggen, dat ik moet beschrijven zonder mijn eigen gewaarwordingen te vermelden, welke niet vermeld maar, van zelf, omgezet moeten worden in de lijnbeweging van den volzin — zoo als mij dan later blijke dat geschied is?

Ik wensch mij van dit vraagstuk niet af te maken door „eenvoudig" te zeggen: „je hebt in 1897—'98 een uitmuntend werk-tijdperk gehad, en het eene stukje is beter uitgevallen dan het andere, — ziedaar alles"; want dat de toestanden in 't begin van 't seizoen beter waren dan de latere staat vast en het is voor mij van groot belang te weten hoe ik moet werken indien de aller-schoonste toestanden zich nog eens mochten voordoen.

In elk geval heb ik, — dit blijkt door Gorters oordeel — wat in 1897—'98 met mij gebeurd is, niet overschat. Het wàs eerste-rang".

C

Van Deyssel's aantekeningen bij de herlezing van *Uit het Leven van Frank Rozelaar* (1937—1940)

14 Januarie 1937: „*Uit het Leven van Frank Rozelaar* is noch het zinnebeeldig verhaal van een psychische toedracht, zoo als zoude zijn een pelgrimstocht naar een, eindelijk bereikt, doel, het naderen door den reiziger van de Maagd, het bereiken van de Maagd, en door de Maagd het Kind, waarbij dan, voor zijn gevoel geheel werkelijk, wat wij materieel en natuurkundig bosschen en wolken noemen, de poorten en kasteelen worden, waar door heen zijn tocht gaat; — noch geeft het, al ware het maar één, grootere beschrijving, van uit een goddelijk gezicht op de dingen, van menschenleven en landschappen, zoo als die van een realistisch gezicht op de dingen uit, in de romans van de laatste vijftig jaar voorkomen. Het zijn nu vele aanteekeningen omtrent een extatischen geestestoestand van den schrijver, en ènkele korte trekjes van een aard zoo *als een geheele roman* of althans één groote beschrijving zoude moeten zijn. De schrijver herhaalt maar steeds, zonder verder te komen. dat alles zoo schoon is en dat hij zoo gelukkig is.

In weêrwil van deze eigenaardigheden, bespeurt intusschen de deskundige hier te doen te hebben met een geestesverheffing, zoo als die 't laatst in het beste werk van Vondel is voorgekomen, vooral misschien in het eerste gedeelte, toen Hij of Het nog in den schrijver was. Al bevat dus *Uit het Leven van Frank Rozelaar* het bewijs, dat deze geestesverheffing werkelijk in dezen mensch is voorgekomen, zoo kan deze uitkomst in geen opzicht gelijk gesteld worden met een verhaal, dat door de geestesgesteldheid, die hier aanwezig was, doorgloeid zoû geweest zijn.

Intusschen is *Uit het Leven van Frank Rozelaar* de ont-dekking van een geesteswereld, waarvan het besef geheel verloren was gegaan, en kan na Vondel's *Lucifer*, die boven Shakespeare staat, de in *Frank Rozelaar* bereikte hoogte alleen in één adem genoemd worden met de beste stukken van Goethe en met de jeugdwerken van Wagner.

Want, hoe zeer het beter ware geweest indien de extaze met een anderen vorm (van verhaal, van aan-een-gesloten beschrijving), hadd' kunnen verbonden worden, — een extaze, die maar éens in de honderd jaar in de menschheid voorkomt, is *hier in*, ligt daar voor altijd uit-gedrukt, en de reactie in den (besten) lezer doet het gelezene zien als een donkere gebogen menschgestalte, overgoten door een op hem neêrgezegen overvloed van bovennatuurlijk licht, van licht in massieve massa, zoo als een dikke laag hagel, die niet hagel maar licht zoude zijn, gecondenseerd, aanvatbaar licht.

Precies hóé in deze verbeeldings-voorstelling de reactie der lectuur plastisch zich vertoont, moet opgemerkt worden om dat in de eigenaardigheden dezer verbeeldings-voorstelling nauwkeurig de aard der bestanddeelen van het geestelijk proces, dat het deze reactie verwekkend werk inhoudt, uitkomt.

De gebogenheid der menschgestalte onder de zwaarte van het schitterend zilveren massieve licht geeft aan: de verhouding tusschen den mensch, en de genade, waardoor hij werd getroffen. De mensch beteekent nauwelijks iets meer, hij is er alleen als de ondergrond van die andere hooge Tegenwoordigheid".

13 Juni 1937: „Ik zie het nu zoo, dat indien iemand het Leven van de H. Familie, zoo als dat uit het Nieuwe Testament gekend wordt, tot het onderwerp van zijn denken maakte en hij vertoefde daarbij in een verrukking, even gevoelig, levendig en reëel als die gevonden wordt in *Frank Rozelaar*, hij *Frank Rozelaar* overtrof om dat hij de zelfde hooge geesteswerkingen had èn verbonden was aan een al-gemeenen godsdienst, — godsdienst, welke weêr de grondslag is van een staatkundig stelsel.

Een zich bij deze meening aansluitend gevoelen is weêr, dat indien de Heilige Familie, en niet het eigen leven van een nu levend mensch, het onderwerp der gevoelsverheffingen is en deze missen den graad van gevoeligheid, levendigheid en realiteit van *Frank Rozelaar*, de denker verder van de Heilige Familie verwijderd is dan Frank Rozelaar dat is. Indien ik in mijn kamer de liefde tot de Heilige Maria krachtiger en inniger ondervind dan in de kerk, ben ik godsdienstiger in mijn kamer dan in de kerk, om dat de hoofdzaak van het complex van gegevens, waaruit mijn bijwonen van een dienst in de kerk bestaat, — lichaams-houdingen en -bewegingen, ook der oogen en oogleden, gedachte of geprevelde woorden, èn gevoel van liefde, van „aanbidding", — om dat de hóófdzaak dat gevóél is.

Een volgende vraag is of door overwegingen betreffende voorbeeldigheid en gemeenschappelijkheid het voor sommigen niet aangewezen kan zijn, niet „plicht" zij, hun verrukking, — welke beduidt „vereeniging met God" — op te offeren, gedeeltelijk althands, om den wille van de Kerk. Dit is een vraag, overeenkomend met die, welke een jonge-man zich voorlegt bij de keuze tusschen het huwelijk of het wereldgeestelijke-schap èn het lidmaatschap eener contemplatieve kloosterorde. Aangezien de contemplatieve kloosterorden ook in zeker, mystisch, verband staan met de gemeenschap der wereldmenschen, moet ook dit verband bij de overweging in aanmerking komen".

18 December 1937: „Al zoude hetgeen Paulus overkwam toen van een lichtstorting van boven uit een stem tot hem sprak: „Saulus, Saulus, waarom vervolgt gij mij?", of wat de H. Teresia gebeurde toen zij Jezus ontmoette op een kloostertrap, een hooger natuurverschijnsel zijn dan wat zich voordoet in de plekken van Vondel's of Fra Angelico's hoogste inspiratie, — dan nog werden die levensgebeurtenissen van de beide Heiligen daarom niet kunstwerken.

Het is zeer wel mogelijk, dat de hoogste werkingen in de menschheid zich

niet in de Kunst of in de geformuleerde philosophie bevinden. En zoo is het ook met *Frank Rozelaar*. Dat zijn eenigszins onbeholpen aanteekeningen van iets zeer buitengewoons, dat een mensch gebeurde. De kenner ziet daarin een waarlijk er geweest zijnd verschijnsel in een menschengeest, dat evenaart of overtreft hetgeen voorkomt in het beste der Dichtkunst van de laatste twee duizend jaar; maar daarom niet Dichtkunst is. Het zelfde zoû men kunnen vinden in het dagboekgekrabbel van een volksmeisje, die nauwlijks schrijven en niet spellen kon. Het zelfde ook in de gedachten van Novalis, die de hoogste geestesmanifestatie maar niet kunstwerk of geformuleerde philosophie zijn".

25 December 1939: „Ik wilde hier nu alleen maar even aanteekenen, dat ik, dezer dagen in *Frank Rozelaar* zoo plotseling eens even lezende, de bladzijden, waar voorkomt van het op de heide in het witte kleedje liggend kindje zeer hoog vond, in den zin van „boven-natuurlijk" geprevel of gefluister bevattend. Ik hoorde duidelijk den „boven-natuurlijken" aard van het hier prevelend of fluisterend stem-geluid. Ik kan op dit oogenblik alleen negatief en zonder eenige bepalendheid aangeven wat ik met den term „boven-natuurlijk" bedoel. Het is dan een adem of een toon, die in geen enkel ander letterkundig werk wordt gevonden, ook niet in die, waar, in 't algemeen gesproken, de zelfde of grootere geestelijke waarde in wordt gevonden (Goethe, Ruusbroec)". (*Inedita*)

AANVULLINGEN

Titels van herhaaldelijk geciteerde boeken en andere publicaties:

Adriaantjes
Harry G.M. Prick, *De Adriaantjes. Een onderzoek naar wording en achtergronden van Van Deyssels Kind-leven.* Amsterdam 1977.

Briefw. Prins-Van Deyssel
De briefwisseling tussen Arij Prins en Lodewijk van Deyssel. Uitgegeven, ingeleid en van aantekeningen voorzien door Harry G.M. Prick, 's-Gravenhage 1971.

Briefw. Van Deyssel-Ising
De briefwisseling tussen Lodewijk van Deyssel en Arnold Ising Jr./1883-1904. Uitgegeven, ingeleid en van aantekeningen voorzien door Harry G.M. Prick, 's-Gravenhage 1968.

Briefw. Van Eeden-Van Deyssel
De briefwisseling tussen Frederik van Eeden en Lodewijk van Deyssel. Bezorgd en toegelicht door Dr. H.W. van Tricht en Dr. Harry G.M. Prick. Tweede, herziene druk, 's-Gravenhage 1981.

Close-ups
Harry G.M. Prick, *Lodewijk van Deyssel/Dertien close-ups*, Amsterdam 1964.

Couperus bij Van Deyssel
Couperus bij Van Deyssel. Een chronische konfrontatie in beschouwingen, brieven en notities. Uitgegeven en toegelicht door Karel Reijnders, Amsterdam 1968.

Creatieve wedijver
J. Kamerbeek, *Creatieve wedijver/Vier historisch-critische opstellen*, Amsterdam 1962.

Gedenkschriften
Lodewijk van Deyssel, *Gedenkschriften.* Voor de eerste maal volledig naar het handschrift uitgegeven, ingeleid en van aantekeningen voorzien door Harry G.M. Prick, Zwolle 1962.

Het Ik
Lodewijk van Deyssel, *Het IK/Heroïesch-individualistische dagboekbladen*, gevolgd door *Caesar*. Met een voorwoord en voorzien van aantekeningen, bezorgd door Harry G.M. Prick, Amsterdam 1978.

Knuvelder
Gerard Knuvelder, *Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde*, dl. IV, vijfde, geheel herziene druk, Den Bosch 1976.

Levensbeheer
Lodewijk van Deyssel, *Tegen de hitte en den schrijfkramp in/Papieren van Levensbeheer uit de zomer van 1891*. Met een voorwoord en aantekeningen bezorgd door Harry G.M. Prick. In: *Maatstaf*, augustus/september 1980, p. 1-28.

Novalis
Harry G.M. Prick, *Lodewijk van Deyssel en Novalis/Een eerste verkenning*. In: *Liber Amicorum Dr. Gerard Knuvelder Aetate Sua LXX, Raam*, oktober 1972, p. 103-119.

Sandberg
Jacqueline Royaards-Sandberg, *Ik heb je zoveel te vertellen*. Brieven van en aan Lodewijk van Deyssel, Emile en Frans Erens en Isaac Israels. Met een voorwoord en voorzien van aantekeningen, bezorgd door Harry G.M. Prick, Baarn 1981.

Scheldkritieken
Lodewijk van Deyssel, *De scheldkritieken*. Met een voorwoord en voorzien van aantekeningen, bezorgd door Harry G.M. Prick, Amsterdam 1980.

Schrijfcassette
Uit de schrijfcassette van Lodewijk van Deyssel. Ontnomen, ingeleid en van aantekeningen voorzien door Harry G.M. Prick, Amsterdam 1978.

AANVULLINGEN BIJ DE TEKST

1 Noot 1. Zie thans *Gedenkschriften*, p. 64-66.
1 Noot 2. Zie thans *Briefw. Van Deyssel-Ising*, p. 292, en *Het Ik*, p. 14-18.
2 Noot 1. Zie thans *Het Ik*, p. 171.
2 Overtuigd (...) van zijn eigen algeheel mislukt zijn. Zie thans *Briefw. Van Deyssel-Ising*, p. 145-146, en *Levensbeheer*, p. 8-10.
3 Noot 1. Zie thans *Levensbeheer*, p. 4.
3 Noot 3. Zie thans *Levensbeheer*, p. 11.
3 Noot 4. Zie thans onder *Mystiek* in het zaakregister van *Couperus bij Van Deyssel*, p. 665.
4 Vóór het optreden van Maeterlinck. Zie thans *Adriaantjes*, p. 391-394.
4 De Sensatie. Zie thans onder *Sensatie* in het zaakregister van *Couperus bij Van Deyssel*, p. 666.
4 Vergoddelijken. Zie thans onder *Vergoddelijking* in het zaakregister van *Adriaantjes*, p. 621.
5 Noot 1. Zie thans *Gedenkschriften*, p. 402-403 en *Briefw. Van Eeden-Van Deyssel*, p. 124.
5 De novelle *Blank en Geel* werd in 1979 te Amsterdam herdrukt met een nawoord door Harry G.M. Prick.
5 Over de door Van Deyssel gevolgde Kneipp-kuur, zie thans *Gedenkschriften*, p. 389-397 en *Adriaantjes*, p. 55-67 en p. 524-525.
6 Noot 1. Zie thans *Gedenkschriften*, p. 408-441 en p. 717-728.
6 Noot 2. Zie thans *Gedenkschriften*, p. 499-503.
7 Noot 1. Zie thans ook *Adriaantjes*, p. 92 en onder *Marie Bashkirtseff* in het personenregister van *Sandberg* p. 485.
10 Het allerergste. Zie *Sandberg*, p. 81, noot 92.
11 Noot 1. Zie thans *Gedenkschriften*, p. 469.
11 Noot 2. Zie thans *Gedenkschriften*, p. 510.
11 Noot 4. In 1921 werd Verwey's bespreking van *Uit het leven van Frank Rozelaar* herdrukt in *Proza*, dl. II, p. 198-214.
12 Noot 1. Vgl. de *Dagboek-aantekening* uit 1936 in Lodewijk van Deyssel, *Het vreemd en heerlijk heelal*. Gekozen en ingeleid door Harry G.M. Prick, Amsterdam 1973, p. 28.
16 Noot 1. Zie thans *Gedenkschriften*, p. 43.
19 Noot 1. Zie thans Albert Verwey, *Proza*, dl. II, Amsterdam 1921, p. 214.
19 Noot 2. Zie thans *Knuvelder*, p. 160. In de loop der jaren blijkt Knuvelders

waardering van Van Deyssels tekst in niet geringe mate te zijn toegenomen: maakte hij in 1953 gewag van een „document van hoog menselijk streven", in 1976 is er bij hem sprake van een „document waarin het edelste menselijke streven dat zich denken laat, werd vastgelegd". Zie ook de beschouwing over *Van Deyssels „Frank Rozelaar"* in Gerard Knuvelder, *Kitty en de mandarijntjes*, 's-Hertogenbosch 1964, p. 98-106 en p. 286-287.

26 „Passive extaze/aktive extaze". Zie *Van Deyssels exaltaties* in *Couperus bij Van Deyssel*, p. 138-144.

26 Maatregelen. Zie ook in dit boek p. 43 en voorts alle plaatsen waarop van maatregelen sprake is in *Levensbeheer*.

28 Het almachts-gevoel. Zie thans mijn voorwoord bij *Het Ik*.

29 Een sterk gevecht met mijn hartstochten. Zie thans *Levensbeheer*, p. 1-28.

31 Het jongetje: Van Deyssels eerstgeborene, Joop (Joseph Willem Lambertus) Alberdingk Thijm (1888-1970).

32 Ik moest denken aan een plaatje. Van Deyssel was op weinig dingen zo verzot als op het bekijken van platen- en prentenboeken. Zie *Adriaantjes*, p. 228-230 en *Briefw. Prins-Van Deyssel*, p. 159 en p. 164.

37 Wat is een lamp een prachtig iets. Zie in dit boek p. 41, 103, 110, 123, 134, 146, 153, 194, 206, 233; zie ook *Adriaantjes*, p. 188-189.

49 De schoonheid van mijn huis, te weten Huize Villetta, Eemnesserhoog te Baarn. Zie de afbeelding in *Briefw. Van Deyssel-Ising*, p. 217-218.

51 De Heilige-Drievuldigheid zoo als Ruusbroec die uitlegt. Dit slaat op het einde van het derde deel van het tweede boek van *Die gheestelike brulocht: Van enecheit der natueren Gods in dreiheit der personen* (Jan van Ruusbroec, *Werken*. Naar het standaardhandschrift van Groenendaal uitgegeven door het Ruusbroec-Genootschap te Antwerpen, dl. I, Tielt 1944, p. 194). Zie ook in dit boek p. 304.

51 De Godheid is als een diamant veel grooter dan de wereld. Van Deyssel citeert hier de aanhef van afdeling 10 in Hoofdstuk 11 van de autobiografie van de Heilige Teresia van Avila: „Disons que la Divinité est comme un très clair diamant, bien plus grande que le monde entier." (Thérèse d'Avila, *Oeuvres complètes*. Texte français par Marcelle Auclair, Bibliothèque Européenne, Paris 1964, p. 314. Zie ook in dit boek p. 304-305 en *Couperus bij Van Deyssel*, p. 145-152 en 612-615.

59 Catharina Emmerich. Als kind van een arme boerenfamilie werd Anna Katharina Emmerick (1774-1824) in 1802 opgenomen in een klooster te Dülmen. Na de opheffing van dit klooster leefde zij van 1812 tot aan haar dood in een particuliere woning aldaar. In 1813 ontving zij de wondentekenen van Christus. Haar visioenen werden opgetekend door Clemens Brentano (1778-1842) die van 1818 tot 1824 aan het ziekbed van deze gestigmatiseerde verbleef. *Das bittere Leiden unseres Herrn und Heilandes Jesu Christi* (1833) verwierf wel de grootste bekendheid. Zie ook *Briefw. Prins-Van Deyssel*, p. 95.

66 *Annabella*. Deze titel had Maurice Maeterlinck meegegeven aan zijn vertaling van *T'is Pity She is a Whore* (1633), het bekendste stuk van de engelse dichter en

toneelschrijver John Ford (1586-1639).

69 Over Van Deyssels dandyisme, zie *Couperus bij Van Deyssel*, p. 468-490 en p. 618-627; voorts Karel Reijnders, *Onder dekmantel van etiket*, Amsterdam 1972, p. 23-39.

69 Knibbelspel: kinderspel met benen staafjes (26 of 28), die verward op een hoop liggen en waaruit de spelers met een haakje telkens een staafje moeten ophalen zonder de andere te bewegen.

74 Erg hinderlijke vliegen. Zie thans *Vliegen: een der ergste plagen*, in *Schrijfcassette*, p. 40-53.

75 Edgar Allan Poe. Zie thans *Briefw. Prins-Van Deyssel*, p. 119-120.

75 Maurice Barrès. Zie thans *Couperus bij Van Deyssel*, p. 186-187.

77 Willem, te weten de tweede voornaam van Joop Alberdingk Thijm (zie de aanvulling bij p. 31) die op 15 november 1897 negen jaar zou worden.

81 Julianus, te weten de heilige Julianus Hospitator, uit de zevende eeuw, die onwetend zijn ouders zou hebben gedood, daarna zijn vaderland (Henegouwen) verliet en tot uitboeting van zijn daad een hospitaal stichtte aan de oevers der Potenza bij Macerata. Hij wordt vereerd als patroon van de reizigers. Met deze Heilige was Van Deyssel uiteraard vertrouwd geraakt via *La légende de Saint Julien l'Hospitalier*, een der *Trois Contes* (1877) van Gustave Flaubert.

82 Het kleine meisje. Eerste vernoeming van Van Deyssels dochter Annie. Zie in dit boek p. 341.

84 Ik hoorde mijn voetstappen prettig geluid maken. Van Deyssel was ongewoon gevoelig voor de acoustische effecten van het lopen. Zie *Adriaantjes*, p. 553.

89 Het héele kleine zoontje. Eerste vernoeming van de jongste zoon Jan (Eduard Frank Arnold) Alberdingk Thijm (1895-1978).

103 In den spiegel. De spiegel keert terug op p. 107, 143, 219, 287, 304 en 327. Zie ook in het zaakregister van *Adriaantjes* onder *spiegel*, p. 620.

110 Met elkaâre. Deze verbogen vorm ongetwijfeld onder invloed van de recente lectuur van Gorters *De School der Poëzie*. Zie in dit boek p. 310, en thans Harry G.M. Prick, *Lodewijk van Deyssel en Herman Gorter: november 1897-november 1899*, in: *De Nieuwe Taalgids*, dl. 59 (1966), p. 243-265.

114 Een wagen voort: zinspeling op Maurits Wagenvoort (1859-1944), wiens laatste roman, *Maria van Magdala* (1897) Van Deyssel niet had vermogen te boeien.

120 Toen de Reus woû gaan trouwen. Zie Harry G.M. Prick, *Een ware geschiedenis*, in *Maatstaf*, februari 1971, p. 718-724, waarin tal van bijzonderheden over Van Deyssels aankondiging van zijn huwelijk en waarin ook stelling wordt genomen tegen de voorstelling van zaken die A. Roland Holst daarvan gegeven heeft in *Ik herinner mij*. Radiogesprekken met S. Carmiggelt. Bezorgd door Dirk Kroon, 's-Gravenhage 1981, p. 52.

150 Toen is een maagdelijk man. Zie p. 120 in dit boek.

156 De „Bakker" van Rimbaud. Bedoeld is Arthur Rimbauds gedicht *Les effarés*. Zie thans *Adriaantjes*, p. 200.

157 *Mon coeur a tant de peine*. Slotregel van Paul Verlaine's derde gedicht uit de reeks

Ariettes oubliées, waarmee de bundel *Romances sans paroles* (1887) opent.

164 *Akedysseril*. Bedoeld is *Akëdysséril*, naar Villiers de l'Isle-Adam, door K.J.L. Alberdingk Thijm vertaald, met acht etsen van M. Bauer, in een oplage van 100 exx.

167 Het zoontje bootst dan wel met zijn klein lijfje na de nieuwe vertooningskuur van zijn heer papa. Vgl. in dit verband een uitlating van Albert Verwey d.d. 24 maart 1898 aan zijn vrouw, Kitty Verwey-van Vloten, geciteerd in *Creatieve wedijver*, p. 93: „Daar is Karel in hoge hoed en rok, als een welopgevoede ceremoniemeester. Joopie daarnevens nog in koordedanstricootje. Beiden met harlekijnsgezicht."

186 Word nooit een ernstig jonkman. Van Deyssel zegt dit tegen zijn oudste zoon.

208 Bellamy, te weten: Edward Bellamy (1850-1898), de Amerikaanse romanschrijver en politieke theoreticus, van wie Van Deyssel enkel *Looking Backward* (1888) kende, in de vertaling van Frank van der Goes.

208 Wiselius, te weten: Samuel Iperusz. Wiselius (1760-1845), Nederlands dichter en toneelschrijver.

209 *Du bist wie eine Blume*, no. XLVII uit *Die Heimkehr* (1823-1824), een afdeling in Heinrich Heine's *Buch der Lieder*.

238 Het mooye. Zie ook in dit boek p. 243, voorlaatste alinea.

239 Zij heeft in haar gelaat. Vgl. *Gedenkschriften*, p. 470-471, over „de levende, werkelijke vrouw, aan wie gedacht werd toen *Frank Rozelaar* werd geschreven".

248 Samen (...) loopen onder een regenscherm. Zie thans *Adriaantjes*, p. 326-328.

258 Die vertelling van dien blinden vioolspeler. Bedoeld is de vioolspeler uit de novelle *Op reis*, die deel uitmaakt van Arnold Aletrino's acht novellen tellende bundel *Uit 't leven* (1901). Zie Van Deyssels bespreking van dat boek, in de *Zevende bundel Verzamelde Opstellen*, Amsterdam 1904, p. 55-64; thans ook herdrukt in Arnold Aletrino, *Uit 't leven*, Utrecht/Antwerpen, 1982, p. 101-109.

262 In dien tijd toen ik (...) wist, dat engelen (...) alleen des avonds komen. In *De Nieuwe Gids*, juli 1939, p. 161-162, zou Van Deyssel het schetsje *Een engel* publiceren, voorzien van de aantekening: „Dit stukje behoort bij de afdeeling van het werk van den schrijver, — die vertegenwoordigd wordt door den *arbeid, getiteld: Uit het Leven van Frank Rozelaar*." Het betreffende schetsje luidt: „Toen ik, op mijn zevende jaar, wist, dat er engelen waren, had ik nooit een engel gezien of gehoord, ook niet innerlijk een engelenstem gehoord.

Dat ik wist, dat er engelen waren, kan alleen gekomen zijn, door dat het mij geleerd was en ik geheel vertrouwde, die mij het zei.

Ik houd het gevoel, dat mijn aannemen van het bestaan van engelen vergezelde, voor een der schoonste dingen, zoo niet het schoonste, in den geest ondervonden. Dáárom wil ik het gaarne weder ondervinden.

Als ik plaatjes zag, waarop engelen waren, dacht ik: zoo is dus een engel. Ik heb nooit gedacht, toen wel eens een engel te zullen zien, maar door die plaatjes

dacht ik: zoo ziet een engel er dus uit.

En toen ik háar zag, ervoer ik iets als plotseling een geestesschok, die geluk te weeg bracht. Ik gevoelde toen lang niet zoo zeer als men gevoelt, wanneer men hevig schreit in den droom; maar ik gevoelde flauw een gróot geluk. Want dit was nu dat schoone ding uit den schoonsten geestestijd, voorkomend in de werkelijkheid. Want dit was niet eene verschijning; maar dit was de gewone werkelijkheid.

Bij eene verschijning zoude de geest, die te weinig eenvoudig is, denken: „hoe kan deze verschijning daar nu zijn?", maar nu kwam daar de engel tot mij in gewone menschgedaante. Vóor ik de gelaatstrekken gezien had, zag ik, dat deze vrouw was in een zilverachtig waas. Toen ik gezien had, dat dit een engel was, begreep ik ook dit licht. Het was een zilverkleurige wemeling, die de van huid wit-blanke gestalte in de schemering omstond."

265 Een prachtig huis, te weten de *Villa des Chéras* te Mont-lez-Houffalize in de Belgisch-Luxemburgse Ardennen. Zie *Briefw. Van Deyssel-Ising*, p. 94-96; *Gedenkschriften*, p. 356-359, en de afbeelding in *De briefwisseling tussen Lodewijk van Deyssel en Albert Verwey*/Deel I: april1884-september 1894. Met een voorwoord en voorzien van aantekeningen, bezorgd door Harry G.M. Prick, 's-Gravenhage 1981, p. 28.

273 Fichte, te weten: de Duitse wijsgeer Johann Gottlieb Fichte (1762-1814), in 1794 professor te Jena en aldaar in 1799, op beschuldiging van atheïsme, ontslagen.

277 Niet „mooi" genoeg. Zie ook in dit boek p. 285.

290 Na de lezing van George. Bedoeld is de lezing van Stefan George in Den Haag, op zaterdag 28 maart 1896; zie Harry G.M. Prick, *Een versmaad dichter en een trotse epigoon*, in: *Tirade* no. 219/220, november-december 1976, p. 621-635, en *Albert Verwey en Stefan George*/*De documenten van hun vriendschap*. Bijeengebracht en toegelicht door Mea Nijland-Verwey, Amsterdam 1965, p. 15-20.

295 Van Deyssels toelichting bij zijn inleidend woord. Zie thans *Adriaantjes*, p. 23-32.

298 Hamburg (. . .) ijlings (. . .) verlaten. Zie thans *Briefw. Prins-Van Deyssel*, p. 212.

300 *Bij het graf van Napoleon*. Zie thans *Het Ik*, p. 167-183.

300 De notitie van 13 maart 1951. Thans in *Schrijfcassette*, p. 310-312.

303 24-10-1897. Over Anna, en haar zuster Etha Fles, thans *Gedenkschriften*, p. 525-527.

305 G. Knuvelder, *Handboek*, IV, Den Bosch 1953, p. 56. Zie thans *Knuvelder*, p. 153, noot 1.

309 7-11-1897. Aan Frederik van Eeden 21 briefregels. Zie thans *Briefw. Van Eeden-Van Deyssel*, p. 321-322.

310 11-11-1897. Over Gorters *School der Poëzie*. Zie in dit boek de aanvulling bij p. 110.

311 18-11-1897. Etienne Bosch (1863-1933). Veelal werkzaam in Den Haag als schilder, etser en lithograaf. Zie Bettina Polak, *Het Fin-de-siècle in de Neder-*

landsche schilderkunst/De symbolistische beweging 1890-1900, 's-Gravenhage 1955, p. 276-278.

312 24-11-1897. Eduard Verburch, pseudoniem van Eduard Thorn Prikker, redacteur van *De Arbeid.* Maandblad voor Nederland en België, gewijd aan de literatuur en kunst (1898-1903).

315 3-12-1897. Charles M. van Deventer. Over de in 1896 tussen Van Deyssel en Van Deventer gerezen problemen, zie Harry G.M. Prick, *Lodewijk van Deyssel en Dr. Charles M. van Deventer* in: *Handelingen XXIII der Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis*, 1969, p. 275-356; *a.w.*, p. 324-348.

315 3-12-1897. Mr. J.N. van Hall (1840-1918) was van 1883 tot 1916 redacteur van *De Gids* en behoorde als zodanig tot de *bêtes noires* van Van Deyssel. Zie thans *Scheldkritieken*, p. 36-37 en p. 290-292.

317 Nicolaas Beets: „Hoe zalig als de jongenskiel nog om de schouders glijdt." Zie thans *Adriaantjes*, p. 358 en p. 545.

318 Harry G.M. Prick, *Lodewijk van Deyssel en André Jolles*, thans in: *Close-ups*, Amsterdam 1964, p. 103-121.

318 10-12-1897. Briefregels (o.m. aan Arnold Ising). Op 10 december 1897 is het gebleven bij het *voornemen* ook Arnold Ising te schrijven.

319 18-12-1897. Briefregels aan Arnold Ising Jr. Zie thans *Briefw. Van Deyssel-Ising*, p. 273.

321 26-12-1897. Voor de met Léon Paschal (1873-1939) gevoerde correspondentie, zie thans *Briefw. Prins-Van Deyssel*, p. 213-214.

322 29-12-1897. Briefregels aan Arij Prins. Deze zijn niet bewaard gebleven. Voor het antwoord van Prins, zie *Briefw. Prins-Van Deyssel*, p. 220-221.

323 2-1-1898. Briefregels aan Van Eeden, vervolgd op 3 januari 1898. Zie thans *Briefw. Van Eeden-Van Deyssel*, p. 323-324.

324 9-1-1898. Oom Pierre: P.J.H. Cuypers (1827-1921). Zie thans *Gedenkschriften*, p. 663-669.

324 12-1-1898. Uitval aan het adres van J. Huizinga. Zie thans *Scheldkritieken*, p. 355-357.

327 19-1-1898. Carry en Mary van Hoogstraten. Zie thans *Gedenkschriften*, p. 467.

329 29-1-1898. Prikkers brieven, blz. 118. Aldaar: „Dat goudsneê-werk [van Siamese tempels H.P.] is ongeloofelijk. Ik heb de Mahabharata in het duitsch gelezen, wonderbaar, wat zou dat prachtig als illustratie daarvoor kunnen dienen."

331 8-2-1898. Briefregels aan Van Eeden. Zie thans *Briefw. Van Eeden-Van Deyssel*, p. 326.

331 8-2-1898. Frank Alberdingk Thijm. Zie thans *Gedenkschriften*, p. 159-166, p. 334-344, p. 687-690.

332 10-2-1898. Lectuur van Novalis. Zie thans *Novalis*, p. 103-119.

332 11-2-1898. In aanmerking genomen, dat gij schade van circa tien jaar hebt in te halen. Zie thans Van Deyssels brieven aan Albert Verwey, d.d. 20 en 21 maart

1898, openbaar gemaakt door Harry G.M. Prick, *Bij de studie van J. Kamerbeek Jr. over Van Deyssels Een Bezoek*, in *De Nieuwe Taalgids*, dl. 51 (1958), p. 200-202; voorts *Briefw. van Deyssel-Ising*, p. 289-292.

332 12-2-1898. Catharina Alberdingk Thijm. Zie thans *Gedenkschriften*, p. 174-176; voorts Harry G.M. Prick, *Catharina Alberdingk Thijm (1848-1908)*, in *De Negentiende Eeuw*, tweede jrg., no. 3, september 1978, p. 179-203.

333 „Er is een kriant kontrast." Zie, voor de context van deze aantekening, thans *Schrijfcassette*, p. 34-35.

334 Prikker over Van der Weyden. Zie *Brieven van Johan Thorn Prikker*. Met een voorwoord van Henri Borel, Amsterdam 1897, p. 103-104.

335 19-2-1898. Geschreven over Arij Prins. Zie thans *Briefw. Prins-Van Deyssel*, p. 222-223 en Arij Prins, *Een Koning*. Met een nawoord van Harry G.M. Prick, Amsterdam 1980, p. IX-XI.

335 Gelezen in Novalis. Zie thans *Novalis*, p. 103-119.

336 24-2-1898. Het snuiten van de neus. Later uitgewerkt. Zie thans *Het Ik*, p. 128, en *Schrijfcassette*, p. 40-41.

337 25-2-1898. Frans Boersma. Zie in dit boek p. 356; voorts *Briefw. Van Deyssel-Ising*, p. 257 en p. 281-282; ook *Gedenkschriften*, p. 473-474.

337 25-2-1898. Jacqueline Sandberg. Zie thans *Sandberg*, p. VII-XIX.

339 De Ponlevoy, *Commentaire*. Zie thans *Couperus bij Van Deyssel*, p. 145-148.

339 2-3-1898. Drama over Napoleon. Zie thans *Adriaantjes*, p. 516 en p. 544.

340 Camille Mauclair, *Le Soleil des morts* (1898), waarin Stéphane Mallarmé belangrijke rol speelt onder de naam Calixte Armel; zie thans Harry G.M. Prick, *Stéphane Mallarmé en Tachtig*, in *Maatstaf*, mei/juni 1979, p. 129-148.

340 *Over kunst, of eigenlijk over den Heer Henri Borel*, zie thans *Scheldkritieken*, p. 258-260.

342 „De borende heesters, die „Jozef!" roepen." Zie thans L. van Deyssel, *Een Liefde*. Met een nawoord door Harry G.M. Prick, bij de her-uitgave van de eerste druk, Den Haag, 1974, dl. II, p. 155.

343 *Gedenkschriften*, A'dam 1924, p. 33. Zie thans *Gedenkschriften*, p. 64.

343 Frederik van Eeden, *Mijn Dagboek*, III. Zie thans *Dagboek 1878-1923*, dl. I, Culemborg 1971, p. 298.

347 „Donderdag 31 Maart 1898 (. . .) In de middagzitting begint hij te schrijven aan *Avond*". Reeds in *De Nieuwe Taalgids*, dl. 51 (1958), p. 129, machtigde ik Prof. Dr. J. Kamerbeek Jr. tot publicatie van de volgende corrigenda:

Op p. 350 [= 347 in deze uitgave] moet onder 31 maart 1898 gelezen worden: In de middagzitting begint hij te schrijven aan *Een bezoek*. [Zie thans in *Creatieve wedijver*, p. 87-114: *Van Deyssels 'verbeelding' Een Bezoek als document humain*].

Op p. 350 [= 347 in deze uitgave] moet onder 2 april 1898 gelezen worden: In de ochtendzitting wordt *Een bezoek* voltooid. Zie L. van Deyssel, *Verbeeldingen*, Amsterdam z.j. (1908), p. 53-60. Daarna moet vervallen: De *Text-kritiek* zegt er van enz.

[Wat op p. 357 [in deze uitgave 354] onder 5, 9 en 10 juni 1898, op p. 358 [in deze uitgave 355] onder 25 en 27 juni 1898, op p. 359 [in deze uitgave 356] onder 1, 3 en 4 juli 1898 staat, is juist].

Op p. 359 [in deze uitgave 356] moet onder 5 juli 1898 staan: Zie L. van Deyssel, *Verbeeldingen*, Amsterdam z.j. (1908), p. 61-68, waar deze schets de titel *Avond* meekreeg. Met de man, die het bezoek aflegde, is Frans Boersma bedoeld.

Onder 5 juli 1898 moet dan voorts de nú onder 2 april 1898 geplaatste *Textkritiek* van 5 en 6 juli 1898 (die betrekking heeft op *Avond*) worden ingelast.

347 Zondag, 3 april 1898: gelezen in de *Revue Nouvelle* over Huysmans. Het betrof hier het essay over *J.-K. Huysmans et son oeuvre*, door F.R. Paulhan, in *La Nouvelle Revue*, (Tome CXI, 3e Livraison), 1 april 1898, p. 385-398.

348 15-4-1898: Voor de eerste maal door Van Deyssel bezocht, en wel in gezelschap van Jacqueline Sandberg. Zie thans *Sandberg*, p. 409, noot 29.

349 16-4-1898: 47 briefregels aan Van Eeden. Zie thans *Briefw. Van Eeden-Van Deyssel*, p. 328.

350 30-4-1898: *Caesar*. Zie thans *Het Ik*, p. 187-207 en p. 247-258.

350 30-4-1898: Harry G.M. Prick, *Maatstaf*, III, enz. Zie thans *Close-ups*, p. 122-133.

350 1-5-1898: 34 briefregels aan Alphons Diepenbrock. Zie thans Alphons Diepenbrock, *Brieven en Documenten*. Bijeengebracht en toegelicht door Eduard Reeser, dl. III, 's-Gravenhage 1970, p. 39-40.

350 4-5-1898: 54 briefregels aan Alphons Diepenbrock. Zie thans idem, p. 41-42.

350 5-5-1898: 30 briefregels aan Arij Prins. Zie thans *Briefw. Prins-Van Deyssel*, p. 224-225.

355 20-6-1898: 28 korte regels aan Jacqueline Sandberg, eerst geruime tijd na publicatie van *Sandberg* boven water gekomen. Daaruit thans deze citaten: „Ik heb besloten mijne teruggetrokkenheid nog een tijdje voort te zetten. Tot aan de Krooningsfeesten zoo ongeveer. (...) Ik voer niet zoo bijster veel uit, maar als ik mijn teruggetrokkenheid opgeef, gaat de stemming waarin ik iets kan doen, waarin ik de kans heb iets te doen, verloren en weet ik niet wanneer ik haar zal terugzien. (...) Die arme Roosdorp is dood. Hij was een kennis van Frans Erens. Als ik niet ongesteld was, had ik mijn teruggetrokkenheid verbroken om naar die begrafenis te gaan."

355 26-6-1898: 50 korte regels aan Arnold Ising Jr. Zie thans *Briefw. Van Deyssel-Ising*, p. 276-277.

356 1-7-1898: Bezoek Frederik van Eeden. Zie thans daarover *Briefw. Van Eeden-Van Deyssel*, p. 329 en Van Eeden, *Dagboek 1878-1923*, dl. I, p. 440.

356 Frans Boersma. Zie thans de aantekening bij p. 337.

358 21-7-1898: 45 briefregels aan Van Eeden. Zie thans *Briefw. Van Eeden-Van Deyssel*, p. 330.

358 Evert Slaghek. Zie thans *Gedenkschriften*, p. 398-402 en Lodewijk van Deyssel, *Telephoonbriefjes en andere curiosa*. Met een inleiding en verantwoording bezorgd door Harry G.M. Prick, 's-Gravenhage 1980, p. 56-58.

PERSONENREGISTER

Alberdingk Thijm, Catharina L.M. 274, 332, 337, 379
Alberdingk Thijm, Eduard M. 324, 330
Alberdingk Thijm, Elisabeth M.S. 351
Alberdingk Thijm, Frank L.Th. 331, 378
Alberdingk Thijm, Jan C. 304, 322, 337, 341
Alberdingk Thijm, Jan E.F.A. 89, 90, 94, 95, 110, 113, 116, 131, 132, 181, 213, 240, 248, 249, 264, 267, 375
Alberdingk Thijm, Joanna C.A. 82, 94, 95, 101, 102, 106-108, 112, 162, 163, 171, 172, 181, 194, 234, 240, 248, 261, 264, 267, 287, 375
Alberdingk Thijm, Josephus A. 46, 119, 120, 143, 309, 331
Alberdingk Thijm, Josephus W.L. 31, 32, 40, 44, 48, 49, 74, 76, 77, 79, 80, 87, 89, 91, 96, 101, 102, 116, 126, 141, 142, 147, 155, 158-160, 167, 173, 180, 182, 185, 186, 227, 231, 272, 374-376
Alberdingk Thijm, Karel Joan Lodewijk *Passim*
Alberdingk Thijm-Horyaans, Cateau B. *Passim*
Alberdingk Thijm-Kerst, Wilhelmina A.S. 143
Aletrino, Arnold 258, 311, 376
Aletrino-Mendes da Costa, Rachel 311
Andersen, Hans Christian 32
Aristoteles 29
Auclair, Marcelle 374
Barrès, Maurice 75, 362, 375
Bashkirtseff, Marie 7, 373
Bauer, Marius 354, 376
Beets, Nicolaas 317, 378
Bellamy, Edward 208, 376
Bierhaalder, Apotheker 327
Blok, J. 309, 319, 320
Boeken, Hein 312, 353
Boersma, Frans 337, 349, 351-354, 356, 379, 380
Böhme, Jakob 305
Boissevain, Charles 320
Borel, Henri 256, 340, 379
Bosch, Etienne 311, 377
Botticelli, Sandro 226
Bouix, S.J., Marcel 304
Bourges, Elémir 308, 322
Boutens, P.C. 298, 302, 303, 305, 309, 318, 320, 329, 348
Breitner, G.H. 8, 318
Brentano, Clemens 374
Bunyan, John 365
Carmiggelt, S. 375
Catoire de Bioncourt, Hélène 356
Christus 51, 59, 63, 165, 203, 209, 217, 256, 317, 356, 374
Clercq, Willem de 323, 324
Coers Fzn., F.R. 356
Cox, W.H. 358
Cuyp, Albert 30
Cuypers, P.J.H. 324, 378
Dante 208, 365

Deventer, Charles M. van 138, 315, 378
Dickens, Charles 30, 355, 357, 360
Diepenbrock, Alphons 316, 350, 362, 380
Dionysius Areopagiticus 305
Dou, Gerard 30
Douglas, Alfred 304
Dreyfus, A. 329, 336
Eeden, Frederik van 14, 315, 322, 323, 331, 343, 349, 356, 358, 371, 377-380
Emerson, Ralph Waldo 362
Emmerich, Catharina 59, 374
Erasmus 317
Erens, Emile 3, 350, 372
Erens, Frans 360, 361, 372, 380
Fichte, J.G. 273, 377
Flaubert, Gustave 375
Fles, Anna 303, 345, 347, 377
Fles, Etha 348, 377
Ford, John 66, 374, 375
Fra Angelico 256, 368
Fuchs-Alberdingk Thijm, D.A. 322, 329, 337, 347
George, Stefan 290, 377
Gide, André 304, 337, 342, 344, 362
God 12, 27, 52, 59, 68, 93, 105, 106, 110, 129, 133, 134, 156, 159, 171, 174, 179, 199, 210-212, 220, 235, 239, 273, 306, 314, 315, 359, 368
Goes, Frank van der 323, 327, 353, 376
Goethe, Johann Wolfgang von 241, 305, 324, 325, 331, 333, 363, 367, 369
Gogh, Vincent van (kunsthandelaar) 315
Gogh-Bonger, Jo van 352
Gorter, Herman 13-15, 17, 309, 310, 312, 313, 318, 322, 331, 334, 337, 339, 340, 350, 355, 357, 360, 364-366, 375, 377
Gourmont, Rémy de 256
Groesbeek, Paul 309, 320, 327, 349, 350
Hall, J.N. van 138, 315, 378
Hamerling, Robert 305
Hardenberg, Friedrich von. Zie Novalis
Haverman, H.J. 316, 350
Heijermans, Herman 311, 327, 330, 353, 355, 357
Heine, Heinrich 156, 209, 376
Hendrix, Henriëtte 350
Heteren, Dom Willibrord van 356
Hoogstraten, Carry van 322, 328, 378
Hoogstraten, Mary van 322, 327, 328, 346, 378
Horst, C.F. van der 320, 321, 350, 360
Horyaans-Woons, A.M. 327
Huizinga, J. 324, 378
Hulzen, Gerard van 324
Huysmans, Joris-Karl 256, 333, 345, 347, 380
Ibsen, Henrik 336
Ising, Arnold 1, 315, 318, 319, 340, 356, 371, 378, 380
Israels, Isaac 372
Jarry, Alfred 256
Jezus 103, 149, 210, 240, 368
Jolles, André 318, 319, 321, 325, 327-329, 351, 352, 354, 378
Jozef, Heilige 210
Julianus de Herbergzame, Heilige 81, 375
Kahn, Gustave 304
Kamerbeek Jr., Jan 371, 379, 380
Kampen, P.N. van 12
Keurenaer, Koba 329, 349
Kleinmann, H. 337, 349, 352, 354, 355
Kloos, Willem 315, 321, 356, 358,

361
Knuvelder, Gerard 19, 305, 372, 373, 374, 377
Koo, J. de 347, 360
Kroon, Dirk 375
Labberton, Johan 329
Laforgue, Jules 304
Larochefoucauld, François 305
Lennep, [lid van de familie] van 8
Lodewijk XIV 127, 273
Lokhorst, Jan van 309
Looy, Jac. van 337
Loveling, Virginie 327
Luden-Bloemen, mevr. 8
Maeterlinck, Maurice 3, 4, 66, 256, 304, 306, 342, 346, 373, 374
Mallarmé, Stéphane 379
Manders, J. 3
Marguerite, Paul 308
Maria, Heilige 107, 210, 368
Maris, Thijs 337, 341, 346, 364
Mauclair, Camille 340, 344, 379
Meester, Johan de 312, 325, 347, 349, 350, 357
Michel-Angelo 269
Millet, Jean-François 149, 226
Multatuli 305
Musset, Alphonse de 251, 338
Nansen, Fr. 363
Napoleon I 27, 71, 72, 148, 236, 269, 339, 379
Netscher, Frans 330
Nietzsche, Friedrich 309
Nijhuis, Jeannette 318
Nijland-Verwey, Mea 377
Novalis. 306, 332, 335-337, 357, 361, 362, 369, 372, 378, 379
Paap, Willem A. 8
Pander, Pier 360
Paschal, Léon 321, 329, 378
Paulhan, F.R. 380
Paulus, Apostel 357, 368
Pel, P.K. 8
Perry, firma 352
Pierson, Allard 305
Pijpers-v.d.Voort, mevr. 320
Pijzel, E.D. 335
Plato 29
Plinius 305
Poe, Edgar Allan 75, 357, 375
Polak, Bettina 377
Ponlevoy S.J., pater de 339, 361, 379
Prick, Harry G.M. 318, 350, 371-373, 375, 377-380
Prins, Arij 298, 322, 335, 346, 350, 360, 371, 378-380
Reeser, Eduard 380
Rembrandt 14, 30, 80, 317
Reijnders, Karel 371, 375
Reyneke van Stuwe, Jacqueline 360
Rimbaud, Arthur 156, 375
Ritter, Jr., P.H. 11
Robbers, Herman 325, 327, 350
Roland Holst, A. 375
Roosdorp, F. 353, 380
Rothe, Richard 305
Rousseau, Jean-Jacques 256, 332, 340, 361, 362
Royaards-Sandberg, Jacqueline. Zie Sandberg, Jacqueline.
Ruusbroec 51, 304, 361, 362, 365, 369, 370, 374
Sandberg, Jacqueline 337, 348, 355, 372, 379, 380
Schalk, Henriëtte van der 353
Scharten-Antink, Margo 353
Schefer, Leopold 305
Scheltema & Holkema 337
Schiller, Friedrich von 305
Schlegel, August W. 332
Schokking 360
Schrage, B. 344, 345
Schrage-Horyaans, Marie 352, 361
Shakespeare, William 76, 208, 305, 325, 367

Slaghek, Evert 358, 380
Stadermann 318
Stamperius 363
Stempel, Arthur van de 329
Stendhal 323, 361, 362
Stokvis, Benno J. 12
Suso, Heinrich 305
Swarth, Hélène 346
Tak, P.L. 320, 348, 353
Teixeira de Mattos, Alexander 322
Teresia van Avila 51, 217, 220, 304, 365, 368
Thomas à Kempis 12, 292
Thorn Prikker, Eduard 378
Thorn Prikker, Johan 318, 329, 330, 333, 334, 341, 378, 379
Tieck, Ludwig 332
Timmerman, Aeg. W. 318-320
Treub, M.W.F. 8
Tricht, H.W. van 371
Verburch, Eduard 312, 330, 378
Verlaine, Paul 157, 375
Vermeer van Delft 149
Verne, Jules 363
Verwey, Albert 11, 14, 16, 17, 19, 309, 311, 316, 318, 319, 322-324, 329, 330, 337, 341, 344, 345, 347, 348, 350-354, 358-361, 373, 376-378
Verwey-van Vloten, Kitty 376
Veth, Jan 315, 318, 322, 337, 347
Vijn, Jan 337
Villiers de l'Isle-Adam 376
Vondel 305, 367, 368
Wagenvoort, Maurits 114, 318, 375
Wagner, Richard 315, 367
Wallis, A.S.C. 305
Weyden, Rogier van der 334, 379
Wiselius, Samuel 208, 376
Zola, Emile 256, 329, 332, 336

Het leven van Frank Rozelaar in zijn geheel moet men zien in de reeks uiterst intelligente essays en studies, waarin Van Deyssel stelsels en leerstellingen gaf met betrekking tot de hoogste fasen van het geestes- en gemoedsleven van de mens (de mensheid). Als zodanig is het, naar Verwey heeft opgemerkt, fenomenaal. Het blijft een der hoofdwerken uit de periode van de kunst vóór 1900.

Gerard Knuvelder in *Kitty en de mandarijntjes* (1964)

Het is de grote verdienste van deze uitgave dat, èn door de inleiding èn in de dagelijkse levensaantekeningen van Van Deyssel, die in zijn nalatenschap zijn gevonden, *Het leven van Frank Rozelaar* min of meer wordt afgeleid uit het persoonlijk bestaan van de schrijver. Men ziet, hoe dit proza overvloeit uit de mens.

Dr. P. H. Ritter jr., in *AVRO's Boekenschouw*, 1956

De bewerking en de verklaring van de tekst, en het verzamelen en toelichten van wat om de tekst

200922_022
deys001pric02
Het leven van Frank Rozelaar (ed. Harry G.M. Prick)

NIJHOFFS NEDERLANDSE KLASSIEKEN

Omslagontwerp Martin Mol